

ISSN 2410-9576 (Print)

ISSN 2412-2394 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПОЛІССЯ

Науковий економічний журнал

№ 2(27)

ЧЕРНІГІВ

2023

Державна реєстраційна служба України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 24604-14544ПР від 07.09.2020 р.

Науковий журнал «Науковий вісник Полісся» включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 18.12.2018 р. № 1412 (зі змінами від 09.02.21 №157)).

Журнал зареєстровано, реферується та індексується у наступних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Crossref (DOI: 10.25140/2410-9576), Google Scholar, Index Copernicus, Українська науково-освітня мережа УРАН, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, реферативна база даних «Україніка наукова».

Випуск рекомендовано до друку рішенням вченої ради
НУ «Чернігівська політехніка» від 25.09.2023 р., протокол № 11

Редакційна колегія:

Дубина М. В.	доктор економічних наук, професор (головний редактор);
Гонта О. І.	доктор економічних наук, професор;
Білгілі Ф.	доктор економічних наук, професор (Кайсері, Туреччина);
Брітченко І. Г.	доктор економічних наук, професор (Тарнобжег, Польща);
Гарафонов О. І.	доктор економічних наук, професор;
Дерій Ж. В.	доктор економічних наук, професор;
Живко З. Б.	доктор економічних наук, професор;
Ільчук В. П.	доктор економічних наук, професор;
Маргасова В. Г.	доктор економічних наук, професор;
Тропіна В. Б.	доктор економічних наук, професор;
Білан Ю. В.	доктор економічних наук, доцент (Щецин, Польща);
Холявко Н. І.	доктор економічних наук, доцент;
Стрілковскі В.	доктор економічних наук (Прага, Чехія);
Жаворонок А. В.	кандидат економічних наук, доцент;
Мороз Н. В.	відповідальний секретар.

Науковий вісник Полісся / НУ «Чернігівська політехніка». – Чернігів : НУ «Чернігівська
Н34 політехніка», 2023. – № 2(27). – 366, [2] с.

Висвітлюються актуальні проблеми розвитку сучасної економіки, функціонування та розвитку підприємств різних форм власності, інвестиційно-інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, регіонального розвитку.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, практиків.

ISSN 2410-9576 (Print)

ISSN 2412-2394 (Online)

Ministry of Education and Science of Ukraine
Chernihiv Politechnic National University

SCIENTIFIC BULLETIN OF POLISSIA

Scientific journal on Economics

№ 2(27)

CHERNIHIV

2023

UDC 33

DOI: 10.25140/2410-9576-2023-2(27)

Ministry of Justice of Ukraine
State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series KV № 24604-14544PR from 07.09.2020

The *Scientific Bulletin of Polissia* has been included in the list of scientific professional publications of Ukraine, where the results of dissertations for the degree of Doctor and Candidate of Economics can be published (established by the decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from 18.12.2018 p. № 1412 (as amended from 09.02.21 № 157))

The journal is registered, being reviewed and indexed in the following international scientometric databases, repositories and search engines: international Centre for periodicals (ISSN international Centre, Paris), Ulrichsweb™, Global Serials Directory, Crossref (DOJ: 10.25140/2410-9576), Google Scholar, Index Copernicus, Ukrainian Research and Academic Network URAN, Vernadsky National Library of Ukraine, abstract database "Ukrainika naukova".

The issue is recommended to be sent to the press by
Chernihiv Politechnic National University Academic Senate decision
from 25.09.2023, proceeding № 11

Editorial Board:

Dubyna M. V.	Doctor of Economics, Professor (<i>chief editor</i>);
Gonta O. I.	Doctor of Economics, Professor;
Bilgili F.	Doctor of Economics, Professor (Kayseri, Turkey);
Britchenko I. G.	Doctor of Economics, Professor (Tarnobrzeg, Poland);
Garafonova O. I.	Doctor of Economics, Professor;
Derii Zh. V.	Doctor of Economics, Professor;
Zhyvko Z. B.	Doctor of Economics, Professor;
Ilchuk V. P.	Doctor of Economics, Professor;
Marhasova V. H.	Doctor of Economics, Professor;
Tropina V. B.	Doctor of Economics, Professor;
Bilan Yu. V.	Doctor of Economics, Associate Professor (Szczecin, Poland);
Kholiavko N. I.	Doctor of Economics, Associate Professor;
Strielkowski W.	Doctor of Economics (Prague, Czech Republic);
Zhavoronok A. V.	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor;
Moroz N. V.	managing secretary.

Scientific Bulletin of Polissia / Chernihiv Politechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Politechnic National University, 2023. - № 2(27). – 366, [2] p.

Urgent problems of present-day economics' development, different ownership enterprises operation and development, investment and innovative activity, increasing national economy's competitiveness, regional development are reported.

It is intended for scientists, lecturers, postgraduate students, students and practitioners.

UDC 33

© Chernihiv Politechnic National University, 2023

Creative Commons License "Attribution-NonCommercial"
4.0 International (CCBY-NC 4.0).

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Дерій Ж., Мініна О., Шадура-Никипорець Н., Грицку-Андрієш Ю. Механізм сталого водокористування у повоєнній відбудові	9
Косач І., Кормило А. Стратегічне управління інноваційно-інвестиційним потенціалом у контексті трансформаційних процесів державного регулювання економіки	24
Попело О., Кичко І., Селюк В. Роль мотиваційних аспектів у збалансуванні ринку праці у сфері охорони здоров'я	36
Газуда С. Еволюційні підходи до концепцій розвитку брендингу	53
Ремньова Л., Симонов О., Хмелевський С. Адаптація персоналу як виклик ринку праці в умовах війни	62
Дмитрук А. Чинники впливу на розвиток мережевого ритейлу	79

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Лютій І., Зайчикова В., Шульга Д. Асиметрична фіскальна децентралізація в умовах регіонального відновлення України	89
---	----

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Жилінська О., Дацькова Д. Використання LMS як інструменту персоналізованої системи розвитку талантів: кейс компанії ТОВ «Байєрсдорф Україна»	109
Кифяк В., Кальченко О. Роль капіталу агропромислових підприємств у забезпеченні їхньої фінансової безпеки	120
Тарасенко А., Бойчук Т., Даньков А. Управління ризиками в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки транспортних і промислових компаній	143
Пріщенко А. Невизначеність та ризик: взаємозв'язок, взаємозалежність та дисбаланси при прийнятті рішень	161

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Дубина М., Поцелуйко І. Теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності	180
Іванова Н., Кононенко С. Фінансово-економічний механізм забезпечення повоєнного відновлення потенціалоформуючого простору регіонів України на засадах сталого розвитку	199
Парубець О. Фінансова політика держави в напрямку підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення України	221
Роговий А., Євтушенко Ю. Розвиток банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг та макроекономічної нестабільності	238

Тульчинська С., Решетилів Д. Сутність імпакт-інвестування та особливості його здійснення	249
Шишкіна О. Аналіз впливу податкової системи на фіскальну стабільність та управління ризиками: перспективи та виклики	261
Панченко О., Базилінська О. Проблеми цифровізації страхового бізнесу в Україні	276
Мурашківська І., Лобко О. Система банківського кредитування домогосподарств: сутність та особливості функціонування в умовах цифрової економіки	289
Онопрієнко Ю. Особливості розвитку банківської діяльності у країнах ЄС	306
Сердюк Д., Волок А. Понятійно-категоріальний апарат дослідження сфери фінансування сталого розвитку	317

МАРКЕТИНГ

Ільчук В., Лисенко І. Маркетингові дослідження споживчого ринку в умовах воєнного стану: особливості та пріоритети	338
---	-----

МЕНЕДЖМЕНТ

Перепелюкова О., Олифіренко Ю. Особливості функціонування підприємств малого бізнесу в умовах ризиків та загроз.....	353
---	-----

TABLE OF CONTENTS

ECONOMY AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Derii Zh., Minina O., Shadura-Nykyporets N., Hrytsku-Andriiresh Yu. Mechanism of sustainable water use in post-war reconstruction.....	9
Kosach I., Kormilo A. Strategic management of innovation and investment potential in the context of transformation processes of economy state regulation.....	24
Popelo O., Kychko I., Seliuk V. The role of motivation aspects in balancing the labor market in the field of health care.....	36
Gazuda S. Evolutionary approaches to branding development concepts.....	53
Remnova L., Symonov O., Khmelevskiy S. Personnel adaptation as a challenge to the labor market in the conditions of war.....	62
Dmytruk A. Factors of influence on the development of network retail.....	79

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND REGIONAL ECONOMY

Lyutyy I., Zaichykova V., Shulga D. Asymmetric fiscal decentralization in the conditions of regional recovery of Ukraine.....	89
--	----

ENTERPRISE MANAGEMENT

Zhylynska O., Datskova D. Utilizing lms as a tool for personalized talent development system: a case study of «Beiersdorf Ukraine».....	109
Kyfyak V., Kalchenko O. The role of capital of agricultural enterprises in providing heir financial security.....	120
Tarasenko A., Boychuk T., Dankov A. Risk management in the context of ensuring financial and economic security of transport and industrial companies....	143
Prishchenko A. Uncertainty and risks: interconnection, interdependence and imbalances in decision-making.....	161

FINANCES. BANKING AND INSURANCE

Dubyna M., Potseluiko I. Theoretical provisions of justification essentials of financial instability.....	180
Ivanova N., Kononenko S. Financial-economic mechanism for post-war reconstruction of the regional potential-forming space of Ukraine on the principles of sustainable development.....	199
Parubets O. Financial policy of the state aimed at the increase of the financial literacy level of the population of Ukraine.....	221
Rogovyi A., Yevtushenko Yu. Development of banking lending to households under the conditions of digital transformation of the financial services market and macroeconomic instability.....	238
Tulchynska S., Reshetylov D. Essence of impact investment and features of its implementation.....	249

Shyshkina O. Analysis of the tax system impact on fiscal stability and risks management: perspectives and challenges.....	261
Panchenko O., Bazilinska O. Problems of digitalization of the insurance business in Ukraine	276
Murashkovska I., Lobko O. System of bank crediting of households: essence and features of the functioning in the conditions of digital economy	289
Onopriienko Yu. Features of development of banking activities in EU countries	306
Serdiuk D., Volok A. Conceptual-categorical apparatus research in the sphere of financing of sustainable development	317

MARKETING

Ilchuk V., Lysenko I. Marketing research of the consumer market under the conditions of military state: features and priorities	338
--	-----

MANAGEMENT

Perepeliukova O., Olyfirenko Yu. Peculiarities of functioning of small businesses in the face of risks and threats	353
---	-----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-9-23](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-9-23)

УДК 628.1:355.01-021.68

JEL Classification: Q25

Жанна Дерій

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: jannet_d@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

Оксана Мініна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: minina.ok.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>

Наталія Шадура-Никипорець

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: nikiporetc@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

Юлія Грицку-Андрієш

кандидат економічних наук, докторантка кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: hrytsku@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0008-7026-0488>

**МЕХАНІЗМ СТАЛОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ
В ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ**

Анотація. У статті досліджується проблематика водокористування в орієнтирах повоєнної відбудови країни. Існує об'єктивна потреба у розробці механізму водокористування на принципах сталого розвитку та протидії змінам клімату, формулюванні принципів еколого-економічного управління сталим водокористуванням, визначенні та оцінці еколого-економічних інструментів функціонування механізму сталого водокористування. Охарактеризовано екологічні наслідки війни для довкілля та його компонент – водних об'єктів, ґрунтів, атмосферного повітря. Екологічна ситуація в Україні, зокрема у частині водозабезпечення та водокористування яка загострилась під час війни, обумовлює розробку програм та заходів повоєнної відбудови які зосереджуються на сталій відбудові, збереженні води, дотриманні норм санітарії та гігієни, продовольчій та енергетичній безпеці, пом'якшенні наслідків зміни клімату. Визначено концептуальні підходи та механізми забезпечення сталого водокористування у системі повоєнного відновлення.

Ключові слова: водні ресурси, сталий розвиток, водокористування, безпека водокористування, повоєнна відбудова, механізми водокористування, еколого-економічні принципи, еколого-економічні інструменти.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 14.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Постановка проблеми. Однією зі складових системи національної безпеки є водна безпека, а водна політика є невід'ємним компонентом економічної політики та базисом сталого розвитку у протидії змінам клімату.

Сьогодні водні ресурси в Україні використовуються набагато інтенсивніше, ніж в інших країнах, і ця проблема стає особливо гострою в умовах війни та кліматичних змін. Широкомасштабне російське вторгнення завдало значної шкоди системам водозабезпечення, об'єктам водопостачання та водовідведення, призвело до забруднення водою нафтою, хімічними речовинами, домішками металів, залишками військової техніки, уламками снарядів. Забруднення водою загрожують існуванню біорізноманіття, риборозведенню, забезпеченню питною водою населення, задоволенню комунально-побутових потреб, сільськогосподарському водопостачанню та рекреації. Враховуючи важливість цього сектора національної економіки для сучасного етапу життєдіяльності країни та повоєнної відбудови, виникає об'єктивна потреба в розробці механізмів водокористування на принципах сталого розвитку та протидії змінам клімату, формулюванні принципів еколого-економічного управління сталим водокористуванням, визначенні та оцінці еколого-економічних інструментів функціонування зазначених механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема раціонального водокористування в контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сьогодні є основою наукового дискурсу серед багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, питання сталого господарювання, що є базисом раціонального використання водних ресурсів, розглядаються І. К. Бистряковим, В. В. Микитенко, Д. В. Клиновим [1]. Методологія формування інституційного середовища, стратегії управління водними ресурсами в умовах кліматичних змін становлять коло наукових інтересів фахівців Інституту економіки природокористування [2]. Останні роки загострилось питання екологічної безпеки, зокрема водної, що спонукало М. А. Хвесика, Г. О. Обихода, А. В. Степаненка, В. І. Куценко, А. А. Омельченка [3] вивчати міжнародні підходи до розробки механізмів удосконалення сценарно-синергетичних доміант соціоекологічно-безпечного природокористування та запропонувати системну класифікацію доміант екологічно-безпечного природокористування за сценарно-синергетичними ознаками.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Загострення викликів, які постали перед Україною з початком повномасштабного вторгнення РФ, а також складність проблем управління, вибір концепції повоєнної відбудови, досягнення цілей сталого розвитку, усунення екологічних наслідків війни потребують системного підходу та комплексного розв'язання. Така спроба представлена в міждисциплінарній роботі науковців інституту економіки та прогнозування [4].

Дослідження проблематики сталого водокористування у рамках концепцій сталого розвитку та циркулярної економіки здійснюється Т. І. Зосименко та Н. І. Бутенко [5].

Виклики війни для довкілля, а саме порушення екосистем, руйнування екологічно небезпечних промислових об'єктів, значне погіршення санітарно-гігієнічних показників питної води, вивчає В. С. Грицьку [6].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи здобутки науковців варто зазначити, що окремі напрямки економіки водокористування потребують більш детальних досліджень і вивчення, зокрема опрацювання механізмів водокористування у процесі повоєнної відбудови на засадах сталого розвитку, протидії змінам клімату та з урахуванням євроінтеграційного вектора.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка механізму сталого водокористування в контексті повоєнної відбудови.

Виклад основного матеріалу. Одним із видів ресурсів, що активно споживаються є вода. Проте обсяги придатної до споживання води у світових екосистемах не такі значні – близько 2,5 % від загальних водних запасів. Для України проблема водозабезпечення є нагальною, оскільки країна посідає лише 17-е місце серед двадцяти країн Європи, за показником забезпеченості водними ресурсами.

Водокористування згідно з Водним кодексом України являє собою використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів) [7].

Підписання Угоди Україна-ЄС та отримання статусу країни кандидата на вступ до ЄС зобов'язало Україну запровадити європейські стандарти у багатьох сферах життєдіяльності, у тому числі й у системі управління водними ресурсами, що спонукатиме до розвитку сфери водокористування на засадах сталості.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Угода про Асоціацію з ЄС сформулювала алгоритм щодо впровадження сталого управління водними ресурсами України, а саме: формування законодавчої бази у частині управління водними ресурсами; розробку моніторингу якості поверхневих вод; розробку планів управління річковими басейнами.

Досягнення достатньої якості води у водних об'єктах країн ЄС через основні рамкові положення встановлює Директива 2000/60/ЄС Європейського парламенту та Європейської Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» [8]. Сьогодні в Україні започатковано процес інституційних змін в галузі водокористування, зокрема на це вплине схвалена до 2050 р. водна стратегія. Саме завдяки прийняттю водної стратегії буде сформовано модель водного сектору України, визначено напрямки водної політики та шляхи вирішення проблем у сфері водних ресурсів та відповідно це сприятиме сталому водокористуванню та досягненню Україною Цілей сталого розвитку і зокрема, шостої цілі – Чиста вода та належні санітарні умови [9].

Не дивлячись на умови воєнного часу триває процес щодо впровадження положень Водної Рамкової Директиви та Паводкової Директиви в норми законодавства, а саме внесені зміни до Водного кодексу України. Було запроваджено діагностичний моніторинг вод у всіх річкових басейнах України, проведено скринінг забруднюючих речовин у найбільших річкових басейнах, створено сучасні регіональні лабораторії для моніторингу вод. Проте з початку широкомасштабного вторгнення проблеми, які були притаманні сектору водокористування ускладнились, зросли ризики невиконання плану заходів щодо імплементації положень Угоди Україна-ЄС, загострилось питання водної безпеки, яка є складовою національної безпеки та пріоритетною сферою управління водними ресурсами.

Доповідь про глобальні ризики [10] фіксує те, що у 2023 р. важливу роль у системі викликів відігравали екологічні ризики які пов'язані зі змінами довкілля, зміною клімату, кризою природних ресурсів та руйнуванням екосистем. За оцінкою експертів у найближчі роки вага екологічних ризиків буде зростати, також світ може увійти в полікризу як форму нашарування кризових явищ різного походження – економічних, політичних, екологічних, воєнних та ін.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Водні об'єкти України мали певні проблеми ще до широкомасштабної війни, а саме антропогенне забруднення, спричинене такими факторами, як зарегульованість стоків, забруднення річок недоочищеними водами підприємств і комунальних установ, змиви добрив із сільськогосподарських угідь, забруднення річок домашніми господарствами у вигляді скидів відходів.

Україна вже сьогодні відчуває екологічні наслідки війни для довкілля та його компонент – водних об'єктів, ґрунтів, атмосферного повітря. Державною екологічною інспекцією відповідно до визначеної методики було розраховано збитки, які становлять: щодо забруднення атмосферного повітря – 1078,7 млрд грн; земельних ресурсів – 984,4 млрд грн; водних ресурсів – 60,7 млрд грн. У водні об'єкти потрапили забруднюючі речовини в обсязі 1682 тис. тонн, вага сторонніх предметів, матеріалів та відходів становить 20755 тис. тонн. За 2022-2023 рр. пошкоджено понад 700 об'єктів водогосподарської інфраструктури, зруйновано 800 км водопровідних мереж, зруйновано 70 насосних станцій, 23 очисні споруди, 244 км каналізаційних мереж [11].

Також кліматичні зміни останніх десятиліть не додавали оптимізму щодо достатності рівня водозабезпечення країни, так за оцінками фахівців до 2050 р. зменшення водних ресурсів може досягти залежно від регіону від 30 до 70 % [12]. Крім того, значний вплив на якість водних ресурсів мають військові дії. У водні об'єкти потрапляє значна кількість забруднюючих речовин через підриви дам, водосховищ, очисних споруд, руйнування водної інфраструктури.

Сьогодні між відбудовою, розвитком країни та охороною довкілля спостерігаються складні зв'язки, оскільки проголошений партнерами України курс на «зелену» допомогу у відбудові буде залежати від екологічної політики держави яка повинна орієнтуватись на інноваційні, клімат-нейтральні методи відновлення з одночасним нарощенням темпів економічного зростання на засадах сталості.

Екологічна ситуація в Україні, зокрема у частині водозабезпечення та водокористування яка загострилась під час війни, обумовлює розробку програм та заходів повоєнної відбудови, які зосереджуються на сталій відбудові, збереженні води, дотриманні норм санітарії та гігієни, продовольчій та енергетичній безпеці, пом'якшенні наслід-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ків зміни клімату. Відновлення довкілля в системі загального відновлення країни є технічно складним та дороговартісним процесом, тому розробка та впровадження програм відбудови вимагають значного обсягу інвестицій, впровадження інновацій, що обумовлює вибір механізмів реалізації та інституційного забезпечення названих процесів.

Усунути негативні наслідки війни в частині водозабезпечення та водокористування та загострення водного дефіциту можливо за умов комплексного вирішення задач, швидкого відновлення інфраструктури та водних екосистем. Відповідно варто визначити концептуальні підходи та механізми забезпечення сталого водокористування в системі повоєнного відновлення. Повоєнна відбудова та водогосподарська діяльність базуються на загальних та специфічних принципах і визначаються як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Серед ключових принципів, які визначають правила здійснення названих процесів, варто виділити принципи, які є загальними і притаманні як процесам повоєнної відбудови, так і водогосподарській діяльності (рис. 1). Саме ці принципи є засадничими орієнтирами для повоєнної відбудови України та переходу до зеленого відновлення та екологічної нейтральності усіх галузей та сфер національної економіки. Специфічні принципи враховують та орієнтуються на аспекти розвитку, що характерні для окремих видів діяльності та активностей.

Вважаємо, що наведені принципи для блоку відбудови та блоку водокористування не є ізольованими та автономними одні від інших, враховуючи особливості кожного сектору конкретний принцип підкреслює унікальність сфери і при цьому він може бути доповненим принципами з іншого блоку. Так, наприклад, використання в повоєнній відбудові принципу – відмова від викопних видів палива орієнтується на досягнення кліматичної нейтральності, а використання принципу у водогосподарській діяльності – екологічна сталість орієнтує на здатність довкілля витримати антропогенне навантаження від водозабезпечення та водокористування. Відповідно досягти екологічної сталості можна у тому числі при відмові від викопних видів палива для роботи об'єктів водогосподарського комплексу.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**Рис. 1. Принципи повоєнної відбудови та водокористування***Джерело: складено авторами.*

Процеси водогосподарської діяльності в повоєнній відбудові повинні спрямовуватись на їх оптимізацію, збереження та відтворення водних ресурсів та об'єктів. Цей вид економічної активності на сьогодні перебуває під впливом як екзогенних, так і ендегенних факторів.

Екзогенними факторами, які матимуть найбільший вплив на водогосподарську діяльність на етапі відбудови є такі: кліматичні зміни; тенденції розвитку світової економіки; глобальні цілі сталого розвитку; світові екологічні проблеми; тривалість і наслідки воєнних дій.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Серед ендогенних факторів, які можуть спровокувати негативні зміни у водогосподарській діяльності під час відбудови віднесемо відсутність коштів у громад на забезпечення водної безпеки на своїх територіях; виведення з господарського обігу земель; інституційні зміни; тінізація економіки; низька економічна активність населення; не ефективна екологічна політика; зміна екологічних пріоритетів; екологічно нестабільний стан річок.

У водогосподарській діяльності використання питної води здійснюється з поверхневих водойм (понад 70 %), відповідно якість води, яку споживають домашні господарства залежить від активності військових дій, від рівня відповідальності забруднювачів, від політики водокористування. Питання водної безпеки залишається актуальним та вимагає заходів з орієнтації на циркулярну, цифровізовану, ресурсоефективну економіку та зелену відбудову. Відповідно водна безпека визначається як стан, який дозволяє водогосподарській системі провадити водозабезпечення та водокористування, що не призведе до значних проблем в економічній, соціальній та екологічній сферах життєдіяльності.

Відбудова та інфраструктурні трансформації повинні базуватись на дієвому механізмі сталого водокористування, під яким ми розуміємо сукупність елементів, окремих форм, методів та інструментів взаємодія яких забезпечує цілеспрямований, тривалий вплив на якість та ефективність водогосподарської діяльності (табл. 1).

З метою досягнення екологічно стабільного стану водокористування необхідно посилити відповідальність за порушення режимів роботи водних об'єктів, а також забезпечити контроль споживання водних ресурсів, обсяги яких під час відбудови будуть зростати. Відповідно невід'ємною складовою механізму сталого водокористування є моніторинг вод. Сучасні стандарти моніторингу дозволяють отримувати реальні дані про стан водних ресурсів і враховувати їх у процесі водогосподарської діяльності. Державний моніторинг проводиться з метою збирання, обробки та аналізу інформації про стан вод, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється державний моніторинг вод за басейновим принципом управління річками [7].

Таблиця 1

Механізм сталого водокористування в повоєнній відбудові

Екзогенні чинники впливу				
Кліматичні зміни	Тенденції розвитку світової економіки	Глобальні цілі сталого розвитку	Екологічні проблеми	Тривалість воєнних дій
Методологічні засади управління водогосподарською діяльністю				
Теоретична основа	Функціональна основа	Ресурсна база управління		Оціночний блок
Закони Принципи Методологія Категорії	Функції Форми Методи Механізми управління	Кадрове забезпечення Фінансове забезпечення Політичне забезпечення Інституційне забезпечення		Моніторинг Оцінка за результатами Реагування на виклики Коригування дій
Умови та система управління водогосподарською діяльністю в повоєнній відбудові				
Безпечність середовища	Правові норми	Інструменти управління	Методи координації	Елементи
Зв'язки між підсистемами механізму та їх елементами				
Керуюча підсистема		Керована підсистема		
Басейнові управління Органи місцевого самоврядування		Цільова функція <i>Управління водогосподарською діяльністю в умовах повоєнної відбудови</i>	Водокористувачі	
<i>Збурюючі фактори управління</i> Обмеженість ресурсів для розвитку Зміна законодавства			<i>Позитивні наслідки</i> Стале водокористування та нейтральний вплив на довкілля	
Моніторинг водокористування				
Процедури моніторингу за басейновим принципом: Діагностичний моніторинг Операційний моніторинг	Об'єкти моніторингу		Суб'єкти моніторингу	
	Масивів поверхневих вод		-Державна служба України з надзвичайних ситуацій -Державне агентство водних ресурсів України -Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	
	Масивів підземних вод		-Державна служба геології та надр України	
	Масивів морських вод		-Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	
Функції суб'єктів управлінського процесу				
Розробка стратегій сталого водокористування		Узгодження планів та програм діяльності з потребами громад		

Джерело: складено авторами.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ефективність запропонованої конструкції механізму сталого водокористування передбачає консолідацію зусиль органів місцевого самоврядування, басейнових управлінь, водокористувачів на всіх рівнях. Позитивним наслідком такої консолідації стає зміцнення спроможності громад завдяки впровадженню інноваційних проєктів повоєнного відновлення та сталого водокористування. Стратегії сталого водокористування мають орієнтуватись на формування стійкості територіальних об'єктів водної інфраструктури на основі збалансованості водних ресурсів, їх невиснажливого використання з дотриманням норм санітарії та широкої цифрової трансформації цих процесів.

Ризиками дієвості даного механізму вважаємо неузгодженість у координаційній та нормативних частинах. Органи місцевого самоврядування на рівні громад потребують більш чіткої координації процесів відновлення, відсутність такої координації між окремими установами та відомствами на рівні центральних органів виконавчої влади уповільнює прийняття рішень щодо відновлення. Розробка стандартизованого пакета допомоги дозволить врахувати потреби за різними напрямками, наприклад, проєкти відновлення водної інфраструктури, та сприятиме розв'язанню завдань відновлення у цій частині. Крім того, відсутність координації не дає змоги класифікувати за пріоритетністю сфери відновлення.

Також присутні нормативні суперечності у процесі відбудови, так відновлення громад сьогодні базується на Постанові КМУ «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» [14]. Водночас інституційною базою для відбудови є Закон України «Про засади державної регіональної політики», у якому систематизовано рівні документів державної регіональної політики: державна стратегія, регіональна стратегія, стратегія розвитку громади, плани відновлення та розвитку регіонів та громад. Проте не сформовано загальний вектор відновлення, що унеможлиблює визначення актуальних потреб громади та розпочати стратегування, також немає єдиного підходу щодо визначення територій відновлення і розробки відповідних планів. Тобто для процесу відновлення базовою умовою є усунення цих суперечностей, що також зменшить ризики та виклики для ефективного започаткування та функціонування механізму сталого водокористування.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Висновки та пропозиції. Широкомасштабна війна та зміни клімату катастрофічно вплинули на довкілля, зокрема на водні об'єкти та водну інфраструктуру що призвело до загроз у частині водної безпеки – велика кількість річок, озер виявилась значно забрудненою, більшість річок обміліла, малі водойми перебувають на межі зникнення, крім того, у зоні ризику перебуває значна частина населення, сільське господарство, а окремі території відчувають дефіцит водних ресурсів. Російська агресія призвела не тільки до забруднення водойм, а й до руйнування систем водопостачання та водовідведення, що унеможливило доступ до питної води великій кількості населення. Тому процеси зеленої повоєнної відбудови на засадах циркулярної економіки повинні стати стратегічним пріоритетом розвитку національного водогосподарського комплексу з урахуванням внутрішніх запитів відновлення, міжнародних зобов'язань та євроінтеграційних орієнтирів. Відновлення та відбудова країни – тривалий процес, який охоплює всі сфери життєдіяльності, це вимагає розробки дієвих механізмів водокористування з орієнтиром на якісне, стає відновлення та відбудову з екологічно нейтральним впливом на довкілля та забезпеченням водної безпеки. Функціонування механізму буде дієвим якщо процеси відбудови будуть забезпечені інституційними змінами, такими як реформування держуправління у природоохоронній діяльності; адаптація змінам клімату; ефективне управління відходами війни; збалансоване використання водних ресурсів; відновлення та розвиток природоохоронних територій та об'єктів.

Список використаних джерел

1. Детермінанти сталого господарювання / за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України М. А. Хвесика. – Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2022. – 96 с.
2. Траєкторія сталого розвитку України до 2030 року: проблеми та пріоритети : національна доповідь / за наук. ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2021. – 1091 с.
3. Сценарно-синергетичні доміанти екологічнобезпечного природокористування / [М.А. Хвесик, Г.О. Обиход, А.В. Степаненко, В.І. Куценко, А.А. Омельченко та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2022. – 304 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи [Електронний ресурс] : міжнародна колективна монографія / [редкол. д.е.н. В. В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Київ, 2023. – 571 с. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.

5. Дерій Ж. Впровадження концепції циркулярної економіки / Ж. Дерій, Н. Бутенко, Т. Зосименко // Проблеми та перспективи економіки та управління. – 2021. – № 1(25). – С. 54–62. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-1\(25\)-54-62](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-1(25)-54-62).

6. Hrytsku V. Ecological consequences of war in Ukraine [Electronic resource] / V. Hrytsku, Z. Derii // Present Environment and Sustainable Development. – 2022. – Pp. 56-57. – Accessed mode: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/158385.

7. Водний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

8. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики" від 23 жовтня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text.

9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

10. Доповідь про глобальні ризики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023>.

11. Екозагроза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecozagroza.gov.ua/damage/water>.

12. Безпека водних ресурсів України у глобальному вимірі : [монографія] / [за заг. ред. д.е.н., проф., академіка НААН України М. А. Хвесика]. – Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – 500 с.

13. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 758. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text>.

14. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2023 р. № 731. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennia-poriadkiv-z-pytan-vidnovlennia-ta-rozvytku-rehioniv-i-terytorialnykh-s731-180723>.

References

1. Khvesyk, M.A. (Ed). (2022). *Determinanty staloho hospodariuvannia [Determinants of sustainable management]*. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy».

2. Khvesyk, M.A. (Ed). (2021). *Traiektoriia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku: problemy ta priorytety: natsionalna dopovid [Trajectory of sustainable development of Ukraine until 2030: problems and priorities: national report]*. DU IEPSR NAN Ukrainy.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. Khvesyuk, M.A. (Ed). (2022). *Stsenarno-synerhetychni dominanty ekolohobezpechnoho pryrodokorystu-vannia [Scenario-synergistic dominants of ecologically safe nature use]*. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy».

4. Nebrat, V.V. (2023). *Vidbudova dlia rozvytku: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives]*. DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.

5. Derii, Zh., Butenko, N., Zosymenko, T. (2021). Vprovadzhennia kontseptsii tsyrkuliarnoi ekonomiky [Implementation of the concept of circular economy]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 54–62. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-1\(25\)-54-62](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-1(25)-54-62).

6. Hrytsku, V., Derii, Z. (2022). Ecological consequences of war in Ukraine. *Present Environment and Sustainable Development*, 56-57. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/158385.

7. Vodnyi kodeks Ukrainy [Water Code of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

8. Dyrektyva 2000/60/leS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady "Pro vstanov-lennia ramok diialnosti Spivtovarystva v haluzi vodnoi polityky" vid 23 zhovtnia 2000 roku [Directive 2000/60/EC of the European Parliament and the Council "On establishing the framework of Community activities in the field of water policy" dated October 23, 2000]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text.

9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030], Decree of the President of Ukraine № 722/2019 (dated September 30, 2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

10. Dopovid pro hlobalni ryzyky [Report on global risks]. <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023>.

11. Ekozahroza [Eco-threat]. (n.d.). <https://ecozagroza.gov.ua/damage/water>.

12. Khvesyuk, M.A. (Ed). (2013). *Bezpeka vodnykh resursiv Ukrainy u hlobalnomu vymiri [Security of water resources of Ukraine in the global dimension]*. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy».

13. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia derzhavnogo monitorynhu vod [On approval of the Procedure for State Water Monitoring], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 758 (dated September 19, 2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text>.

14. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad [On the approval of procedures for the restoration and development of regions and territorial communities], Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 731 (dated July 18, 2023). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadkiv-z-pytan-vidnovlennia-ta-rozvytku-rehioniv-i-terytorialnykh-s731-180723>.

Отримано 15.11.2023

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC 628.1:355.01-021.68

JEL Classification: Q25

Zhanna Derii

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: jannet_d@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

Oksana Minina

PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: minina.ok.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>

Nataliia Shadura-Nykyporets

PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: nikiporetc@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

Yuliia Hrytsku-Andriiush

PhD in Economics,
Doctoral student of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: hrytsku@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0008-7026-0488>

**MECHANISM OF SUSTAINABLE WATER USE
IN POST-WAR RECONSTRUCTION**

Abstract. *One of the components of the national security system is water security, and water policy is an integral component of economic policy and the basis of sustainable development in combating climate change. The large-scale Russian invasion caused significant damage to water supply systems, water supply and sewerage facilities, led to the pollution of water bodies with oil, chemicals, metal impurities, remnants of military equipment, and fragments of shells.*

The Association Agreement with the EU formulated an algorithm for the implementation of sustainable management of Ukraine's water resources, however, since the beginning of the large-scale invasion, the problems inherent in the water use sector have become more complicated, the risks of non-fulfillment of the action plan for the implementation of the provisions of the Ukraine-EU Agreement have increased, the issue of water security, which is a component of the national security and the priority area of water resources management. The environmental situation in Ukraine, in particular in terms of water supply and water use, which has worsened during the war, determines the development of post-war reconstruction programs and measures that focus on sustainable reconstruction, water conservation, compliance with

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

sanitation and hygiene standards, food and energy security, and climate change mitigation. Environmental restoration in the system of general restoration of the country is a technically complex and expensive process, therefore, the development and implementation of reconstruction programs require a significant amount of investment, the introduction of innovations, which determines the choice of mechanisms for the implementation and institutional support of these processes. It is possible to eliminate the negative consequences of the war in terms of water supply and water use and the aggravation of water shortages with a comprehensive solution to problems, rapid restoration of infrastructure and aquatic ecosystems. Accordingly, it is necessary to work out and formulate conceptual approaches and mechanisms for ensuring sustainable water use in the post-war recovery system.

Keywords: water resources; sustainable development; water use; water use safety; post-war reconstruction; water use mechanisms; ecological and economic principles; ecological and economic instruments.

Fig.: 1. Table: 1. References: 14.

Бібліографічний опис для цитування:

Дерій Ж., Мініна О., Шадура-Никипорець Н., Грицку-Андрієш Ю. Механізм сталого водокористування у повоєнній відбудові. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 9-23.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-24-35](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-24-35)

УДК 330

JEL Classification: Q13; D24

Ірина Косач

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: irish_kos@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1730-7140>
ResearcherID: [AAT-5868-2021](https://orcid.org/0009-0002-3401-8295). **Scopus Author ID:** [57220895162](https://orcid.org/0009-0002-3401-8295)

Антон Корміло

аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: antonkormylo@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-3401-8295>

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ
ПОТЕНЦІАЛОМ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ**

Анотація. У статті розглянуто основні теоретичні положення стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом в умовах трансформаційних процесів національної економіки. На основі дослідження досвіду провідних країн світу визначено пріоритетні напрями державного регулювання розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу. Доведено, що фокус уваги стратегічного управління на сучасному етапі інноваційного розвитку пріоритетних галузей економіки орієнтований на синергетичний ефект досягнення цілей сталого розвитку та цифровізації. Виокремлено стратегічні цілі державного регулювання розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу. Запропоновано авторське визначення стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом в контексті системного підходу. Сформовано систему принципів стратегічного управління та запропоновано структуру системи стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом в системі національної економіки.

Ключові слова: державне регулювання; інновації; інвестиції; інноваційно-інвестиційний потенціал; стратегія; стратегічне управління; цифровізація; сталий розвиток.

Рис.: 2. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність підприємств в Україні, державне регулювання розвитку галузей національної економіки відбуваються на даний час за несприятливих умов у результаті впливу російської агресії, ведення бізнесу в умовах воєнного стану, зменшення інвестиційної привабливості для іноземних партнерів. Як свідчать дослідження провідних учених у галузі інноваційно-інвестиційних процесів, сучасний етап розвитку економіки України характеризується значним скороченням інвестування та обмеженою кількістю

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

інноваційних проєктів, а також зменшенням бюджетного фінансування провідних галузей економіки. Сформувався негативна тенденція зниження обсягів інвестиційного кредитування, що супроводжується високими кредитними ставками, ризиком довгострокового кредитування та відсутністю коштів у банках. Для вирішення зазначених проблем актуальним інструментом може стати формування державної політики управління інноваційно-інвестиційним потенціалом на основі розробки комплексних програмних заходів національного та регіонального рівня, що передбачає узгодження цих проблем та здатне сформувати підґрунтя для трансформаційних управлінських процесів, пов'язаних зі становленням цифрової економіки та орієнтацією державної економічної політики на процеси сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень у публікацій. Проблематика формування сприятливих умов для інноваційного розвитку національної економіки, розробка відповідних механізмів державного управління та державної політики у сфері інвестиційного забезпечення інноваційних процесів в умовах трансформацій знаходяться у фокусі наукових досліджень таких вітчизняних учених, як С. А. Володін [1], А. А. Глушенкова [2], Е. М. Забарна [3], І. І. Кичко, В. Ф. Савченко [4], І. А. Косач [5], О. В. Попело [6] та ін. Більшість наукових праць присвячена умовам формування інноваційно-інвестиційного потенціалу, його оцінці та розробці перспективних напрямів використання як у розрізі окремих підприємств, так і на рівні макроекономіки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте складні економічні умови, у яких опинились суспільство та галузі народного господарства в результаті впливу спочатку пандемічних процесів, а потім воєнної агресії РФ, паралельно зі становленням цифрової економіки та відповідними процесами економічних трансформацій потребують розробки нових теоретико-прикладних підходів до державного регулювання інноваційно-інвестиційного потенціалу стратегічних галузей національної економіки.

Мета статті полягає в розробці основних теоретичних положень стратегічного управління розвитком інноваційно-інвестиційного потенціалу в умовах трансформаційних процесів, що викликані становленням цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як доводять дослідження авторів, категорія «інноваційно-інвестиційний потенціал» стала об'єктом наукової уваги наприкінці 70-х років минулого століття

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

у зв'язку з активізацією інноваційних процесів та потребою в економічному обґрунтуванні його ресурсного забезпечення. Узагальнення поглядів вчених [7; 8] дає змогу виокремити в структурі потенціалу взаємозв'язок інноваційної та інвестиційної підсистем, які виступають основою інтенсивного економічного розвитку та ресурсною базою національної економіки. Водночас державна економічна політика забезпечує управління інноваційно-інвестиційною діяльністю на основі розробки відповідних організаційних, правових та фінансових механізмів. Як зазначають у своєму дослідженні Т. Шестаковська та Т. Батракова, для забезпечення ефективності інноваційної системи національної економіки державі необхідно мати чіткий план дій (стратегію) з метою забезпечення узгодженості відповідних регуляторних функцій з соціально-економічними інтересами суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності [9].

Дослідження досвіду провідних країн світу в напрямку управління інноваційно-інвестиційним потенціалом дало змогу виокремити такі пріоритетні напрями державної політики у цій сфері:

- 1) орієнтація на впровадження великих інноваційних проєктів та співпрацю в цій сфері держави та бізнесу (Франція, США, Велика Британія);
- 2) формування сприятливого інвестиційного клімату для ефективної реалізації інноваційних можливостей компаній (Німеччина, Швеція, Швейцарія);
- 3) розвиток інноваційної інфраструктури, поєднання досліджень та виробничої діяльності (Південна Корея, Японія).

Процес управління інноваційно-інвестиційним потенціалом ґрунтується на комплексній взаємодії між органами державної влади всіх рівнів, науково-дослідними установами та підприємствами, що забезпечує системність та багаторівневність реалізації державної політики у сфері сприяння інноваційно-інвестиційному розвитку. Врахування багатоаспектності управління інноваційно-інвестиційним потенціалом стає можливим на засадах системного підходу, що дозволяє розглядати складові стратегічного управління як складну систему елементів, чинників впливу, діючих принципів та законів розвитку. Системність дозволяє наголошувати на цілісності, взаємозалежності елементів та фокусуванні на ефективній реалізації розроблених заходів.

Проблеми ефективного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом провідних галузей національної економіки в умовах недостатньої активності процесів інноваційного розвитку, спричинених військовими діями та економічною кризою, потребують формування

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

відповідних механізмів як на рівні підприємств, так і макро- та мезо-економічному рівнях, що передбачає чітке структурування складових механізму, передбачення факторів зовнішнього впливу. Розробці даних механізмів має передувати формулювання концепції стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом на основі системного підходу з визначенням відповідних цілей та принципів. Дієвість стратегічного підходу до розробки та прийняття управлінських рішень підтверджується наступними положеннями:

- здатність врахувати вплив факторів на процес трансформації управлінських дій в напрямку активізації формування та використання інноваційно-інвестиційного потенціалу провідних сфер економіки;

- здатність формування та подальшої координації зв'язків між складовими системи державного управління інноваційним розвитком на засадах використання інноваційно-інвестиційного потенціалу як пріоритетного об'єкта управління;

- можливість узгодження та синхронізації інтересів суб'єктів господарювання з метою мотивації інвестиційної активності в напрямку впровадження інноваційних проєктів, використання цифрових технологій та інструментів в умовах становлення цифрової економіки.

Впровадження концепції стратегічного управління в процес формування та ефективного використання інноваційно-інвестиційного потенціалу дозволить аналізувати та визначати тенденцію змін екзо- та ендогенних параметрів, вплив ринкової кон'юнктури, тренд змін асортиментної політики суб'єктів господарювання, інноваційність продукції, попит на неї та відповідність європейським стандартам. Отже, нами пропонується стратегічне управління інноваційно-інвестиційним потенціалом розглядати як вираження системного підходу до обґрунтування підходів, принципів, методів забезпечення взаємодії системи державного управління інноваційним розвитком, що має відображення в комплексі управлінських рішень, спрямованих на реалізацію організаційного, нормативно-правового та фінансового механізмів державного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом із трансформацією розвитку суб'єктів економіки в контексті цифровізації. Отже, фокус уваги стратегічного управління на сучасному етапі інноваційного розвитку пріоритетних галузей економіки орієнтований на синергетичний ефект досягнення цілей сталого розвитку та цифровізації, що є вкрай важливим у контексті європейської інтеграції України.

Таким чином, серед пріоритетних цілей стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом доцільно назвати такі:

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

1) економічна ціль – забезпечення зростання обсягів виробництва товарів та послуг пріоритетних галузей економіки, розвиток підприємництва;

2) ринкова ціль – підсилення ринкової позиції підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках в умовах кризових явищ, забезпечення стабільності ринкової позиції, створення можливостей для розвитку цифрових інновацій, умов для екоінноваційного розвитку;

3) соціальна ціль – вирішення проблем зайнятості за рахунок розширення виробничих можливостей підприємств; формування персоналу, що володіє компетенціями у сфері використання цифрових технологій та інструментів;

5) екологічна ціль – використання технологій та впровадження управлінських рішень, що вирішують проблему ефективного використання природних ресурсів, джерел енергії та здатні відновити стан навколишнього середовища як основи «зеленої економіки».

Проте досягнення визначених цілей пов'язано із дотриманням наступних вимог, що висуваються до стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом економіки:

1) заходи стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом мають бути чітко структуровані за рівнями виконання та етапністю;

2) в контексті системної методології розробка та реалізація заходів стратегічного управління ґрунтується на відповідній системі управління, що розглядається як сукупність відповідальних суб'єктів державного управління та бізнесу за реалізацію напрямків на основі використання сучасних методів та підходів оцінки, стратегічного аналізу, планування та прогнозування.

Аксіоматичним вважаємо наступне положення: формування системи стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом із подальшим здійсненням стратегічних заходів передбачає узгодження управлінських рішень з оцінкою наявних ресурсів, зокрема виробничого, фінансового, інтелектуального, ринкового потенціалу, які впливають або здатні впливати на забезпечення синергетичного ефекту від активізації інвестиційної діяльності та реалізації інноваційних процесів. Відповідно до цього, першочерговою умовою реалізації вищезазначених положень є інтеграція процесів стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом до загального організаційно-правового механізму інноваційно-інвестиційного розвитку економіки.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Розробка вищеназваних положень потребує окремого розгляду принципів, які дозволяють розкрити засади впливу стратегічних напрямів на управлінський процес ефективного формування інноваційно-інвестиційного потенціалу. Визначення системних закономірностей в якості концептуальних дозволяє виокремити наступні принципи стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом (рис. 1). Визначені принципи враховують закономірності формування та функціонування систем, а їхня реалізація дасть змогу підвищити ефективність переходу галузей економіки до цифрового розвитку з використанням сучасних методів впливу на інноваційно-інвестиційну діяльність.

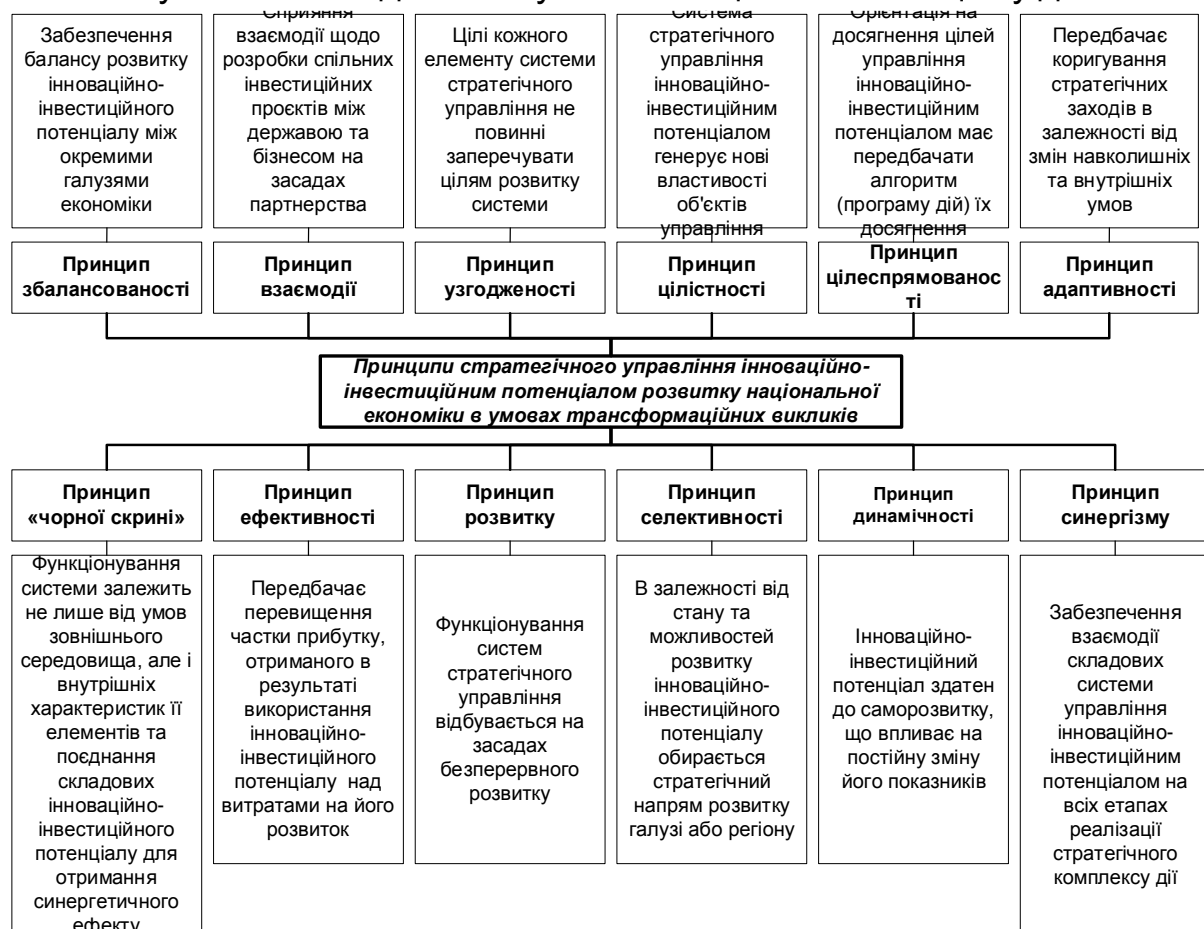

Рис. 1. Система принципів стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом

Джерело: розроблено авторами.

Таким чином, використання системного підходу дає змогу визначити систему стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом як складну систему, яка сприяє трансформації інноваційно-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

інвестиційних процесів в нову площину, базисом якої є цифрові технології та інструменти, біоекономіка та стійкий економічний розвиток. На основі зазначеного вище вважаємо доцільним концептуалізувати параметри системи стратегічного управління (рис. 2).

Рис.2. Параметри системи стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом

Джерело: розроблено авторами.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Отже, проблеми формування, розвитку та ефективного використання інноваційно-інвестиційного потенціалу та досягнення відповідних цілей стратегічного управління розкриваються на основі використання системного підходу в контексті функціонування системи стратегічного управління. Вектор сталого розвитку галузей економіки та впровадження цифрових технологій у виробничий процес пріоритетних галузей економіки тісно пов'язані з інфраструктурними ланками національної економіки та сферою соціального розвитку й вирішенням проблем зайнятості та рівня життя населення. Отже, інноваційний розвиток та інвестиційна активність здійснюються під впливом різноманітних процесів та явищ в економіці, направлених на стабілізацію соціально-економічних процесів на державному та регіональному рівнях. Синергетичний аспект стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом дає змогу висунути тезу про атрактивну природу системи стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом, тобто елементи системи здатні мінімізувати деструктивну дію загроз інноваційно-інвестиційного розвитку та негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в умовах трансформації підходів державного управління.

Концептуалізація використання системного підходу визначається здатністю до синтезу різних сторін явища або об'єкта, їхньої інтеграції, що є дієвим в умовах взаємодії інвестиційної активності та інноваційних можливостей. Як доводить практика використання системного підходу в управлінні, він здатен розв'язати практичні управлінські проблеми та сприяє раціональності процесу прийняття управлінських рішень.

Систему стратегічного управління інноваційно-інвестиційним потенціалом вважаємо за доцільне деталізувати наступним чином:

1. Підсистема стратегічного розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу. Функціональна складова даної підсистеми полягає у визначенні пріоритетних стратегічних напрямків розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу залежно від можливостей окремої галузі та здатності її до реалізації трансформаційних процесів у контексті цифровізації.

2. Підсистема інформаційного забезпечення та моніторингу.

Стратегічне управління базується на аналітичній оцінці стану інноваційно-інвестиційного потенціалу із врахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, що в подальшому створює передумови для обґрунтування подальших дій у сфері цифровізації. Таким чином, важливості

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

набуває повнота інформації щодо динаміки процесів цифрових трансформацій з урахуванням світових тенденцій сталого розвитку.

Використання результатів проведеної оцінки та даних синтез-моніторингу мають скласти основу для розробки стратегічних напрямів управління інноваційно-інвестиційним потенціалом.

3. Підсистема організаційного та нормативно-правового забезпечення. Передбачається планування заходів із регламентації оцінки інноваційно-інвестиційного потенціалу, удосконалення процедур сертифікації, стандартизації та ліцензування згідно з європейськими нормами.

4. Підсистема мотиваційної взаємодії. До функцій зазначеної підсистеми належить розробка мотиваційних заходів, направлених як на стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності підприємств, так і на врахування інтересів зацікавлених груп (регіональної влади, органів місцевого самоврядування, споживачів товарів та послуг, інвесторів).

5. Підсистема оцінки результативності. Включатиме розробку заходів з оцінки стану інноваційно-інвестиційного потенціалу після відповідних змін і трансформацій із врахуванням специфіки розвитку окремої галузі.

Висновки та пропозиції. Стратегічне управління інноваційно-інвестиційним потенціалом має бути структурованим процесом, що в підсумку забезпечить послідовність розв'язання завдань для досягнення поставлених стратегічних цілей в умовах сталого розвитку, а від структурного наповнення системи стратегічного управління, інструментів та механізмів залежить безпосередньо здатність конкретних підприємств, установ та суспільства в цілому до впровадження процесів цифровізації. Реалізація заходів стратегічного управління передбачає, у тому числі й виконання завдань тактичного характеру, пов'язаних з підтримкою стійкого розвитку національної економіки та її окремих галузей.

Список використаних джерел

1. Володін С. А. Теоретичні засади формування і реалізації інноваційного потенціалу в розвитку економіки [Електронний ресурс] / С. А. Володін, О. І. Чекамова // Економіка АПК. – 2017. – № 5. – С. 65-72. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_12.

2. Глушенкова А. А. Структура інноваційного потенціалу підприємств сфери телекомунікацій та інформатизації / А. А. Глушенкова // Економіка. Менеджмент. Бізнес. - 2016. - № 4 (18). - С. 100-106.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. Кичко І. І. Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні / І. І. Кичко, В. Ф. Савченко // Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі : монографія / за заг. ред. В. Ф. Савченка, Л. М. Мекшун. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – С. 8-29.

4. Забарна Е.М. Інноваційно-інвестиційний фактор економічного розвитку України / Забарна Е.М. – Одеса : Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2006. – 304 с.

5. Косач І. А. Фінансовий механізм інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства: сучасні аспекти / І. А. Косач, А. В. Жаворонок, А. В. Дегтярьов // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2021. – № 1. – С. 3-9.

6. Methodological Approaches to the Evaluation of Innovation in Polish and Ukrainian Regions, Taking into Account Digitalization / Popelo O., Tulchynska S., Revko A., Butko M., Derhaliuk M. // Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe. – 2022. – № 25(1). – Pp. 55-74. DOI: <https://doi.org/10.18778/1508>.

7. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України: монографія / за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 464 с.

8. Дубина М. В. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки / Дубина М. В., Пілевич Д. С. // Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2014. – № 1 (26). – С. 94-101.

9. Шестаковська Т. Л. Світовий досвід формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору / Т. Л. Шестаковська, Т. І. Батракова // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 14. – С. 65–70.

References

1. Volodin, S.A., Chekamova, O.I. (2017). Teoretychni zasady formuvannya i realizatsiyi innovatsiynoho potentsialu v rozvytku ekonomiky [Theoretical foundations of the formation and implementation of innovative potential in the development of the economy]. *Ekonomika APK – Economy of agro-industrial complex*, 5, 65-72. http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_12.

2. Hlushenkova, A.A. (2016). Struktura innovatsiynoho potentsialu pidpryemstv sfery telekomunikatsiy ta informatyzatsiyi [The structure of innovative potential of enterprises in the field of telecommunications and informatization]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, 4(18), 100-106.

3. Kychko, I.I., Savchenko, V.F. (2018). Stratehichni oriientyri investytsiino-innovatsiynoho rozvytku v Ukraini [Strategic landmarks of investment and innovation development in Ukraine]. *Zdobutky i problemy yevrointehratsiinykh zrushen v Ukraini na suchasnomu etapi [Achievements and problems of European integration shifts in Ukraine at the current stage]*. ChNTU.

4. Zabarna, E.M. (2006). *Innovatsiino-investytsiyniy faktor ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Innovation and investment factor of economic development of Ukraine]*. In-t problem rynku ta ekon.-ekol. doslidzhen NAN Ukrainy.

5. Kosach, I.A., Zhavoronok, A.V., Dehtiarov, A.V. (2021). Finansovyi mekhanizm in-novatsiino-investytsiynoho rozvytku pidpryemnytstva: suchasni aspekty [Financial mechanism of innovation and investment development of entrepreneurship: modern aspects]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: economics and management*, (1), 3-9.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

6. Popelo, O., Tulchynska, S., Revko, A., Butko, M., Derhaliuk, M. (2022). Methodological Approaches to the Evaluation of Innovation in Polish and Ukrainian Regions, Taking into Account Digitalization. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25(1), 55-74. <https://doi.org/10.18778/1508>.

7. Demianyshyn, V.G. (2014). *Finansova polityka investytsiyno-innovatsiynogo rozvytku [Financial policy of investment and innovation development of Ukraine]*. TNEU.

8. Dubyna, M.V., Pilevych, D.S. (2014). Problemy aktyvizatsii formuvannia ta zaluchennia investytsii u rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Problems on activation of the formation and attraction of investments in the national economy development]. *Naukovyi Visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: finance, banks, investments*, 1(26), 94-101.

9. Shestakovska T. L., Batrakova T. I. (2019) Svitovi dosvid formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky innovatsiynoho rozvytku ahrarynogo sektoru [World experience in the formation and implementation of the state policy of innovative development of the agrarian sector]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 14, 65–70.

Отримано 03.10.2023

УДК 330

JEL Classification: Q13; D24

Irina Kosach

Doctor of Economics, Professor,

Professor of Management and Administration Department

Chernihiv Polytechnics National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: irish_kos@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1730-7140>

ResearcherID: [AAT-5868-2021](https://orcid.org/0000-0003-1730-7140). Scopus Author ID: [57220895162](https://orcid.org/0000-0003-1730-7140)

Anton Kormilo

PhD Student

Chernihiv Polytechnics National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: antonkormylo@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3401-8295>

**STRATEGIC MANAGEMENT OF INNOVATION AND INVESTMENT
POTENTIAL IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION PROCESSES
OF ECONOMY STATE REGULATION**

Abstract. *The article examines the main theoretical principles of strategic management of innovation and investment potential in the conditions of transformational processes of the national economy. The purpose of the article is to develop the main theoretical provisions of strategic management of the development of innovation and investment potential in the conditions of transformational processes caused by the formation of the digital economy.*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

The process of managing innovation and investment potential is based on complex interaction between state authorities at all levels, research institutions and enterprises, which ensures the systematic and multi-level implementation of state policy in the field of promoting innovation and investment development. Based on the research the experience of the leading countries of the world it has been determined the priority areas of state regulation by the development of innovation and investment potential. It has been proved that the focus of attention of strategic management at the current stage of innovative development of priority sectors of the economy is focused on the synergistic effect of achieving the goals of sustainable development and digitalization. The strategic goals of state regulation of the development of innovation and investment potential have been highlighted. It has been determined that the priority goals of strategic management of innovation and investment potential are economic, social, market and environmental goals. The basic requirements for the strategic management of the innovation and investment potential of the economy have been substantiated. The author's definition of strategic management of innovation and investment potential in the context of a systemic approach has been proposed. A system of strategic management principles has been formed and the structure of the system of strategic management of innovation and investment potential has been proposed. The use of a systemic approach makes it possible to define the system of strategic management of innovation and investment potential as a complex system that contributes to the transformation of innovation and investment processes into a new plane, the basis of which is digital technologies and tools, bioeconomy and sustainable economic development.

Keywords: state regulation; innovations; investments; innovation and investment potential; strategy; strategic management; digitalization; sustainable development.

Fig.: 2. References: 9.

Бібліографічний опис для цитування:

Косач І., Кормило А. Стратегічне управління інноваційно-інвестиційним потенціалом у контексті трансформаційних процесів державного регулювання економіки. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 24-35.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-36-52](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-36-52)

УДК 331.5:614.2(477)

JEL Classification: I18; J21

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>
ResearcherID: [I-8572-2016](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129)

Ірина Кичко

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: ira41215@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-4207-687X>
ResearcherID: [H-1753-2016](https://orcid.org/0009-0000-4207-687X)

Вікторія Селюк

магістр
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: victoriasell1616@gmail.com

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ У ЗБАЛАНСУВАННІ РИНКУ ПРАЦІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті досліджено сучасні тенденції ринку праці, зокрема, проаналізовано попит і пропозицію на послуги та кваліфікацію медичних працівників на ринку. Зазначено, що за перший рік війни загальна кількість медиків – лікарів, середнього та молодшого медперсоналу – скоротилась майже на 13 %. Проведено аналіз співвідношення вакансій медичних працівників та поданих резюме за інформацією сайту пошуку роботи Robota.ua та Державного центру зайнятості. За результатами аналізу, встановлено значне перевищення поданих резюме потенційними медичними працівниками порівняно із заявленими вакансіями. Висвітлено причини незбалансованості між попитом і пропозицією в медичній сфері. Окреслено шляхи вирішення питань збалансування ринку праці у сфері охорони здоров'я. Доведено, що дієвий мотиваційний механізм для медичних працівників має передбачати комплекс заходів нематеріальної та матеріальної мотивації. Запропоновано напрями удосконалення системи мотивації медичного персоналу у період післявоєнної відбудови економіки України.

Ключові слова: ринок праці; медичний персонал; мотивація; медичні заклади; внутрішня міграція; еміграція; заклади охорони здоров'я; сфера охорони здоров'я, післявоєнне відновлення економіки України.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 25.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Постановка проблеми. Забезпечення медичних закладів кваліфікованим персоналом є однією з найважливіших проблем у сфері охорони здоров'я, особливо у воєнний період. Недостатність медичних працівників суттєво посилюється через еміграцію, низький рівень оплати праці, відсутність мотивації та можливостей для професійного зростання, недостатню підготовку медичних працівників та нерівномірний розподіл медичного персоналу між різними регіонами країни тощо. В останні десятиліття в Україні посилюються еміграційні мотиви медичних працівників. Активні воєнні дії, руйнація житла, соціальної інфраструктури, втрата місця роботи посилюють прагнення залишити країну, змусили частину медичних працівників більш активно шукати можливість міграції за кордон [10, с. 21]. Ключовою причиною міграції залишається рівень оплати праці в медичній галузі. Зарплати медичних працівників в Україні були і є невисокими, тому повернення висококваліфікованих працівників, які виїхали за кордон і успішно там працюють, навіть після війни залишається під сумнівом. Недостатнє фінансування медичних закладів може призвести до зниження якості медичних послуг та їх доступності [10]. Руйнування медичних навчальних закладів під час війни, недостатній рівень фінансування, брак кваліфікованих викладачів, відсутність мотивації можуть обмежити можливості та перспективи навчання майбутніх фахівців та підвищення кваліфікації наявного медичного персоналу. До того ж дистанційне або змішане навчання студентів медичних університетів та нестача практичних навичок під час війни можуть значно вплинути на кваліфікацію медичних працівників, що є критичним у сфері охорони здоров'я. Крім вищезазначених причин, після закінчення війни багато медичних працівників (наприклад, чоловіки призовного віку, у яких відсутня можливість виїхати за кордон під час воєнного стану) можуть емігрувати в пошуках вищого рівня життя. Саме тому дослідження та впровадження ефективних мотиваційних механізмів є ключовими завданнями для покращення ситуації у сфері охорони здоров'я та забезпечення якісної медичної допомоги. Мотивовані працівники стають ключовим фактором у покращенні якості надання медичних послуг, задоволення пацієнтів та досягненні високих стандартів у сфері охорони здоров'я. Зазначене зумовлює необхідність дослідження напрямів посилення мотиваційних механізмів медичних працівників з метою залучення кваліфікованого персоналу до системи охорони здоров'я України у воєнний та післявоєнний періоди.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Аналіз останніх досліджень. Ринок праці, його складові, особливості державного регулювання процесів зайнятості, безробіття досліджували І. К. Бондар, В. В. Онікієнко, Л. М. Ільч, В. М. Лич [4]. Проблему зайнятості, зокрема у сфері медицини, досліджували такі науковці, як Р. Власенко [1], А. Волосовець, О. Волосовець, В. Заболотько [2]. Мотивацію праці в медицині розглядають та вносять пропозиції щодо її удосконалення В. Чорна, Н. Корольова, О. Серебреннікова, Н. Гуменюк, В. Махнюк, М. Матвійчук [9; 18].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значну кількість напрацювань з цієї проблеми, на сьогодні недостатньо розкрита роль мотивації медичних працівників як детермінанти збалансування попиту і пропозиції на ринку праці у сфері охорони здоров'я.

Метою статті є дослідження ролі мотиваційних аспектів у збалансуванні ринку праці у сфері охорони здоров'я у воєнний і післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. За даними звіту «Медицина під час війни: вплив повномасштабного вторгнення Росії на систему охорони здоров'я України» Українського центру охорони здоров'я (УНС) у 2022 році кількість медиків в Україні скоротилась на 14 %, що може вказувати на масштаби міграції медиків за кордон, а населення України за оцінками УНС наприкінці 2022 року становило близько 31,4 млн осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості медичних працівників у 2021-2022 рр.

Показник	Рік		Абсолютне відхилення, тис. осіб	Темп приросту, %
	2021 (тис. осіб)	2022 (тис. осіб)		
Кількість медичних працівників	457,299	394,254	- 63,045	- 13,8
Лікарі	107,839	95,113	-12,726	- 11,8
Медсестри/ мед-брати	229,944	199,349	-30,595	- 13,3
Молодший медичний персонал	119,516	99,792	-19,724	- 16,5

Джерело: систематизовано авторами на основі [20].

У 2022 році, порівняно з попереднім роком, загальна кількість медиків – лікарів, середнього та молодшого медперсоналу – знизилася на 63,045 тис. осіб (13,8 %). Найбільше скорочення зафіксоване се-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ред молодшого медичного персоналу – 16,5 %. Кількість лікарів скоротилось за перший рік війни на 12,726 тис. осіб, а середнього медичного персоналу – 30,595 тис. осіб.

У регіональному аспекті, згідно із сайтом пошуку роботи Robota.ua, на середину вересня 2023 року загальна кількість вакансій по обласних центрах України становила 4185, а поданих резюме від претендентів працевлаштуватись – 13 271, що майже утричі більше (табл. 2, рис. 1). При цьому варто зазначити, що робити висновки лише на основі інформації, розміщеної на сайті пошуку роботи, досить складно. Інформація не є вичерпною для аналізу попиту і пропозиції на ринку праці фахівців із надання медичних послуг, адже одна особа може подати декілька резюме в різних областях і на різні вакансії тощо.

Таблиця 2

Вакансії та подані резюме медичних працівників на сайті пошуку роботи Robota.ua (станом на вересень 2023 р.)

<i>Місто</i>	<i>Вакансії (кількість)</i>	<i>Подано заяв (кількість)</i>	<i>Перевищення заяв над вакансіями (разів)</i>
Вінниця	92	626	6,8
Дніпро	313	1009	3,2
Житомир	67	350	5,2
Запоріжжя	88	357	4
Івано-Франківськ	101	571	5,7
Київ	1800	4291	2,4
Кропивницький	36	258	7,2
Луцьк	46	230	5
Львів	323	1079	3,3
Миколаїв	86	273	3,2
Одеса	339	839	2,5
Полтава	89	584	6,6
Рівне	41	294	7,2
Суми	50	260	5,2
Тернопіль	84	300	3,6
Ужгород	69	107	1,6
Харків	339	936	2,8
Херсон	17	46	2,7
Хмельницький	23	72	3,1
Черкаси	65	356	5,5
Чернівці	83	255	3,1
Чернігів	33	178	5,4

Джерело: систематизовано авторами на основі [23].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Найбільше роботодавці пропонують роботу медичним працівникам у Київській (1800 пропозиції); Одеській, Харківській (339 пропозиції); Дніпропетровській (313 пропозицій) та Львівській областях (323 пропозиції).

Перевищення заяв потенційних медичних працівників над вакансіями було у Вінниці (у 6,8 раза), Кропивницькому (у 7,2 раза), Рівному (у 7,2 раза). Це свідчить про те, що у зазначених регіонах попит перевищує пропозицію.

Найменше перевищення зафіксоване в таких містах: Ужгород (у 1,6 раза), Київ (у 2,4 раза) та Одеса (у 2,5 раза). У середньому перевищення поданих заяв над вакансіями становило 4,3 раза.

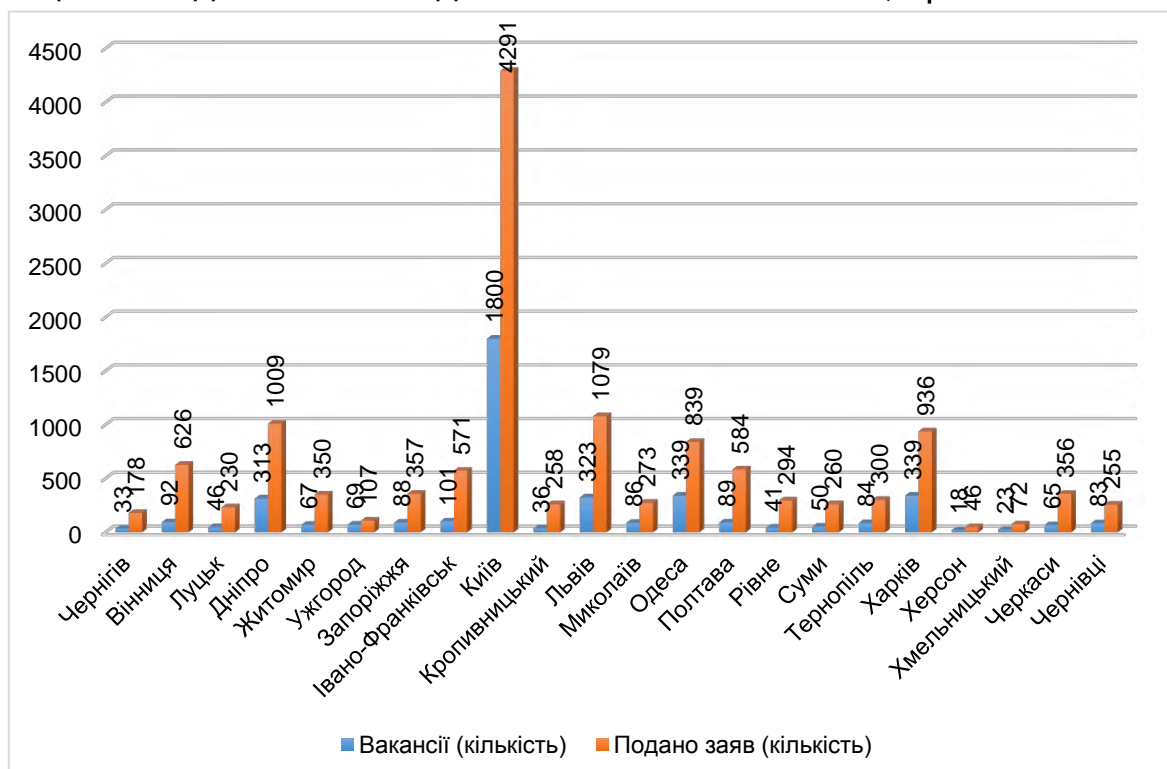

Рис. 1. Вакансії та подані резюме медичних працівників у розрізі міст

Джерело: розроблено авторами на основі [23]

Воєнні реалії призвели до масової внутрішньої міграції. Протягом 2022 та 2023 років відбувається переселення жителів прифронтових та фронтових районів у порівняно безпечні області центральної та західної України. Нині в Україні за інформацією, розміщеною на сайті

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Державного центру зайнятості, на середину вересня 2023 року, спостерігається незаповнені вакансії лікарів, середнього та медичного персоналу практично в усіх областях, але найбільше їх в Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській областях (табл. 3, рис. 2).

Таблиця 3

**Вакансії та подані резюме лікарів та медичних сестер
на сайті Державного центру зайнятості
(станом на вересень 2023 р.)**

Область	Лікарі та медичні сестри		Перевищення вакансій над заявами (разів)
	Вакансії (кількість)	Подано заяв (кількість)	
1	2	3	4
Вінницька	58	28	2,1
Волинська	58	6	9,7
Дніпропетровська	201	92	2,2
Донецька	20	34	0,6
Житомирська	62	33	1,9
Закарпатська	53	11	4,8
Запорізька	45	6	7,5
Івано-Франківська	50	14	3,6
Київська	631	32	19,7
Кіровоградська	115	17	6,8
Луганська	0	15	0
Львівська	133	29	4,6
Миколаївська	77	45	1,7
Одеська	128	11	11,6
Полтавська	63	25	2,5
Рівненська	35	2	17,5
Сумська	32	1	32
Тернопільська	84	1	84
Харківська	56	38	1,5
Херсонська	27	2	13,5
Хмельницька	41	23	1,8
Черкаська	72	33	2,2
Чернівецька	57	0	57
Чернігівська	29	0	29

Джерело: систематизовано авторами на основі [3].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

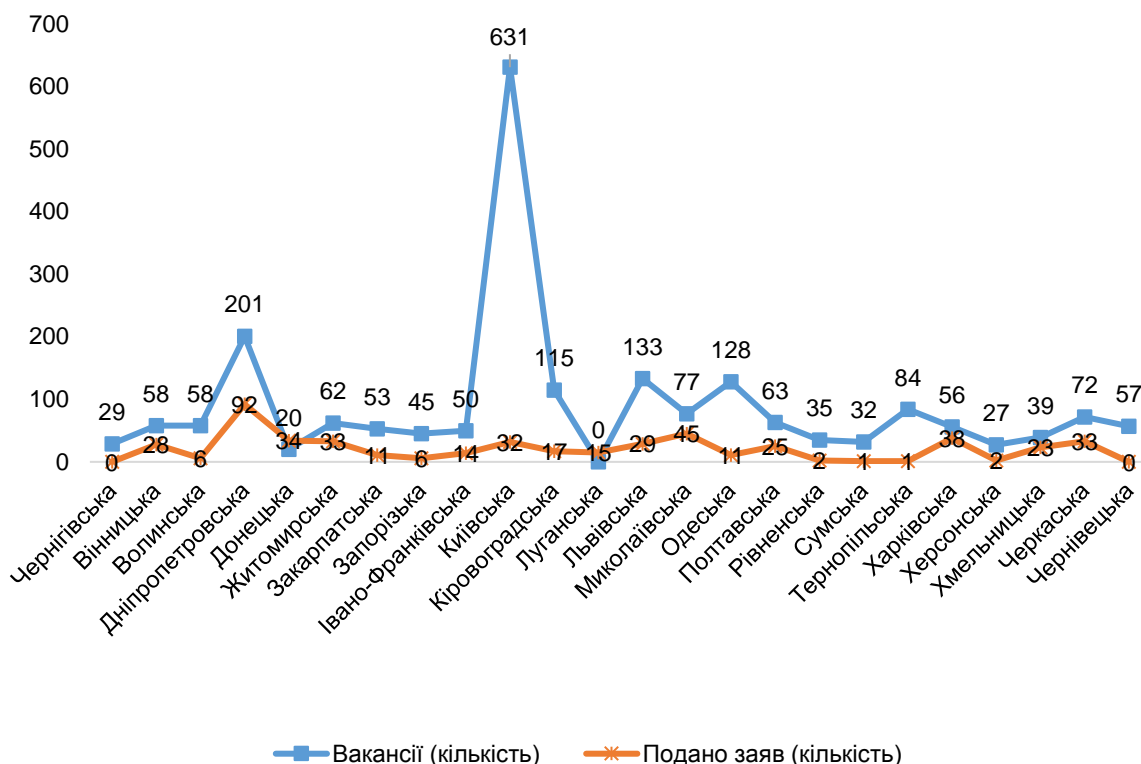

Рис. 2. Вакансії та подані резюме лікарів та медичних сестер за регіонами України

Джерело: розроблено на основі [3].

Усього по Україні за інформацією, розміщеною на сайті Державного центру зайнятості, подано 498 заяв, а вакансій – 2125.

На відміну від сайтів пошуку, на сайті Державного центру зайнятості кількість вакансій перевищує кількість поданих заяв. Найбільше перевищення вакансій над поданими резюме було в таких областях України: Тернопільська (у 84 рази), Чернівецька (у 57 разів), Сумська (у 32 рази), Чернігівська (у 29 разів), Київська (у 19,7 раза), Рівненська (17,5 раза), Херсонська (13,5 раза) тощо. Згідно з даними Державного центру зайнятості, лікарі та медичні сестри в зазначених областях забезпечені робочими місцями.

Найменше перевищення вакансій над поданими заявами було зафіксовано в Харківській області (у 1,5 раза), Миколаївській (у 1,7 раза). Тільки в Донецькій та Луганській областях кількість поданих заяв перевищує кількість вакансій. У середньому перевищення становило 13,2 раза.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

За даними Міністерства охорони здоров'я України, проблеми незаповненості вакансій лікарів для України немає і вона не буде актуальна під час післявоєнної відбудови економіки України, оскільки є потенційна можливість залучати іноземних медичних працівників, які готові працювати в Україні на волонтерських засадах. Таку можливість надано згідно із Законом України від 29.07.2022 р. № 2494-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану» [14]. Водночас такий крок розглядається як виключно допоміжний, адже передбачено, що іноземні фахівці надаватимуть медичні послуги лише на тимчасовій основі, оскільки держава декларує та реалізує політику, спрямовану на надання підтримки у працевлаштуванні лікарів, середнього медичного персоналу, які набули статусу ВПО, виїхали за кордон під час війни та повернулися в Україну тощо.

Попри те, що відбувається поступове підвищення рівня оплати праці медичним працівникам, суттєвого мотиваційного впливу на зайнятість не відбувається через те, що рівень споживчих цін за 2022 р. зріс на 21,8 %. Відбувається інфляційний тиск на доходи в Україні та зниження купівельної спроможності. У цьому контексті відбувається зниження всіх реальних доходів, отриманих на території України в національній валюті. Не є винятком і працівники медичної сфери [16].

Основною функцією системи охорони здоров'я в Україні є відновлення і підтримання здоров'я населення. У період післявоєнної відбудови значення цієї функції значно посиляться. Основними аспектами, які потрібно враховувати в цьому контексті є забезпечення достатнього фінансування галузі; диверсифікація джерел інвестицій та їх використання для оновлення медичної інфраструктури з метою реконструкції лікарень, закупівлі сучасного обладнання; забезпечення доступності медичної допомоги для всіх верств населення; зосередження уваги на профілактиці захворювань і здоровому способі життя; формування та реалізація програм підвищення рівня мотивації медичних працівників, їх кваліфікації.

Дієвий мотиваційний механізм для медичних працівників має передбачати комплекс заходів нематеріальної та матеріальної мотивації, що сприятиме підвищенню якості наданих медичних послуг [22]. На рис. 3 запропоновано напрями удосконалення системи мотивації медичного персоналу в період післявоєнної відбудови економіки України.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

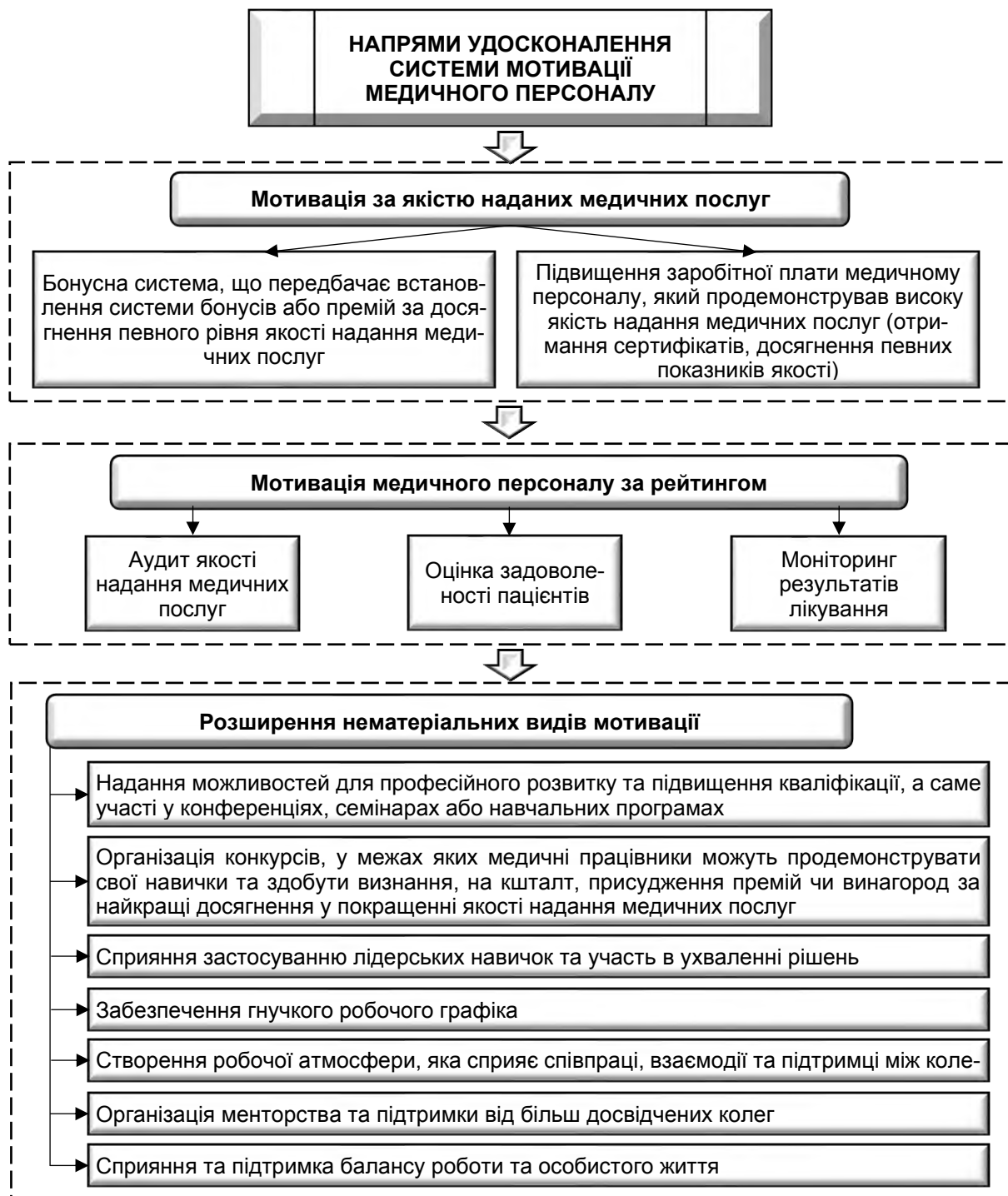

Рис. 3. Напрями удосконалення системи мотивації медичного персоналу у період післявоєнної відбудови економіки України
Джерело: запропоновано авторами.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Для вирішення питань збалансування ринку праці у сфері охорони здоров'я в Україні рекомендуються такі заходи:

- збільшення фінансування сфери охорони здоров'я для забезпечення адекватної оплати праці медичних працівників, покращення умов праці, соціально-психологічного клімату в колективі [5];

- створення системи постійного професійного розвитку та підвищення кваліфікації медичного персоналу, розвиток медичної освіти, підвищення якості та престижності навчання в медичних навчальних закладах. Інвестування в університети, інститути, медичні коледжі, підвищення рівня фінансування медичної освіти та створення програм стажування і підвищення кваліфікації, що може залучити більше молодих людей до медичної освіти, підвищити рівень їхньої підготовки. Залучення до медичної галузі інновацій, інноваційних технологій, наукових досліджень у процес лікування, що сприятиме підвищенню привабливості медичної галузі для висококваліфікованих спеціалістів, а отже, підвищенню якості медичної допомоги. Інвестиції в людський капітал є не менш важливими, ніж інвестиції в обладнання та технології [6];

- запровадження систем матеріальної, нематеріальної мотивації для залучення медичних фахівців у прифронтові райони. Важливо створити привабливі умови для роботи медичного персоналу, що може включати підвищення оплати праці, введення чи розширення соціального та компенсаційного пакета, надання соціальних гарантій, забезпечення можливостей для професійного розвитку та підтримки на робочому місці тощо;

- розробка стратегії збереження медичних кадрів в Україні, зменшення еміграційних мотивів медичних працівників, шляхом забезпечення політичної стабільності, підвищення рівня доходів медичних працівників, створення сприятливих умов праці й життя в Україні, проведення ефективної соціальної політики в Україні, гарантування можливості у професійному зростанні та самореалізації на батьківщині.

Висновки та пропозиції. У дослідженні доведено необхідність удосконалення системи мотивації праці медичних працівників для забезпечення якісної медичної допомоги та збалансованого розвитку ринку праці у сфері охорони здоров'я. Окреслено проблеми, які знижують ефективність навчання нових фахівців та гальмують підвищення кваліфікації наявного медичного персоналу. Визначено, що

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

для створення мотиваційних механізмів зменшення зовнішньої міграції медичних працівників необхідно запровадити дієві заходи, засновані на індивідуальному підході з врахування особистих потреб працівників. Запропоновано напрями матеріального стимулювання медичних працівників за якістю наданих медичних послуг та за рейтингом, а також окреслено нематеріальні види мотивації, серед яких виділено: надання можливостей для професійного розвитку та підвищення кваліфікації, а саме участі у конференціях, семінарах або навчальних програмах; організація конкурсів, у межах яких медичні працівники можуть продемонструвати свої навички та здобути визнання, на кшталт, присудження премій чи винагород за найкращі досягнення у покращенні якості надання медичних послуг; сприяння застосуванню лідерських навичок та участь у прийнятті рішень; забезпечення гнучкого робочого графіку; створення робочої атмосфери, яка сприяє співпраці, взаємодії та підтримці між колегами; організація менторства та підтримки від більш досвідчених колег; сприяння та підтримка балансу роботи та особистого життя. Врахування зазначених матеріальних та нематеріальних напрямів мотивації сприятиме задоволеності працівників, підвищенню їхньої продуктивності та підвищенню якості медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Власенко Р. В. Щодо кадрового забезпечення галузі охорони здоров'я [Електронний ресурс] / Р. В. Власенко. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/ohorona-zdorovya.pdf>.
2. Волосовець О. П. Кадрове забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні та світі: сучасні виклики / О. П. Волосовець, В. М. Заболотько, А. О. Волосовець // Українські медичні вісті. – 2020. – № 1 (84). – Том 2. – С. 20–26.
3. Державний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/userSearch/vacancy>.
4. Інтелектуалізація людського капіталу: монографія / І. К. Бондар, О. П. Сологуб, Л. І. Антошкіна, В. Я. Бідак, Л. М. Ільч. – Київ : Корпорація, 2008. – 264 с.
5. Кичко І. І. Концептуальні основи управління мотивацією персоналу / І. І. Кичко, І. М. Зеленьак // Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку: монографія / за заг. ред. М. П. Бутка. – Київ : Кондор Видавництво, 2016. – С. 88-96.
6. Кичко І. І. Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні / І. І. Кичко, В. Ф. Савченко // Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі : монографія / за заг. ред. В. Ф. Савченка, Л. М. Мекшун. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – С. 8-28.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

7. Медицина під час війни: вплив повномасштабного вторгнення Росії на систему охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1dZQHg_aSdY9xIOiJwz6nM_G3fWSny3OI/view?pli=1.

8. Національна служба здоров'я України, Урядовий портал, «Аналітичні панелі», 3 березня 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edata.e-health.gov.ua/e-data/dashboard>.

9. Особливості мотиваційної діяльності медичних працівників охорони здоров'я, шляхи оптимізації: методичні рекомендації / укл.: В. В. Чорна, Н. Д. Корольова, О. А. Серебреннікова, Н. І. Гуменюк, В. М. Махнюк, М. В. Матвійчук та ін. – Вінниця : ТВОРИ, 2022. – 44 с.

10. Полковниченко С. Вплив української міграції на розвиток економіки України та Польщі / С. Полковниченко, І. Салай // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 3 (31). – С. 19–35.

11. Попело О. В. Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів / О. В. Попело, Н. С. Островська // Інвестиції: практика та досвід. – 2023. – № 12. – С. 13-19. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.13.

12. Принципи відновлення та трансформації системи охорони здоров'я в Україні [Електронний ресурс]. – Женева: Всесвітня організація охорони здоров'я, 2022. – Режим доступу: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/361136>.

13. Пріоритети у відновленні системи охорони здоров'я України / Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – 2022. – С. 3. – Режим доступу: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/priorities-for-health-system-recovery-in-ukraine-joint-discussion-paper>.

14. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану : Закон України від 29.07.2022 № 2494-IX.

15. Резолюція Ради Безпеки ООН 1244 [Електронний ресурс]. – 1999. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

16. Ресурси системи охорони здоров'я в умовах війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/resursy-systemy-okhorony-zdorovya-v-umovakh-viyny-zhovten-2022r>.

17. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/serednia-nominalna-zarobitna-plata-za-vydamy-ekonomichnoi-diialnosti>.

18. Сутність та проблеми системи мотивації на етапі становлення сучасних спеціалістів гуманних професій / В. В. Чорна, С. С. Хлестова, Н. Д. Корольова, Н. І. Гуменюк, О. В. Вигівська, І. В. Хлестова // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2021. – Т. 25, № 3. – С. 474-479.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

19. У минулому році кількість медиків в Україні скоротилась на 14 %. Звіт Українського центру охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2023/04/28/553393_minulomu_rotsi_kilkist_medikiv.html.

20. «Українська система охорони здоров'я вистояла та частково відновилася»: аналіз УНС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhc.org.ua/2023/04/26/healthcare-at-war>.

21. Фінансування охорони здоров'я в Україні: стійкість в умовах війни. Копенгаген / Європейське регіональне бюро ВООЗ [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/362077>.

22. Kychko I. I. Rational component of motivational factor of labour productivity growth / I. I. Kychko // Scientific bulletin of Polissia. – 2017. – № 1. – Pp. 99-102.

23. Robota.ua – працюємо на перемогу! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://robota.ua>.

24. Хоменко І. О. Організаційно-економічний механізм функціонування і розвитку підприємств / І. О. Хоменко, Л. М. Волинець, І. В. Горобінська // Київський економічний науковий журнал. – 2023. – №1. – С. 86-92.

25. Хоменко І. О. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України / І. О. Хоменко, Л. М. Волинець, А. О. Чубикіна // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 1 (21). – С. 38-45.

References

1. Vlasenko, R.V. (2021). *Shchodo kadrovoho zabezpechennia haluzi okhorony zdorovia [Regarding staffing of the health care industry]*. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/ohorona-zdorovya.pdf>.

2. Volosovets, O.P., Zabolotko, V.M., Volosovets, A.O. (2020). Kadrove zabezpechennia haluzi okhorony zdorovia v Ukraini ta sviti: suchasni vyklyky [Human resources in the field of health care in Ukraine and the world: modern challenges]. *Ukrainski medychni visti – Ukrainian medical news*, 2(1(84)), 20–26.

3. Derzhavnyi tsentr zainiatiosti [State Employment Center]. (n.d.). <https://www.dcz.gov.ua/userSearch/vacancy>.

4. Bondar, I.K., Solohub, O.P., Antoshkina, L.I., Bidak, V.Ya., Ilich, L.M. (2008). *Intelektualizatsiia liudskoho kapitalu [Intellectualization of human capital]*. Korporatsiia.

5. Kychko, I.I., Zeleniak, I.M. (2016). Kontseptualni osnovy upravlinnia motyvatsiieiu personalu [Conceptual foundations of personnel motivation management]. In M.P. Butka (Ed.), *Ekonomichniy prostir rehionu v intehratsiinii stratehii rozvytku – The economic space of the region in the integration strategy of development* (pp. 88-96). Kondor Vydavnytstvo.

6. Kychko, I.I., Savchenko, V.F. (2018). Stratehichni oriientyri investytsiino-innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Strategic orientations of investment and innovation development in Ukraine]. In V.F. Savchenka, L.M. Mekshun (Eds.), *Zdobutky i problemy*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

yevrointehratsiinykh zrushen v Ukraini na suchasnomu etapi – Achievements and problems of European integration shifts in Ukraine at the current stage (pp. 8-28). ChNTU.

7. Medytsyna pid chas viiny: vplyv povnomasshtabnoho vtorhnennia Rosii na systemu okhorony zdorovia Ukrainy [Medicine during the war: the impact of the full-scale invasion of Russia on the health care system of Ukraine]. (2023). https://drive.google.com/file/d/1dZQHg_aSdY9xIOiJwz6nM_G3fWSny3OI/view?pli=1.

8. Natsionalna sluzhba zdorovia Ukrainy, Uriadovyi portal, «Analitychni paneli» [National Health Service of Ukraine, Government portal, "Analytical panels"]. (March 3, 2023). <https://edata.e-health.gov.ua/e-data/dashboard>.

9. Chorna, V.V., Korolova, N.D., Serebrennikova, O.A., Humeniuk, N.I., Makhniuk, V.M., Matviichuk, M.V. (Eds.) (2022). *Osoblyvosti motyvatsiinoi diialnosti medychnykh pratsivnykiv okhorony zdorovia, shliakhy optymizatsii: metodychni rekomendatsii* [Peculiarities of motivational activities of health care workers, ways of optimization: methodical recommendations]. TVORY.

10. Polkovnychenko, S., Salai, I. (2022). Vplyv ukraïnskoi mihratsii na rozvytok ekonomiky Ukrainy ta Polshchi [Impact of Ukrainian migration on the development of the economy of Ukraine and Poland]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(31)), 19–35.

11. Popelo, O.V., Ostrovska, N.S. (2023). Finansove zabezpechennia sfery okhorony zdorovia v umovakh transformatsiinykh vyklykiv [Financial provision of the health care sector in the conditions of transformational challenges]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (12), 13-19. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.13.

12. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia [World Health Organization]. (2022). *Pryntsypy vidnovlennia ta transformatsii systemy okhorony zdorovia v Ukraini* [Principles of restoration and transformation of the healthcare system in Ukraine]. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/361136>.

13. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia [World Health Organization]. (2022). *Priorytety u vidnovlenni systemy okhorony zdorovia Ukrainy / Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia* [Priorities in restoring the healthcare system of Ukraine]. <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/priorities-for-health-system-recovery-in-ukraine-joint-discussion-paper>.

14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pidvyshchennia dostupnosti medychnoi ta rehabilitatsiinoi dopomohy u period dii voïennoho stanu [On making changes to some laws of Ukraine regarding increasing the availability of medical and rehabilitation assistance during the period of martial law], Law of Ukraine № 2494-IX (29.07.2022).

15. Rezoliutsiia Rady Bezpeky OON 1244 [UN Security Council Resolution 1244]. (1999). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

16. Resursy systemy okhorony zdorovia v umovakh viiny [Resources of the health care system in conditions of war]. (2022). <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/resursy-systemy-okhorony-zdorovya-v-umovakh-viiny-zhovten-2022r>.

17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n.d.). *Serednia zarobitna plata za vydamy ekonomichnoi diialnosti* [Average salary by type of economic activity]. <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/serednia-nominalna-zarobitna-plata-za-vydamy-ekonomichnoi-diialnosti>.

18. Chorna, V.V., Khliestova, S.S., Korolova, N.D., Humeniuk, N.I., Vyhivska, O.V., Khliestova, I.V. (2021). Sutnist ta problemy systemy motivatsii na etapi stanovlennia suchasnykh spetsialistiv humannykh profesii [The essence and problems of the motivation system at the stage of formation of modern specialists of humanitarian professions]. *Visnyk Vinnytskoho natsionalnoho medychnoho universytetu – Bulletin of Vinnytsia National Medical University*, 25(3), 474-479.

19. U mynulomu rotsi kilkist medykiv v Ukraini skorotylas na 14 %. Zvit Ukrainського tsentru okhorony zdorovia [Last year, the number of doctors in Ukraine decreased by 14%. Report of the Ukrainian Center for Health Protection]. (2023). https://lb.ua/society/2023/04/28/553393_minulomu_rotsi_kilkist_medikiv.html.

20. «Ukrainska systema okhorony zdorovia vystoiala ta chastkovo vidnovylasia»: analiz UHC ["Ukrainian health care system survived and partially recovered": analysis of UHC]. (2023). <https://uhc.org.ua/2023/04/26/healthcare-at-war>.

21. Yevropeiske rehionalne biuro VOOZ [WHO European Regional Office]. (2022). Finansuvannia okhorony zdorovia v Ukraini: stiikist v umovakh viiny. Kopenhagen [Health care financing in Ukraine: sustainability in war conditions. Copenhagen]. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/362077>.

22. Kychko, I.I. (2017). Rational component of motivational factor of labour productivity growth. *Scientific bulletin of Polissia*, (1), 99-102.

23. Robota.ua – pratsyuyemo na peremohu! [Robota.ua – we work for victory!]. (2023). <https://robota.ua>.

24. Khomenko, I. O., Volynets, L.M, Horobinska I.V. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm funktsionuvannia i rozvytku pidpriemstv [Organizational and economic mechanism of functioning and development of enterprises]. *Kyivskiy ekonomichnyi naukovyi zhurnal - Kyiv Economic Scientific Journal*, (1), 86-92.

25. Khomenko, I. O, Volynets, L. M., Chubykina, A. O. (2020). Stratehichni zasady investuvannia v liudskiy kapital dlia zabezpechennia rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Strategic principles of investing in human capital to ensure the development of the national economy of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, (1(21)), 38-45.

Отримано 11.10.2023

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC 331.5:614.2(477)**JEL Classification: I18; J21****Olha Popelo**Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Management and Administration

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>**ResearcherID:** [I-8572-2016](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129)**Iryna Kychko**Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
Personnel Management and Business Technologies

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ira41215@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-4207-687X>**ResearcherID:** [H-1753-2016](https://orcid.org/0009-0000-4207-687X)**Victoriia Seliuk**

Master

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: victoriasell1616@gmail.com**THE ROLE OF MOTIVATION ASPECTS IN BALANCING THE LABOR MARKET IN THE FIELD OF HEALTH CARE**

Abstract. *The article examines current trends in the labor market, in particular, analyzes the supply and demand for services and qualifications of medical workers on the market. It was noted that during the first year of the war, the total number of doctors - doctors, middle and junior medical personnel - decreased by almost 13 %. An analysis of the ratio of vacancies for medical workers and submitted resumes was carried out according to information from the job search site Robota.ua and the State Employment Center. According to the results of the analysis, a significant excess of submitted resumes by potential medical workers compared to the announced vacancies was established. The reasons for the imbalance between supply and demand in the medical field are highlighted. The ways of solving the issues of balancing the labor market in the field of health care are outlined. It has been proven that an effective motivational mechanism for medical workers should include a set of non-material and material motivation measures.*

The problems that reduce the effectiveness of training new specialists and inhibit the improvement of the qualifications of existing medical personnel are outlined. The areas of material stimulation of medical workers based on the quality of the provided medical services and the rating are proposed, as well as non-material types of motivation are outlined, among which the following are highlighted: providing opportunities for professional development and professional development, namely participation in conferences, seminars or training programs; organization of competitions within which medical workers can demonstrate their skills and gain recognition, such as awarding prizes or awards for the best achievements in improving the quality of medical services; promoting the application of leadership skills and participation in decision-making;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

provision of a flexible work schedule; creating a working atmosphere that promotes cooperation, interaction and support among colleagues; organization of mentoring and support from more experienced colleagues; promoting and maintaining work-life balance. Taking into account the specified material and non-material areas of motivation will contribute to the satisfaction of employees, increase their productivity and increase the quality of medical services.

Keywords: *labor market; medical personnel; motivation; medical institutions; internal migration; emigration; healthcare institutions; the sphere of health care, the post-war recovery of Ukraine's economy.*

Fig.: 3. Table: 3. References: 23.

Бібліографічний опис для цитування:

Попело О., Кичко І., Селюк В. Роль мотиваційних аспектів у збалансуванні ринку праці у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 36-52.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-53-61](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-53-61)

УДК 659.126

JEL Classification: M37

Сергій Газуда

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі ДВНЗ "Ужгородський національний університет" (Ужгород, Україна)

E-mail: serhii.hazuda@uzhnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8148-6783>.

ResearcherID: [X-6791-2018](https://orcid.org/0000-0001-8148-6783)

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КОНЦЕПЦІЙ РОЗВИТКУ БРЕНДИНГУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню еволюційних підходів до обґрунтування процесу розвитку брендингу регіонів. Здійснено аналіз наукової літератури, який засвідчив значну увагу вчених до питань брендингу регіонів. Досліджено етапи розвитку брендингу, що засвідчило не лише його еволюційний характер, а і прогнозовані тенденції, вказуючи на необхідність стратегічної інтеграції та постійної чутливості до сучасних вимог та викликів суспільства. Доведено, що зміст концепцій брендингу неперервно трансформується під впливом суспільних, технологічних та економічних змін, реагуючи на потреби споживачів та вимоги ринку.

Ключові слова: розвиток брендингу регіонів; бренд; брендинг; аграрний регіон; концепція брендингу; стратегії брендування; цінність; споживач.

Табл.: 1. Бібл.: 13.

Постановка завдання. У сучасному економічному контексті, аграрні регіони відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та стійкого розвитку економіки. Однак їхні потужності та можливості часто залишаються недооціненими через відсутність системного та стратегічного брендування. Враховуючи це, дослідження концептуальних засад формування та розвитку брендингу аграрних регіонів визначається як важлива проблема, яка вимагає глибокого аналізу та наукового підходу. У цьому контексті вивчення концептуальних аспектів розвитку брендингу аграрних регіонів стає запорукою не лише ефективного просування продукції, але й підвищення конкурентоспроможності регіону загалом на глобальному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує значну увагу вчених до питань брендингу регіонів. Концепцію брендингу регіону розвивав Дж. Траут, який вказував на доцільність створення бренду не лише корпорацій, товарів, продуктів та послуг, а й територій, а саме країн. «Людська свідомість сприймає міста та країни, як зображення на поштових картках» [12, с. 79]. Учений

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

С. Анхольт трактує брендинг території як «систематичний процес узгодження дій, поведінки, інновацій, інвестицій і комунікацій країни для реалізації стратегії конкурентної ідентичності». За твердженням С. Анхольта, бренд території являє собою асоціативну модель, яку містить свідомість місцевого населення та населення інших країн до якої воно апелює, почувши назву території [1, с. 220–229]. Більшість дослідників, які вивчають брендинг регіонів, розглядають його через складові бренду території та шляхів його формування і просування на глобальному ринку брендів.

Фундаментальними в цьому напрямі є роботи Ф. Котлера, Д. Хайдера, К. Асплунда, які містять пропозиції щодо брендингу регіонів шляхом ефективного застосування геофізичних, кадрових, інтелектуально-технологічних, фінансово-промислових ресурсів. Наприклад, Ф. Котлер зазначає, що «міцям, як товарам і послугам, потрібний маркетинг. Кожна територія має визначити свої особливі риси й ефективно поширювати інформацію про свої конкурентні переваги серед “потенційних й існуючих клієнтів”, чиєї підтримки вони домагаються. Щоб розвинути конкурентну перевагу, територіям потрібно чітко аналізувати своє минуле та сьогодення й думати про майбутнє. Варто визначити, якими ресурсами володіють території конкурентів, і знайти способи диференціювання й позиціювання себе таким чином, щоб виділитися у свідомості своїх цільових груп» [10].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сучасному світі, де глобалізація та конкуренція на ринках стають дедалі жорсткішими, розвиток аграрних регіонів є важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки країни. Однак для досягнення повного потенціалу цих територій, необхідно не лише вдосконалювати технології та аграрні практики, а й активно впроваджувати стратегії брендування. На тлі сучасних викликів, зокрема воєнно-політичної ситуації в Україні, дослідження концептуальних засад формування та розвитку брендингу аграрних регіонів стає ще актуальнішим та важливішим завданням.

Мета статті. Метою є дослідження еволюційних науково обґрунтованих підходів до окреслення концепцій розвитку брендингу.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Виклад основного матеріалу. У світі, насиченому конкуренцією та постійними змінами, еволюція брендингу стає не тільки необхідністю, але і ключовим фактором для визначення успіху регіонів та підприємств. Віддалений від своєї початкової мети створення впізнаваності та відмінності, сучасний бренд стає складовою стратегічного управління, внутрішньою культурою регіону, а також відповідальним учасником соціальних та екологічних ініціатив. Важливість цього переосмислення полягає в умінні бренду адаптуватися до змін, взаємодіяти з аудиторією та брати відповідальність за соціально-екологічний внесок у розвиток території. Дослідження етапів розвитку брендингу демонструє не лише його історію, а і прогнозовані тенденції, вказуючи на необхідність стратегічної інтеграції та постійної чутливості до сучасних вимог та викликів суспільства (табл.).

Таблиця

Еволюція розвитку концепцій брендингу

Зміст концепції брендингу	Передумови формування концепції брендингу	Основні функції брендингу
1	2	3
<i>Період становлення брендингу як стратегічного спрямування діяльності суб'єктів</i>		
значення бренду в процесах конкуренції [4]	зацікавленість споживачів в продукції з зазначенням виробника	систематизація продукції та формування способів її ідентифікації
функціональність бренду [2]	бренд почав вважатись продовженням товару, який комунікує зі споживачами	ідентифікація функціональних цінностей продукції та послуг, визначення потреб споживачів
цінність бренду [11]	поява значної кількості продукції зі схожими характеристиками	візуалізація брендів відповідно до символічних побажань споживачів
важливість брендингу [7]	збільшення уваги споживачів до брендкованої продукції	формування додаткової цінності брендкованої продукції
бренд як фактор лояльності [5]	доцільність впровадження програм лояльності для споживачів	формування лояльних пропозицій для споживачів
індивідуальність бренду [8]	визначення критеріїв вибору певної продукції з двох однакових за якістю та ціною	формування брендів на основі функціональних та емоційних характеристик

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Закінчення табл.

1	2	3
<i>Період формування ідеї цінності нематеріальних активів</i>		
позиціювання бренду [12]	зміщення фокуса виготовлення продукції на особистісні та поведінкові критерії споживачів	формування брендів, спрямованих на задоволення потреб споживачів, візуалізація їх у свідомості споживачів
ідентичність бренду [9]	комплексне розуміння стратегії управління брендом	управління характеристиками бренду, формування асоціацій з ним, промоція обіцянок бренду
<i>Період впливу комунікацій на розвиток концепцій брендингу</i>		
комунікація бренду зі споживачами [6]	акцентування уваги на споживачах як основи створення цінності бренду	формування спільно зі споживачем цінності бренду
комунікація компанії та бренду [3]	роль співробітників компанії, як внутрішніх споживачів продукції	Залучення співробітників до створення бренду на основі бачення та місії компанії
<i>Період розвитку брендингу під впливом інформаційних та комунікаційних технологій</i>		
бренд як елемент нових інформаційних комунікацій [13]	швидке отримання значного масиву інформації через розвиток інтернету, соцмереж, віртуальної реальності, мобільних додатків	налагодження комунікацій між стейкхолдерами брендингу, узгодження комунікацій з ідеєю бренду

Джерело: складено автором.

Таким чином, розвиток концепцій брендингу відбувався еволюційно, який можна поділити на чотири основні періоди:

1. *Період становлення брендингу як стратегічного спрямування діяльності суб'єктів.* На початковому етапі свого розвитку, брендинг виник як важливий інструмент конкурентоспроможності, акцентуючи споживачів на продукції та зазначаючи виробника. Значення бренду в процесах конкуренції визначалося бажанням споживачів купувати продукцію з зазначеною інформацією про виробника. В цей період відбувалися процеси систематизації продукції та формування способів її ідентифікації, підкреслюючи функціональність бренду, який почав розглядатися як продовження товару, що здатен взаємодіяти зі споживачами. Систематизація продукції та ідентифікація способів її розпізнавання стали передумовами для визначення функціональності бренду.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бренд не лише виконував роль інструмента ідентифікації, а й став важливою функцією, спрямованою на задоволення наявних потреб споживачів. Важливою стала візуалізація брендів відповідно до символічних побажань споживачів, що сприяло особливій увазі до брендкованої продукції та формуванню її додаткової цінності, а також впровадженню програм лояльності для стимулювання брендovаних пропозицій.

2. Період формування ідеї цінності нематеріальних активів. У цей період основний акцент було зроблено на позиціюванні бренду та його спрямованості задовольняти відповідні потреби споживачів. Брендінг визначав довгострокові переваги від його розвитку, що призводило до збільшення вартості компаній. Ідентичність бренду та управління його характеристиками стали комплексним розумінням стратегії управління брендом, в основі якої – формування асоціацій у споживачів та промоція основних обіцянок бренду (найвища якість, екологічна чистота, безпечність тощо). Бренди стали не лише інструментами ідентифікації та конкурентоспроможності, а й носіями цінностей для споживачів. Позиціювання бренду на ринку стало ключовим завданням, спрямованим на створення бажаних асоціацій та задоволення відповідних потреб споживачів.

3. Період впливу комунікацій на розвиток концепцій брендінгу. У цей період розвиток брендінгу визначалася стратегічним значенням бренду в задоволенні потреб споживачів. Звернення до комунікативних аспектів у відносинах бренду із споживачами стало передумовою для створення та управління ідентичністю бренду. Комунікація бренду зі споживачами та акцент на їхніх потребах визначили новий етап, де взаємодія та співпраця зі споживачами стали ключовими для формування цінності бренду. Крім того, комунікація компанії та бренду включала залучення співробітників до формування бренду на основі бачення та місії самих компанії, а брендінг регіону виробника підкреслював посилення конкуренції на глобальних та локальних ринках.

4. Період розвитку брендінгу під впливом інформаційних та комунікаційних технологій. З розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, бренди стали елементами інформаційних комунікацій. Так, бренд отримав значний імпульс від розвитку інтернету, соціальних мереж, віртуальної реальності та мобільних додатків. Зазначене дало можливість швидкого отримання масиву інформації, що сприяє налагодженню комунікацій між усіма стейкхолдерами брендінгу, врахування їх

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

пропозицій та узгодження комунікацій із самою ідеєю бренду. Інформаційна доступність дала можливість формувати цінності бренду в реальному часі та адаптувати їх до умов ринку, які швидко змінюються.

Зміст концепцій брендингу неперервно трансформується під впливом суспільних, технологічних та економічних змін, реагуючи на потреби споживачів та вимоги ринку. Розвиток брендингу – це постійний процес адаптацій та інновацій, спрямований на підвищення впізнаваності, створення цінності та утримання конкурентних позицій на ринку. Спочатку бренд став значущим у стратегічному управлінні підприємствами, виокремлюючись в умовах посилення конкуренції. У період формування його значення пов'язувалося з ідентифікацією виробника та диференціацією продукції. Поступово бренд став продовженням товару та визначився не лише функціональною, а й символічною цінністю. Розвиток концепцій брендингу також пов'язаний із формуванням ідеї цінності нематеріальних активів, позиціонуванням бренду та впливом комунікативної парадигми на розвиток регіонів. Так, концепція брендингу визначається рядом етапів та передумов, що виникли від початку його розвитку, а також залежить від актуальних тенденцій та викликів, що стоять перед бізнесом та суспільством сьогодні.

Висновки та пропозиції. Отже, дослідження процесу розвитку концепцій брендингу дало можливість систематизувати чотири основні періоди, зокрема: період становлення брендингу як стратегічного спрямування діяльності суб'єктів, період формування ідеї цінності нематеріальних активів, період впливу комунікацій на розвиток концепцій брендингу та період розвитку брендингу під впливом інформаційних та комунікаційних технологій. Зміст концепцій брендингу неперервно трансформується під впливом суспільних, технологічних та економічних змін, реагуючи на потреби споживачів та вимоги ринку. Розвиток брендингу є системним процесом адаптацій та інновацій, спрямованим на підвищення впізнаваності, створення цінності та утримання конкурентних позицій на ринку.

Список використаних джерел

1. Нагорняк Т. Країна як бренд. Національний бренд «Україна» / Т. Нагорняк // Стратегічний менеджмент. – 2009. – № 9. – С. 220-229.
2. Braun E. City Marketing. Towards an Integrated Approach / E. Braun. – Rotterdam : Erasmus Research Institute of Management, 2008. – 430 p.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. De Chernatony L. Brand Management through Narrowing the Gap between Brand Identity and Brand Reputation / L. De Chernatony // *Journal of Marketing Management*. – 1999. – Vol. 15. – Pp. 157-179. DOI: <https://doi.org/10.1362/026725799784870432>.
4. Copeland M. Relation of Consumers. Buying Habits to Marketing Methods / M. Copeland // *Harvard Business Review*. – 1923. – Vol. 1. – Pp. 282-289.
5. Cunningham R. Brand Loyalty-What, Where, How Much / R. Cunningham // *Harvard Business Review*. – 1956. – Vol. 34. – Pp. 116-128.
6. Fournier S. Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research / Fournier S. // *Journal of Consumer Research*. – 1998. – Vol. 24(4). – Pp. 343-373. DOI: <https://doi.org/10.1086/20951510>.
7. Marquardt R. Measuring the Utility Added by Branding and Grading / R. Marquardt, J. Makens, H. Larzelere // *Journal of Marketing Research*. – 1965. – Vol. 2. – Pp. 45-50. DOI: <https://doi.org/10.1177/002224376500200106>.
8. Martineau P. The Personality of the Retail Store / P. Martineau // *Harvard Business Review*. – 1958. – Vol. 36. – Pp. 47-55.
9. Kapferer J.-N. Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity / J.-N. Kapferer. – New York : *The Free Press*, 1992.
10. Kotler P. Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations [Electronic resource] / P. Kotler, D. Haider, I. Rein // *Free Press*. – 1993. – Accessed mode: https://books.google.com.ua/books/about/Marketing_Places.html?hl=ru&id=luTtAAAAMAAJ&redir_esc=y.
11. Levy M. Symbols for Sale [Electronic resource] / Levy M. // *Harvard Business Review*. – 1959. – Vol. 37. – Pp. 117-124. – Accessed mode: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3507955>
12. Trout J. Positioning cuts through chaos in marketplace / Trout J., Ries A. // *Advertising Age*. – May, 1972.
13. The Impact of New Media on Customer Relationships (First published online August 11) [Electronic resource] / Thorsten Hennig-Thurau et al. – Accessed mode: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1094670510375460>.

References

1. Nagornyak, T. (2009). Krayina yak brend. Natsionalnyi brend «Ukraina» [The country as a brand. National brand "Ukraine"]. *Stratehichnyy menedzhment – Strategic management*, 9, 220–229.
2. Braun, E.(2008). *City Marketing. Towards an Integrated Approach*. Rotterdam: Erasmus Research Institute of Management.
3. De Chernatony, L. (1999). Brand Management through Narrowing the Gap between Brand Identity and Brand Reputation. *Journal of Marketing Management*, 15, 157–179. <https://doi.org/10.1362/026725799784870432>.
4. Copeland, M. (1923). Relation of Consumers. Buying Habits to Marketing Methods. *Harvard Business Review*, 1, 282–289.
5. Cunningham, R. (1956). Brand Loyalty-What, Where, How Much. *Harvard Business Review*, 34, 116–128.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

6. Fournir, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 24(4), 343–373. <https://doi.org/10.1086/20951510>.

7. Marquardt, R., Makens, J., Larzelere, H. (1965). Measuring the Utility Added by Branding and Grading. *Journal of Marketing Research*, 2, 45-50. <https://doi.org/10.1177/002224376500200106>.

8. Martineau, P. (1958). The Personality of the Retail Store. *Harvard Business Review*, 36, 47-55.

9. Kapferer, J.-N. (1992). Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity. New York: *The Free Press*.

10. Kotler, P., Haider, D., Rein, I. (1993). Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. *Free Press*. https://books.google.com.ua/books/about/Marketing_Places.html?hl=ru&id=luTtAAAAMAAJ&redir_esc=y.

11. Levy, M. (1959). Symbols for Sale. *Harvard Business Review*, 37, 117-124. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3507955>.

12. Trout, J., Ries, A. (1972). Positioning cuts through chaos in marketplace. *Advertising Age*.

13. Thorsten Hennig-Thurau, Edward C. Malthouse, Christian Frieger, Sonja Gensler, Lara Lobschat, Arvind Rangaswamy and Bernd Skiera. The Impact of New Media on Customer Relationships (First published online August. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1094670510375460>).

Отримано 21.10.2023

UDC 659.126

JEL Classification: M37

Serhii Gazuda

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Trade
Uzhgorod National University (Uzhgorod, Ukraine)

E-mail: serhii.hazuda@uzhnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8148-6783>

ResearcherID: [X-6791-2018](https://orcid.org/0000-0001-8148-6783)

**EVOLUTIONARY APPROACHES
TO BRANDING DEVELOPMENT CONCEPTS**

Abstract. *The article is devoted to the study of evolutionary approaches to the justification of the development process of regional branding. It is outlined that in the modern economic context, agricultural regions play a mail role in ensuring food security and sustainable development of the economy. An analysis of the scientific literature was carried out, which testified to the significant attention of scientists to the issues of regional branding. In the process of*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

research, attention is focused on the fact that in order to achieve the full potential of these territories, it is necessary not only to improve technologies and agrarian practices, but also to actively implement branding strategies. It is noted that against the background of modern challenges, in particular the military and political situation in Ukraine, the study of the conceptual foundations of the formation and development of branding of agrarian regions becomes an even more urgent and important task. The stages of branding development were studied, which proved not only its evolutionary nature, but also predicted trends, indicating the need for strategic integration and constant sensitivity to modern demands and challenges of society. The phased formation and development of branding concepts is substantiated, covering the period of formation of branding as a strategic direction of the activities of subjects, the period of formation of the idea of the value of intangible assets, the period of the influence of communications on the development of branding concepts, and the period of branding development under the influence of information and communication technologies. It is proven that the content of branding concepts is continuously transformed under the influence of social, technological and economic changes, responding to consumer needs and market requirements. Research has confirmed that the concept of branding is determined by a number of stages and prerequisites that arose from the beginning of its development, and also depends on current trends and challenges facing business and society today.

Key words: regional branding development; brand; branding; agricultural region; branding concept; branding strategies; value; consumer.

References: 13.

Бібліографічний опис для цитування:

Газуда С. Еволюційні підходи до концепцій розвитку брендингу. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 53-61.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-62-78](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-62-78)

УДК [331.445:159.9] 338.245

JEL Classification: J28

Людмила Ремньова

кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри
управління персоналом та бізнес-технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: remneva1962@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>

ResearcherID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)

Олексій Симонов

здобувач вищої освіти 2 курсу магістратури

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: simonov1986alex@gmail.com

Сергій Хмелевський

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: sergeyv3x@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4395-2090>

ResearcherID: [G-6517-2014](https://orcid.org/0000-0002-4395-2090)

**АДАПТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ВИКЛИК РИНКУ ПРАЦІ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Анотація. У статті систематизовано існуючі підходи до визначення адаптації персоналу, виявлено особливості проведення адаптації (онбордингу) нових працівників, сформульовано методологічні принципи побудови ефективних програм онбордингу, серед яких виділено забезпечення системного підходу до процесу адаптації персоналу та виділення його в окрему HR-політику компанії, врахування особливостей цифрового покоління при розробці змістовного наповнення та вибору форм реалізації програм онбордингу, впровадження психологічної адаптації нових працівників, індивідуалізація траєкторій адаптаційних програм з урахуванням потреб нових працівників, диверсифікація методів адаптації персоналу, впровадження інноваційних технологій та каналів комунікації з урахуванням сучасних трендів корпоративного навчання. Обґрунтовано наукові підходи до інтеграції менторства, шедоунгу, баддингу, методу занурення, штучного інтелекту в програми онбордингу. Виокремлено основні аспекти максимального пристосування політики адаптації персоналу під вимоги воєнного часу, використання змішаних форматів адаптації для забезпечення співробітників, розвитку програм менторства та посилення психологічної підтримки співробітників, розробки спеціальних інформаційних матеріалів з регламентацією порядку дій у надзвичайних ситуаціях, створення сучасного контенту для організацій ефективного дистанційного навчання нових співробітників.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ключові слова: адаптація персоналу; онбординг; реадаптація; людські ресурси; HR-політики; програма адаптації; інноваційні методи адаптації; психологічна підтримка; менторство.

Табл.: 2. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці характеризується підвищеною турбулентністю та розбалансуванням попиту і пропозиції робочої сили. В умовах постійного оновлення технологій, поглиблення глобалізаційних процесів та появи нових цивілізаційних викликів суттєво зростають вимоги не лише до рівня професійних компетентностей працівників, але й до їхньої здатності швидко адаптуватися до нестабільного зовнішнього середовища. Впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій та зміна методів роботи під впливом цифровізації призводять до морального старіння окремих професій та появи нових професійних ролей та обов'язків працівників, поєднання професійних знань, виникнення суміжних професій, зрощення цифрових умінь з іншими професійними навичками (hard-skills) та м'якими навичками (soft-skills).

Водночас суттєві зміни в технологіях та бізнес-моделях у період глобальної пандемії COVID-19, суттєве прискорення міграційних процесів з початком повномасштабної війни в Україні стали каталізатором структурних зрушень на ринку праці та підвищення плинності кадрів на фоні одночасного підвищення вимог до працівників та підвищення інтенсивності їхньої праці. Усе це потребує удосконалення професійного становлення та успішної адаптації працівників як постійного процесу в системі управління з урахуванням викликів воєнного часу та нової реальності. Водночас є багато об'єктивних чинників, які ускладнюють процеси адаптації працівників в умовах війни, що потребує глибшої деталізації теоретико-методологічних підходів до змістовного та організаційного наповнення адаптаційних програм з урахуванням нових викликів у сфері управління людським капіталом, з якими стикнулася наша країна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптації персоналу як важливої функціональної складової системи управління персоналом досліджувалася такими вітчизняними науковцями, як Л. Балабанова, В. Бондарчук, А. Василик, С. Гончар, І. Єпіфанова, Г. Захарчин, В. Куделя, А. Лобза, Т. Можаровська, К. Мурза, О. Сардак, Т. Федорчук та інших. У більшості публікацій адаптація персоналу роз-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

глядається як процес пристосування працівника до змісту та умов трудової діяльності для швидкого його входження у виробничий процес та досягнення необхідної ефективності роботи в найбільш короткий термін. Водночас Л. Балабанова, визначаючи змістовне наповнення адаптаційних заходів, акцентує на необхідності взаємного пристосування працівника та організації, що ґрунтується на поступовій спрацьованості співробітника з новими професійними, соціальними та організаційно-економічними умовами праці [3]. На взаємне направлення цих процесів наголошують і Т. Федорчук та Т. Можаровська, вважаючи за необхідне звертати увагу не лише на адаптацію людини до робочого місця, але й на важливість адаптації роботи під людину, що передбачає організацію робочих місць відповідно до сучасних вимог, гнучке регулювання ритму і тривалості робочого часу, внесення змін в організаційну структуру, розподіл трудових функцій і конкретних завдань, індивідуалізацію мотиваційної системи та методів навчання з урахуванням рівня підготовленості, можливостей та потреб окремих працівників [14]. При цьому дуже важливо, що в останніх наукових дослідженнях з'явилося чітке розуміння того, що питання адаптації працівників особливо актуалізуються під час повномасштабної війни в Україні у зв'язку з ускладненням комунікації в умовах переходу значної кількості організацій на дистанційну форму роботи, а також з необхідністю адаптації на нових робочих місцях внутрішньо-переміщених осіб з із територій України, де ведуться активні бойові дії [8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи попередні дослідження та не применшуючи їхній внесок у розуміння сутності досліджуваного явища, вважаємо за доцільне зауважити, що швидкість сучасних трансформацій потребує глибшого теоретико-методологічного переосмислення змістовного наповнення та принципів організації адаптації працівників з урахуванням викликів воєнного часу, а також враховуючи різнонаправлений вплив на ці процеси диджиталізації, демографічних проблем та виходу на ринок праці покоління Z з якісно іншими очікуваннями й потребами. Крім того, додаткових досліджень потребує питання щодо можливостей використання менторського супроводу співробітників компаній під час адаптаційного періоду.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування наукових підходів до організації процесу адаптації працівників з урахуванням викликів воєнного часу з метою забезпечення флексибілізації механізмів здійснення адаптаційних заходів з урахуванням нових умов функціонування бізнес-середовища та індивідуальних потреб нових співробітників.

Виклад основного матеріалу. Успішне здійснення процесу адаптації нових співробітників виступає одним із головних напрямів роботи сучасного HR-менеджменту й потребує глибокого знання особливостей цього процесу, динаміки механізмів та специфіки формування адаптивних характеристик.

Водночас поняття «адаптація персоналу» треба розглядати в контексті розуміння загальної категорії «адаптація», що передбачає пристосування організації до змінних зовнішніх умов, метою яких є забезпечення стійкості її функціонування в довгостроковій перспективі за допомогою системи економічних, організаційних та соціальних регуляторів [13]. Саме таке поєднання дає можливість зрозуміти важливість актуалізації для сучасних компаній процесу адаптації не лише новоприйнятих працівників, але й адаптації до нових умов працівників у період різних криз розвитку організації та власне зміни етапів кар'єрного розвитку самих працівників [5]. Такий підхід дозволив А. Василик та К. Мурзі виділити основні види адаптації персоналу: адаптація до нового місця роботи чи нової посади; реадаптація; адаптація до пониження в кар'єрі; адаптація до звільнення. Враховуючи нові виклики воєнного часу, таке доповнення понятійного ряду є цілком доречним, оскільки фокусує увагу керівництва компанії на ширшому спектрі адаптаційних задач.

Разом з тим, не менш важливою є адаптація нових співробітників, або так званий онбординг (Onboarding), що являє собою структуровану основу асиміляції новоприйнятих працівників і максимально орієнтована на їх інтеграцію та залучення в організацію, підготовку до досягнення успіху в роботі та забезпечення продуктивності. Водночас онбординг не можна зводити лише до базової орієнтації, яку можна провести за декілька днів, адже основне спрямування програми адаптації полягає в підвищенні лояльності, ефективності роботи на ранніх етапах і врешті покращення загальної віддачі та продуктивності, а

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

це потребує набагато більше часу і зусиль [17]. Адаптація персоналу (онбординг) дозволяє одночасно вирішити велику кількість важливих для організації завдань [7; 9; 11]:

- пришвидшити процес введення нових співробітників у курс справи та досягнення ними планових робочих показників;
- забезпечити швидку інтеграцію нових працівників у робочий колектив;
- знизити стрес невпевненості та тривожності в нових співробітників у перші дні роботи;
- підвищити рівень лояльності, скоротити час виходу співробітника на нормальний рівень продуктивності та покращити їх віддачу;
- зменшити плинність кадрів на етапі входження новачків у роботу;
- зменшити витрати на проведення рекрутингових заходів з метою пошуку нових працівників та їх додаткове навчання (замість тих співробітників, які не витримали адаптаційний період та звільнилися).

За даними проведеного дослідження [1] негативний досвід онбордингу вдвічі збільшує імовірність пошуку інших можливостей новачками і 26 % їх звільняється, якщо процес адаптації відсутній. І навпаки, завдяки ефективному процесу адаптації 77 % співробітників досягають поставлених цілей, показник утримання персоналу зростає до 82 %. За результатами опитування. 54 % компаній, що змогли на високому рівні організувати процеси адаптації, мають на багато вищі показники залученості персоналу та зростання продуктивності праці на 11 %.

У межах традиційного підходу виділяють чотири основні види адаптації нового персоналу (табл. 1): організаційну, професійну, психологічну та соціальну.

При формуванні адаптивних механізмів необхідно усвідомлювати специфіку процесу адаптації персоналу та її ключові характеристики, зміст яких можна звести до такого [3; 10; 12]: 1) наявність певних суперечностей в ході адаптації, що обумовлені зміною статусу працівника, його ролі в колективі, а також ставленням до інших працівників підприємства, у тому числі зміни обов'язків, можливостей, цінностей та норм колективу; 2) об'єктивну потребу в часі для професійно особистісної інтеграції нового працівника у трудовий колектив (від декількох місяців до декількох років), що дає підстави розглядати адаптацію як процес, а не разовий результат; 3) вимушений характер адаптації,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

оскільки відбувається пристосування об'єкта управління до умов середовища не з власної ініціативи, а за необхідності; 4) суб'єктивний характер адаптації, що обумовлюється різними моделями поведінки різних працівників в однаковій ситуації, що може призводити не лише до позитивних, а й негативних наслідків; 5) двосторонній характер адаптації, що передбачає не лише особисту зміну працівника під впливом реалій конкретної організації, а також трансформацію умов діяльності відповідно до потреб нового працівника.

Таблиця 1

**Традиційний підхід до класифікації
виробничої адаптації персоналу**

Види адаптації персоналу	Характеристика
Організаційна адаптація	Передбачає ознайомлення з організаційно-управлінською структурою та загальною системою управління в організації, місця й ролі підрозділу в загальній структурі, взаємовідносинами підрозділу з іншими структурними ланками, основними нормативно-правовими документами, що регулюють особливості організації праці та правила трудового розпорядку тощо.
Професійна адаптація	Спрямована на пристосування новоприйнятого працівника до змісту, характеру та умов праці, ознайомлення з робочим місцем, змістом трудових операцій, режимом праці й відпочинку, правилами техніки безпеки, нормами праці, діючою системою матеріального стимулювання тощо.
Психологічна адаптація	Орієнтована на швидке та безконфліктне входження нового працівника в трудовий колектив, ознайомлення з традиціями та ритуалами організації, прийняття норм, цінностей і форм взаємодії в колективі, окремих формальних і неформальних групах тощо.
Соціальна адаптація	Передбачає пристосування нового працівника до умов соціального середовища, інтеграцію в соціальні групи, ознайомлення із соціальним страхуванням, особливостями корпоративної культури, соціальною інфраструктурою підприємства, існуючими умовами для занять спортом і відпочинку тощо.

Джерело: складено авторами на підставі систематизації [5; 14].

З урахуванням вищезазначеного необхідно розробляти програму адаптації (онбордингу) як комплексну систему заходів, спрямовану на швидку та результативну професійну та соціально-психологічну адап-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тацію нових співробітників у колективі, досягнення ними оптимального рівня продуктивності праці, а також прийняття та засвоєння діючих в організації норм, морально-етичного кодексу та корпоративних цінностей [12]. Водночас змістовне наповнення програми адаптації персоналу повинно розроблятися з урахуванням специфіки організаційної структури та бізнес-процесів компанії, рівня розвитку інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, стану впровадження, можливостей та доцільності використання цифрових технологій в процесі онбордингу. Водночас методи та прийоми здійснення адаптаційних заходів, їхній формат, тривалість та інтенсивність повинні відповідати потребам нових поколінь персоналу [6], які активно вийшли на ринок праці («цифрове» покоління або Z, покоління «міленіум» або Y), і як справедливо зазначають В. Брич, О. Борисяк, Л. Білоус, Н. Галиш здатні швидко обробляти та здійснювати пошук інформації, краще обізнані у сфері інформаційних технологій, керуються принципом гнучкості в управлінні часом, володіють іноземними мовами, схильні до частих релокацій місць праці та проживання у процесі реалізації особистих і кар'єрних цілей [4].

З метою покращення процесу адаптації (онбордингу) нових працівників доцільно дотримуватися наступних методологічних принципів:

1) забезпечення системного підходу до процесу адаптації персоналу та виділення його в окрему HR-політику компанії з розробкою стандарту адаптації та призначенням відповідальних працівників за її проведення;

2) врахування особливостей цифрового покоління при впровадженні програм адаптації нових співробітників з метою оптимального формування пулу менторів, вибору організаційних методів взаємодії, ефективних форм зворотного зв'язку та каналів комунікації;

3) впровадження програм психологічної адаптації нових працівників із залученням професійних психологів та сучасних методів психологічної підтримки співробітників;

4) індивідуалізація траєкторій адаптаційних програм з урахуванням потреб нових працівників та швидке реагування на їх зміну;

5) диверсифікація методів адаптації персоналу, впровадження інноваційних технологій та каналів комунікації з урахуванням сучасних трендів корпоративного навчання.

Основні напрями удосконалення процесу адаптації в сучасній організації нами систематизовано в таблиці 2.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 2

Основні напрями удосконалення системи управління адаптацією персоналу

Напря́м	Шляхи реалізації	Очікувані результати
1	2	3
Чітка регламентація організаційних аспектів управління процесом адаптації	Призначення відповідального працівника відділу кадрів за організацію процесу онбордингу нових працівників та розробка стандарту адаптації як окремої HR-політики, що регулюватиме процеси адаптації в компанії	Побудова дієвої системи адаптації нових працівників із чітким регулюванням адаптаційних процесів та призначенням відповідальних співробітників за їх проведення
Удосконалення процесу адаптації молодих працівників	Використання методу наставництва, формування пулу наставників з числа співробітників, які за своїми професійними компетентностями досвідом та особистими якостями здатні бути менторами для нових працівників цифрового покоління, організація постійного супроводу новачків, налагодження ефективного зворотного зв'язку з використанням комунікаційних каналів, які є зручними та звичними для молодого покоління	Спрощення професійної та соціальної адаптації молодих фахівців, урахування їхніх потреб при удосконаленні системи адаптаційних заходів, формування атмосфери взаємодопомоги та взаємодовіри
Впровадження психологічної адаптації	Залучення психолога до процесу розробки адаптаційних заходів для нових працівників, проведення тренінгів та інших психологічних заходів, які сприятимуть зростанню згуртованості колективу та психологічному розвантаженню	Підвищення ефективності процесу адаптації нових працівників, зменшення рівня стресу у новому середовищі
Підвищення дієвості системи адаптації для різних поколінь нових співробітників	Розробка окремих програм адаптації для різних категорій працівників залежно від посади, віку, статі	Пришвидшення процесу входження нових працівників у здорові трудові відносини, набуття ними професійних навичок та необхідних знань для виконання трудових обов'язків у зручному для них форматі й темпі

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Закінчення табл. 2

1	2	3
Впровадження інноваційних методів адаптації	Диверсифікація методів адаптації та використання під час онбордингу таких методів як менторство, метод занурення, шедоуінг, баддинг, моделі «tell-show-do», HR-боти для автоматизації онбордингових програм, гейміфікація тощо.	Підвищення інтересу до адаптаційних заходів та рівня залучення, вибір найбільш ефективних методів для окремих вікових груп, оптимізація витрат на онбординг

Джерело: розроблено авторами.

До інноваційних методів проведення адаптації належать такі:

- метод наставництва (менторства) є ефективним методом адаптації нових працівників і передбачає закріплення за новачком на певний період наставника (ментора) з наявним професійним досвідом, до якого новий співробітник може звертатися з будь-якими питаннями щодо організації робочого процесу й отримувати від нього змістовні консультації. І хоча менторство на відміну від баддингу не фокусується на встановленні дружніх стосунків з новими працівниками, водночас воно включає передачу актуального виробничого досвіду, індивідуалізацію навчання, практичну орієнтованість і наявність неформального спілкування;

- метод занурення - використовується в процесі адаптації з метою швидкого «занурення» нових співробітників у трудовий процес і передбачає повне залучення в практичну діяльність з першого робочого дня. Цей метод доцільно доповнювати моделлю навчання «70-20-10», що передбачає, що 70 % припадає на розвиток нового співробітника через виконання основних робочих завдань, зростання зони відповідальності та прокачування певних навичок; 20 % – навчання через інших (менторство, коучинг, можливість ділитися своїми знаннями та фідбеком), і лише 10 % становить розвиток через самостійне навчання (курси, книги, конференції, воркшопи);

- шедоуінг є сучасною технікою адаптації, згідно з якою новачок деякий час невідступно слідує за певним фахівцем, «як тінь» (*англ. shadow*). Дуже важливою умовою техніки є невтручання «тіні» в роботу фахівця. Водночас новий працівник має можливість обговорити з більш досвідченим співробітником виробничі ситуації, зрозуміти алгоритми виконання певних виробничих завдань та поставити запитання;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- баддинг – являє собою техніку, у межах якої новому співробітнику на адаптаційний період виділяється інший працівник-«товариш», який допомагає швидше ввійти в курс справ на робочому місці, дає поради стосовно професійної діяльності, сприяє позитивному психоемоційному стану новачка завдяки дружній атмосфері спілкування та формуванню взаємних стосунків на товариських засадах. Баддинг передбачає підтримку, допомогу, супровід, а також певний захист нового працівника, що сприяє його швидшому пристосуванню до робочого середовища й отриманню позитивних результатів;

- модель “tell-show-do” (tell – розкажи; show – покажи; do – зроби) є ефективним допоміжним методом, який дозволяє ефективно побудувати роботу між коучем (ментором, бадді тощо) та новим співробітником для швидкого і якісного засвоєння нових знань та формування необхідних професійних навичок;

- використання чат-ботів – сучасні технології штучного інтелекту (AI), які допомагають здійснити процес онбордингу й дають змогу швидше познайомити нових працівників з особливостями роботи компанії, її корпоративною культурою та пріоритетними цінностями, а також надати новачку необхідні контакти та швидку підтримку через спільні комунікаційні канали, доступу до навчальних матеріалів компанії в системі корпоративного навчання, узгодження необхідних документів тощо.

Слід зазначити, що в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту та з появою чату ChatGPT з’явилися можливості його активного використання для удосконалення адаптаційної політики компанії, створення довідників, посадових інструкцій та правил техніки безпеки для нових співробітників, а також формування банку FAQ [18], що дозволить швидше реагувати на запити новачків у режимі реального часу, зменшити потребу у відповіді HR-спеціалістів та наставників на повторювані запити й таким чином заощадити їхній час для більш складних і творчих завдань в процесі реалізації онбордингових програм.

З початком повномасштабної війни в Україні процеси рекрутингу персоналу заморозилися. Проте залишилася значна частина підприємств, які продовжують наймати нових працівників. Так, зокрема, за даними проведеного опитування клієнтів компанії Work.ua 59 % великих компаній продовжують шукати персонал, при цьому у 70 % бізнесів, що наймають нових співробітників, з початком повномасштабної

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

війни кількість вакансій скоротилася більше ніж на 70 %, і лише 12 % опитаних респондентів обсяги найму нових співробітників навіть збільшилися [16].

Водночас при здійсненні адаптації персоналу в період воєнного стану в Україні менеджменту компаній потрібно врахувати такі важливі аспекти [2; 8; 15; 16]:

- скринінг усіх HR-політик компанії та їх адаптація під реалії воєнного часу;
- використання безпечних форматів проведення адаптації нових співробітників (при можливості пріоритет надається онлайн формату);
- необхідність підготовки додаткової довідкової інформації та рекомендацій (гайдів) з актуальною інформацією про особливості поведінки під час повітряних тривог, при здійсненні релокації підприємств, порядок дій під час евакуації, особливості проживання за кордоном тощо;
- використання інтеграційних онлайн-платформ та сучасних каналів комунікації на кшталт Telegram каналу для систематизації всієї необхідної інформації про особливості онбордингу в умовах воєнного часу в одному місці та її оновлення у разі потреби;
- забезпечення оперативної онлайн-підтримки новачків;
- створення комфортних та безпечних умов для проходження адаптації нових співробітників офлайн;
- постійний моніторинг безпекового стану, стресостійкості та психічного здоров'я нових співробітників;
- ставлення до нових співробітників з особливою емпатією і готовністю прийти на допомогу при вирішенні робочих питань та особистих проблем;
- надання дієвої допомоги новим працівникам у розв'язанні складних ситуацій у випадку зміни місця проживання із-за війни (допомога із знаходженням нового житла, пошуком коворкінгу чи наданням офісного приміщення при неможливості працювати онлайн вдома, влаштуванням дітей у дитячий садок або школу на новому місці, альтернативним оформленням лікарняних у регіонах, де немає сімейного лікаря тощо);
- впровадження мікронавчання з використанням спеціально розроблених онлайн-курсів у інтерактивному та ігровому форматі для спрощення та кращої візуалізації процесів онбордингу новачків та зменшення навантаження на наставників (менторів);

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- використання нових інструментів онбордингу для ефективної соціальної інтеграції новачків в трудовий колектив в умовах віддаленої роботи: віртуальні екскурсії компанією, «стріми» з домашніх офісів, онлайн-тимбілдинги та вечірки, майстер-класи з колегами тощо;

- необхідність проведення повторної адаптації (реадаптації) зі скороченими термінами для тих працівників, які раніше працювали в компанії, але вимушені були з початком повномасштабного вторгнення змінити місце проживання (посаду, трудовий колектив тощо);

- впровадження за можливості професійної допомоги психолога для проведення адаптаційних заходів, а також розробка спеціальних інструктивних матеріалів у легкодоступній формі (відео, подкасти, комікси, серія блогів) з порадами щодо здійснення психологічної самопомоги).

Висновки і пропозиції. Розуміння важливості процесів адаптації нових співробітників в умовах швидко змінюваного зовнішнього середовища та нових викликів воєнного часу потребує зміни підходів до формування онбордингових програм з урахуванням необхідності забезпечення більш системного підходу, дотримання безпечних умов праці і вибору адекватних форматів проведення адаптаційних заходів, врахування потреб цифрового покоління, яке активно вийшло на ринок праці й потребує нових інтерактивних форматів навчання та сучасних каналів комунікації, використання інноваційних адаптаційних інструментів відповідно до потреб цільової аудиторії.

У контексті вищезазначеного до головних завдань удосконалення процесів адаптації персоналу в умовах нової реальності слід віднести максимальне пристосування політики адаптації персоналу під вимоги воєнного часу, використання змішаних форматів адаптації для забезпечення співробітників, використання офлайн-формату проведення адаптаційних заходів лише за умови виробничої необхідності при наявності спеціально обладнаного укриття та з урахуванням реальної можливості нових працівників бути фізично присутніми в офісі або на виробництві, посилення психологічної підтримки співробітників та моніторинг їх безпекового стану, розробка спеціальних інформаційних матеріалів рекомендаційного характеру для розуміння новими співробітниками порядку дій в умовах повітряної тривоги, евакуації, мобілізації, релокації підприємства тощо, підготовка методичних матеріалів

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

та відеоконтенту для організацій ефективного дистанційного навчання нових співробітників, активне впровадження програм наставництва для підвищення ефективності онбордингу.

Список використаних джерел

1. Адаптація персоналу в «Кернел» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1gCq0fMne4IWUxLGHT48qzI6HPmaU-B2o/view>.
2. Адаптація персоналу в умовах війни: 6 особливостей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.olx.ua/29155/adaptacija-personalu-v-umovah-vijni-6-osoblivostej>.
3. Балабанова Л. В. Управління персоналом : підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – Київ : ЦУЛ, 2019. – 468 с.
4. Брич В. Трансформація системи управління персоналом підприємств : монографія / В. Брич, О. Борисяк, Л. Білоус, Н. Галиш. – Тернопіль : ВПЦ “Економічна думка ТНЕУ”, 2020. – 212 с.
5. Василик А. Сучасні підходи до адаптації та організаційної соціалізації персоналу / А. Василик, К. Мурза // Галицький економічний вісник. – 2020. – № 3. – С. 137–146.
6. Винничук Р. О. Формування процесу адаптації на робочому місці молодого фахівця покоління Z / Р. О. Винничук // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2020. – № 2. – С. 165–170.
7. Діденко Є. О. Особливості процесу адаптації персоналу на підприємстві / Є. О. Діденко, О. В. Козуб // Електронний архів Київського національного університету технологій та дизайну. – 2021. – С.241-246.
8. Гончар С. Й. Вдосконалення процесів адаптації персоналу підприємства [Електронний ресурс] / С. Й. Гончар, В. В. Бондарчук // Наука і техніка сьогодні. 2023. №9. С.157-173. – Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/5596/5627>.
9. Єпіфанова І. Ю. Процес адаптації в управлінні персоналом / І. Ю. Єпіфанова [Електронний ресурс] // Економіка і суспільство. – 2021. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/view/11199>.
10. Куделя В. І. Управління адаптацією персоналу сучасного підприємства / В. І. Куделя // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2020. – № 4. – С. 128–131.
11. Лобза А. В. Розробка програми адаптації для персоналу / А. В. Лобза // Молодий вчений. – 2021. – № 1. – С. 174-178.
12. Панченко І. В. Удосконалення системи адаптації працівників в контексті розвитку кадрового потенціалу підприємства / І. В. Панченко // Економіка і суспільство. – 2022. – № 44. – С.79-84.
13. Стець І. І. Адаптивне управління підприємством [Електронний ресурс] / І. І. Стець // Глобальні і національні проблеми економіки. – 2017. – № 18. – Режим доступу: global-national.in.ua.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

14. Федорчук Т. Ю. Теоретичні аспекти психологічних особливостей адаптації працівників / Т. Ю. Федорчук, Т. В. Можаровська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2023. – № 2. – С.65-68.

15. Шевчук В. Онбординг у воєнний час: як допомогти новачкам адаптуватися [Електронний ресурс] / В. Шевчук. – Режим доступу: <https://happyunday.ua/onbordynng-u-voenyj-chas>.

16. Як проходить адаптація до роботи в умовах війни – досвід великих компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.work.ua/articles/expert-opinion/2870>.

17. Joseph D. Effective Onboarding As A Talent Management Tool For Employee Retention / D. Joseph, S. Sridevi // International Journal in Management and Social Science. – 2015. – Vol. 03, Issue-07. – Pp. 175–186.

18. Kychko I. The possibilities of using CHATGPT in the HR work in the digital epoch / Irina Kychko, Lyudmyla Remnova, Alla Kholodnytska // Sustainable Transport Systems and Maritime Logistics. VII International Scientific Conference Dedicated to The International Day of The Seafarers ISTSML – 2023. – Batumi Navigation Teaching University Publications, 2023. – Pp. 39-42.

References

1. Adaptatsiia personalu v «Kernel» [Adaptation of personnel in "Kernel"]. (n.d.). <https://drive.google.com/file/d/1gCq0fMne4IWUxLGHT48qzI6HPmaU-B2o/view>.

2. Adaptatsiia personalu v umovakh viiny: 6 osoblyvostei [Adaptation of personnel in conditions of war: 6 features]. (n.d.). <https://blog.olx.ua/29155/adaptacija-personalu-v-umovah-vijni-6-osoblyvostej>.

3. Balabanova, L.V., Sardak, O.V. (2019). *Upravlinnia personalom [Personnel management]*. TsUL.

4. Brych, V., Borysiak, O., Bilous, L., Halysh, N. (2020). *Transformatsiia systemy upravlinnia personalom pidpriemstv [Transformation of the personnel management system of enterprises]*. VPTs "Ekonomichna dumka TNEU".

5. Vasylyk, A., Murza, K. (2020). Suchasni pidkhody do adaptatsii ta orhanizatsiinoi sotsializatsii personalu [Modern approaches to the adaptation and organizational socialization of personnel]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, (3), 137–146.

6. Vynnychuk, R.O. (2020). Formuvannia protsesu adaptatsii na robochomu misti molodoho fakhivtsia pokolinnia Z [Formation of the adaptation process at the workplace of a young specialist of the Z generation]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scholarly notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Economics and management*, (2), 165–170.

7. Didenko, Ye.O., Kozub, O.V. (2021). Osoblyvosti protsesu adaptatsii personalu na pidpriemstvi [Peculiarities of the personnel adaptation process at the enterprise]. *Elektronnyi arkhiv Kyivskoho natsionalnogo universytetu tekhnolohii ta dyzainu – Electronic archive of the Kyiv National University of Technologies and Design* (pp. 241-246).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

8. Honchar, S.Y., Bondarchuk, V.V. (2023). Vdoskonalennia protsesiv adaptatsii personalu pidpriemstva [Improvement of adaptation processes of enterprise personnel]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, (9), 157-173. <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/5596/5627>.
9. Yepifanova, I.Iu. (2021). *Protses adaptatsii v upravlinni personalom. Ekonomika i suspilstvo [Adaptation process in personnel management]*. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/view/11199>.
10. Kudelia, V.I. (2020). Upravlinnia adaptatsiieiu personalu suchasnoho pidpriemstva [Management of personnel adaptation of a modern enterprise]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management*, (4), 128–131.
11. Lobza, A.V. (2021). Rozrobka prohramy adaptatsii dlia personalu [Development of an adaptation program for personnel]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (1), 174-178.
12. Panchenko, I.V. (2022). Udoskonalennia systemy adaptatsii pratsivnykiv v konteksti rozvytku kadrovoho potentsialu pidpriemstva [Improvement of the employee adaptation system in the context of the development of the company's personnel potential]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, (44), 79-84.
13. Stets, I.I. (2017). Adaptivne upravlinnia pidpriemstvom [Adaptive management of the enterprise]. *Hlobalni i natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, (18). global-national.in.ua.
14. Fedorchuk, T.Iu. Mozharovska, T.V. (2023). Teoretychni aspekty psykholohichnykh osoblyvostei adaptatsii pratsivnykiv [Theoretical aspects of psychological features of employee adaptation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, (2), 65-68.
15. Shevchuk, V. (2022). *Onbordynh u voiennyi chas: yak dopomohty novachkam adaptuvatysia [Onboarding in wartime: how to help newcomers adapt]*. <https://happymonday.ua/onbordynh-u-voyennyj-chas>.
16. Yak prokhodyt adaptatsiia do roboty v umovakh viiny – dosvid velykykh kompanii [How is adaptation to work in war conditions - the experience of large companies]. (2022). <https://www.work.ua/articles/expert-opinion/2870>.
17. Joseph, D., Sridevi, S. (2015). Effective Onboarding As A Talent Management Tool For Employee Retention. *International Journal in Management and Social Science*, 03(07), 175–186.
18. Kychko, I., Remnova, L., Kholodnytska, A. (2023). The possibilities of using CHATGPT in the HR work in the digital epoch. *Sustainable Transport Systems and Maritime Logistics*. VII International Scientific Conference Dedicated to The International Day of The Seafarers ISTSML – 2023 (pp. 39-42). Batumi Navigation Teaching University Publications.

Отримано 23.09.2023

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC [331.445:159.9] 338.245

JEL Classification: J28

Lyudmyla Remnova

PhD in Economics, Professor, Head of Department
of Human Resources Management and Business Technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: remneva1962@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>**ResearcherID:** [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)**Oleksii Symonov**

Second year Master's degree student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: simonov1986alex@gmail.com**Serhii Khmelevskiy**

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department
of Human Resources Management and Business Technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sergeyv3x@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4395-2090>**ResearcherID:** [G-6517-2014](https://orcid.org/0000-0002-4395-2090)**PERSONNEL ADAPTATION AS A CHALLENGE
TO THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF WAR**

Abstract. *The article examines the existing approaches to the adaptation of personnel under the influence of main trends and challenges of the Ukrainian labor market in the conditions of war. The essence of the personnel adaptation (Onboarding) is clarified and the main types of new employees' adaptation are characterized with the concern to the demands of different generations of newcomers and the new realities in recruiting process. The methodological principles of building effective Onboarding programs are worked out, among which the provision of a systematic approach to the process of personnel adaptation and the need in its providing as a separate company's HR policy is highlighted. The main focus is made on taking into account the peculiarities of the digital generation while developing the meaningful content and choosing the effective forms of Onboarding programs, implementation of psychological adaptation of new employees, individualized approaches to working out different trajectories of adaptation programs taking into account the needs of new employees, diversification of personnel adaptation methods, introduction of innovative technologies and communication channels basing on the modern trends in corporate training. Scientific approaches to the integration of mentoring, shadowing, budding, the immersion method and using, artificial intelligence in Onboarding programs are substantiated. The main aspects of adopting onboarding programs and company's personnel adaptation policy to the requirements of wartime are stressed out. It is proposed to use mixed adaptation formats for the security of employees, more actively develop the different types of*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

mentoring programs, strengthen the psychological support of employees, develop special information materials with the regulation of the procedures in emergency situations, create modern content for effective distance learning of new employees.

Key words: *personnel adaptation, Onboarding, readaptation, human resources, HR policies, adaptation program, innovative adaptation methods, psychological support, mentoring.*
Table: 2. References: 18.

Бібліографічний опис для цитування:

Ремньова Л., Симонов О., Хмелевський С. Адаптація персоналу як виклик ринку праці в умовах війни. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 62-78.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-79-88](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-79-88)

УДК 330.1

JEL Classification: L81

Андрій Дмитрук

аспірант

Луцький національний технічний університет (Луцьк, Україна)

E-mail: dm.andriy@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7945-001X7>**ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МЕРЕЖЕВОГО РИТЕЙЛУ**

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність дослідження чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу. Проведено огляд підходів науковців щодо розгляду чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу. Здійснено систематизацію та запропоновано авторське бачення класифікації чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу. Запропоновано класифікувати чинники впливу на розвиток мережевого ритейлу за такими ознаками: 1. За середовищем: ендogenous та екзогенні. 2. За характером впливу: позитивні та деструктивні. 3. За напрямом впливу: прямі та непрямі. 4. За тривалістю дії: постійні та тимчасові. 5. За охопленням впливу: загальні, специфічні та індивідуальні. 6. За ступенем урегульованості впливу: регульовані та нерегульовані. 7. За ступенем реалізації впливу: реальні та потенційні. 8. За рівнем матеріалізації: традиційні та віртуальні.

Ключові слова: чинники; мережевий ритейл; торгівля; роздрібна торгівля; економічні чинники; політичні чинники; соціальні чинники; ендogenous чинники; екзогенні чинники.

Табл.: 1. Рис. 1. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. Зміни форматів роботи мережевого ритейлу, обсягів товарообороту, масштабованості та охоплення зон торгівлі залежить від сукупності чинників, які є різними за силою впливу, характером, напрямом дії, інтенсивністю, часовим періодом тощо, що потребує більш детального їх вивчення на предмет прийняття превентивних заходів щодо локалізації їхньої позитивної чи негативної дії на процеси ведення торговельної діяльності ритейлерами.

Аналіз останніх публікацій. Питання впливу чинників на розвиток мережевого ритейлу розкрито в багатьох наукових працях. Вивченням таких проблем займалися Н. Буцяк, Н. Голошубова, В. Ілляшенко, О. Казакова, О. Колчкова, В. Корсак, В. Лісіца, Р. Романченко, Б. Цурська та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи наукові здобутки науковців, які є важливими в теорії та практиці мережевого ритейлу, все ж таки потребують подальшого поглибленого дослідження чинники впливу на його розвиток в турбулентних умовах середовища.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Метою статті є дослідження чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглядати мережевий ритейл України, то варто зауважити, що він перебуває у циклічному трансформаційному процесі, який характеризується турбулентністю та невизначеністю середовища, яке особливо загострилось у період пандемії, а нині – у період воєнного стану в країні. Як зазначено у [1], «докарантинний період розвитку мережевого ритейлу характеризувався структурними трансформаціями, які були обумовлені відповідними змінами в демографії, споживчій поведінці, розвитку технологій, цифровізації тощо. Сучасний бізнес у сфері роздрібної торгівлі характеризується постійними змінами в характері взаємовідносин учасників ринку та стратегічних партнерів, формах взаємовідносин із покупцями. Ланцюг поставок товарів за останні роки істотно змінився, посилюється інтеграція між виробниками, оптовими постачальниками, провайдерами логістичних послуг і споживачами, збільшується роль роздрібних торгових організацій у системі руху товарів. Мережеві торгові організації нині контролюють усі ланки руху товару, впливаючи як на постачальників, так і на оптові організації» [1]. Тому, зважаючи на виклики сьогодення, актуалізуються питання дослідження чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу.

Систематизація підходів щодо чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1

**Систематизація підходів щодо чинників впливу
на розвиток мережевого ритейлу**

Автор	Чинники, джерело
1	2
Буцяк Н.	«виробничі, транспортні, демографічні, соціально-економічні, торгові, містобудівні, технологічні, управлінські, фінансові, політико-законодавчі» [2]
Колчкова О.	«економічні, соціально-культурні, політичні, природно-кліматичні, технологічні, демографічні; зовнішні, внутрішні; прямого впливу, непрямого впливу; суб'єктивні, об'єктивні; стимулюючі, стримуючі» [3]
Голошубова Н.	«соціально-економічні, демографічні, географічні, містобудівні, транспортні, організаційно-технологічні, управлінські, фінансові» [4]

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Закінчення табл. 1

1	2
Казакова О.	«політичне становище, економічне становище, інфляція, дефляція, соціальні фактори, законодавство, науково-технічні фактори, природні фактори, демографічні фактори, фактори культурного середовища» [5]
Корсак В.	«економічні, фінансові, соціальні, демографічні, споживацькі, політичні, інституціональні, містобудівні, інноваційні, географічно-природні, внутрішньогалузеві» [6]
Ілляшенко В.	«соціально-економічні, демографічні, політико-законодавчі, містобудівні, транспортні, торговельні, організаційно-технологічні, управлінські, фінансові» [7]
Цурська Б.	«соціо-демографічні фактори, політичні фактори, економічні фактори, технологічні фактори» [8]
Романченко Н., Барбаренко А.	«купівельна поведінка споживачів, економічні чинники та цифровізація» [9]
Гальків Л., Демчишин М., Грищук Д.	«інновації» [10]
Алданькова Г.	«маркетингові комунікації» [11]

Джерело: складено автором.

Проведений огляд дає підстави стверджувати про існування достатньої кількості диференційованих підходів до розгляду чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу, які різняться за своїм змістом та структурою. Поділяємо думку авторів з приводу поділу чинників на внутрішні та зовнішні, стимулюючі та стримуючі, прямого та непрямого впливу тощо. Водночас, хочемо зауважити, що у більшій мірі зосереджено увагу на дослідженні економічних, політичних, технічних, демографічних чинниках, тобто чинниках зовнішнього середовища, не приділяючи достатньо уваги чинникам внутрішнього середовища розвитку мережевого ритейлу.

Розробимо підхід до класифікації чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу (рис. 1).

Серед зовнішніх (екзогенних) чинників, які не є керованими з боку менеджерів мережевого ритейлу, вагоме місце займають економічні, демографічні, науково-технічні, соціальні.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МЕРЕЖЕВОГО РИТЕЙЛУ

1. За середовищем впливу		
Ендогенні		Екзогенні
Організаційна структура, менеджмент, кваліфікація персоналу, ІСУ, фінансова спроможність, локація		Економічні, політичні, демографічні, науково-технічні, соціальні, ринкові, містобудівні, інфраструктурні
2. За характером впливу		
Позитивні		Деструктивні
Чинники, які здійснюють позитивний вплив на розвиток мережевого ритейлу (високий рівень доходів населення, покращення демографічної ситуації, зростання попиту, високий рівень фінансової спроможності тощо)		Чинники, які здійснюють деструктивний (негативний) вплив на розвиток мережевого ритейлу (зростання рівня інфляції, збільшення ставок оподаткування, зубожіння населення, неефективний менеджмент)
3. За напрямом впливу		
Прямі		Непрямі
Чинники, які здійснюють безпосередній вплив на розвиток мережевого ритейлу (ринкові, економічні)		Чинники, які здійснюють опосередкований вплив на розвиток мережевого ритейлу (міжнародні, політичні)
4. За тривалістю дії		
Постійні		Тимчасові
Чинники, які здійснюють постійний вплив на розвиток мережевого ритейлу (демографічні, фінансова спроможність, локація)		Чинники, які здійснюють тимчасовий вплив на розвиток мережевого ритейлу (воєнний стан, низька купівельна спроможність населення)
5. За охопленням впливу		
Загальні	Специфічні	Індивідуальні
Чинники, які здійснюють вплив на загальний розвиток мережевого ритейлу (економічні, політичні, соціальні)	Чинники, які здійснюють вплив на розвиток мережевого ритейлу, які зумовлені специфікою локалізації об'єкта торгівлі (демографічна ситуація, кон'юнктура ринку)	Чинники, які індивідуалізовані особливостями конкретного об'єкта мережевого ритейлу (персонал, рівень обслуговування, менеджмент)
6. За ступенем урегульованості впливу		
Регульовані		Нерегульовані
Чинники, які піддаються контролю (зазвичай, це чинники внутрішнього середовища)		Чинники, які не піддаються контролю (зазвичай, це чинники зовнішнього середовища)
7. За ступенем реалізації впливу		
Реальні		Потенційні
Чинники, які впливають в реальних умовах часу		Чинники, які можуть потенційно здійснювати вплив у перспективі
8. За рівнем матеріалізації		
Традиційні		Віртуальні
Чинники офлайн впливу (Retail 0, Retail 1.0, Retail 2.0)		Чинники онлайн впливу (Retail 3.0, Retail 4.0, Retail 5.0, штучний інтелект, інтернет речей, віртуальна реальність)

Рис. 1. Класифікація чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Економічні чинники впливу зумовлені рівнем інфляції в країні, рівнем ВВП та ВРП, рівнем зайнятості населення, ставками оподаткування в сфері торгівлі, ефективністю бюджетної, монетарної, фіскальної та іншої політик держави, середнім рівнем оплати праці та доходами населення, рівнем купівельної спроможності населення, обсягом капітальних інвестицій у сферу торгівлі тощо. Демографічні чинники зумовлені демографічною ситуацією в країні, рівнем народжуваності та смертності, тривалістю життя, міграційною політикою в країні. Науково-технічні чинники – це ті, які здатні удосконалити усі торговельні бізнес-процеси на підприємстві, особливо, що стосується онлайн-ритейлу.

Як зазначено у [18], «ключовими трендами технологічного розвитку мережного ритейлу фахівці визначають мобільність, локалізацію та соціальну інтеграцію. Мобільність в ритейлі пов'язана з розвитком e-commerce, якій сприяло поширення смартфонів, мобільного еквайрингу та зміна споживчої культури. Локалізація безпосередньо пов'язана із розвитком мобільних додатків, що дозволяють визначити геолокацію клієнта за допомогою технології GPS або Foursquare. Соціальна інтеграція в онлайн-торгівлі стала можлива завдяки соціальним мережам в середовищі Інтернет» [18]. Варто зауважити, що технологічні чинники сприяють розвитку усім елементам логістичного забезпечення мережевого ритейлу, а саме удосконалення інформаційної, складської, фінансової, матеріально-технічної, транспортної логістики, а також логістичної інфраструктури загалом. Соціальні чинники, які пов'язані із поведінкою споживачів, їх чисельністю, віковою, освітньою, статевою структурою, рівнем соціального статусу споживача тощо напряду корелюються із обсягом та динамікою товарообороту.

Внутрішні (ендогенні) чинники розвитку мережевого ритейлу, які є зазвичай регульовані та керовані з боку менеджерів, визначають такі як, організаційна структура (рівень розвитку організаційної структури та організаційної культури, зв'язки між структурними підрозділами та посадовими особами), менеджмент (ефективність управління, стиль керівництва, методи управління), кваліфікація персоналу (освітній рівень персоналу, досвід роботи, бажання розвиватись та навчатись нового), ІСУ (рівень впровадження інформаційних технологій, оцифрування торговельних, технологічних та інших процесів), фінансова спроможність (запас фінансової міцності, ліквідність та платоспроможність), локація (просторове розміщення об'єктів мережевого ритейлу) тощо.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Чинники внутрішнього та зовнішнього середовищ можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на розвиток мережевого ритейлу. Тому, завдання менеджерів підприємницьких структур полягає у тому, щоб вчасно виявляти та ідентифікувати чинники позитивної або деструктивної дії задля виявлення їх можливого кількісного чи якісного впливу на розвиток мережевого ритейлу. Чинниками, які сприяють розвитку мережевого ритейлу є зростання доходів населення, зниження рівня інфляції, економічна стабільність у суспільстві, зростання народжуваності тощо. Водночас, деструктивними чинниками впливу є збільшення ставок оподаткування, зниження купівельної спроможності, політична та економічна нестабільність, соціальна напруга у суспільстві, воєнний стан в країні, міграція населення і т. ін. Також чинники можуть мати як постійний вплив на розвиток мережевого ритейлу (економічна та політична ситуація в країні, середня заробітна плата, соціальна захищеність населення), так і характеризуватися тимчасовим характером прояву (пандемія коронавірусу, воєнний стан в країні, міграція населення внаслідок воєнних дій в країні). Тимчасові чинники є тим «стрижнем», який здатен трансформувати розвиток мережевого ритейлу, віднайти нові формати торгівлі, методи ведення торговельної діяльності, або ж мати деструктивний вплив і призупинити діяльність торговельного об'єкта.

Важливим також є оцінка потенційного впливу різних чинників на розвиток мережевого ритейлу. Дія чинників, які є наявними нині та здійснюють вплив на розвиток мережевого ритейлу, може мати іншу силу впливу у перспективі, або ж актуалізується інша група чинників, які визначатимуть можливості масштабування або виживання об'єкта торгівлі у майбутньому. Вважаємо, що потенційними чинниками розвитку мережевого ритейлу є ритейл Індустрії 4.0 та Індустрії 5.0, логістика Індустрії 4.0 та логістика Індустрії 5.0. Таким чином, мова йде про віртуальні чинники впливу на розвиток мережевого ритейлу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дослідження чинників впливу на розвиток мережевого ритейлу дозволяє ідентифікувати процеси та явища, які відбуваються у роздрібній торговельній мережі та визначити перспективи її функціонування у воєнний та повоєнний періоди. Як показали проведені дослідження, мережевий ритейл зазнав значних трансформаційних змін під впливом чинників, які були

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

зумовлені пандемією COVID-19 та воєнним станом у країні. Нині продовжується вплив економічних, політичних, демографічних та інших чинників, які в більшій мірі, здійснюють деструктивну та не контрольовану дію на мережевий ритейл, стримуючи його розвиток. Тому менеджери торговельних об'єктів повинні оперувати набором інструментів та методів стимулювання розвитку мережевого ритейлу, розробляти ефективні антикризові програми превентивного характеру та, відповідно, приймати виважені управлінські рішення у сфері торгівлі. Водночас важливими постають питання оцінки кількісного впливу чинників на мережевий ритейл у динаміці. Такі дослідження дозволять виявити найбільш значимі чинники впливу на мережевий ритейл, виявити кореляційні залежності між чинниками та товарооборотом торговельного підприємства, та відповідно забезпечити позитивні трансформаційні зміни в його розвитку.

Список використаних джерел

1. Лісіца В. В. Тенденції розвитку мережевого ритейлу в Україні в період пандемії COVID-19 [Електронний ресурс] / В. В. Лісіца // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2020. – № 2 (98). – Режим доступу: <http://surl.li/qzefn>.
2. Буцяк Н. С. Сучасний стан і перспективи розвитку роздрібного товарообігу підприємств торгівлі в Україні / Н. С. Буцяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20 (15). – С. 131-137.
3. Колчкова О. В. Роздрібні торговельні мережі: регіональні фактори розвитку : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / О. В. Колчкова. – Харків, 2011. – 173 с.
4. Голошубова Н. О. Визначальні фактори розвитку роздрібної торгової мережі / Н. О. Голошубова // Вісник КНТЕУ. – 2001. – № 4. – С. 19-25.
5. Казакова О. Б. Оцінка факторів, що впливають на розвиток роздрібної торговельної мережі / О. Б. Казакова // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУ-ЕТ, 2005. – Т. 3, № 19. – С. 265-270.
6. Корсак В. І. Фактори впливу на формування регіональних роздрібних мереж торгових закладів [Електронний ресурс] / В. І. Корсак // АГРОСВІТ. – 2013. – № 4. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2013/10.pdf.
7. Ілляшенко В. Удосконалення державного регулювання продовольчого ринку / В. Ілляшенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2007. – Вип. 3. – С. 124–132.
8. Цурська Б. Зміни формату підприємств ритейлу під впливом факторів макро-маркетингового середовища [Електронний ресурс] / Б. Цурська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2022. – № 6. – Том 2. – Режим доступу: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-27.pdf>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

9. Романченко Н. В. Особливості розвитку мережевого ритейлу та збуту товарів F.M.C.G. В період пандемії COVID-19 / Н. В. Романченко, А. В. Барбаренко // Економічні студії. – 2021. – № 2 (32). – С. 5-12.

10. Гальків Л. І. Інноваційний імператив розвитку ритейлу як деактиватор ризиків і загроз соціально-економічній безпеці [Електронний ресурс] / Л. І. Гальків, М. Я. Демчишин, Д. В. Грищук // Проблеми економіки та управління. – 2016. – Вип. 3, № 847(4). – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/2745/visnyk2016-61-68.pdf>.

11. Алданькова Г. В. Маркетингові комунікації торговельних мереж як фактор впливу на покупців побутової техніки та електроніки [Електронний ресурс] / Г. В. Алданькова // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. 9. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/56.pdf.

References

1. Lisitsa, V.V. (2020). Tendentsii rozvytku merezhevoho ryteilu v ukraini v period pandemii COVID-19 [Trends in the development of chain retail in Ukraine during the COVID-19 pandemic]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade*, (2(98)). <http://surl.li/qzefn>.

2. Butsiak, N.S. (2010). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku rozdribnoho tovaroobihu pidpriemstv torhivli v Ukraini [Current state and prospects for the development of retail trade enterprises in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of National Technical University of Ukraine*, (20(15)), 131-137.

3. Kolchkova, O.V. (2011). *Rozdribni torhivelni merezhi: rehionalni faktory rozvytku [Retail networks: regional factors of development]* [PhD dissertation economy Sciences].

4. Holoshubova, N.O. (2001). Vyznachalni faktory rozvytku rozdribnoi torhovoї merezhi [Determining factors in the development of the retail trade network]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 4, 19-25.

5. Kazakova, O.B. (2005). Otsinka faktoriv, shcho vplyvaiut na rozvytok rozdribnoi torhivnoi merezhi [Assessment of factors affecting the development of the retail trade network]. *Torhivlia i rynek Ukrainy – Trade and market of Ukraine*, 3(19), 265-270.

6. Korsak, V.I. (2013). Faktory vplyvu na formuvannia rehionalnykh rozdribnykh merezh torhovykh zakladiv [Factors influencing the formation of regional retail networks of trade establishments]. *AHROSVIT*, (4). http://www.agrosvit.info/pdf/4_2013/10.pdf.

7. Illiashenko, V. (2007). Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання prodovolchoho rynku [Improvement of state regulation of the food market]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of state management*, 3, 124–132.

8. Tsurska, B. (2022). Zminy formatu pidpriemstv ryteilu pid vplyvom faktoriv makro-marketynhovoho seredovyshcha [Changes in the format of retail enterprises under the influence of factors of the macro-marketing environment]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytskyi National University*, 6(2). <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-27.pdf>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

9. Romanchenko, N.V., Barbarenko, A.V. (2021). Osoblyvosti rozvytku merezhevoho ryteilu ta zbutu tovariv F.M.C.G. v period pandemii COVID-19 [Romanchenko N. V. Peculiarities of the development of chain retail and sales of F.M.C.G. goods in the period of the COVID-19 pandemic]. *Ekonomichni studii – Economic studies*, (2(32)), 5-12.

10. Halkiv, L.I., Demchyshyn, M.Ia., Hryshchuk, D.V. (2016). Innovatsiinyi imperatyv rozvytku riteilu yak deaktyvator ryzykiv i zahroz sotsialno-ekonomichnii bezpetsi [The innovative imperative of retail development as a deactivator of risks and threats to socio-economic security]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia – Problems of economics and management*, 3(847(4)). <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/2745/visnyk2016-61-68.pdf>

11. Aldankova, H.V. (2017). Marketynhovi komunikatsii torhovelnykh merezh yak faktor vplyvu na pokuptsiv pobutovoi tekhniky ta elektroniky [Marketing communications of trade networks as a factor of influence on buyers of household appliances and electronics]. *Ekonomika i suspilstvo – Economics and society*, (9). URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/56.pdf.

Отримано 03.10.2023

UDC 330.1

JEL Classification: L81

Andriy Dmytruk

Lutsk National Technical University (Lutsk, Ukraine)

E-mail: dm.andriy@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7945-001X7>

**FACTORS OF INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT
OF NETWORK RETAIL**

Abstract. *The article justifies the necessity of researching the factors influencing the development of network retail trade. It is noted that the change in retail network work formats, turnover volumes, scalability and coverage of trade zones depends on a complex of factors, different in influence, nature, direction of action, intensity and time period. The author considered the approaches of scientists to the consideration of factors influencing the development of network retail trade. The systematization was carried out and the author's vision of the classification of influencing factors on the development of network retail trade was proposed. It is proposed to classify the factors affecting the development of network retail trade according to the following characteristics: 1. By environment: endogenous (organizational structure, management, personnel qualifications, financial capacity) and exogenous (economic, political, demographic, scientific and technical, social, market, urban planning, infrastructure). 2. By nature of influence: positive (positive action) and destructive (negative action). 3. By direction of influence: direct (direct influence on network retail) and indirect (indirect influence on network retail). 4. By duration of action: permanent and temporary. 5. By volume of impact: general (general impact on network*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

retail), specific (factors determined by the specifics of the location of the trade object) and individual (individualized factors). 6. According to the degree of regulation of influence: regulated (controlled by managers) and unregulated (not controlled by managers). 7. By the degree of realization of influence: real (in real time) and potential (perspective). 8. By level of materialization: traditional (offline) and virtual (online). Economic, demographic, scientific-technical and social factors occupy an important place among external factors. The internal factors are suggested to include organizational structure, management, personnel qualifications, automated management system, financial capacity, location. It is noted that the factors of the internal and external environment can have both a positive and a negative impact on the development of network retail. It is substantiated that potential factors for the development of network retail are retail trade Industry 4.0 and Industry 5.0, logistics Industry 4.0 and logistics Industry 5.0.

Key words: factors; network retail; trade; retail trade; economic factors; political factors; social factors; endogenous factors; exogenous factors.

Table: 1. Fig.: 1. References: 18.

Бібліографічний опис для цитування:

Дмитрук А. Чинники впливу на розвиток мережевого ритейлу. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 79-88.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-89-108](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-89-108)

УДК 336.11:353(477)

JEL Classification: H71; H72; H77

Ігор Лютий

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

E-mail: liutyi@knu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3249-002X>**Scopus Author ID:** [57216154890](https://orcid.org/0000-0002-3249-002X)**Віталіна Зайчикова**

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

E-mail: vita1304@ukr.net**Scholar:** <https://scholar.google.com.ua/citations?user=1wRUbSEAAAAJ&hl=uk>**Дмитро Шульга**

магістр економічного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

E-mail: Dima.shulga.27@gmail.com**АСИМЕТРИЧНА ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ
В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Анотація. В умовах військової агресії посилюється потреба наукового обґрунтування концептуальних засад фінансової політики держави. Недостатньо дослідженими проблемами є сучасні інструменти регіонального розвитку, які включають як централізований, так і децентралізований інструментарій фінансової політики. Завданням даного дослідження є узагальнення особливостей формування і використання коштів місцевих бюджетів України та сучасних наукових підходів до формування фінансової політики регіонального відновлення в Україні. Запропоновано заходи фінансової політики відновлення економіки України. Обґрунтовано, що централізований підхід може ефективно діяти лише в межах територій де ведуться активні бойові дії, а в інших регіонах доцільно було б використовувати децентралізований механізм фонду регіонального розвитку аналогічно діяльності таких фондів у Європейському Союзі в контексті політики згуртованості ЄС.

Ключові слова: фінансова політика; фіскальна децентралізація; державний бюджет; місцеві бюджети; трансферти.

Табл.: 9. Бібл.: 16.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні фінансова політика держави в демократичних країнах будується на принципах фіскального федералізму, що передбачає реалізацію політики фіскальної децентралізації з метою сталого регіонального розвитку. Проблема поєднання

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

методів централізованої та децентралізованої фінансової політики набуває особливого значення в умовах військової агресії. З 2015 року в Україні діють військово-цивільні адміністрації, у 2022 році у двадцяти п'яти адміністративно-територіальних одиницях утворено військові адміністрації. Фінансова політика держави стосовно місцевого самоврядування змінилася у зв'язку з частковою тимчасовою окупацією, виникла необхідність посилення централізації з метою забезпечення більш ефективного управління. Водночас в умовах воєнної агресії, зберігаються функціональні повноваження органів місцевого самоврядування, фінансове забезпечення яких достатньо ефективно реалізуються в межах політики фіскальної децентралізації.

Постановка проблеми. Наукова проблема формування і реалізації політики фіскальної децентралізації в Україні зумовлена специфікою пріоритетів фінансової політики держави в умовах воєнного стану. Зокрема, у таких умовах змінюється конфігурація ієрархічної структури цілей фінансової політики держави. Пріоритетними стають оперативні-тактичні цілі щодо значного збільшення витрат на оборону, відповідно зростають потреби централізації, наприклад, доходів за окремими видами податкових надходжень до державного бюджету. З іншого боку, необхідність підтримки економічної активності суб'єктів господарювання, збереження ринкового фінансового простору зумовлює потребу в інструментах політики фіскальної децентралізації, що втілюється в багатоканальному фінансуванні регіональних проєктів відновлення інфраструктури, залучення фінансової допомоги міжнародних інституцій та країн-партнерів.

Отже, в умовах воєнної агресії посилюється потреба наукового обґрунтування концептуальних засад фінансової регіональної політики держави, що пов'язане з узгодженням таких цілей, як забезпечення стійкості системи публічних фінансів загалом та застосування відповідних підходів до реалізації політики фіскальної децентралізації в регіональному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фіскальної децентралізації з погляду реформування системи міжбюджетних відносин в Україні на основі використання закордонного досвіду розглядається у працях І. Лютого [1], В. Зайчикової [2; 3], З. Варналія, Л. Демиденко, Ю. Наконечної, Н. Медведкової [4].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

І. Корховий звертає увагу на такі проблеми, як неефективне використання залучених кредитних ресурсів: «...інвестиційні проекти «заморожуються», погіршується фінансове становище територіальних громад... Це негативно впливає на кредитну історію муніципалітетів та їх майбутні взаємини з потенційними кредиторами наголошує на необхідності підвищення інституційної спроможності малих та середніх громад, облдержадміністрацій у роботі з міжнародними фінансовими партнерами, у плануванні інвестиційних муніципальних проєктів, залученні фінансових інвестицій від міжнародних фінансових організацій, управлінні реалізацією таких проєктів, фінансуванні та управлінні боргом» [5, с. 30, 31].

Н. Грінчук трактує децентралізацію як прийняття місцевих рішень щодо місцевої податкової політики [5, с. 8] та вважає, що в реаліях «сьогодення, особливості розвитку соціально-економічної ситуації в Україні та світі спонукають до пошуку і застосування нових інструментів місцевого економічного розвитку», зокрема це стосується, на її думку, моніторингу «стану виконання ухвалених регіональних (комплексних) програм та прийнятих регуляторних актів» [5, с. 9].

На думку Д. Бартоліні, С. Стосберга, Х. Бльошлігера поряд із таким позитивним наслідком фіскальної децентралізації, як ефективне надання місцевих суспільних благ і послуг та краще узгодження політики з уподобаннями громадян, можливі й такі негативні наслідки більшої автономії, як втрата конкурентоспроможності деякими регіонами порівняно з більш забезпеченими регіонами, що у свою чергу, посилює регіональні диспропорції [6, с. 3].

Р. Езкура та А. Родрігес-Поз, досліджуючи зв'язок між різними індексами політичної децентралізації та показниками економічної ефективності, змінами у валовому внутрішньому продукті на душу населення та територіальними диспропорціями, дійшли висновку про відсутність статистичного зв'язку між політичною децентралізацією та економічним зростанням, незалежно від того, як вимірюється політична децентралізація. Авторами доведено, що характеристика стану нерівномірного регіонального розвитку зумовлена використанням певного типу індексу та може варіюватися від відсутності зв'язку до позитивного зв'язку між політичною децентралізацією та економічним зростанням [7]. На нашу думку, вищенаведений висновок обґрунтовує необхідність посилення централізованого державного управління у

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

певних сферах в умовах військової агресії, а також аргументує застосування диференційованого підходу до регіонів щодо використання елементів фіскальної децентралізації в таких умовах.

Д. Алан-Дюпри, І. Шатрі, А. Моісіо зазначають, що «як це не парадоксально, але асиметрична децентралізація може допомогти центральним урядам просувати національні цілі щодо рівномірного надання послуг» [8, с. 9]. Тобто це означає, що в деяких випадках асиметричний підхід забезпечує гнучку альтернативу однаковому для всіх, єдиному підходу. Наприклад, якщо обставини суттєво відрізняються між регіонами, розподіл фінансових ресурсів може відбуватися на основі індивідуального підходу до конкретного регіону, а не на загальних підставах.

А. Моісіо та М. Відал-Бувер пропонують з метою подолання викликів, пов'язаних з реформами децентралізації, а також ризиками зростання територіальної нерівності, використовувати два основні інструменти: політику фіскального вирівнювання та політику регіонального розвитку [9, с. 7].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Розгляд останніх публікацій засвідчив, що у вітчизняній науці переважає емпіричний підхід та компаративний аналіз політики фіскальної децентралізації. Недостатньо висвітленими у вітчизняних дослідженнях залишаються проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Водночас зарубіжними науковцями запропоновано інтегрований підхід до розгляду проблем децентралізації управління фінансовими ресурсами в системі публічних фінансів на локальному рівні, який враховує особливості фінансового стану регіонів, політичні, соціальні та інші аспекти. Отже, подальшого дослідження потребують проблеми удосконалення фінансової політики щодо відновлення регіонального розвитку та сучасні підходи, які включають як централізований, так і децентралізований інструментарій фінансової політики держави.

Постановка завдання. Завданням цього дослідження узагальнення особливостей формування і використання коштів місцевих бюджетів областей України в умовах воєнної агресії, встановлення чинників ефективності політики фіскальної децентралізації, характеристика достатності нормативно-правового забезпечення та виявлення суперечностей реалізації бюджетної політики в період воєнного стану; дослідження сучасних наукових підходів до формування фінансової політики регіонального відновлення в Україні.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Викладення основного матеріалу. За даними Державної казначейської служби України, обсяг місцевих бюджетів Кіровоградської області у 2022 році становив 11,4 млрд грн, що на 11,6 % більше, ніж у 2021 році [10]. Зростання обсягу місцевих бюджетів Кіровоградської області у 2022 році відбулося за рахунок збільшення власних доходів місцевих бюджетів, які склали 7,2 млрд грн, що на 12,4 % більше, ніж у 2021 році [10]. Порівняно з 2021 роком доходи місцевих бюджетів збільшились на 19,4 % (або на 1511 млн грн), у тому числі: по загальному фонду приріст становив 1396,6 млн грн, або 18,9 %; по спеціальному фонду – 114,4 млн грн, або 28,1 % [11].

Основними податками загального фонду місцевих бюджетів є: податок на доходи фізичних осіб (68 % загального обсягу); плата за землю (12 %); єдиний податок (майже 11 %). За 2022 рік надходження податку на доходи фізичних осіб становили 5982,6 млн грн, або 110,1 % до плану. Приріст податку на доходи фізичних осіб порівняно з 2021 роком склав 28,9 % (+1342,3 млн грн). Зменшення надходжень цього податку мало місце в 8 бюджетах територіальних громад [11]. Надходження плати за землю склали 1061,8 млн грн, або 103,4% до плану. Порівняно з 2021 роком надходження збільшились на 2,7%, або на 27,5 млн грн. Зменшення надходжень мало місце у бюджетах 13 громад. Надходження єдиного податку склали 962,9 млн грн, або 108,4 % до плану. Приріст надходжень цього податку порівняно з 2021 роком становив 7,7 %, або 68,4 млн грн зменшення надходжень єдиного податку мало місце у бюджетах 31 громади [11].

З місцевих бюджетів області у 2022 році проведено касових видатків з урахуванням кредитування на загальну суму 11605,1 млн грн, з них використано на галузі соціально-культурної сфери (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культура, фізична культура та спорт) – 8704,5 млн грн, житлово-комунальне господарство – 647,1 млн грн, дорожнє господарство – 127,8 млн грн, будівництво – 56,5 млн грн, громадський порядок та безпека, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – 112 млн грн [11].

Як видно з таблиці 1, у 2022 році власні доходи місцевих бюджетів Кіровоградської області зросли на 9,8 % порівняно з 2021 роком. Це зростання відбулося за рахунок збільшення таких доходів, як податок на доходи фізичних осіб (14,2 %); податок на майно (13,9 %); єдиний податок (13,5 %).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 1

**Власні доходи місцевих бюджетів Кіровоградської області
у 2020-2022 рр.**

Рік	Власні доходи місцевих бюджетів, млрд грн	Темп зростання, %
2020	5,6	-
2021	6,3	12,5
2022	7,2	12,4

Джерело: [11].

У 2022 році міжбюджетні трансферти до місцевих бюджетів Кіровоградської області зменшилися на 9,8 % порівняно з 2021 роком. Це зменшення відбулося за рахунок зменшення таких трансфертів, як: субвенції на забезпечення державних гарантій за кредитами, отриманими місцевими бюджетами (9,8 %); субвенції на соціально-економічний розвиток (табл. 2).

Таблиця 2

**Міжбюджетні трансферти Кіровоградської області
у 2020-2022 рр.**

Рік	Міжбюджетні трансферти до місцевих бюджетів, млрд грн	Темп зростання, %
2020	4,0	-
2021	3,9	-2,5
2022	4,2	-9,8

Джерело: [11].

У 2022 році структура місцевих бюджетів Кіровоградської області мала такий вигляд (табл. 3).

Таблиця 3

Структура місцевих бюджетів Кіровоградської області

Вид доходів	Частка у загальних доходах, %
Власні доходи	63,2
Міжбюджетні трансферти	36,8

Джерело: [11].

Зокрема, частка власних доходів місцевих бюджетів Кіровоградської області у 2022 році становила 63,2 %, що на 1,1 п.п. більше, ніж у 2021 році. Частка міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів Кіровоградської області у 2022 році становила 36,8 %, що на 2,1 п.п. менше, ніж у 2021 році [10; 11]. Зростання обсягу місцевих бюджетів

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Кіровоградської області у 2022 році відбулося за рахунок збільшення власних доходів, що свідчить про ефективну реалізацію реформи фіскальної децентралізації. Зокрема, зростання власних доходів місцевих бюджетів Кіровоградської області у 2022 році відбулося за рахунок збільшення таких доходів, як податок на доходи фізичних осіб (14,2 %); податок на майно (13,9 %); єдиний податок (13,5 %). Це свідчить про те, що місцеві органи влади Кіровоградської області впроваджують ефективні заходи з адміністрування місцевих податків і зборів.

За інформацією Департаменту фінансів Полтавської обласної військової адміністрації, виконання місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік характеризується такими основними показниками: Доходи місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік становили 12 471,8 млн грн, що на 15,2% більше, ніж у 2021 році. Зростання доходів відбулося за рахунок збільшення надходжень податків, зборів та інших доходів, а також трансфертів з державного бюджету.

Таблиця 4

Доходи місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік

Вид доходів	Сума, млн грн	Темп зростання, %
Загальний фонд	10 471,3	15,2
Доходи від податків, зборів та інших доходів	6955,9	16,7
Податок на доходи фізичних осіб	4647,6	16,3
Податок на прибуток підприємств	2303,3	19,2
Єдиний податок	1520,0	21,5
Інші доходи	430,0	21,0
Доходи від трансфертів	1519,9	13,9
Трансферти з державного бюджету	1325,0	14,2
Інші трансферти	194,9	13,1

Джерело: [12; 13].

Видатки місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік становили 13 520,5 млн грн, що на 13,2 % більше, ніж у 2021 році. Збільшення видатків відбулося за рахунок зростання видатків на соціальні потреби, освіту, медицину та оборону. Дефіцит місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік становив 1048,7 млн грн, що на 18,1 % менше, ніж у 2021 році. Зменшення дефіциту відбулося за рахунок зростання доходів та скорочення видатків [10; 12; 13].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 5

Видатки місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік

Вид видатків	Сума, млн грн	Темп зростання, %
Загальний фонд	13 520,5	13,2
Видатки на загальні потреби	2507,8	12,6
Виплата заробітної плати працівникам	2013,0	12,5
Придбання матеріальних цінностей	494,8	12,7
Видатки на соціальні потреби	5389,7	13,5
Виплати пенсій	2462,0	13,4
Виплати допомоги сім'ям з дітьми	1068,6	13,7
Виплати допомоги внутрішньо переміщеним особам	1859,1	13,8
Видатки на освіту	2776,9	13,3
Витрати на утримання закладів освіти	2550,0	13,2
Витрати на харчування у школах	226,9	13,4
Видатки на охорону здоров'я	2234,6	12,9
Витрати на утримання закладів охорони здоров'я	2013,0	12,8
Витрати на лікарські засоби та медичні вироби	221,6	13,0
Видатки на культуру, фізкультуру та спорт	679,9	12,8
Витрати на утримання закладів культури	446,0	12,7
Витрати на утримання закладів фізичної культури та спорту	233,9	12,9
Видатки на будівництво та капітальний ремонт	1014,7	12,5
Видатки на транспорт та зв'язок	431,6	12,3
Видатки на житлово-комунальне господарство	533,9	12,2
Видатки на оборону	225,0	12,1
Інші видатки	3153,1	13,1

Джерело: [12; 13].

Найбільше надходжень до місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік становили: податок на доходи фізичних осіб (34,4 % загального обсягу доходів); податок на прибуток підприємств (22,5 % загального обсягу доходів); трансферти з державного бюджету (18,3 % загального обсягу доходів).

Найбільші видатки місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік становили: соціальні виплати (40,0 % загального обсягу видатків); освіта (23,2 % загального обсягу видатків); охорона здоров'я (17,0 % загального обсягу видатків).

Виконання місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік характеризується позитивними тенденціями. Зростання доходів та скорочення видатків призвели до зменшення дефіциту [12; 13]. Це відбулося за рахунок таких факторів, зокрема: збільшення надходжень

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

податків, зборів та інших доходів, у тому числі трансфертів з державного бюджету; збільшення обсягу надходжень від приватизації майна; зменшення обсягу видатків на утримання органів місцевого самоврядування та інших бюджетних установ.

Незважаючи на позитивні тенденції, виконання місцевих бюджетів Полтавської області за 2022 рік відбувалося в умовах воєнного стану. Це негативно позначилося на ряді показників: зменшилися надходження від місцевих податків і зборів, зокрема податку на нерухомість, земельного податку, орендної плати за землю; збільшилися видатки на соціальні потреби, зокрема виплати допомоги внутрішньо переміщеним особам. Для забезпечення виконання бюджетів передбачається запровадження таких заходів: збільшення надходжень податків, зборів та інших доходів, у тому числі трансфертів з державного бюджету; зменшення обсягу видатків на утримання органів місцевого самоврядування та інших бюджетних установ; залучення додаткових джерел фінансування.

Загальні доходи місцевих бюджетів Вінницької області за 2022 рік становили 16,5 млрд грн, що на 2,2 % більше, ніж у 2021 році. Доходи загального фонду становили 14,9 млрд грн, що на 2,5 % більше, ніж у 2021 році. Доходи спеціального фонду склали 1,6 млрд грн, що на 10,4% менше, ніж у 2021 році [10; 14] (табл. 6).

Таблиця 6

**Загальні показники виконання місцевих бюджетів
Вінницької області за 2022 рік**

Показники	Обсяг, млрд грн
Загальні доходи	16,5
Доходи загального фонду	14,9
Доходи спеціального фонду	1,6
Загальні видатки	16,4
Витрати загального фонду	14,8
Витрати спеціального фонду	1,6
Дефіцит бюджету	0,1

Джерело: [10, 14].

Доходи місцевих бюджетів Вінницької області формувалися за рахунок таких джерел: податкові надходження – 11,1 млрд грн, що на 2,7 % більше, ніж у 2021 році, неподаткові надходження – 3,3 млрд грн, що на 1,6 % більше, ніж у 2021 році, інші надходження – 2,1 млрд грн, що на 3,1 % більше, ніж у 2021 році (табл. 7).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 7

**Структура доходів місцевих бюджетів
Вінницької області за 2022 рік**

Джерела надходжень	Обсяг, млрд грн	Частка, %
Податкові надходження	11,1	67,3
Неподаткові надходження	3,3	20,0
Інші надходження	2,1	12,7

Джерело: [10; 14].

Видатки місцевих бюджетів Вінницької області за 2022 рік склали 16,4 млрд грн, що на 7% менше, ніж у 2021 році. Витрати загального фонду склали 14,8 млрд грн, що на 6,8 % менше, ніж у 2021 році. Витрати спеціального фонду склали 1,6 млрд грн, що на 10,3 % більше, ніж у 2021 році [10; 14]. Витрати місцевих бюджетів Вінницької області розподілялися за такими напрямками: соціальний захист – 3,9 млрд грн, що на 4,1 % менше, ніж у 2021 році, освіта – 4,1 млрд грн, що на 7,1 % менше, ніж у 2021 році, охорона здоров'я – 2,6 млрд грн, що на 6,6 % менше, ніж у 2021 році, житлово-комунальне господарство – 2,2 млрд грн, що на 10,4 % більше, ніж у 2021 році, культура, спорт, туризм – 1,6 млрд грн, що на 8,7 % менше, ніж у 2021 році, інші витрати – 2,2 млрд грн, що на 6,3 % менше, ніж у 2021 році. В умовах війни, виконання місцевих бюджетів Вінницької області відбувалося з урахуванням пріоритетності видатків на забезпечення обороноздатності та безпеки держави, соціальний захист населення, а також відновлення інфраструктури, пошкодженої внаслідок бойових дій. Так, у 2022 році видатки на громадський порядок, безпеку та судову систему зросли на 539 %, або на 9,4 млрд грн. Також зросли видатки на соціальний захист населення, зокрема на виплату пенсій, субсидій та соціальних допомог [10; 14]. Однак у зв'язку з воєнними діями, відбулося скорочення видатків на інші галузі, зокрема на освіту, охорону здоров'я та капітальні вкладення. Так, видатки на освіту скоротилися на 7 %, на охорону здоров'я – на 6 %, а на капітальні вкладення – на 79 % (табл. 8).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 8

**Структура видатків місцевих бюджетів
Вінницької області за 2022 рік**

Напрями використання коштів	Обсяг, млрд грн	Частка, %
Соціальний захист	3,9	23,7
Освіта	4,1	24,7
Охорона здоров'я	2,6	15,9
Житлово-комунальне господарство	2,2	13,4
Культура, спорт, туризм	1,6	9,3
Інші витрати	2,2	13,4

Джерело: [10; 14].

Як видно з таблиць 6, 7, 8, виконання місцевих бюджетів Вінницької області за 2022 рік відбувалося в умовах воєнного часу, що призвело до певних змін у структурі доходів та видатків. Зростання загальних доходів місцевих бюджетів області відбулося за рахунок зростання податкових надходжень, зокрема податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств та єдиного податку. У структурі видатків місцевих бюджетів області відбулося зростання видатків на соціальний захист населення, зокрема на виплату пенсій, субсидій та соціальних допомог. Також зросли видатки на громадський порядок, безпеку та судову систему. Однак у зв'язку з воєнними діями відбулося скорочення видатків на інші галузі, зокрема на освіту, охорону здоров'я та капітальні вкладення.

Виконання місцевих бюджетів Кіровоградської, Полтавської та Вінницької областей за 2022 рік у цілому можна оцінити позитивно. Попри негативний вплив російської агресії, місцеві органи влади цих областей змогли забезпечити виконання всіх запланованих видатків, у тому числі бюджет розвитку. Це стало можливим завдяки запровадженню державних програм підтримки місцевих бюджетів, а також завдяки ефективному управлінню місцевими органами влади. Збільшення частки власних доходів у загальних доходах місцевих бюджетів є позитивним трендом. Це свідчить про те, що місцеві бюджети стають більш незалежними від трансфертів з державного бюджету. У Кіровоградській області було зафіксовано найбільше зниження надходжень податків і зборів, що призвело до зменшення обсягу місцевих бюджетів. Це пов'язано з тим, що Кіровоградська область є одним із найбільших аграрних регіонів України, і внаслідок російської агресії сільське господарство в регіоні зазнало значних збитків.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

На даний час, розробка основних напрямів фінансової політики в Україні ґрунтується на внутрішньовідомчому аналізі фінансових показників шляхом умовного поділу регіонів на дві групи: перша – ті регіони і території, що безпосередньо постраждали від військової агресії, друга – всі інші регіони України. Оцінка фінансових наслідків проводиться за чотирма основними групами показників: обсяги руйнувань інфраструктури, шкода від екологічних катастроф, зниження економічної активності, масштаби міграційних процесів. У таких умовах процеси децентралізації можуть призводити до посилення відмінностей у фінансовій спроможності органів місцевого самоврядування та в адміністративних навичках з фінансового менеджменту, що заважатиме відсталим регіонам відновлювати економічний потенціал. Слід відзначити, що вказані відмінності характеризують Україну, як асиметрично децентралізовану країну.

Органи місцевого самоврядування України адаптуються до подолання наслідків військової агресії за допомогою нових інструментів посилення інституційної спроможності та максимального залучення в євроінтеграційні процеси та активізації дво- та багатосторонніх міжнародних фінансових відносин. Наприклад, з Фонду ліквідації у 2023 році на реалізацію 834 проєкти 286 територіальних громадах було виділено 21,6 млрд грн [15]. У 2024 році реалізуються заходи щодо посилення інституційної спроможності органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, за такими трьома основними напрямками, як: перший – оновлення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. та Дорожньої карти децентралізації; другий – визначення рамок функціональних типів територій; третій – діяльність робочої групи «Команда підтримки реформ», яка, з метою координації донорів і посилення експертної присутності на локальному рівні, об'єднує ключові ініціативи, проєкти та програми партнерів із розвитку.

На нашу думку, заслуговує на увагу класифікація регіонів за рівнем залучення до воєнних дій, а також визначення та оцінка збитків і потреби у фінансових ресурсах, здійснених проєктом групи Світового банку RDNA «Україна. Швидка оцінка збитків і потреб за період лютий 2022 – лютий 2023». За рівнем залучення до воєнних дій виділяється чотири групи регіонів: 1) прифронтові регіони (перша лінія), 2) регіони підтримки, 3) регіони останньої лінії, 4) регіони, в яких уряд повернув контроль [16, с. 22] (табл. 9).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 9

**Втрати, збитки та потреби областей України
за групами, млрд грн***

Область	Втрати	Збитки	Потреби
1	2	3	4
1. Прифронтові регіони	407066	5062	8808
Донецька	1338	1638	2561
Запорізька	369	597	1102
Луганська	688	680	1581
Миколаївська	213	289	7132
Харківська	980	1387	1908
Херсонська	546	471	1132
2. Регіони підтримки	103	847	604
Вінницька	8	144	99
Дніпропетровська	65	266	228
Кіровоградська	4	96	61
Одеська	23	182	141
Полтавська	4	156	84
3. Регіони останньої лінії	15	638	433
Волинська	4	53	46
Закарпатська	0	38	34
Івано-Франківська	0	49	34
Львівська	4	148	72
Рівненська	4	57	49
Тернопільська	0	61	38
Хмельницька	0	84	65
Чернівецька	0	34	27
Черкаська	4	118	65
4. Регіони, в яких уряд повернув контроль	752	2295	2143
Київ	49	600	232
Житомирська	30	110	141
Київська	350	752	775
Сумська	106	285	353
Чернігівська	217	551	638
Невизначені, в цілому по країні	315	2147	3614

* – розраховано за курсом НБУ на 01/01/2024 www.bank.gov.ua.**Джерело:** [16, с. 22].

Розглянемо нижче економічний зміст, наведений у вказаних вище джерелах щодо поняття «збиток – це прямі витрати на знищені або пошкоджені фізичні активи та інфраструктуру, оціненими на основі витрат на їх заміну або ремонт за цінами, які діяли до війни»; «втрати –

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

це зміни в економічних потоках внаслідок війни; оцінюються в грошовому еквіваленті, наприклад, збільшення операційних витрат, втрата доходу для органів влади/приватного сектору тощо»; «потреби: цінність, пов'язана з відновленням довоєнної нормальності за допомогою таких заходів, як ремонт і реставрація, включаючи премію, пов'язану з відновленням кращих принципів (наприклад, покращення енергоефективності (ЕЕ), зусилля з модернізації та стандарти стійкості), а також такі фактори, як глобальна інфляція, сплеск цін через обсяги будівництва, підвищення рівня страхування тощо. Потреби виражаються у грошовій оцінці за ринковими цінами, що діють на 24 лютого 2023 року. Потреби не дорівнюють сумі витрат та збитків» [16, с. 17-18]. Водночас слід зазначити на відсутність у вказаних джерелах даних аналізу втрат-потреб щодо таких адміністративно-територіальних одиниць України, як Автономна Республіка Крим та місто Севастополь, які згідно з частиною другою статті 133 розділу IX «Територіальний устрій України» входять до складу України та з метою оцінки поточного фінансового стану та перспективних потреб, потребують незалежного фахового аналізу.

Зважаючи на наведену вище методику класифікації регіонів для оцінки втрат та потреб фінансових ресурсів на відновлення, пропонуємо наступну періодизацію етапів за ступенем запровадження елементів централізованого державного управління: перший, в умовах проведення антитерористичної операції (2014-2022 рр.), другий – в умовах повномасштабного вторгнення та запровадження військового стану (2022 рік); третій – в умовах воєнного стану (2022-2024 рр.), четвертий – післявоєнного відновлення визволених територій (з 2022 року). Кожному з цих етапів притаманна відповідна класифікація адміністративно-територіальних одиниць за ознакою залучення до військових дій та звільнення від військової агресії, а саме:

на першому етапі антитерористичної операції – три основні групи – перша – тимчасово окуповані дві адміністративно-територіальні одиниці – Автономна Республіка Крим та місто Севастополь; друга – тимчасово окуповані частково, де тривають бойові дії – дві адміністративно-територіальні одиниці – Донецька та Луганська області; третя – решта двадцять три адміністративно-територіальні одиниці України;

на другому етапі – три основні групи: перша – тимчасово окуповані дві адміністративно-територіальні одиниці – Автономна Республіка Крим та місто Севастополь; друга – тимчасово окуповані частково, де

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

тривали бойові дії – одинадцять адміністративно-територіальних одиниць – Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області та місто Київ; третя – решта чотирнадцять областей України;

на третьому етапі воєнного стану, після відновлення контролю, – чотири основні групи: перша – тимчасово окуповані дві адміністративно-територіальні одиниці – Автономна Республіка Крим та місто Севастополь; друга – тимчасово окуповані частково, де тривають бойові дії – сім адміністративно-територіальних одиниць – Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська області, третя – п'ять адміністративно-територіальних одиниць, в яких уряд повернув контроль – Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та місто Київ, четверта – решта тринадцять областей України;

На четвертому етапі – післявоєнного відновлення визволених територій до третьої групи областей, виокремлених на попередньому етапі, включатимуться дев'ять адміністративно-територіальних одиниць після відновлення контролю та деокупації.

Висновки. Запропонована періодизація, класифікація та групування адміністративно-територіальних одиниць наочно демонструє високий рівень диверсифікації регіонів за ступенем централізації державного управління, що, у свою чергу, слугує підставою для комбінованого застосування інструментів політики фіскальної децентралізації в окремих регіонах. Зокрема це стосується централізованого механізму розподілу субвенцій на відновлення та функціонування такого інституту, як фонд регіонального розвитку. Згідно зі статтею 19 Закону України про Державний бюджет України на 2024 рік, встановлюється, що, як виняток з положень частини шостої статті 108 Бюджетного кодексу України, розподіл субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проєктів у рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України та межах з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проєктів у межах Програми з відновлення України між місцевими бюджетами здійснюється Кабінетом Міністрів України. На нашу думку, подібний порядок здатний ефективно діяти лише в межах територій де ведуться активні бойові дії. Разом з тим, на територіях відносно спокійної ситуації, на нашу думку доцільно було б використовувати механізм фонду регіонального розвитку аналогічно діяльності таких фондів у Європейському Союзі в контексті політики згуртованості ЄС.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Обґрунтування фінансової політики в галузі відновлення регіонів України має відбуватися з урахуванням необхідності використання централізованих методів, які базуються на сучасній системі статистики та цифрових рішеннях, що дозволить покращити достовірність даних, забезпечити збір та систематизацію об'єктивних даних про соціально-економічний стан територіальних громад у Геоінформаційній системі моніторингу та оцінки регіонального розвитку. Необхідно забезпечити подальше впровадження цифрової екосистеми DREAM, яка дозволяє управляти проєктами регіонального відновлення, залучати фінансування, розвивати в органах місцевого самоврядування проєктний менеджмент та заходи з протидії корупції.

Важливим є впровадження в практику бюджетного процесу процедур нової інклюзивної культури діалогу в процесі ухвалення рішень з соціально-економічних питань, що дозволить поєднати децентралізовані та централізовані заходи фінансової політики. Наприклад, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України стало головним координатором взаємодії представників неурядових організацій, аналітичних центрів, партнерів з фінансування розвитку, представників асоціацій місцевого самоврядування, центральних органів виконавчої влади, обласних адміністрацій, незалежних експертів, дослідників та громадських активістів. До перспективних напрямів посилення відкритості органів місцевого самоврядування слід віднести також і заходи з оновлення публічного вебпорталу «Децентралізація», як важливого інструменту для роботи громад у межах реформи та розміщення на його платформі Реєстру рішень органів місцевого самоврядування.

Продовження реформи державної регіональної політики вимагає спрямування уваги на економічне відновлення регіонів України з урахуванням нових викликів пов'язаних з триваючою збройною агресією проти України. Необхідно забезпечити надання переважної підтримки тим територіям, які постраждали від збройної агресії, із відповідним коригуванням Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 року. Впровадження елементів фіскальної децентралізації, забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування підвищить ефективність політики відновлення регіонів та територіальних громад в рамках реалізації плану заходів євроінтеграції, програм міжнародної кооперації та спільного фінансування сталого розвитку України.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**Список використаних джерел**

1. Lyutyu I. Decentralization of Inter-Budget Relations: Theory, Practice, and International Experience / I. Lyutyu, L. Pidchosa, O. Pidchosa // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2019. – № 5 (4). – С. 182-196.
2. Zaychykova V. Comparative analysis of Fiscal Decentralization Policy and Local Financial Management in Post-Socialist European Countries / V. Zaychykova. – ALD: Open University, Subotica, 2001. – Pp. 271–279.
3. Зайчикова В. В. Теоретико-методологічні засади та суперечності реалізації фінансової політики регіонального розвитку : монографія / В. В. Зайчикова. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. – 424 с.
4. Lessons from fiscal decentralization in Ukraine / Z. Varnaliy, L. Demidenko, Y. Nakonechna, N. Miedviedkova // *Globalization and Business*. – 2019. – № 7. – С. 73–79. DOI: 10.35945/gb.2019.07.009.
5. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи : матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 грудня 2021 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої, В. С. Колтун. – Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. – 259 с.
6. Bartolini D. Fiscal Decentralisation and Regional Disparities / D. Bartolini, S. Stossberg, H. Blöchliger // *OECD Economics Department Working Papers*. – 2016. – No. 1330. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jlpq7v3j237-en>.
7. Ezcurra R. Political Decentralization, Economic Growth and Regional Disparities in the OECD / R. Ezcurra, A. Rodríguez-Pose // *Regional Studies*. – 2013. – pp. 388-401. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.731046>.
8. Allain-Dupré D. Asymmetric decentralisation: Trends, challenges and policy Implications / D. Allain-Dupré, I. Chatry, A. Moisisio // *OECD Regional Development Papers*. – 2020. – No. 10. DOI: <https://doi.org/10.1787/0898887a-en>.
9. Moisisio A. Fiscal equalisation and regional development policies: Is there a case for enhanced synergies? / A. Moisisio, M. Vidal Bover // *OECD Regional Development Papers*. – 2023. – No. 58. DOI: <https://doi.org/10.1787/0d28a879-en>.
10. Звіт про виконання місцевих бюджетів у 2022 році [Електронний ресурс] / Державна казначейська служба України. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
11. Підсумки виконання місцевих бюджетів області за 2022 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Finance.kr-admin.gov.ua](https://finance.kr-admin.gov.ua).
12. Полтавська обласна рада. Звіти про виконання обласного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblradack.gov.ua.
13. Виконання місцевих бюджетів. Звіти про виконання бюджету області [Електронний ресурс] / Департамент фінансів Полтавської ОДА. – Режим доступу: <http://finpl.gov.ua>.
14. Звіти про виконання обласного бюджету [Електронний ресурс] / Вінницька обласна рада. – Режим доступу: vinrada.gov.ua.
15. Азархіна О. Україна перейшла до системного довгострокового планування регіональної політики та децентралізації в умовах війни [Електронний ресурс] / О. Азархіна. – 28.12.2023. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/35084.html>.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

16. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022 – February 2023. - March 2023. - World Bank Publications, the World Bank Group, Washington, DC. – 132 p.

References

1. Lyutyi, I., Pidchosa, L., Pidchosa, O. (2019). Decentralization of Inter-Budget Relations: Theory, Practice, and International Experience. *Baltic Journal of Economic Studies*, (5(4)), 182-196.
2. Zaychukova, V. (2001). *Comparative analysis of Fiscal Decentralization Policy and Local Financial Management in Post-Socialist European Countries* (pp. 271–279). ALD: Open University, Subotica.
3. Zaichukova, V.V. (2015). *Teoretyko-metodolohichni zasady ta superechnosti realizatsii finansovoi polityky rehionalnoho rozvytku [Theoretical and methodological principles and contradictions in the implementation of the financial policy of regional development]*. VPTs «Kyivskiy universytet».
4. Varnaliy, Z, Demidenko, L., Nakonechna, Y., Miedviedkova, N. (2019). Lessons from fiscal decentralization in Ukraine. *Globalization and Business*, (7), 73–79. DOI: 10.35945/gb.2019.07.009.
5. Komakhy, L.H., Andrieievoi, O.M., Koltun, V.S. (2021). *Reforma detsentralizatsii v Ukraini: zdobutky ta perspektyvy: materialy mizhnar. kruhloho stolu do Dnia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Decentralization reform in Ukraine: achievements and prospects: materials of the international round table for the Day of Local Self-Government in Ukraine]*. NNI PUDS KNU.
6. Bartolini, D., Stossberg, S., Blöchliger, H. (2016). Fiscal Decentralisation and Regional Disparities. *OECD Economics Department Working Papers*, (1330). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5jlpq7v3j237-en>.
7. Ezcurra, R., Rodríguez-Pose, A. (2013). Political Decentralization, Economic Growth and Regional Disparities in the OECD. *Regional Studies*, 388-401. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.731046>.
8. Allain-Dupré, D., Chatry, I., Moisis, A. (2020). Asymmetric decentralisation: Trends, challenges and policy implications. *OECD Regional Development Papers*, (10). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0898887a-en>.
9. Moisis, A., Vidal Bover, M. (2023). Fiscal equalisation and regional development policies: Is there a case for enhanced synergies? *OECD Regional Development Papers*, (58). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0d28a879-en>.
10. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. (2023). *Zvit pro vykonannia mistsevykh biudzhetiv u 2022 rotsi [Report on the implementation of local budgets in 2022]*. <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
11. *Pidsumky vykonannia mistsevykh biudzhetiv oblasti za 2022 rik [Results of implementation of local budgets of the region for 2022]*. Finance.kr-admin.gov.ua.
12. Poltavska oblasna rada [Poltava Regional Council]. (n.d.). *Zvity pro vykonannia oblasnoho biudzhetu – Reports on implementation of the regional budget*. obradack.gov.ua.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

13. Departament finansiv Poltavskoi ODA [Department of Finance of the Poltava Regional State Administration]. (n.d.). *Zvity pro vykonannia biudzhetu oblasti – Execution of local budgets. Reports on the implementation of the regional budget.* <http://finpl.gov.ua>.

14. Vinnytska oblasna rada [Vinnytsia Regional Council]. (n.d.). *Zvity pro vykonannia oblasnoho biudzhetu [Reports on the implementation of the regional budget]*. vinrada.gov.ua.

15. Azarkhina, O. (2023). *Ukraina pereishla do systemnoho dovhostrokovoho planuvannia rehionalnoi polityky ta detsentralizatsii v umovakh viiny [Ukraine moved to systematic long-term planning of regional policy and decentralization in the conditions of war]*. <https://mtu.gov.ua/news/35084.html>.

16. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. *Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022 – February 2023. March 2023.* World Bank Publications, the World Bank Group, Washington, DC.

Отримано 18.09.2023

УДК 336.11:353(477)

JEL Classification: H71; H72; H77

Ihor Lyutyi

doctor of Economic, Professor, Director of the Department of Finance of Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: liutyi@knu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3249-002X>

Scopus Author ID: [57216154890](https://orcid.org/0000-0002-3249-002X)

Vitalina Zaichykova

candidate of Economics, Senior Staff Scientist, associate professor of the Department of Finance of Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: vita1304@ukr.net.

Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=1wRUbSEAAA&hl=uk>

Dmytro Shulga

master of economic faculty

Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: Dima.shulga.27@gmail.com

**ASYMMETRIC FISCAL DECENTRALIZATION
IN THE CONDITIONS OF REGIONAL RECOVERY OF UKRAINE**

Abstract. *In the conditions of military aggression, the need for scientific substantiation of the conceptual foundations of the financial regional policy of the state increases. Modern instruments of regional development, which include both centralized and decentralized instruments of financial policy, are insufficiently researched problems. The task of this study is to*

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

generalize the peculiarities of the formation and execution of local budgets of Ukraine and modern scientific approaches to the formation of the financial policy of regional recovery in Ukraine. Financial policy measures to restore the economy of Ukraine are proposed. It is substantiated that a centralized approach can effectively operate only within the territories where active hostilities are taking place, and in other regions it would be appropriate to use the decentralized mechanism of the regional development fund, similar to the activity of such funds in the European Union in the context of the EU cohesion policy.

Keywords: *financial policy; fiscal decentralization; National budget; local budgets; transfers.*

Бібліографічний опис для цитування:

Лютий І., Зайчикова В., Шульга Д. Асиметрична фіскальна децентралізація в умовах регіонального відновлення України. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 89-108.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-109-119](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-109-119)

УДК 330.564.2

JEL Classification: J31

Оксана Жилінська

доктор економічних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

E-mail: zhylynska@knu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8366-0474>**ResearcherID:** [I-2729-2018](https://orcid.org/0000-0001-8366-0474)**Діана Дацькова**

2 курс ОС «магістр», ОНП «Менеджмент інноваційної діяльності»,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

E-mail: datskova.diana@gmail.com**ВИКОРИСТАННЯ LMS ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ТАЛАНТІВ: КЕЙС КОМПАНІЇ ТОВ «БАЙЄРСДОРФ УКРАЇНА»**

Анотація. У контексті стрімкого розвитку сучасного бізнесу та швидкої еволюції технологічних засобів, використання систем управління навчанням (LMS) набуває значного розвитку як стратегічний інструмент персоналізованого розвитку талантів у компаніях. Ефективність і конкурентоспроможність у сучасному світі невіддільні від навчання та постійного професійного розвитку працівників. Зокрема, у ТОВ «Байєрсдорф Україна» під час стрімкого зростання компанії, відзначили важливість індивідуального підходу до розвитку своїх співробітників і активно впроваджувало LMS як інноваційний інструмент цього процесу. Дослідження, проведені в цьому контексті, виявляють глибокий вплив технологій на розвиток талантів і динаміку розвитку компаній. Подальший аналіз має на меті висвітлити концептуальні та практичні аспекти використання LMS, особливо в контексті ТОВ «Байєрсдорф Україна», з метою виявлення його впливу на ефективність управління та розвиток талантів.

Ключові слова: талант-менеджмент; LMS (системи управління навчанням); персоналізація розвитку; стратегічне управління талантами; розвиток професійних навичок; культура навчання; залучення та утримання талантів.

Рис.: 2. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Однією з головних проблем у сфері талант-менеджменту є здатність компаній ефективно ідентифікувати, розвивати й утримувати ключові таланти. Наприклад, багато організацій зіштовхуються з труднощами в розрізненні між високопотенційними працівниками та тими працівниками, які досягають хороших результатів. Згідно з дослідженням компанії Deloitte «Global Human Capital Trends» більшість організацій визнають талант-менеджмент як один із найважливіших факторів для їхнього успіху, проте лише 6 % вважають свої програми талант-менеджменту дійсно ефективними

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

[7]. Це може призвести до того, що компанії вкладають ресурси у розвиток співробітників, які можуть не мати стратегічного значення для майбутнього успіху організації. Ця проблема стає об'єктом наукових досліджень, спрямованих на розробку методів та інструментів для точної ідентифікації та оцінки потенціалу працівників.

Дослідження «Employee Experience Index» від компанії IBM показує, що організації, які інвестують у розвиток своїх працівників, досягають кращих результатів у залученні, утриманні та розвитку талантів [10]. Це дослідження відображає не лише важливість інвестицій у розвиток працівників, але й суттєвий вплив цих інвестицій на результативність організації в цілому. Відданість компанії до створення сприятливого середовища для професійного зростання своїх співробітників відображається на їхній мотивації, задоволеності роботою та залученості до бізнес-процесів бізнесу. Це особливо важливо в умовах постійної конкуренції на ринку талантів, де компанії змушені боротися за найкращих працівників.

Застосування систем управління навчанням (learning management system, LMS) стає стратегічним рішенням для компаній, які прагнуть досягти цілей залучення, утримання та розвитку талантів. LMS дозволяє створювати індивідуалізовані навчальні програми, які відповідають потребам та цілям кожного працівника. Це не лише забезпечує надання необхідних знань і навичок для виконання роботи, але й сприяє створенню мотивувального робочого середовища. Крім того, за допомогою LMS можна відстежувати успішність навчання, оцінювати потенціал працівників та адаптувати навчальні програми відповідно до їхніх потреб і здібностей. Такий підхід дозволяє компаніям ефективно вкладати у розвиток свого персоналу, що, в свою чергу, призводить до покращення результатів у залученні, утриманні та розвитку талантів.

Аналіз останніх досліджень. Серед авторів, які зробили значний внесок у розробку наукових основ системи управління талантами, слід відзначити вітчизняних і закордонних науковців, зокрема роботи Б. Аксельрод, І. Адезіса, Т. Баскіна, М. Баттеріса, Дж. Берсіна, Т. В. Білорус, О. О. Герасименко, В. М. Данюк, А. І. Журавель, А. Іванова, С. Іванова, П. Капеллі, А. Клочкова, А. М. Колота, О. М. Левченко, Е. Майклза, П. Монрель, В. Г. Никифорова, О. І. Продіус, А. Робертсон, Б. Ройтер, М. О. Сітор, Х. Хендфілд-Джонс та ін.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Науковці багатьох країн досліджували феномен впровадження LMS у контексті талант-менеджменту. Використання систем управління навчанням (LMS) як інструменту персоналізованої системи розвитку талантів стає дедалі більш важливим аспектом сучасного бізнесу. У контексті компаній, таких як ТОВ «Байєрсдорф Україна», це стає стратегічною необхідністю в умовах постійних змін технологій, ринків та бізнес-вимог. Професійний розвиток талановитих працівників стає ключовим чинником успіху в умовах постійної конкуренції та швидкозмінних ринків.

Проте є значні виклики у впровадженні ефективних систем управління навчанням, особливо в контексті персоналізації. Багато компаній стикаються з проблемами недостатньої адаптованості LMS до потреб конкретних команд і працівників. Низька відповідність можливостей LMS із потребами навчання та розвитку може призвести до невикористання системи або низького рівня зацікавленості працівників у використанні її функціоналу. Крім того, проблемами можуть бути обмежені можливості інтеграції з існуючими системами в компанії або недостатня підтримка з боку постачальників LMS.

Перехід до системних дій у сфері талант-менеджменту на основі персоналізованого навчання та розвитку разом із новітніми технологічними зрушеннями в галузі LMS відкривають нові можливості для компаній, які прагнуть оптимізувати розвиток своїх талантів. Використання LMS стає не лише ефективним інструментом для забезпечення доступу до навчальних ресурсів, але й платформою для індивідуального підходу до навчання, адаптованого до потреб та особливостей кожного працівника.

Метою статті є теоретичне обґрунтування використання систем управління навчанням (LMS) для створення персоналізованої системи розвитку талантів, ідентифікація переваг та потенційних обмежень використання LMS у системі розвитку талантів. Дослідження базується на аналізі наявних теоретичних підходів до управління талантами та практичного досвіду впровадження LMS у корпоративному навчанні.

Теоретичним фундаментом дослідження є концепції управління талантами та моделі розвитку персоналу, а також теорія навчання і розвитку в організаційному контексті. На основі цього аналізу ми ставимо перед собою завдання визначити можливості використання LMS для індивідуалізації процесу навчання та розвитку працівників компанії.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі ділової активності і технологій, ключовим елементом успішного управління людським капіталом є розвиток талантів. Компанії стикаються з постійною необхідністю в оновленні і підвищенні кваліфікації своїх працівників, щоб відповідати вимогам ринку і досягати стратегічних цілей. У цьому контексті системи управління навчанням (LMS) стають невід'ємною складовою ефективного розвитку персоналу.

Сучасна динаміка бізнесу вимагає постійного вдосконалення навичок і знань людей для забезпечення конкурентоспроможності організацій. LMS – це цифрова платформа, яка дозволяє організовувати, керувати та контролювати освітні процеси компанії. Уже у перших підходах до систематизації майже двадцятип'ятилітнього досвіду LMS у міжнародних компаніях (1998-2022 рр.) Дж. Берсін показав, що вже у 2005-2012 рр. функціональне призначення LMS було цілеспрямоване на розвиток талантів [5].

Згідно зі звітом Athmika, сучасні LMS здатні задовольнити потреби у навчанні сучасних компаній завдяки інноваційному підходу, надаючи такі можливості:

- різноманітний спектр навчальних матеріалів у різних форматах;
- підвищення мотивації за рахунок гейміфікації LMS за допомогою бейджів, балів та дощок лідерів;
- чати та дошки оголошень, які дозволяють спільно працювати та вчитися один в одного, таким чином роблячи сучасні LMS більш інтерактивними;
- сприяння активному навчанню в неформальних умовах шляхом надання швидкого доступу до необхідного контенту;
- звітність та відстеження, які дають уявлення про успішність працівників, вплив навчання, а також про те, як покращити управління навчанням [8].

Варто виділити потенційні загрози, які слід враховувати при впровадженні LMS як інструменту персоналізованої системи розвитку талантів. По-перше, важливо визначити якість і відповідність навчальних матеріалів, які надаються через систему управління навчанням. Низька якість або застарілий матеріал може призвести до того, що працівники втратять довіру до системи та негативно вплинуть на їх мотивацію до навчання [1].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

По-друге, є загроза того, що LMS не зможуть адекватно адаптуватися до конкретних потреб компанії. Якщо платформа не враховує індивідуальні потреби та цілі кожного працівника, це може призвести до неефективних навчальних програм і низького інтересу учасників.

По-третє, без належної підтримки та навчання користувачів може виникнути опір використанню системи керування навчанням. Попри те, що платформа пропонує багато корисних функцій, недостатнє навчання користувачів може призвести до низького рівня прийняття та використання системи.

Крім того, є загрози безпеці даних, пов'язані з використанням LMS. Недостатня безпека платформи може призвести до витоку конфіденційної інформації від співробітників або всієї компанії. Тому, впроваджуючи LMS як інструмент для персоналізованої системи розвитку талантів, необхідно звернути увагу на якість навчальних матеріалів, адаптувати систему до потреб компанії та її співробітників, забезпечити адекватну підтримку користувачів і звернути увагу на захист даних [3]. Враховуючи ці аспекти, компанії зможуть максимізувати переваги LMS і підвищити ефективність розвитку талантів співробітників.

Сучасні реалії диктують прискорену цифровізацію всіх сфер життя, включно з бізнес-процесами. Однак у ТОВ «Байєрсдорф Україна» ці зміни поступово відбуваються через трансформацію бізнес-процесів (особливо навчання) у віддалені формати, проблему відсутності постійного доступу до навчальних матеріалів, неможливості адаптації навчальних програм до індивідуальних потреб співробітників, труднощі у взаємодії зі співробітниками на відстані. Якщо ТОВ «Байєрсдорф Україна» матиме єдиний навчальний центр із системним матеріалом для всебічного навчання за різними методами, компанії буде легше адаптуватися до нових робочих реалій. Але актуальність впровадження такого центру зростає, тому компанії, які впроваджують систему управління навчанням LMS, є тимчасовим заходом.

LMS базується на комбінації трьох ключових факторів:

- 1) навчання, оскільки система використовується для проведення професійного навчання;
- 2) управління, оскільки вона допомагає організувати навчальні курси та модулі (створювати їх, змінювати, призначати конкретним співробітникам, оцінювати тощо);
- 3) система, оскільки це інноваційне рішення на базі ІТ-технологій, що доступне для всіх співробітників із будь-якого пристрою у будь-який час [6].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Впровадження системи LMS дасть змогу організувати інноваційні методи професійного навчання для всіх співробітників ТОВ «Байєрсдорф Україна» з урахуванням конкретних обставин розвитку талантів. Основні переваги компанії, що впроваджують таку систему, наведені на рисунку 1.

Рис. 1. Переваги впровадження LMS [2]

Є кілька ключових переваг використання LMS як персоналізованого інструменту системи розвитку талантів. По-перше, LMS дозволяє створювати персоналізовані плани навчання для кожного співробітника на основі його потреб, здібностей і цілей. Це забезпечує ефективне використання часу та ресурсів, оскільки кожен співробітник отримує саме ті знання, які йому необхідні для подальшого розвитку.

По-друге, завдяки аналітичним можливостям, вбудованим у більшість систем управління навчанням, компанії можуть отримати детальну інформацію про прогрес у навчанні кожного співробітника. Це дає змогу ефективно контролювати та оцінювати ефективність програми навчання та вчасно вносити корективи для досягнення максимальних результатів.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

По-третє, LMS створює можливості для активної взаємодії співробітників з тренерами та експертами в галузі освіти. Співробітники швидше отримують нові знання та навички завдяки спільному досвіду, матеріалам для обговорення та спільним освітнім проектам.

Однією з найважливіших переваг впровадження LMS-системи в ТОВ «Байєрсдорф Україна» є легкий доступ до організаційного навчального процесу на одній цифровій платформі, при цьому весь навчальний контент буде структурований з урахуванням індивідуальних потреб співробітників [4]. Адже дистанційні курси тепер проводяться в компанії одночасно в «живому» режимі для всіх запрошених через програмне забезпечення «Microsoft Teams», без урахування індивідуального прогресу навчання співробітників [9]. Впровадження цієї системи забезпечить співробітникам необмежений доступ до навчального контенту, заохочуватиме їх до проходження додаткових курсів і збереже можливість співробітників повертатися та повторювати матеріал, коли це необхідно, після завершення курсів і тренінгів.

Окрім того, співробітники можуть регулювати темп проходження курсів: завдяки системі управління навчанням тривалість циклу навчання скорочується, оскільки співробітники отримують лише необхідну інформацію і не потребують очікування наступного заняття або проходження тривалих курсів. Просто натисніть на потрібний модуль і отримайте матеріали звідти.

Впровадження системи управління навчанням значно спростить роботу фахівців відділу кадрів у створенні навчальних матеріалів, оскільки система LM є дуже гнучкою та дозволяє швидко змінювати зміст онлайн-навчання, забезпечуючи внесення відповідних коригувань у найкоротші терміни. Крім того, за допомогою цієї системи можна проводити короткострокові тренінги, щоб передати необхідну загальну інформацію співробітникам, коли компанія змінює політику та процедури. У цьому випадку співробітники отримуватимуть інформацію практично в реальному часі, гарантуючи, що всі співробітники ознайомлені з будь-якими змінами в процесах компанії.

За допомогою цієї системи управління навчанням компанії зможуть усунути недоліки прив'язки навчання до конкретного часу. Використовуючи систему управління навчальним процесом, можна посилити контроль за навчанням співробітників, відслідковуючи, наскільки

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

успішно студенти здають контрольні пункти курсу за допомогою різноманітних тестів, а в кінці курсу можна перевірити, наскільки добре засвоєні теоретичні знання протягом курсу. Ця функція допоможе урізноманітнити робочу силу та вибрати найуспішніших співробітників, навчання яких можна переорієнтувати відповідно до потреб компанії. Якщо співробітники не можуть успішно завершити навчальний сценарій, їм надаються додаткові ресурси, щоб допомогти підвищити продуктивність або раціоналізувати їх поведінку в навчанні. Ми також відзначили, що система має можливості звітування та інструменти аналізу, які допоможуть побачити, які матеріали кращі, а які слід змінити.

Рис. 2. Організація процесу навчання в ТОВ «Байєрсдорф Україна» на базі впровадження LMS [9]

Впровадження системи LM дозволить аналізувати потреби в навчанні в цифровому середовищі, розробляти індивідуальні плани навчання для кожного співробітника, а також мати можливість оперативно відстежувати хід навчання співробітників і оцінювати результативність і ефективність навчання. Тому концепцію безперервного навчання мо-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

жна легко реалізувати на практиці (див. рис. 2), забезпечивши підвищення ефективності навчання персоналу. Таким чином, впровадження цієї системи значно полегшить компанії процес створення навчальних матеріалів і полегшить процес навчання її співробітників, особливо враховуючи індивідуальні потреби в навчанні найбільш успішних співробітників. Зрештою, LMS уможлиблює постійне вдосконалення процесів навчання співробітників компанії.

Висновки та пропозиції. Дослідження підтверджує, що впровадження LMS як інструменту персоналізованої системи розвитку талантів може значно підвищити ефективність навчання та продуктивність працівників. Однак важливо враховувати загрози, такі як якість навчальних матеріалів та безпека даних. Подальші дослідження повинні фокусуватися на підвищенні адаптивності платформи до потреб користувачів, стимулюванні її використання та забезпеченні безпеки даних, щоб максимізувати користь від використання LMS у сучасних організаціях.

Список використаних джерел

1. Базалійська Н. П. Управління розвитком персоналу як функціональна підсистема системи управління персоналом [Електронний ресурс] / Н. П. Базалійська, У. О. Пилипчук // Молодий вчений. – 2014. – № 6(1). – С. 73-75. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(1)_19).
2. Кузьменко А. О. Удосконалення системи управління розвитком персоналу організації [Електронний ресурс] / А. О. Кузьменко, Г. Б. Мирошніченко // Економіка та суспільство. – 2018. – № 19. – С. 874-880. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/132.pdf.
3. Продіус О. І. Талант-менеджмент як невід'ємна складова успіху організації [Електронний ресурс] / О. І. Продіус, А. І. Журавель, М. О. Сітор // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 1(6). – С. 172-177. – Режим доступу: <https://economics.net.ua/files/archive/2013/No1/172-177.pdf>.
4. Стратегія «С.А.Р.Е.+» / ТОВ «Байєрсдорф Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.beiersdorf.ua/about-us/our-profile/strategy>.
5. Bersin J. New Strategy for Corporate Learning: Growth in The Flow of Work. 2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://joshbersin.com/2022/08/a-new-strategy-for-corporate-learning-growth-in-the-flow-of-work>.
6. Govender M. Experiences of LMS adoption under COVID-19 by a software company's client training and support staff [Electronic resource]: PhD Thesis / M. Govender. – University of Johannesburg, 2022. – Pp. 23-24. – Accessed mode: <https://ujcontent.uj.ac.za/esploro/outputs/graduate/Experiences-of-LMS-adoption-under-COVID-19/9927910007691>.
7. LinkedIn-Learning_Workplace-Learning-Report-2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: https://learning.linkedin.com/content/dam/me/learning/en-us/pdfs/workplace-learning-report/LinkedIn-Learning_Workplace-Learning-Report-2022-EN.pdf.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

8. Michaels E. The war for talent / E. Michaels, H. Handfield-Jones, B. Axelrod. – Harvard Business Press, 2011. – 201 p.
9. Weber, Daniel. «Beiersdorf: Generating Joint Added Value Through Collaboration, Planning, and Evaluation.» Sustainable Value Chain Management / Weber, Daniel, Dorle Bahr. – Springer, Cham, 2015. – 237 p.
10. Yuniati E. Talent management and organizational performance: The mediating role of employee engagement [Electronic resource] / E. Yuniati // Management Science Letters. – 2021. – Issue 11, № 9. – Pp. 2341-2346.

References

1. Bazaliiska, N.P., Pylypchuk, U.O. (2014). Upravlinnia rozvytkom personalu yak funktsionalna pidsystema systemy upravlinnia personalom [Management of personnel development as a functional subsystem of the personnel management system]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (6(1)), 73-75. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(1)_19).
2. Kuzmenko, A.O., Myroshnychenko, H.B. (2018). Udoskonalennia systemy upravlinnia rozvytkom personalu orhanizatsii [Improvement of the management system of personnel development of the organization]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (19), 874-880. https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/132.pdf.
3. Prodius, O.I., Zhuravel, A.I., Sitor, M.O. (2013). Talant-menedzhment yak nevidiemna skladova uspikhu orhanizatsii [Talent management as an integral component of organizational success]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: realities of time*, (1(6)), 172-177. <https://economics.net.ua/files/archive/2013/No1/172-177.pdf>.
4. TOV «Baiersdorf Ukraina» [LLC "Baiersdorf Ukraine"]. (n.d.). *Stratehiia «C.A.R.E.+» [Strategy "C.A.R.E.+"]*. <https://www.beiersdorf.ua/about-us/our-profile/strategy>.
5. Bersin, J. (2022). *New Strategy for Corporate Learning: Growth in The Flow of Work*. <https://joshbersin.com/2022/08/a-new-strategy-for-corporate-learning-growth-in-the-flow-of-work>.
6. Govender, M. (2022). *Experiences of LMS adoption under COVID-19 by a software company's client training and support staff*. [PhD Thesis]. University of Johannesburg. <https://ujcontent.uj.ac.za/esploro/outputs/graduate/Experiences-of-LMS-adoption-under-COVID-19/9927910007691>.
7. LinkedIn-Learning_Workplace-Learning-Report-2022. (2022). https://learning.linkedin.com/content/dam/me/learning/en-us/pdfs/workplace-learning-report/LinkedIn-Learning_Workplace-Learning-Report-2022-EN.pdf.
8. Michaels, E., Handfield-Jones, H., Axelrod, B. (2011). *The war for talent*. Harvard Business Press.
9. Weber, Daniel, Dorle Bahr. (2015). *Beiersdorf: Generating Joint Added Value Through Collaboration, Planning, and Evaluation*. Sustainable Value Chain Management. Springer, Cham.
10. Yuniati, E. (2021). Talent management and organizational performance: The mediating role of employee engagement. *Management Science Letters*, 11(9), 2341-2346.

Отримано 12.11.2023

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

UDC 330.564.2

JEL Classification: J31

Oksana Zhylynska

Doctor of Economic Sciences, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

E-mail: zhylynska@knu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8366-0474>ResearcherID: [I-2729-2018](https://orcid.org/0000-0001-8366-0474)**Diana Datskova**

Master, specialty "Management of Innovation Activity",

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

E-mail: datskova.diana@gmail.com**UTILIZING LMS AS A TOOL FOR PERSONALIZED TALENT
DEVELOPMENT SYSTEM: A CASE STUDY
OF «BEIERSDORF UKRAINE»**

Abstract. *In the context of rapid business development and the swift evolution of technological tools, the utilization of Learning Management Systems (LMS) has gained significant traction as a strategic tool for personalized talent development within companies. The effectiveness and competitiveness in today's world are inseparable from employee training and continuous professional development. Specifically, within «Beiersdorf Ukraine», amidst rapid company growth, the importance of an individualized approach to employee development has been recognized, actively incorporating LMS as an innovative tool in this process. Studies conducted in this context reveal the profound impact of technology on talent development and company dynamics. The modern world is changing rapidly, and companies need to constantly develop their employees to remain competitive. Learning Management Systems are becoming an indispensable tool in this process, as they provide an opportunity to organize personalized and innovative training for each team member. Using an LMS, it is possible to identify and assess talents by monitoring employee progress, which in turn allows for the recognition of the strengths and weaknesses of each individual employee. Implementing an LMS can be a powerful tool for developing talent in companies. The study on the example of «Beiersdorf Ukraine» demonstrates that LMS can significantly increase the efficiency and effectiveness of personnel training and development processes. The results of the study can be useful for managers and HR professionals who want to use LMS for talent development in their companies. Further analysis aims to illuminate the conceptual and practical aspects of LMS utilization, particularly within «Beiersdorf Ukraine», to identify its influence on management efficiency and talent development.*

Keywords: *talent management, LMS (Learning Management Systems), personalized development, strategic talent management, professional skill development, learning culture, talent attraction and retention.*

Fig.: 2. References: 10.

Бібліографічний опис для цитування:

Жилінська О., Дацькова Д. Використання LMS як інструменту персоналізованої системи розвитку талантів: кейс компанії ТОВ «Байєрсдорф Україна». Науковий вісник Полісся. 2023. № 2(27). С. 109-119.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-120-142](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-120-142)

УДК 658.14:631.145

JEL Classification: Q13; D24

Вікторія Кифяк

кандидат економічних наук,

доцент кафедри бізнесу та управління персоналом

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Чернівці, Україна)

E-mail: v.kyfyak@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6104-6403>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57225067015>

Ольга Кальченко

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: [H-2185-2014](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843) **Scopus Author ID:** [57220056099](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843)

**РОЛЬ КАПІТАЛУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЇХНЬОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ**

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти впливу капіталу агропромислових підприємств на формування необхідного рівня фінансової безпеки цих суб'єктів господарювання. Це було реалізовано на основі аналізу наукових підходів до розгляду сутності категорій «капітал», «фінансова безпека підприємства», що дозволило конкретизувати сутність дефініції «фінансова безпека агропромислового підприємства». У результаті вивчення специфічних рис економічної діяльності таких підприємств конкретизовано особливості формування рівня їхньої фінансової безпеки. Також у статті обґрунтовано роль капіталу у формуванні цього виду безпеки та визначені особливості й можливості використання капіталу агропромисловими підприємствами для підвищення рівня власної фінансової безпеки з метою протидіяти зовнішнім непередбачуваним загрозам.

Ключові слова: капітал; агропромислове підприємство; фінансово-економічна безпека; аграрні підприємства; інвестиційна діяльність; аграрний сектор; фінансова безпека підприємства.

Рис.: 3. *Бібл.:* 38.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс є невід'ємною і важливою складовою розвитку національної економіки України. У сучасних умовах ця галузь відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, впровадженні сучасних інновацій у виробництво сільськогосподарської продукції, її експорту, наповненні бюджетів усіх рівнів. Потужний розвиток агропромислових підприємств у довоєнний період лише підтверджує значний потенціал їх подальшого функціонування, розширення виробничих потужностей та

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

здатність забезпечувати якісний розвиток у не завжди сприятливих умовах інституційного забезпечення їхньої діяльності.

Війна здійснює негативний вплив на розвиток агропромислових підприємств і вже завдала галузі сільського господарства колосальних збитків. Окупація території України, мінування полів, руйнування ферм і виробничих підприємств призвело до значного зниження виробничого потенціалу країни, зниженню обсягів виробництва агропромислової продукції, зменшенню обсягу експорту країни. Складна ситуація в акваторії Чорного моря, блокування можливостей вивозу сільськогосподарської продукції мала деструктивний вплив на фінансовий стан агропромислових підприємств, їхню спроможність здійснювати операційну діяльність, забезпечувати власне функціонування всіма необхідними для цього ресурсами та продукцією. При цьому відбулося значне зниження фінансової стійкості цих суб'єктів господарювання, зменшення рівня їхньої фінансово-економічної безпеки, здатності протидіяти непередбачуваним зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Важливу роль у забезпечення стабільного функціонування агропромислових підприємств у сучасних непередбачуваних обставинах відіграє їхній капітал. Внутрішні резерви, якими володіли ці суб'єкти господарювання, сьогодні використовуються їхніми власниками для забезпечення можливості здійснення власної діяльності. Залучення позикових коштів є складним завданням, особливо для малих та середніх сільськогосподарських підприємств, що негативно впливає на їх функціонування. Фінансові установи надають позики під досить високі відсотки, враховуючи значні ризики, які притаманні сьогодні виробникам агропромислової продукції. Це ще більш погіршує їхній фінансовий стан, знижує можливості ведення економічної діяльності, негативно впливає на рівень їхньої фінансової безпеки. Окреслене зумовлює високий рівень актуальності досліджень щодо функціонування агропромислових підприємств у сучасних надскладних умовах, їхнього фінансового стану та особливостей забезпечення фінансової стійкості. Відповідно, важливим є поглиблення теоретичних положень аналізу впливу капіталу цих суб'єктів господарювання на рівень їхньої фінансово-економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності капіталу та його ролі у функціонуванні підприємств присвячена значна кількість наукових робіт. У роботах О. Ю. Амосова, О. І. Бідник, О. Г. Білої, О. О. Бондаренко, Н. Л. Гавкалової, І. В. Демченко, Я. В. Дробот, М. М. Забаштанського, Л. О. Коваленко, Н. С. Марушко, М. Новікової,

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

О. І. Олексик, А. М. Поддєрьогіна, О. В. Попело, І. П. Потапюка, А. В. Рогового, Н. С. Ситника, В. Ф. Столбова, С. О. Тульчинської, Г. М. Шаповала, Е. Ф. Югаса, О. Ф. Яременко, О. В. Ярощука проведені дослідження впливу капіталу суб'єктів підприємницької діяльності на забезпечення достатнього рівня їхньої фінансової стійкості.

О. В. Безкровний, Р. М. Безус, А. М. Галайко, Н. М. Давиденко, Н. П. Дуброва, І. О. Крюкова, П. А. Мартишев, Н. К. Мрачковська, І. М. Назаренко, Л. Новікова, А. І. Орєхова, І. М. Панасейко, І. Перетятко, Л. О. Рибіна, Г. В. Спаський, І. В. Шалигіна присвятили свої наукові праці розгляду питань впливу капіталу на розвиток агропромислових підприємств, функціонування їхньої системи фінансово-економічної безпеки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні дослідження особливостей формування капіталу агропромислових підприємств, не достатньо аргументованими залишаються питання щодо обґрунтування його ролі у формуванні фінансової безпеки цих суб'єктів господарювання. У наявних наукових працях результати вивчення цих питань представлені фрагментарно й недостатньо розкриті. Це й зумовлює необхідність реалізації додаткових, насамперед теоретичних положень щодо обґрунтування ролі капіталу у забезпеченні фінансової стійкості агропромислових підприємств та їхньої здатності протидіяти ендегенним та екзогенним чинникам.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень щодо впливу капіталу агропромислових компаній на забезпечення їхньої фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо дослідження з обґрунтування сутності категорії «капітал».

У науковій літературі на сьогодні сутність дефініції «капітал» досліджена досить детально. У переважній більшості випадків науковці стверджують, що капітал – це власність, якою володіє економічний суб'єкт і може розпоряджатися нею за своїм бажанням. З позиції підприємства капітал являє собою сукупність різних ресурсів (матеріальних, грошових), які використовуються суб'єктом господарювання для здійснення власної діяльності [38]. На рис. 1 представлено окремі наукові підходи вчених до розгляду змісту дефініцій «капітал» та «капітал підприємств».

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

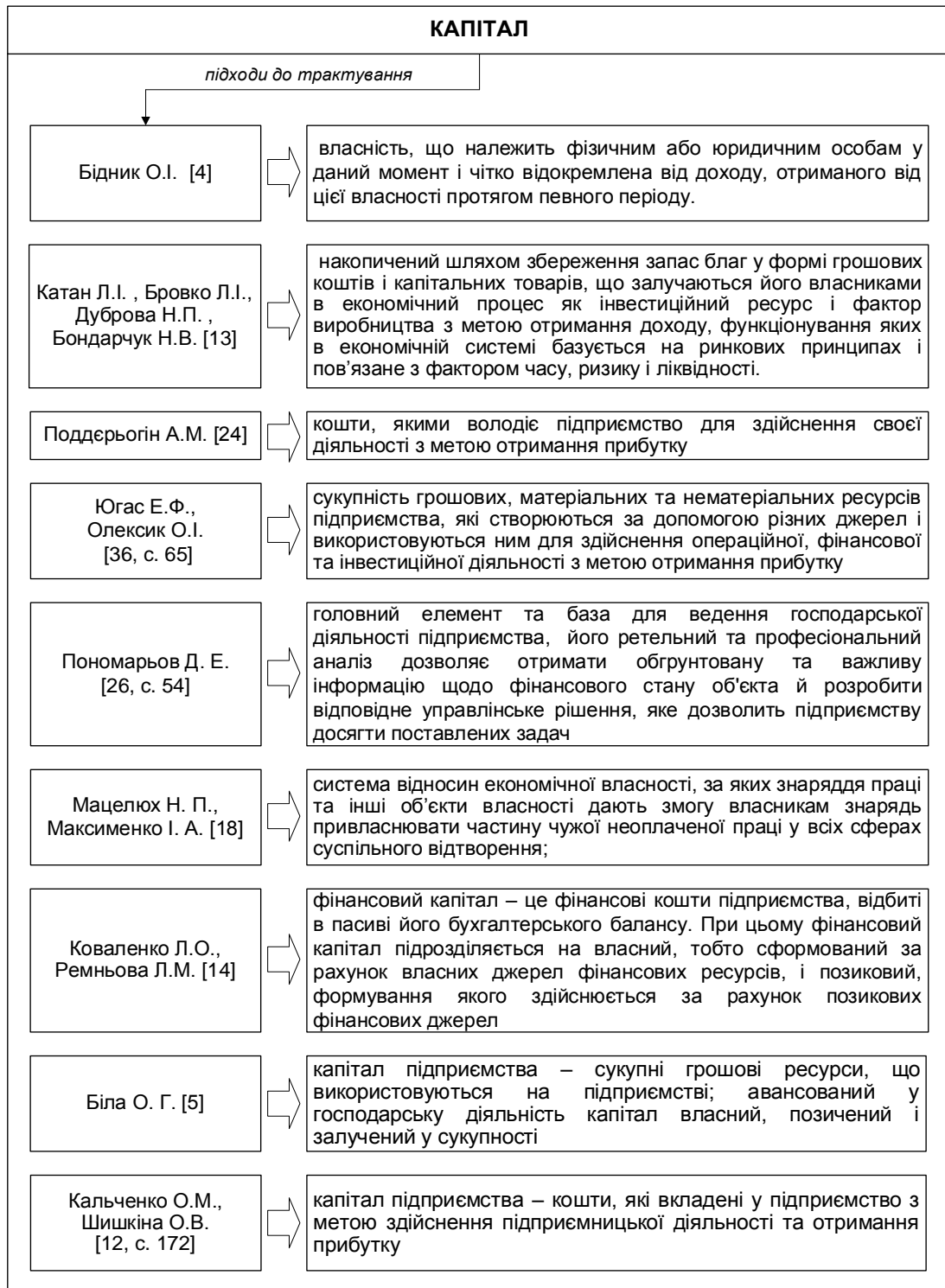

Рис. 1. Наукові підходи до розгляду сутності категорій «капітал», «капітал підприємства»

Джерело: систематизовано авторами.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Таким чином, можемо констатувати, що в науковій літературі є значна кількість наукових підходів щодо розгляду сутності дефініцій «капітал», «капітал підприємства». Проте загалом учені констатують, що капітал – це ресурс, який необхідний економічним суб'єктам для розвитку, а отже, є невід'ємною складовою їх функціонування.

Формування капіталу в межах окремих економічних суб'єктів, особливо суб'єктів підприємницької діяльності, відбувається з урахуванням специфіки їхньої господарської діяльності. Це пов'язано з тим, що таке формування здійснюється в умовах постійного впливу різних чинників на таку діяльність, які пов'язані як зі зміною зовнішнього економічного середовища, у якому функціонують суб'єкти господарювання, так і їх внутрішніми трансформаціями. Відповідно, формуванню капіталу агропромислових компаній притаманні свої особливості, які зумовлені специфічними рисами їхньої господарської діяльності. Серед них варто виокремити такі:

1) поєднання діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції та її промислової переробки;

2) наявність окремих структурних виробничих підрозділів, одні з яких займаються рослинництвом та тваринництвом, а інші виключно промисловою переробкою сільськогосподарської продукції; при цьому є лише один орган управління всіма виробничими процесами;

3) потребує переважно значних фінансових ресурсів для забезпечення своєї господарської діяльності, що здійснюється на основі пошуку оптимального співвідношення між власним та позиковим капіталом, враховуючи значний рівень сезонності сільськогосподарської діяльності;

4) постійно потребує залучення передових аграрних інновацій для забезпечення зростання ефективності роботи та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках;

5) функціонують в досить конкурентному середовищі, що вимагає впровадження сучасних моделей управління великими багатопрофільними компаніями, залучення висококваліфікованих спеціалістів;

6) значний рівень залежності від розвитку національної матеріальної інфраструктури в країні (дороги, морські порти, річковий транспорт, товарні біржі, енергетичні об'єкти та ін.), частина з якої не може бути удосконалена в рамках функціонування агропромислового підприємства, у порівнянні з власними об'єктами інфраструктури (елеватори, виробничі лінії, складські приміщення, транспортні засоби та ін.);

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

7) необхідність співпрацювати з територіальними громадами з метою залучення працівників на виробництво, використання місцевих ринків збуту для сільськогосподарської продукції, урегулювання земельних та екологічних питань;

8) постійна потреба в обігових коштах, що обумовлює необхідність використання послуг банківських установ, лізингових та факторингових компаній та ін. [7, с. 36-37; 19, с. 12-13; 21, с. 57; 31].

Окреслені особливості функціонування агропромислових підприємств безпосередньо впливають на його фінансову діяльність, формування системи фінансової безпеки, ефективність якої характеризує здатність таких суб'єктів господарювання протидіяти новим загрозам різного характеру. Розглянемо теоретичні положення формування такого виду безпеки в діяльності агропромислових підприємств.

Дослідження почнемо з вивчення сутності фінансової безпеки підприємства, яка є частиною загалом системи економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання. У науковій літературі використовують дві дефініції «фінансова безпека підприємства» та «фінансово-економічна безпека підприємства». На рис. 2 представлено концептуальні підходи до розгляду цих дефініцій.

Таким чином можна констатувати, що існують різні підходи до розгляду сутності категорій «фінансова безпека підприємства», «фінансово-економічна безпека підприємства». Загалом зміст усіх підходів зводиться до того, що належний рівень фінансової безпеки підприємств полягає у наявності у суб'єктів підприємницької діяльності достатніх для здійснення стабільного функціонування фінансових ресурсів. При цьому в межах саме фінансово-економічної безпеки більший акцент робиться на вплив фінансового стану на інші компоненти господарської діяльності та їхній подальший вплив на результати функціонування підприємств.

Розглянемо детальніше сутність фінансово-економічної безпеки агропромислового підприємства. Зауважимо, що в науковій літературі сьогодні використовується значний спектр економічних категорій щодо розгляду безпекових питань стабільного функціонування цих суб'єктів. Зокрема, розглядаються особливості забезпечення «фінансово-економічної безпеки аграрної галузі (сфери)», «фінансово-економічна безпека сільськогосподарських підприємств», «фінансова безпека сільськогосподарських підприємств», «фінансова безпека аграрних підприємств», «фінансова безпека підприємств аграрного бізнесу», «фінансова безпека аграрних суб'єктів господарювання» та ін.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

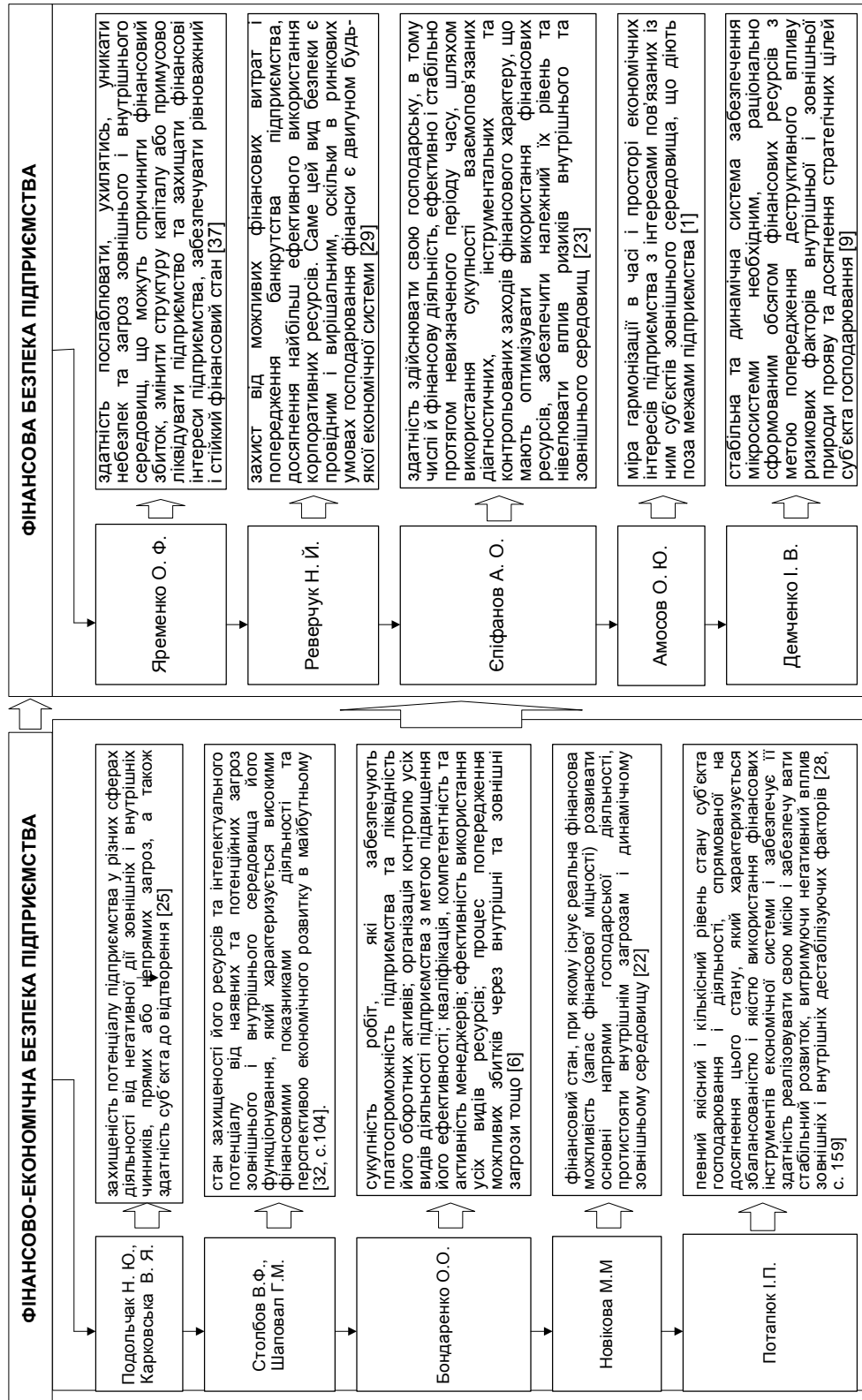

Рис. 2. Концептуальні підходи до розгляду сутності категорій «фінансова безпека підприємства» та «фінансово-економічна безпека підприємства»

Джерело: систематизовано авторами.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Представимо декілька підходів до розгляду окреслених категорій, а саме:

1) фінансово-економічна безпека аграрної сфери – це такий стан захищеності економіки аграрного сектору по його галузях та складових економічної діяльності, який дозволяє гарантувати постійний її розвиток та захищеність від негативного впливу чинників із зовнішнього і внутрішнього середовища на стан аграрної сфери та аграрного сектору загалом. При формуванні фінансово-економічної безпеки аграрної сфери потрібно враховувати особливості діяльності тієї чи іншої галузі, а саме: географічне розташування та природно-кліматичні умови її діяльності, стан та форму господарювання, галузь виробництва та її особливості [3];

2) фінансова безпека сільськогосподарських підприємств – це система фінансового захисту життєво необхідних інтересів підприємств (гарантованість міжсуб'єктних диференціацій фінансових інтересів) за рахунок розширення рівня фінансового забезпечення суб'єктів господарювання (з урахуванням акумулювання усіх джерел формування фінансових ресурсів у поточному та довгостроковому періодах) та зниження рівня негативного впливу дестабілізуючих факторів, що досягається шляхом впливу фінансових важелів та інструментів на покращення економічних відносин у межах дії фінансового механізму для забезпечення фінансових пропорцій розвитку підприємств [33];

3) фінансова безпека сільськогосподарських підприємств – стан ефективного використання фінансових ресурсів, що виражається в позитивних значеннях показників рентабельності, якості менеджменту, фондівіддачі та оборотності активів; забезпечення оптимальної структури капіталу; підтримання курсової вартості цінних паперів; зростання норм дивідендних виплат [33, с. 85];

4) фінансова безпека корпорацій в АПК – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз, який гарантує найефективніше використання корпоративних ресурсів підприємства для забезпечення стабільного функціонування й динамічного розвитку [8, с. 60]

5) фінансова безпека аграрного підприємства – це якісна характеристика його фінансової системи, що характеризується рівнем фінансових ресурсів підприємства, достатнім для його нормального

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

функціонування, а також ступенем захищеності та здатністю протидіяти негативним впливам внутрішнього та зовнішнього середовищ [20, с. 173].

Таким чином, враховуючи окреслені підходи, можна конкретизувати, що фінансова безпека агропромислового підприємства – це фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності, який характеризується достатністю коштів для ефективного його функціонування, здійснення екстенсивного розвитку з метою задоволення інтересів власників підприємств, спроможністю протидіяти непередбачуваним зовнішнім та внутрішнім ризикам, забезпечуючи стабільну діяльність та раціональне використання наявних ресурсів.

Обґрунтуємо особливості забезпечення належного рівня фінансової безпеки агропромислового підприємства, а саме:

- наявність значної кількості непередбачуваних загроз навіть в економічно стабільному середовищі функціонування (погодні умови), які впливають як на виробництво сільськогосподарської продукції, так і на її продаж, експорт;

- необхідність значних коштів в короткостроковий період для проведеної посівної компанії;

- велика кількість ризиків, які пов'язані як з веденням сільськогосподарської діяльності, так і промисловою обробкою аграрної продукції;

- основні надходження від сільськогосподарської діяльності поступають здебільшого після закінчення збирання врожаю; при цьому промислові підприємства забезпечують стабільне надходження фінансових ресурсів при постійному виробництві;

- необхідність забезпечення постійної економічної діяльності підрозділів з промислової переробки сільськогосподарської продукції, що вимагає відповідних обсягів сировини та інших ресурсів;

- необхідність забезпечення підтримки фінансових установ на взаємовигідних умовах, отримання короткострокових ресурсів для поточної діяльності, довгострокових кредитів для оновлення матеріальної бази та загального розвитку агропромислового підприємства;

- диверсифікація виробництва дозволяє стабілізувати надходження від економічної діяльності, але в короткостроковій перспективі; при цьому швидше можна змінювати ринки збуду різних видів продукції та сировини, що створюється агропромисловим підприємством (внутрішній, зовнішній ринки);

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

– промисловий напрямок дозволяє забезпечити виробництво більш високорентабельної продукції, проте це вимагає виходу на нові ринки збуту, а відповідно і витрат на просування товарів;

– важливість формування з прибутку додаткових резервних фондів фінансових ресурсів для забезпечення фінансової стійкості підприємств і підтримки різних напрямків власної діяльності, які в той або інший період не є високорентабельними та конкурентоспроможними;

– важливість ведення дієвої політики з управління дебіторською заборгованістю, врахування середнього її терміну, враховуючи, що надходження можуть поступати нерівномірно протягом року та ін. [33; 35; 27; 16; 15].

Формування належного рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств у довгостроковому періоді дозволяє забезпечити фінансову стабільність їх розвитку, шляхом оптимізації залученого та власного капіталу. Це сприяє зниженню фінансового ризику, забезпечує найбільш ефективну ставку залучення фінансових ресурсів, показує вигідність інвестиційних проєктів, збільшує інвестиційну привабливість господарюючих суб'єктів [33, с. 84].

Розглянемо тепер, як капітал агропромислового підприємства пов'язаний із процесом формування необхідного рівня його фінансової безпеки. Враховуючи представлені теоретичні положення щодо сутності капіталу, фінансової безпеки та особливостей їх формування в агропромисловій галузі, доцільно зауважити, що суб'єкти, які в ній працюють, завжди зацікавлені в найбільш ефективному використанні доступних їм фінансових ресурсів, а тому намагаються всі вільні кошти вкладати у виробництво з метою отримати найбільший дохід.

При цьому забезпечення фінансової безпеки агропромислового підприємства вимагає зваженого підходу до управління капіталом, враховуючи важливість протидіяти непередбачуваним ризикам і вилучати частину фінансових ресурсів з виробництва для формування резервних фондів. Відповідно пошук оптимального узгодження двох взаємовиключних цілей вимагає професійного підходу топменеджменту і власників агропромислових підприємств до формування дієвої фінансової політики підприємств і формування оптимальної моделі його фінансової архітектури. На рис. 3 представлено наукові положення щодо ролі капіталу у формуванні фінансової безпеки агропромислового підприємства.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

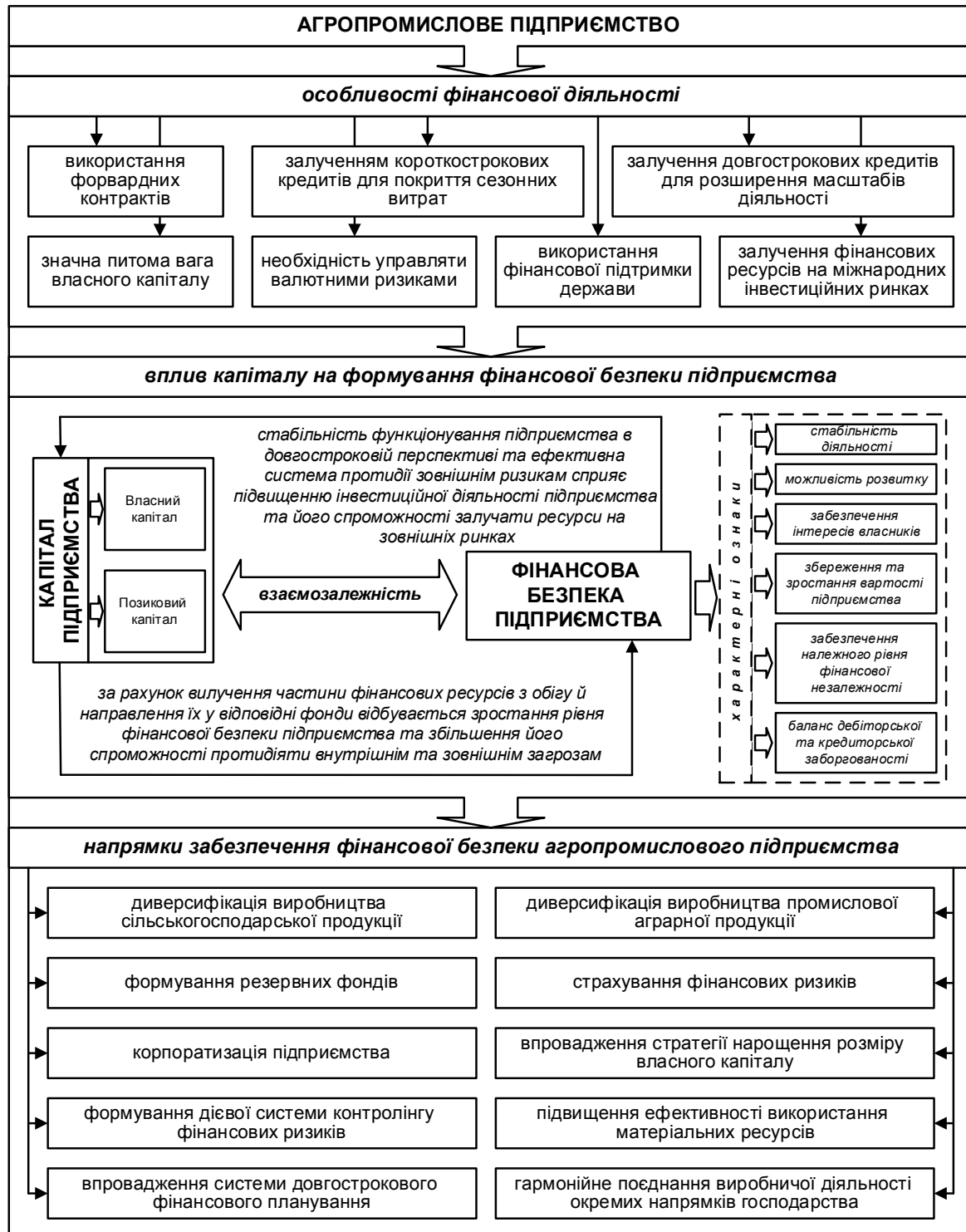

Рис. 3. Роль капіталу у формуванні фінансової безпеки агропромислового підприємства

Джерело: складно авторами з урахуванням [10, с. 73; 30, с. 277; 17, с. 5-6; 21, с. 57; 34].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Отже, враховуючи окреслене, може стверджувати, що капітал відіграє одну з ключових ролей у формуванні фінансової безпеки агропромислового підприємства. При цьому і стабільність розвитку таких суб'єктів підприємницької діяльності також дозволяє збільшувати їхній капітал і капіталізацію. Відповідно серед особливостей впливу капіталу на фінансову безпеку зазначених підприємств можна визначити такі:

1) управління капіталом та управління системою фінансової безпеки залежить від масштабів агропромислового підприємства, його можливостей залучати фінансові ресурси для власного розвитку;

2) використання власного капіталу пов'язано з необхідністю виплачувати дивіденди від економічної діяльності, а тому залежить від структури власності агропромислового підприємства та підходів власників до управління капіталом: при реінвестуванні всього прибутку в виробництво, можливості спрямувати частину цих коштів у резервний фонд є меншими, що негативно впливатиме на фінансову стійкість підприємства;

3) при пошуку фінансових ресурсів на зовнішніх ринках важливими стають аспекти стабільності функціонування агропромислового підприємства, прогнозованості його діяльності, прозорості системи управління; в такому випадку важливим є забезпечення належного рівня фінансової безпеки з метою залучення коштів на більш вигідних умовах для подальшого свого розвитку при мінімальних ризиках та підзвітності;

4) розрахунок виключно на власні фінансові можливості для забезпечення розвитку агропромислового підприємства супроводжується зазвичай більш ризиковим підходом до використання доступних власних фінансових ресурсів, схильністю вкладати більші обсяги в операційну діяльність, та формувати незначні обсяги відповідних резервних фондів; у такому випадку залучення позикових коштів є досить дорогим, що вимагає відповідного, раціонального підходу до їх використання з метою якомога швидшого повернення;

5) важливу роль у формуванні капіталу та відповідно і належного рівня фінансової безпеки агропромислового підприємства є здійснення зовнішньоекономічної діяльності, валютних операцій та отримання валютної виручки; у такому випадку підвищуються валютні ризики, якими необхідно також управляти, проте формується і

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

додатковий дохід при низькій щодо міжнародних валют вартості національної валюти, що також може бути джерелом формування додаткових резервних фондів;

б) матеріальні об'єкти, якими володіє агропромислове підприємство і які складають частину його капіталу, також повинні використовуватися раціонально, і можуть при необхідності продукувати додаткові, супутні доходи, які можна використовувати після витрат на підтримку таких об'єктів для формування резервів фінансових ресурсів, не відволюючи ресурси з основної діяльності; в агропромисловому виробництві до таких об'єктів, які можуть здаватися в оренду, наприклад можна віднести склади, елеватори, транспортні засоби та інші об'єкти, якими володіє агропромислове підприємство [2, с. 9; 23; 11].

Отже, ефективне та раціональне використання капіталу агропромислового підприємства є важливою умовою забезпечення необхідного рівня його фінансової безпеки й вимагає побудови дієвої системи управління капіталом такого суб'єкта господарювання з метою пошуку джерел для формування резервів фінансових ресурсів (високоліквідних, ліквідних) на випадки непередбачуваних обставин. Важливу роль у цьому відіграє загальна фінансова політика агропромислового підприємства, яка впроваджується його топменеджерами та підтримується власниками такого суб'єкта господарювання.

Висновки і пропозиції. У статті розглянуто теоретичні аспекти впливу капіталу агропромислових підприємств на формування необхідного рівня їх фінансової безпеки. Насамперед було розглянуто зміст таких категорій, як «капітал», «фінансова безпека підприємства». Конкретизовано наявність значної кількості наукових підходів до розгляду їхнього змісту. Це дало можливість виокремити на основі аналізу таких підходів ключові особливості формування капіталу в агропромислових підприємствах та конкретизувати сутність дефініції «фінансова безпека агропромислового підприємства»: фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності, який характеризується достатністю коштів для ефективного його функціонування, здійснення екстенсивного розвитку з метою задоволення інтересів власників підприємств, спроможністю протидіяти непередбачуваним зовнішнім та внутрішнім ризикам, забезпечуючи стабільну діяльність та раціональне використання наявних ресурсів.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Аналіз економічної діяльності зазначених суб'єктів господарювання дозволив конкретизувати специфічні риси забезпечення фінансової безпеки цих підприємств. Встановлено, що на їхню діяльність на відміну від інших промислових підприємств впливає значна кількість нетипових чинників, прогнозування впливу яких є складним і інколи неможливим. Також було встановлено, що поєднання сільськогосподарської діяльності та виробництва агропромислової продукції також лише збільшує кількість чинників, які впливають на функціонування агропромислового підприємства. Відповідно, констатовано, що наявність значних загроз вимагає також формування ефективно діючих систем їх попередження з метою підтримки рівня фінансової безпеки на належному рівні.

Також у статті обґрунтовано з теоретичного погляду вплив капіталу на формування фінансової безпеки агропромислового підприємства та виокремлені основні особливості такого впливу. Визначено, що такий вплив є багатоаспектним, а капітал відіграє одну з ключових ролей у забезпеченні фінансової стабільності зазначених суб'єктів господарювання. Встановлено, що промислове підприємство через ефективне використання капіталу має здатність формувати резервні фонди на випадок виникнення загроз з різних джерел, а їх диверсифікація дозволяє забезпечити стабільність такому процесу. Саме ефективне використання майна, тимчасово вільних коштів дає можливість формувати додаткові джерела доходів, які можливо використовувати для формування запасу фінансової міцності агропромислового підприємства, не залучаючи виключно фінансові ресурси з основної діяльності. Визначено, що формування належного рівня фінансової безпеки зазначеного суб'єкта господарювання визначається моделлю фінансової стратегії, яку реалізують його власники.

Список використаних джерел

1. Амосов О. Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект / О. Амосов // Проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 76-80.
2. Безкровний О. В. Сучасні тенденції капіталоутворення в секторі АПК України [Електронний ресурс] / О. В. Безкровний // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2, Т. 3. – С. 9-12. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_3/009-012.pdf.
3. Безус Р. М. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору [Електронний ресурс] / Р. М. Безус, Н. П. Дуброва, О. С. Пашенко // Ефективна економіка. – 2016. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

4. Бідник О. І. Поняття капіталу підприємства та його еволюція [Електронний ресурс] / О. І. Бідник // Науковий вісник. – 2007. – С. 131-135.

5. Біла О. Г. Фінансове планування і фінансова стабільність підприємств / О. Г. Біла // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С.112-119.

6. Бондаренко О. О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспекти [Електронний ресурс] / О. О. Бондаренко, В. А. Сухецький // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>.

7. Галайко А. М. Фінансова політика розвитку агропромислового комплексу України [Електронний ресурс] : дис. ...д-ра філос. : спец. 072 / А. М. Галайко ; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. – 297 с. – Режим доступу: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/dis_halaiko.pdf.

8. Давиденко Н. М. Фінансова безпека аграрних підприємств у системі корпоративного управління [Електронний ресурс] / Н. М. Давиденко // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 58-62. – Режим доступу: https://eaprk.com.ua/web/uploads/journals_pdf/13_05_04_merged.pdf#page=36.

9. Демченко І. В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання: сутність та умови виникнення / І. В. Демченко // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 1 (6). – С. 35-38.

10. Дробот Я. В. Управління капіталом в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Я. В. Дробот, І. С. Корнієнко // Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. – 2022. – № 1(4). – Режим доступу: <http://econvisnyk.dstu.dp.ua/article/view/264865>.

11. Забаштанський М. М. Забезпечення фінансово-економічної безпеки корпорацій на основі оптимізації їх фінансової архітектури [Електронний ресурс] / М. М. Забаштанський, А. В. Роговий, М. В. Дубина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2020. – № 6. – С. 179-186. – Режим доступу: <http://journals.khnu.km.ua/vesnik/wp-content/uploads/2021/03/VKNU-ES-2020-N-6-288.pdf>.

12. Кальченко О. М. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / О. М. Кальченко, О. В. Шишкіна. – Чернігів : видавець Брагинець О.В., 2018. – 524 с.

13. Катан Л. І. Фінансовий менеджмент : навч. посібник / Л. І. Катан, Л. І. Бровко, Н. П. Дуброва, Н. В. Бондарчук. – Суми : Довкілля, 2009. – 184 с.

14. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – Київ : Знання, 2005. – 485 с.

15. Крюкова І. О. Підвищення рівня фінансової безпеки в управлінні інноваційним розвитком агропромислових підприємств [Електронний ресурс] / І. О. Крюкова // Перспективи розвитку обліку, контролю і оподаткування в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. - 24-25 травня 2018 р. – Херсон : Айлант, 2018. – С. 231-233. – Режим доступу: http://www.ksau.kherson.ua/files/kaf_himiyi/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%202018_1.pdf#page=229.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

16. Мартишев П. А. Регулювання розвитку агропродовольчого виробництва в умовах посилення волатильності світових цін [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Мартишев Павло Андрійович ; Держ. установа "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – Київ, 2020. – 20 с. – Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BE.pdf.

17. Марушко Н. С. Фінансова безпека підприємства в системі залучення капіталу [Електронний ресурс] / Н. С. Марушко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – Режим доступу: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1413/1/E2-2009mnsszk.pdf>.

18. Мацелюх Н. П. Історія економіки та економічної думки. Політична економія. Мікроекономіка. Макроекономіка : навч. посіб. / Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко. – 2-ге вид. перероб та доп. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 382 с.

19. Мельник Л. Л. Соціально-економічна сутність агропромислових підприємств та необхідність їх державного регулювання [Електронний ресурс] / Л. Л. Мельник // АГРОСВІТ. – 2012. – № 12. – С. 11-15. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2012/4.pdf.

20. Мрачковська Н. К. Фінансова безпека аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Н. К. Мрачковська // Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 листопада 2018 р. Вип. 1/ Харк. нац. аграр. ун-т. – Харків: ХНАУ, 2018. – С. 173-175. Режим доступу: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/31.pdf#page=173>.

21. Назаренко І. М. Аналіз сучасного стану забезпечення капіталом сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / І. М. Назаренко, А. І. Орехова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 4. – С. 56-61. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/4_2015ua/16.pdf.

22. Новікова М. М. Фінансово-економічна безпека як об'єкт управління в менеджменті підприємства [Електронний ресурс] / М. М. Новікова // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – 2014. – № 66 (1108). – С. 123-128. – Режим доступу: https://eprints.kname.edu.ua/42996/1/fin_ekon_bezpeka_yak_obekt.pdf.

23. Панасейко І. М. Формування капіталу аграрних підприємств в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / І. М. Панасейко, Л. Ф. Новікова // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка. – 2017. – Вип. 1(49). Т. 1. – С. 276–283. – Режим доступу: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/137295>.

24. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент : підручник / А. М. Поддєрьогін. – Київ : КНЕУ, 2008. – 536 с.

25. Подольчак Н. Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки : навч. посіб. / Н. Ю. Подольчак, В. Я. Карковська. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 268 с.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

26. Пономарьов Д. Е. Капітал підприємства: сутність та аналіз формування і використання [Електронний ресурс] / Д. Е. Пономарьов // Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 5. С. 53–58. – Режим доступу: http://www.invest-plan.com.ua/pdf/5_2016/12.pdf.

27. Попело О. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності / О. Попело, М. Дубина // Економіка та суспільство. – 2023. – № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-77>.

28. Потапюк І. Фінансово-економічна безпека як основа безпеки підприємства [Електронний ресурс] / І. Потапюк, С. Мазіленко, М. Прусова // Цифрова економіка та економічна безпека. – 2022. – Вип. 2(02). – С. 156-160. – Режим доступу: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/83/80>.

29. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур / Н. Й. Реверчук. – Л. : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.

30. Ситник Н. С. Фінансово-економічна безпека підприємств України [Електронний ресурс] / Н. С. Ситник, І. М. Бей // Інфраструктура ринку. – 2019. – Вип. 36. – С. 273-276. – Режим доступу: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/45.pdf>.

31. Спаський Г. В. Формування та розвиток інтеграції агропромислового виробництва в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / Г. В. Спаський, А. А. Швець // Економіка АПК. – 2019. – № 3. – С. 97-107. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20200506101901id_/http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk/2019/03/eaprk_2019_3_p_97_107.pdf.

32. Столбов В. Ф. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В. Ф. Столбов, Г. М. Шаповал // Комунальне господарство міст. – 2013. – № 111. – С. 103-108.

33. Терещенко М. А. Економічна сутність фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М. А. Терещенко // Молодий вчений. – 2017. – №1.1(41.1). – С. 83-86. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/197.pdf>.

34. Тульчинська С. О. Органічне виробництво, як напрямок інтенсивного стратегічного управління агропромисловим підприємством / С. О. Тульчинська, Ю. Р. Малахова // Economic Synergy. – 2022. – № 4. – С. 21–31. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2022-4-2>.

35. Шалигіна І. В. Підтримка фінансової безпеки підприємств аграрного бізнесу в період їх адаптації до сучасних реалій [Електронний ресурс] / І. В. Шалигіна, Л. О. Рибіна // Інфраструктура ринку. – 2023. – № 71. – С. 259-264. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/47.pdf.

36. Югас Е. Ф. Економічна сутність та види капіталу підприємств [Електронний ресурс] / Е. Ф. Югас, О. І. Олексик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. - 2014. - Вип. 2. - С. 63-67. – Режим доступу: http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_14.pdf.

37. Яременко О. Ф. Класифікація чинників фінансової безпеки промислових підприємств / О. Ф. Яременко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 16. – С. 242-247.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

38. Ярошук О. В. Аналіз формування капіталу підприємства [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спеціальність: 08.06.04 / О. В. Ярошук ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2004. – 23 с. – Режим доступу: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1696/3/04YOVFKP.pdf>.

References

1. Amosov, O. (2011). Finansova bezpeka pidpriemstva v suchasnykh ekonomichnykh umovakh: teoretychnyi aspekt [Financial security of the enterprise in modern economic conditions: theoretical aspect]. *Problemy ekonomiky – Problems of economics*, (4), 76-80.
2. Bezкровnyi, O.V. (2011). Suchasni tendentsii kapitaloutvorennia v sektori APK Ukrainy [Modern trends in capital formation in the agricultural sector of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 2(3), 9-12. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_3/009-012.pdf.
3. Bezus, R.M., Dubrova, N.P., Pashchenko, O.S. (2016). Finansovo-ekonomichna bezpeka ahrarynoho sektoru [Financial and economic security of the agrarian sector]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (12). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>.
4. Bidnyk, O.I. (2007). Poniattia kapitalu pidpriemstva ta yoho evoliutsiia [The concept of enterprise capital and its evolution]. *Naukovyi visnyk – Scientific Bulletin*, 131-135.
5. Bila, O.H. (2007). Finansove planuvannia i finansova stabilnist pidpriemstv [Financial planning and financial stability of enterprises]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, (4), 112-119.
6. Bondarenko, O.O., Sukhetskyi, V.A. (2014). Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstva: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty [Financial and economic security of the enterprise: theoretical and practical aspects]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (10). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>.
7. Halaiko, A.M. (2021). *Finansova polityka rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Financial policy of the development of the agro-industrial complex of Ukraine]* [PhD dissertation; Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka]. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/dis_halaiko.pdf.
8. Davydenko, N.M. (2013). Finansova bezpeka ahrarynykh pidpriemstv u systemi korporatyvnoho upravlinnia [Financial security of agrarian enterprises in the system of corporate management]. *Ekonomika APK – Economy of APC*, (5), 58-62. https://eapk.com.ua/web/uploads/journals_pdf/13_05_04_merged.pdf#page=36.
9. Demchenko, I.V. (2010). Finansova bezpeka subiektiv hospodariuvannia: sutnist ta umovy vynyknennia [Financial security of economic entities: essence and conditions of occurrence]. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: Finances, Banks, Investments*, (1(6)), 35-38.
10. Drobot, Ya.V., Korniienko, I.S. (2022). Upravlinnia kapitalom v konteksti zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva [Capital management in the context of ensuring the financial security of the enterprise]. *Ekonomichniy visnyk Dniprovskoho derzhavnogo tekhnichnoho universytetu – Economic Bulletin of the Dnipro State Technical University*, (1(4)). <http://econvisnyk.dstu.dp.ua/article/view/264865>.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

11. Zabashtanskyi, M.M., Rohovyi, A.V., Dubyna, M.V. (2020). Zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky korporatsii na osnovi optymizatsii yikh finansovoi arkhitektury [Ensuring the financial and economic security of corporations based on the optimization of their financial architecture]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi National university*, (6), 179-186. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/03/VKNU-ES-2020-N-6-288.pdf>.
12. Kalchenko, O.M., Shyshkina, O.V. (2018). *Finansovyi analiz [Financial analysis]*. Vydavets Brahynets O.V.
13. Katan, L.I., Brovko, L.I., Dubrova, N.P., Bondarchuk, N.V. (2009). *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. Dovkillia.
14. Kovalenko, L.O., Remnova, L.M. (2005). *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. Znannia.
15. Kriukova, I.O. (2018). Pidvyschennia rivnia finansovoi bezpeky v upravlinni innovatsiinym rozvytkom ahropromyslovykh pidpriemstv [Increasing the level of financial security in the management of innovative development of agro-industrial enterprises]. *Perspektyvy rozvytku obliku, kontroliu i opodatkovannia v umovakh hlobalizatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii – Prospects for the development of accounting, control and taxation in conditions of globalization: materials of the International Scientific and Practical Internet Conference* (231-233). http://www.ksau.kherson.ua/files/kaf_himiyi/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%202018_1.pdf#page=229.
16. Martyshev, P.A. (2020). *Rehulivannia rozvytku ahroprodovolchoho vyrobnytstva v umovakh posylennia volatylnosti svitovykh tsin [Regulation of the development of agro-food production in the conditions of increased volatility of world prices]* [PhD dissertation; Derzh. ustanova "In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy"]. http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BE.pdf.
17. Marushko, N.S. (2009). Finansova bezpeka pidpriemstva v systemi zaluchennia kapitalu [Financial security of the enterprise in the system of attracting capital]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, (2). <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1413/1/E2-2009mnsszk.pdf>.
18. Matseliukh, N.P., Maksymenko, I.A. (2014). *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky. Politychna ekonomii. Mikroekonomika. Makroekonomika [History of economics and economic opinion. Political Economy. Microeconomics. Macroeconomics]* (2nd ed.). Tsentр uchbovoi literatury.
19. Melnyk, L.L. (2012). Sotsialno-ekonomichna sutnist ahropromyslovykh pidpriemstv ta neobkhidnist yikh derzhavnogo rehulivannia [Socio-economic essence of agricultural enterprises and the need for their state regulation]. *AHROSVIT – AGROSVIT*, (12), 11-15. http://www.agrosvit.info/pdf/12_2012/4.pdf.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

20. Mrachkovska, N.K. (2018). Finansova bezpeka ahrarnykh pidpryiemstv [Financial security of agrarian enterprises]. *Hlobalni pryntsypy finansovoho, oblikovoho ta analitychnoho zabezpechennia ahrarnoho sektora ekonomiky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Global principles of financial, accounting and analytical support of the agrarian sector of the economy: materials of International. science and practice conference* (pp. 173-175). KhNAU. <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/31.pdf#page=173>.

21. Nazarenko, I.M., Oriekhova, A.I. (2015). Analiz suchasnoho stanu zabezpechennia kapitalom silskohospodarskykh pidpryiemstv Ukrainy [Analysis of the current state of capital provision of agricultural enterprises of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 4, 56-61. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/4_2015ua/16.pdf.

22. Novikova, M.M. (2014). Finansovo-ekonomichna bezpeka yak ob'ekt upravlinnia v menedzhmenti pidpryiemstva [Financial and economic security as an object of management in enterprise management]. *Visnyk Nats. tekhn. un-tu "KhPI". Temat. vyp.: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva – Visnyk Nats. technical "KhPI" University. Topic. issue : Actual problems of management and financial and economic activity of the enterprise*, (66(1108)), 123-128. https://eprints.kname.edu.ua/42996/1/fin_ekon_bezpeka_yak_obekt.pdf.

23. Panaseiko, I.M., Novikova, L.F. (2017). Formuvannia kapitalu ahrarnykh pidpryiemstv v umovakh ekonomichnoi kryzy [Capital formation of agrarian enterprises in the conditions of economic crisis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : Seriya: Ekonomika – Science Bulletin of Uzhhorod University: Series: Economics*, 1(49)(1), 276–283. <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/137295>.

24. Poddierohin, A.M. (2008). *Finansovy menedzhment [Financial management]*. KNEU.

25. Podolchak, N.Yu., Karkovska, V.Ya. (2014). *Orhanizatsiia ta upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky [Organization and management of the financial and economic security system]*. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky.

26. Ponomarov, D.E. (2016). Kapital pidpryiemstva: sutnist ta analiz formuvannia i vykorystannia [Enterprise capital: the essence and analysis of formation and use]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (5), 53–58. http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2016/12.pdf.

27. Popelo, O., Dubyna, M. (2023). Teoretychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpryiemstv v konteksti pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti [Theoretical aspects of ensuring the economic security of construction enterprises in the context of increasing their competitiveness]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (54). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-77>.

28. Potapiuk, I., Mazilenko, S., Prusova, M. (2022). Finansovo-ekonomichna bezpeka yak osnova bezpeky pidpryiemstva [Financial and economic security as the basis of enterprise security]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital economy and economic security*, 2(02), 156-160. <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/83/80>.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

29. Reverchuk, N.Y. (2004). *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemnytskykh struktur [Management of economic security of business structures]*. LBI NBU.

30. Sytnyk, N.S., Bei, I.M. (2019). Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy [Financial and economic security of enterprises of Ukraine]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 36, 273-276. <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/45.pdf>.

31. Spaskyi, H.V., Shvets, A.A. (2019). Formuvannia ta rozvytok intehratsii ahropromyslovoho vyrobnytstva v umovakh yevrointehratsii [Formation and development of the integration of agro-industrial production in the conditions of European integration]. *Ekonomika APK – Economics of APC*, (3), 97-107. https://web.archive.org/web/20200506101901id_/http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/03/eapk_2019_3_p_97_107.pdf.

32. Stolbov, V.F., Shapoval, H.M. (2013). Osoblyvosti upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpriemstv [Peculiarities of managing the system of financial and economic security of building enterprises]. *Komunalne hospodarstvo mist – Communal economy of the city*, (111), 103-108.

33. Tereshchenko, M.A. (2017). Ekonomichna sutnist finansovoi bezpeky silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic essence of financial security of rural and agricultural enterprises]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (1.1(41.1)), 83-86. <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2017/1/197.pdf>.

34. Tulchynska, S.O., Malakhova, Yu.R. (2022). Orhanichne vyrobnytstvo, yak napriamok intensyvnoho stratehichnoho upravlinnia ahropromyslovym pidpriemstvom [Organic production as a direction of intensive strategic management of an agro-industrial enterprise]. *Economic Synergy – Economic Synergy*, (4), 21–31. <https://doi.org/10.53920/ES-2022-4-2>.

35. Shalyhina, I.V., Rybina, L.O. (2023). Pidtrymka finansovoi bezpeky pidpriemstv ahrarynoho biznesu v period yikh adaptatsii do suchasnykh realii [Support of financial security of agrarian business enterprises in the period of their adaptation to modern realities]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, (71), 259-264. http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/47.pdf.

36. Yuhas, E.F., Oleksyk, O.I. (2014). Ekonomichna sutnist ta vydy kapitalu pidpriemstv [Economic essence and types of enterprise capital]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Economy*, 2, 63-67. http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_14.pdf.

37. Yaremenko, O.F. (2011). Klasyfikatsiia chynnykiv finansovoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [Classification of factors of financial security of industrial enterprises]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Serii «Ekonomika» – Scientific papers [National University "Ostrozka Academy"]. "Economy" series*, 16, 242-247.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

38. Yaroshchuk, O.V. (2004). *Analiz formuvannia kapitalu pidpriemstva [Analysis of capital formation of the enterprise]* [PhD dissertation; Ternopil'ska akademiia narodnoho hospodarstva]. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1696/3/04YOVFKP.pdf>.

Отримано 28.09.2023

UDC 658.14:631.145

JEL Classification: Q13; D24

Victoria Kyfyak

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Business Economics and HR Management
Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovycha (Chernivtsi, Ukraine)

E-mail: v.kyfyak@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6104-6403>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57225067015>

Olha Kalchenko

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: [H-2185-2014](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843) **Scopus Author ID:** [57220056099](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843)

**THE ROLE OF CAPITAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
IN PROVIDING THEIR FINANCIAL SECURITY**

Abstract. *The agro-industrial complex is an integral part and important component of the national economy development in Ukraine. In modern conditions, this industry plays a key role in ensuring food security of the country, introducing modern innovations in the production of agricultural products, their export, and filling budgets at all levels.*

An important role in ensuring stable functioning of agro-industrial enterprises in modern unforeseen circumstances is played by their capital. The internal reserves held by these business entities are now used by their owners to ensure the possibility of carrying out their own current activities. Raising the borrowed funds is a difficult task, especially for small and medium-sized agricultural enterprises. Accordingly, this determines a high level of relevance of scientific research on the functioning of agro-industrial enterprises, their financial condition and features of ensuring financial stability.

The article primarily considered the content of such categories as "capital", "financial security of the enterprise". The existence of a significant number of scientific approaches to the consideration of their content is specified. This made it possible to identify the key features of the capital formation in agro-industrial enterprises based on the analysis of such approaches and specify the essence of the definition "financial security of the agro-industrial enterprise".

The analysis of the economic activity of these business entities allowed us to determine the specific features of ensuring financial security of these enterprises. It is established that the combination of agricultural activities and the production of agro-industrial products also only increases the number of factors that affect the functioning of agro-industrial enterprises, which requires the formation of effective systems for their prevention to maintain the level of financial security at the proper level.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Within the article, the influence of capital in the formation of financial security of the agro-industrial enterprises are substantiated from the theoretical point of view, and the main features of this impact are highlighted. Accordingly, it is determined that such impact is multidimensional, and capital plays one of the key roles in ensuring financial stability of these business entities. It is established that the industrial enterprises, effectively using capital, has the ability to form reserve funds in case of threats from various sources, and their diversification allows ensuring stability of these processes.

Keywords: capital; agro-industrial enterprise; financial-economic security; agricultural enterprises; investment activity; agrarian sector; financial sector of enterprise.

Fig.: 3. References: 38.

Бібліографічний опис для цитування:

Кицяк В., Кальченко О. Роль капіталу агропромислових підприємств у забезпеченні їхньої фінансової безпеки. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 120-142.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-143-160](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-143-160)

УДК 005.334:[658.14/.17:656]

JEL Classification: M10; D22; L91

Артем Тарасенко

кандидат економічних наук,
докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: avtarasenko88@gmail.com

Тарас Бойчук

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: taras.boychuk.cv@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4167-2405>

Андрій Даньков

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: andriy.dankov.cv@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3161-5086>

**УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТРАНСПОРТНИХ
І ПРОМИСЛОВИХ КОМПАНІЙ**

Анотація. У статті обґрунтовано своєчасність і необхідність управління ризиками в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки транспортних і промислових компаній. Виявлено особливості діяльності промислових і транспортних компаній, встановлено зони взаємодії і взаємозалежності компаній. Досліджено ризики у промисловій та транспортній сфері, у тому числі їх основні види класифіковано за джерелами виникнення за видами загроз і за можливими наслідками. Систематизовано особливості ризиків і загрози фінансово-економічної безпеки промислових і транспортних компаній. Виявлено та узагальнено методи і підходи управління ризиками для промислових і транспортних компаній, підкреслено їх спільні і відмінні риси в контексті управління ризиками, доведено, що врахування зазначених аспектів дозволить досліджуванам компаніям реагувати на виникнення ризикових подій і загроз фінансово-економічної безпеки й забезпечити їх стійкість і конкурентоспроможність у сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: ризик; управління ризиками; загрози; фінансово-економічна безпека; промислові компанії; транспортні компанії; методи управління ризиками.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Транспортні і промислові компанії є важливими складовими національної економіки. У комплексі вони здійснюють виробництво і забезпечують рух ресурсів (сировини, матеріалів запасних частин, задіяної у виробництві робочої сили тощо) та

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

перевезення готової продукції. Світові інтеграційні процеси та розвиток глобальної торгівлі розширюють потреби у транспортуванні вантажів та пасажирів і породжують нові вимоги до компаній транспортного та промислового секторів економіки, які пов'язані необхідністю розширення взаємодії з різними ринками та культурами, подоланням тарифних, митних та інших бар'єрів і інших викликів сьогодення, що безумовно ускладнює управління ризиками, здатними спричинити суттєві збитки й навіть втрати капіталу.

Економічна і політична нестабільність у світовій економіці, швидкі темпи розвитку науково-технічного прогресу і впровадження інновацій, посилення конкуренції як на національному, так і на світовому ринках, створюють нові та ускладнюють існуючі ризики для промислових і транспортних компаній негативно впливаючи на параметри фінансово-економічної безпеки. У таких умовах ефективно управління ризиками стає особливо важливим для забезпечення стабільності та успішності діяльності зазначених компаній.

Таким чином, дослідження управління ризиками в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки є актуальним і своєчасним, оскільки допоможе розробити нові підходи та механізми управління ризиками і забезпечити стабільний розвиток транспортних і промислових компаній у сучасному бізнес-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії ризику належить таким науковцям, як Дж. М. Кейнс, І. Фішер, Дж. фон Нейман, О. Моргенштерн, М. Фрідмен, Л. Севідж, К. Ерроу, Й. Шумпетер та інших.

Теоретико-прикладні дослідження ризиків загалом і промислових підприємств зокрема, відображено у роботах таких вітчизняних та іноземних дослідників, І. Бланк, Т. Васильєва, Н. Внукова, П. Вітлінський, О. Колодізев, І. Лагунова, Р. Пікус, Н. Приказюк, А. Старостіна, Т. Цвігун, О. Шишкіна, Д. Штефаніч та ін. Питання управління ризиками промислових підприємств досліджувались О. Кірдіною, І. Маркова, О. Стешенко, Н. Панченко, І. Посоховим та ін. Проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки як необхідної умови стійкого функціонування і розвитку транспортних і промислових компаній досліджувались такими вітчизняними вченими-економістами, як І. Бланк, В. Жихарєва, О. Кириченко, А. Сухоруков, І. Чібісова та ін.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Опрацювання наукових та інших джерел по темі управління ризиками транспортних і промислових підприємств в контексті забезпечення їх фінансово-економічної безпеки дає підстави стверджувати, що більшість досліджень зосереджена на визначенні сутності ризиків і загроз, аналізі факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що спричиняють ризики і посилюють загрози безпеці та оцінці впливу ризиків на фінансову стабільність транспортних і промислових компаній. При цьому недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з управлінням ризиками і забезпеченням безпеки у процесі посилення взаємодії промислових і транспортних компаній в умовах глобалізації, зростання конкуренції, гострої потреби фінансування інновацій, у тому числі пов'язаних із швидким розвитком цифрових технологій.

Метою статті є дослідження сучасних методів управління ризиками в контексті фінансово-економічної безпеки транспортних і промислових компаній для забезпечення стабільності їх функціонування і ефективності розвитку.

Реалізація поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- враховуючи особливості діяльності промислових і транспортних компаній дослідити існуючі підходи та методи управління ризиками;
- визначити ключові ризики, які впливають на транспортні і промислові компанії, проаналізувати можливі наслідки і загрози їх прояву та запропонувати методи управління спрямовані на мінімізацію впливу ризиків та забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Управління ризиками дає змогу промисловим і транспортним компаніям ідентифікувати, аналізувати і оцінювати можливі ризики та приймати рішення щодо їх мінімізації / нейтралізації. Кожна компанія виконуючи своє основне функціональне призначення відчуває на собі суттєвий вплив зовнішнього і внутрішнього середовища, здатних генерувати широкий спектр ризиків, прояв яких негативно позначається на параметрах фінансово-економічної безпеки.

Промислові компанії є ключовими складовими реального сектору економіки і займаються виробництвом товарів для задоволення різноманітних потреб споживачів (фізичних, юридичних осіб і держави). Їх діяльність представлена різними видами діяльності, які включають

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

в себе машинобудування і металообробку, хімічну і нафтохімічну промисловість, металургію, паливну промисловість, електроенергетику, лісову, скляну, харчову, легку промисловість та інші.

Процес неперервного виробництва промисловими компаніями залежить від забезпечення безперебійності постачання сировини, матеріалів, запасних частин, комплектуючих, готової продукції, обладнання та інших основних і оборотних засобів до місця призначення. Транспортні компанії здійснюють рух робочої сили, матеріалів і товарів на довгі та короткі відстані, а отже, створюють умови для безперервного виробничого процесу, що є важливою складовою успішної діяльності промислових підприємств. Тим самим промислові підприємства мають великий вплив на транспортні системи та логістичні розв'язки. У свою чергу, транспортні компанії забезпечують зв'язки між різними регіонами та країнами, сприяючи обміну товарами, технологіями, а також ідеями та культурою, що відкриває можливості для торгівлі, бізнесу, туризму та інших сфер діяльності.

Як бачимо між промисловими та транспортними компаніями, які виступають надзвичайно важливими ланками господарського комплексу країни існують щільні взаємозв'язки і взаємозалежності, а їх взаємодія відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки і світової економічної системи.

Основними зонами взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємодоповнюваності діяльності транспортних і промислових компаній є постачання сировини, матеріалів тощо; транспортування і логістика; оптимізація логістики; ринкова доступність; розвиток інфраструктури (рис.1). На кількох із зазначених зон зупинимось детальніше.

Ринкова доступність для промислових компаній полягає у їх здатності за рахунок достатніх ресурсів, технологічних можливостей та ефективної організації виробництва забезпечити наявність своєї продукції на ринку у відповідності до вимог споживачів та конкурентних умов. Для транспортних компаній сутність ринкової доступності проявляється у їх здатності забезпечити доставку товарів або пасажирів, як робочої сили чи споживачів продукції, з одного місця в інше відповідно до потреб клієнтів, що потребує наявності відповідних транспортних засобів та відповідної логістики.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Рис. 1. Характеристика зон взаємодії і взаємозалежності промислових і транспортних компаній

Джерело: розроблено авторами на основі [1-5; 7-10].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ринкова доступність вимагає як від промислових, так і від транспортних компаній постійного моніторингу змін ринкової кон'юнктури, аналізу конкурентного середовища та адаптації до змін, що відбуваються на відповідних ринках. До того ж, ці компанії повинні також забезпечити належний рівень якості своєї продукції та сформуванню ефективну маркетингову стратегію для залучення нових та збереження наявних клієнтів.

Розвиток інфраструктури має безпосередній вплив на промислові і транспортні компанії і надає їм певні переваги, які пов'язані із:

- збільшенням доступності до цільових ринків та споживачів за рахунок покращення логістичних процесів;
- зростанням обсягів перевезень за рахунок розширення дорожньої інфраструктури і зростання варіативності маршрутів доставки вантажів (сировини, матеріалів тощо) необхідних для забезпечення виробничих процесів і пасажирів (робочої сили та споживачів продукції);
- зниженням витрат за рахунок більш ефективного споживання паливно-мастильних матеріалів, зменшення фізичного зносу транспортних засобів та скорочення часу простою;
- покращенням якості послуг, у тому числі, за рахунок оновлення дорожньої інфраструктури, що зменшує ризик пошкодження товарів під час транспортування і т. ін.

Таким чином, співпраця транспортних та промислових компаній дозволяє забезпечувати сталість виробництва, підвищувати конкурентоспроможність компаній та сприяє економічному зростанню. Однак взаємодія промислових компаній із транспортними породжує низку ризиків, як то затримки в постачанні, пошкодження та / або втрата вантажів, збільшення витрат на транспортування, зміни тарифів та інші.

Оптимальне управління зазначеними ризиками, та тими, які притаманні зазначеним економічним суб'єктам, стає важливим завданням для обох типів компаній. Дослідимо основні ризики, що виникають в діяльності промислових і транспортних компаній.

Ризики у промисловій сфері можуть виникнути через внутрішні та зовнішні фактори, які загрожують досягненню бізнес-цілей та можуть призвести до фінансових втрат, зниження якості продукції, втрати репутації та інших негативних наслідків. Вважаємо доцільним виділити такі види ризиків, здатних посилити загрози фінансово-економічній безпеці:

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

1. За джерелами виникнення:

- внутрішні ризики (технічні неполадки обладнання та у виробничих процесах; ризики, які спричинені проблемами організації і управління);
- зовнішні ризики (зміни ринкової кон'юнктури, законодавчі зміни, нестабільність політичної та економічної ситуації).

2. За видами загроз:

- фінансові ризики (коливання валютних курсів, інфляційні процеси, зміни вартості ресурсів, проблеми управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, несвоєчасні платежі, втрата фінансової стійкості, проблеми ліквідності і платоспроможності тощо);
- техніко-технологічні ризики (технічні неполадки, аварії, зростання браку, відсталість / застарілої технології, недоліки в якості продукції тощо);
- бізнес-ризики (ризики конкурентоспроможності, ризики втрати ринкової позиції, ризики погіршення ділової активності тощо);
- логістичні ризики (затримки поставок сировини, матеріалів, запасних частин тощо, ризики транспортної доступності, ризики пов'язані із збереженням товарного вигляду продукції тощо).

3. За можливими наслідками:

- ризики, що мають фінансові наслідки (втрати прибутку / доходу, капіталу, зростання витрат на ремонт, модернізацію або відновлення обладнання та інфраструктури, ризики невдалих інвестиційних вкладень, ризики збитковості провадження інновацій тощо);
- ризики, що несуть репутаційні втрати (втрата довіри партнерів та клієнтів, втрата репутації через негативні відгуки чи скандали і т. ін.);
- організаційно-управлінські наслідки (ризик втрати кваліфікованої робочої сили, ризик змін структури організації та управління тощо).

Врахування цих ризиків дозволить промисловим компаніям здійснювати своєчасний їх моніторинг, аналіз і оцінку з метою мінімізації негативних наслідків для бізнесу. Однак необхідно враховувати, що залежно від конкретної галузі промисловості та специфіки операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, можна виділити додаткові критерії та відповідні ризики, які можуть мати критичні чи навіть катастрофічні наслідки, а отже потребують ефективного управління в ході реалізації стратегії розвитку промислової компанії.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Дослідимо загальні та специфічні ризики та загрози, з якими можуть стикнутися промислові компанії в своїй діяльності, що може служити основою для розроблення стратегій управління ризиками та забезпечення фінансово-економічної безпеки (табл.1).

Таблиця 1

Особливості, ризики і загрози фінансово-економічної безпеки промислових компаній

Особливості діяльності промислових компаній	Загальні ризики та загрози фінансово-економічної безпеки	Специфічні ризики та загрози
1	2	3
1. Потреба у значних обсягах інвестицій в обладнання та технології	<ul style="list-style-type: none"> - цінові ризики пов'язані із зміною вартості сировини, паливно-мастильних та інших матеріалів та обладнання; - ризики конкуренції, які можуть знизити ціни продукції, а отже рівень закладеного у ціну прибутку; - митні ризики – пов'язані із зростанням митних витрат за імпортовану сировину і матеріали і експортовану продукцію; - податкові ризики пов'язані із змінами в оподаткуванні залучених інвестиційних ресурсів та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики спричинені технічними несправностями обладнання та витратами на їх ремонт, модернізацію та / або заміну; - ризики впровадження нових технологій або виробничих процесів; - криміногенні ризики пов'язані зловживанням власниками або керівництвом компанії, корупцією, відмиванням грошей та ін.
2. Залежність від коливань ринкової кон'юнктури	<ul style="list-style-type: none"> - макроекономічні ризики котрі пов'язані із економічною нестабільністю та спадом попиту на продукцію; - валютні ризики, які можуть вплинути на вартість імпортованих матеріалів та експорт продукції, посилюючи тим самим цінові ризики 	<ul style="list-style-type: none"> - зміни в споживчому попиті, які можуть вплинути на ринкову позицію промислових компаній товаровиробників; - тарифні бар'єри та тарифні війни у міжнародних торговельних відносинах

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ**Закінчення табл. 1**

1	2	3
3. Транспортування ресурсів і готової продукції, оптимізація логістики	- затримки в постачанні сировини, матеріалів, обладнання, які створюють загрозу безпечності виробництва; - простої виробництва через відмови обладнання, у тому числі, через затримки поставок запасних частин чи інженерні неполадки і т. ін.	- ризики спричинені проблемами зі складування (у тому числі пов'язані з необхідністю підготовки великих товарних партій) та відвантаженням готової продукції; - ризики зростання витрат на управління запасами та ризики зменшення ефективності управління ланцюгом постачання
4. Постійні регуляторні та нормативні зміни	- юридичні ризики (зміни в законодавстві щодо екології, податків, безпеки праці та інших правил господарювання); - штрафи та судові позови через порушення стандартів безпеки, якості продукції і т. ін.	- ризики відшкодування збитків через порушення норм та стандартів виробництва, екологічних вимог; - зміни в нормативному середовищі, яке регулює виробництво конкретної продукції (наприклад, стандарти якості) і т. ін.
5. Інноваційні виклики	- ризики втрати конкурентоспроможності промислової компанії та її продукції через відставання в технологіях та виготовлення продукції невідповідної потребам споживачів якості; - велика конкуренція в галузі інновацій та інвестування в дослідження та розробки	- ризики неуспішної реалізації нових продуктів чи технологічних інновацій; - ризики нестачі фінансових ресурсів для впровадження нових технологій чи створення інноваційних продуктів; - ризики недоброросовісної конкуренції, у тому числі пов'язані із крадіжками технологій або конфіденційної інформації та ін.

Джерело: розроблено авторами на основі [6-10].

У транспортній сфері поняття «ризик» належить до можливих негативних подій, які генеруються факторами зовнішнього і внутрішнього середовища та можуть негативно позначитись на діяльності транспортних компаній.

На нашу думку, найбільш актуальним для транспортних компаній є такі види ризиків, які здатні посилити загрози фінансово-економічній безпеці:

1. За джерелами виникнення:

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- внутрішні ризики (технічні неполадки транспортних засобів, аварії, ризик зростання зношеності транспортних засобів, інструментів та устаткування для наладки та ремонту, ризик недостатньої підготовки водіїв, ризик виходу з ладу систем і засобів безпеки, ризики логістики тощо);

- зовнішні ризики (ризики зміни / нестабільності законодавства та регулюючих стандартів / правил дорожнього руху, ризик зміни ринкової кон'юнктури, природні катастрофи та терористичні загрози, валютний ризик, інфляційний ризик тощо)

2. За видами загроз:

- економічні ризики (валютний ризик, інфляційний ризик, ризик непогашення заборгованості або затримки в оплаті за послуги транспортування, ризик економічного спаду, ціновий ризик у наслідок змін цін на паливо, оновлення і ремонт транспортних засобів, ризик втрати доходу через зменшення попиту на транспортні послуги у періоди економічної нестабільності тощо);

- технічні ризики (ризик пошкодження транспортних засобів в результаті неправильного обслуговування обладнання, ризик аварії через несправності у системах безпеки та управління та ін.);

- соціальні ризики (ризики соціальних протестів, ризики конфліктів на робочому місці, ризики регіональних конфліктів, ризики втрати / зниження доходів тощо);

- природньо-географічні ризики (ризики природніх катастроф (повені, зсуви, пожежі, землетруси тощо), ризики кліматичних змін).

3. За можливими наслідками:

- ризики, що мають фінансові наслідки (втрати прибутку / доходу, капіталу, зростання витрат на ремонт, модернізацію або відновлення транспортних засобів, ризики зростання витрат на системи безпеки і системи спостереження);

- ризики, які спричиняють репутаційні втрати (втрата довіри партнерів та клієнтів і т. ін.);

- організаційно-управлінські наслідки (ризик втрати кваліфікованої робочої сили, ризик змін структури організації та управління тощо).

Класифікацію ризиків транспортних компаній можна розширити додатковими критеріями, які відображають специфіку їхньої діяльності та їх взаємодію з різними контрагентами, впливом на екосистему

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

тощо. Узагальнені особливості діяльності транспортних компаній та властиві їм загальні і специфічні ризики і загрози (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості, ризики й загрози фінансово-економічної безпеки транспортних компаній

Особливості діяльності транспортних компаній	Загальні ризики та загрози фінансово-економічної безпеки	Специфічні ризики та загрози
1	2	3
1. Потреба в залучення значного обсягу інвестицій у транспортні засоби, технічне обладнання та інфраструктуру	- цінові ризики, наслідком яких є зміни вартості паливно-мастильних матеріалів, транспортних засобів та обладнання; - постійна потреба у інвестиційних вкладеннях у модернізацію і розширення технічного парку	- ризики зношення і ризики і технічних несправностей транспортних засобів; - кредитні та інвестиційні ризики пов'язані із закупівлею нового обладнання та транспортних засобів
2. Залежність від коливань ринкової кон'юнктури	- макроекономічні ризики пов'язані із економічною нестабільністю та спадом попиту на продукцію промислових підприємств, а отже, і на перевезення виробленої ними продукції; - волатильність цін на паливно-мастильні матеріали і транспортні засоби; - валютні ризики, які можуть вплинути на вартість імпортованих транспортних засобів	- зміни в споживчому попиті, які можуть вплинути виробничі процеси промислових компаній та спричинити зменшення замовлень та зміни вартості перевезень (цінові ризики) у періоди економічних криз
3. Постійні регуляторні та нормативні зміни	- зміни в законодавстві і податкових правилах, пов'язаними із придбанням транспортних засобів та іншого устаткування та їх експлуатацією; - ризики штрафів та відшкодування збитків через порушення правил безпеки на транспорті	- ризики невідповідності нормам екологічної безпеки та іншим регуляторним вимогам; - митні і податкові ризики зумовлені змінами в митних правилах для міжнародних перевезень

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ**Закінчення табл. 2**

1	2	3
4. Логістичні виклики	- затримки в постачанні через неполадки в ланцюгу постачання; - ризик пошкодження при перевезенні високовартісних вантажів та таких, які потребують особливих умов збереження і транспортування	- ризики зменшення ефективності управління ланцюгом постачання; - ризик затримки транспортування вантажів і пасажирів (споживачів і робочої сили) унаслідок форс-мажорних обставин (природних катастроф або надзвичайних ситуацій)
5. Конкурентний тиск	- зниження цін під впливом конкуренції та боротьби за ринкову нішу; - змішані підходи конкурентів у ринковому сегменті (наприклад, поєднання пасажирських та вантажних перевезень)	- Втрата клієнтів через неконкурентоспроможність цін (тарифів на перевезення) та якості послуг, що надаються транспортними компаніями; - зменшення прибутку через конкуренцію з боку компаній, які пропонують різні види транспортних послуг і т. ін.

Джерело: розроблено авторами на основі [11; 12].

Ці загальні та специфічні ризики і загрози необхідно враховувати транспортним компаніям для розробки ефективних стратегій управління ризиками та забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Проведені дослідження взаємопов'язаності та взаємодоповнюваності діяльності транспортних і промислових компаній, притаманних їм ризиків і загроз дозволяють виявити і систематизувати методи і підходи управління ризиками і встановити властиві їх спільні і відмінні риси (табл. 3).

Таблиця 3 відображає різні методи та підходи до управління ризиками промисловими і транспортними компаніями, а також підкреслює їхні спільні та відмінні риси в контексті управління ризиками. Урахування зазначених аспектів дозволить компаніям ефективно реагувати на виникнення ризикових подій і проявів загроз фінансово-економічній безпеці й забезпечити їхню стійкість у сучасному бізнес-середовищі.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Таблиця 3

Методи і підходи управління ризиками промислових і транспортних компаній

Методи та підходи управління ризиками	Промислові компанії	Транспортні компанії	Спільні риси	Відмінні риси
1	2	3	4	5
Стратегічне планування	- моніторинг, аналіз і оцінка ринкової кон'юнктури; - аналіз конкурентів; - розробка стратегії мінімізації / нейтралізації ризиків	- аналіз попиту на транспортування продукції та робочої сили і дослідження кон'юнктури ринку; - оптимізація маршрутів перевезень та розкладів руху	- аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища; - врахування зон взаємопов'язаності інтересів виробників і перевізників	- різна специфіка ринків промисловості та транспортних послуг
Аналіз ризиків	- ідентифікація, аналіз і оцінка загальних і специфічних ризиків, встановлення потенційних загроз і визначення їхнього впливу; - розробка планів і механізмів управління ризиками та їхнє впровадження	- ідентифікація, аналіз і оцінка ризиків, у тому числі, ризиків аварій та неполадок транспортних засобів; - здійснення аналізу аварійності на логістичних маршрутах	- визначення ймовірності виникнення ризиків	- різні види ризиків (виробничі, логістичні, технічні тощо).
Страховання	- укладення договорів страхування для захисту від фінансових втрат; - вивчення ринку страхових послуг та вибір найвигідніших умов для всіх видів діяльності	- страхування вантажів та транспортних засобів; - страхування відшкодування збитків при аваріях і т. ін.	- зменшення негативних наслідків фінансових та інших видів ризиків через страхування	- різна необхідність страхування для промислових і транспортних компаній

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
Створення резервів	- створення резервних фондів для покриття можливих витрат у наслідок настання ризикових подій; - розробка фінансових сценаріїв та стратегій реагування на ризикові події	- формування резервів для покриття потенційних витрат і збитків; - встановлення бюджетів на ремонт і технічне обслуговування транспортних засобів та інфраструктурних об'єктів	- забезпечення фінансової стабільності компанії в разі виникнення непередбачуваних ризиків.	- різні види витрат та підходи до формування резервів для компенсації негативних наслідків прояву ризиків
Внутрішній контроль	- впровадження внутрішніх стандартів безпеки праці	- контроль за дотриманням правил дорожнього руху, процедур навантаження / розвантаження тощо	- забезпечення внутрішньої дисципліни та безпеки	- різні внутрішні стандарти та правила для промисловості та транспорту

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 7; 10].

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи результати цього дослідження ми дійшли висновків, що промислові і транспортні компанії, які є вагомими складовими національної економіки стикаються з численними ризиками, котрі здатні спричинити втрату компаніями належних їм ресурсів та капіталу.

У процесі дослідження були визначені зони взаємодії промислових і транспортних компаній, що дало змогу виявити певні спільні і відмінні ризики. Крім того для кожного з видів компаній було сформульовано характерні особливості, ризики й загрози фінансово-економічній безпеці. Доведено, що виявлені особливості, загальні та специфічні ризики і загрози необхідно враховувати для розробки ефективних стратегій управління. Це дозволить досліджуваним компаніям забезпечити стабільність розвитку у сучасному економічному середовищі.

Список використаних джерел

1. The Basics Of Innovation Risks: Make Smarter Decisions [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.acceptmission.com/blog/innovation-risk>.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

2. Волинець Л. М. Обґрунтування необхідності управління ризиками в логістичній системі підприємства / Л. М. Волинець, І. П. Гамеляк // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – № 10. – С. 382-386.
3. Кірдіна О. Г. Фінансовий ризик-менеджмент на транспорті [Електронний ресурс] / О. Г. Кірдіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2022. – № 80. – С. 157-164. – Режим доступу: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/16618/1/Kirdina.pdf>
4. Панченко Н. Г. Формування системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті України / Н. Г. Панченко // Агросвіт. – 2018. – № 22. – С. 34–41. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.34.
5. Посохов І. М. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками корпорацій: монографія / І. М. Посохов. – Харків : ПВПП «СЛОВО», 2014. – 499 с.
6. Федулова Л. І. Розвиток високотехнологічного сектору промисловості як стратегічний напрям посилення соціально-економічного розвитку України / Л. І. Федулова // Економічна теорія та право. – 2019. – № 3 (38). – С. 41–61. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-41.
7. Швець Ю. О. Ризики в інвестиційно-інноваційній діяльності підприємств машинобудування [Електронний ресурс] / Ю. О. Швець, О. С. Тищенко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2018. – Вип. 1-2. – С. 135-141. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtej_2018_1-2_21.
8. Чайкіна А. О. Особливості впровадження ризик-менеджменту на українських підприємствах / А. О. Чайкіна, К. М. Колідуб // Бізнес Інформ. – 2017. – № 11(478). – С. 454-459.
9. Шишкіна О. В. Ризикозалежність промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки / О. В. Шишкіна, О. М. Кальченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 2 (18). – С. 245-260.
10. Шишкіна О. В. Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / О. В. Шишкіна. – Чернівці : ЧНТУ, 2020. – 318 с.
11. Забаштанський М. М. Забезпечення фінансово-економічної безпеки корпорацій на основі оптимізації їх фінансової архітектури [Електронний ресурс] / М. М. Забаштанський, А. В. Роговий, М. В. Дубина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2020. – № 6. – С. 179-186. – Режим доступу: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/03/VKNU-ES-2020-N-6-288.pdf>.
12. Попело О. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності / О. Попело, М. Дубина // Економіка та суспільство. – 2023. – № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-77>.

References

1. The Basics Of Innovation Risks: Make Smarter Decisions. (n.d.). <https://www.acceptmission.com/blog/innovation-risk>.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

2. Volynets, L.M., & Hameliak, I.P. (2012). Obgruntuvannya neobkhdnosti upravlinnia ryzykamy v lohistychnii systemi pidpriemstva [Justification of the necessity of risk management in the logistics system of the enterprise]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia - Project management, system analysis and logistics. Technical series*, 10, 382-386.
3. Kirdina, O.H. (2022). Finansovyi ryzyk-menedzhment na transporti [Financial risk management in transport]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti - Herald of the economy of transport and industry*, 80, 157-164.
4. Panchenko, N.H. (2018). Formuvannya systemy ryzyk-menedzhmentu na zaliznychnomu transporti Ukrainy [Formation of the risk management system in railway transport of Ukraine]. *Ahrosvit – Agroworld*, 22, 34–41. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.34.
5. Posokhov, I.M. (2014). *Teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnia ryzykamy korporatsii [Theoretical and practical aspects of corporate risk management]*. PVPP «SLOVO»
6. Fedulova, L.I. (2019). Rozvytok vysokotekhnolohichnoho sektora promyslovosti yak stratehichniy napriam posylennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Development of high-tech industry sector as a strategic direction of strengthening of socio-economic development of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(38), 41–61. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-41.
7. Shvets, Yu.O., Tyshchenko, O.S. (2018). Ryzyky v investytsiino-innovatsiinii diialnosti pidpriemstv mashynobuduvannia [Risks in the investment and innovation activity of machine-building enterprises]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences*, 1-2, 135-141. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_21.
8. Chaikina, A.O., Kolidub, K.M. (2017). Osoblyvosti vprovadzhennia ryzyk-menedzhmentu na ukraïnskykh pidpriemstvakh [Peculiarities of implementing risk management at Ukrainian enterprises]. *Biznes Inform – Business Inform*, 11(478), 454-459.
9. Shyshkina, O., Kalchenko, O. (2019). Ryzykozalezhnist promyslovykh pidpriemstv vid investytsiinoi pryvabylyvosti natsionalnoi ekonomiky [Risk dependence of industrial enterprises on the investment attractiveness of the national economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(18)), 245-260.
10. Shyshkina, O.V. (2020). *Mekhanizm upravlinnia finansovymy ryzykamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of financial risk management of industrial enterprises: theory, methodology, practice]*. ChNTU.
11. Zabashtanskyi, M.M., Rohovyi, A.V., Dubyna, M.V. (2020). Zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky korporatsii na osnovi optymizatsii yikh finansovoi arkhitektury [Ensuring the financial and economic security of corporations based on

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

the optimization of their financial architecture]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, (6), 179-186. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/03/VKNU-ES-2020-N-6-288.pdf>.

12. Popelo, O., Dubyna, M. (2023). Teoretychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky budivelnnykh pidpriemstv v konteksti pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti [Theoretical aspects of ensuring the economic security of construction enterprises in the context of increasing their competitiveness]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (54). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-77>.

Отримано 07.11.2023

UDC 005.334:[658.14/.17:656]

JEL Classification: M10; D22; L91

Artem Tarasenko

PhD in Economics,

Doctoral Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: avtarasenko88@gmail.com

Taras Boychuk

PhD Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: taras.boychuk.cv@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4167-2405>

Andriy Dankov

PhD Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: andriy.dankov.cv@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3161-5086>

**RISK MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING FINANCIAL
AND ECONOMIC SECURITY OF TRANSPORT
AND INDUSTRIAL COMPANIES**

Abstract. *In the article, timeliness and necessity of risk management in the context of ensuring financial and economic security of transport and industrial companies is substantiated.*

Peculiarities of the activities of industrial and transport companies are revealed, and areas of the interaction and interdependence are identified in the article. These zones include as follows: supply of equipment, raw, materials; transportation and logistics; optimization of logistics; access to the market; development of the infrastructure. It is proved that cooperation of transport and industrial companies helps ensuring sustainability of production, increase the competitiveness of companies and promote economic growth.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Risks in the industrial and transport sector are studied, including their main types classified by sources of occurrence, types of threats and possible consequences.

The features of risks and threats to financial and economic security of industrial and economic companies are systematized. It is substantiated that the following peculiarities of the activity for industrial and transport enterprises are as follows: the need for significant investments in equipment and technologies, dependence on fluctuations in market conditions, transportation of resources and finished products, optimization of logistics, constant regulatory and normative changes. In addition, for industrial companies, the focus is on innovation challenges, and for transport companies, on logistical challenges and competitive pressure.

The methods and approaches to risk management for industrial and transport companies (strategic planning, risk analysis, insurance, provisioning, internal control) are identified and summarized, their common and distinctive features in the context of risk management are emphasized, it is proved that taking into account these aspect will allow the studied companies to respond to risk events and threats to financial and economic security, ensure their sustainability and competitiveness in the current business environment.

Key words: *risk; risk management; threats; financial and economic security; industrial companies; transport companies; methods of risks management.*

Fig.: 1. Table: 3. References: 12.

Бібліографічний опис для цитування:

Тарасенко А., Бойчук Т., Даньков А. Управління ризиками в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки транспортних і промислових компаній. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 143-160.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-161-179](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-161-179)

УДК 005.334:005.53

JEL Classification: D21

Андрій Пріщенко

кандидат технічних наук, докторант кафедри підприємництва,
організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки
Український державний хіміко-технологічний університет (Дніпро, Україна)
E-mail: andrey.prishchenko@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7243-5520>

**НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА РИЗИК: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК,
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ І ДИСБАЛАНСИ ПРИ УХВАЛЕННІ РІШЕНЬ**

Анотація. Проведений у статті аналіз статистики вживання термінів «невизначеність», «ризик», «ухвалення рішень» у наукових джерелах засвідчує їхню міждисциплінарність. Доведено, що взаємозв'язок ризику й невизначеності визначається способом впливу на прийняття рішень. Розширено та систематизовано класифікацію та надано характеристику видам та проявам невизначеності. Акцентовано, що дослідження ризиків може проводитися в різних галузях і контекстах, де потрібно прогнозувати, оцінювати та управляти можливими негативними наслідками. Виокремлено наукові галузі вивчення та напрямки аналізу ризиків у них. Запропоновано підхід до ефективного управління ризиками як визначення балансу між загрозами та можливостями, що потребує діагностики дисбалансів, що виникають в умовах ризику внаслідок наявності невизначеності та надана їх класифікація.

Ключові слова: невизначеність; ризик; прийняття рішень; управління; дисбаланс.
Табл.: 2. Рис.: 1. Бібл.: 22.

Постановка проблеми. Динамічні зміни в економічних, соціальних, політичних та екологічних умовах є причинами невизначеності та виникнення ризикових ситуацій у процесах прийняття рішень, який є необхідним і важливим елементом для ефективного функціонування підприємств, організацій й установ, а також для вирішення проблем на рівні суспільства. Ризик і невизначеність є тісно пов'язаними концепціями, і їх взаємозв'язок визначається способом, яким вони впливають на ухвалення рішень. Наявність невизначеності може призвести до прийняття неправильних рішень, неочікуваних втрат, затримок у процесі прийняття, викликати стрес та невпевненість серед тих, хто їх ухвалює. Наслідком невизначеності є вірогідність репутаційних втрат та довіри до відповідальних осіб. Крім того, ймовірна втрата можливостей через неправильне реагування на ситуацію чи ухвалення рішення, недооцінка ризиків, що своєю чергою може викликати збільшення витрат, зниження прибутку та вплинути на взаємини зі

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

стейкхолдерами (клієнтами, партнерами, інвесторами тощо). Тому актуальним завданням є ідентифікація, систематизація і поглиблення розуміння взаємозв'язків невизначеності і ризику в контексті їхнього впливу на процес та якість прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що терміни «невизначеність» та пов'язані з ним дефініції «ризик» та «прийняття рішень» є міждисциплінарними, що ілюструється різноманітністю областей, де він використовується для опису різних аспектів у філософії, математиці, економіці, менеджменті та інших наукових дисциплінах. Маючи свої корені в різних галузях, він з'являється в літературі в різний час, його використання у формальному науковому контексті може бути пов'язане з розвитком ймовірної та математичної теорій.

Вагому роль у розумінні та концептуалізації категорій «ризик» та «невизначеність» у різних галузях науки, включаючи економіку, психологію, управління тощо зіграли закордонні та вітчизняні дослідники. Їхні ідеї формують теоретичну та практичну основу для вивчення цих концепцій у сучасному науковому середовищі. Так, серед закордонних фахівців, які вирізняються в цьому напрямі досліджень, можна виділити роботи Френка Найта [Frank H. Knight], який уперше ввів поняття «ризик» та «невизначеність» у своїй роботі «Ризик, невизначеність та прибуток» [1], визначивши ризик як вимірювану, квантифіковану небезпеку та невизначеність як нестандартну, непередбачувану ситуацію, де неможливо розрахувати ймовірності, Джона Мейнарда Кейнса [John Maynard Keynes] – автора теорії невизначеності, за якою визначення майбутнього є неможливим, що впливає на прийняття рішень [2]. Герберт Саймон [Herbert Simon], який досліджував теорію прийняття рішень і розробив концепцію обмеженої раціональності, яка стверджує, що в умовах обмеженої інформації та обмежених ресурсів людина обирає рішення, яке не є оптимальним, але задовольняє потреби [3; 4]. Праці Ральфа Кіні [Ralph Keeney] концентруються на прийнятті рішень в умовах невизначеності та ризикованості в корпоративному управлінні та публічній політиці [5]. Висновки Деніела Канемана [Daniel Kahneman] та Амоса Тверські [Amos Tversky] у сфері поведінкової економіки та прийняття рішень зіграли ключову роль у розвитку теорії перенесення досвіду й розробки теорії перспективи та стосувались систематичних помилок у прийнятті рішень та психології прийняття рішень в умовах

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

невизначеності [6; 7]. Іцхак Адізес [Ichak Adizes], який розробив модель життєвого циклу організацій, досліджував процеси прийняття стратегічних рішень організаціями в умовах змін [8]. Пітер Друкер [Peter Drucker] звертав увагу на важливість управління ризиками та невизначеністю в організаційному середовищі [9]. Організаційний психолог Карл Вейк [Karl Weick] досліджував, як організації ухвалюють рішення в умовах невизначеності та стресу [10].

Праці українських науковців І. Чуприни, Ю. Швець, О. Вараксіної, К. Оксенюк, О. Вишневської, О. Зелінської та ін. [11-17] охоплюють різні аспекти проблематики оцінки ризиків та невизначеності, від психологічних до економічних та соціальних, здійснюють важливий внесок у розвиток теорії та практики управління ними.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Ефективне управління ризиками передбачає створення балансу між мінімізацією можливих негативних наслідків та використанням можливостей для досягнення позитивного результату. Збалансоване управління ризиками дозволяє мінімізувати негативні наслідки ризиків, а водночас ефективно використовувати можливості для досягнення позитивних результатів та розвитку, що потребує діагностики таких дисбалансів.

Постановка завдання. Метою статті є систематизована класифікація та характеристика видів невизначеності, галузей вивчення та напрямів аналізу ризиків і діагностика видів дисбалансів між загрозами та можливостями внаслідок невизначеності при ухваленні рішень.

Виклад основного матеріалу. Статистика вживання термінів «невизначеність» (uncertainty), «ризик» (risks), «прийняття рішень» (decision making) у друкованих виданнях, внесених в інформаційну базу даних «Google Books Ngram Viewer» [18] свідчить про актуальність і зростаючий інтерес науковців до цих явищ, а отже, про зростання невизначеності та ризиків у різноманітних процесах, станах та напрямках розвитку в соціально-економічних системах (рис. 1).

Невизначеність є невід'ємною частиною багатьох аспектів нашого життя та предметом досліджень. Водночас ризик є її результатом і виникає тоді, коли має місце невизначеність щодо можливих подій або результатів, які можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тобто, невизначеність є основою, на якій базується концепція ризику. Оскільки неможливо передбачити всі можливі варіанти подій або їхні

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

наслідки, управління ризиками включає в себе розробку стратегій із захисту від невизначеності та мінімізації впливу непередбачуваних факторів. Оцінка ризику передбачає аналіз імовірності та впливу ризикованих подій. Умови невизначеності роблять цей процес складнішим, оскільки точні дані часто відсутні або неповні, тому потрібно враховувати можливі сценарії та їх ймовірність.

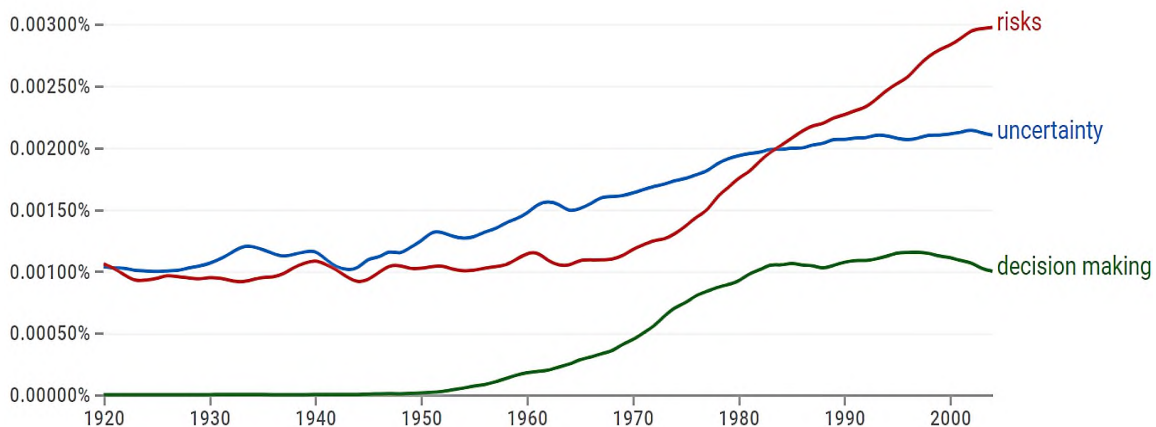

Рис. 1. Динаміка вживання термінів «uncertainty», «risks», «decision making» у друкованих виданнях світу

Джерело: побудовано автором на основі [18].

Розуміння і врахування різних видів невизначеності є важливим для точного аналізу та ухвалення рішень. Істотною є і роль сприйняття невизначеності як нормальної частини процесу прийняття рішень і управління проєктами, що дозволяє краще адаптуватися до змінних умов та ризиків.

У роботі [19] надана класифікація та надана характеристика видів невизначеності, однак, ми вважаємо за доцільне доповнити та розширити класифікаційну структуру (табл. 1).

Кожен із цих видів невизначеності має свої властивості та може вимагати специфічних підходів для управління ним. Важливо розуміти ці види невизначеності та їхні наслідки для ухвалення кращих рішень і зменшення ризиків. Управління невизначеністю включає в себе використання різних методів, таких як збільшення точності вимірювань, розробка прогностичних моделей для прогнозування ризиків, а також застосування стратегій ризик-менеджменту [20].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Таблиця 1

Класифікація та характеристика невизначеності

Вид	Характеристика	Прояви
1	2	3
Технічна невизначеність	Виникає внаслідок обмеженої або неповної інформації про технічні аспекти проєкту, продукту або процесу	Недостатня точність вимірювань, невизначеність технічних характеристик матеріалів або технологій
Фінансова невизначеність	Виникає, коли немає достатніх даних або прогнозів щодо фінансових витрат, доходів або інвестиційних ризиків	Непередбачувані коливання цін на ринку, зміни в рівні інфляції, несподівані витрати чи доходи
Стратегічна невизначеність	Пов'язана з непевністю щодо майбутніх тенденцій, конкурентної дії або дії зовнішніх факторів	Політична нестабільність, зміни в законодавстві, несподівані зміни відносин з партнерами або конкурентами
Соціальна невизначеність	Виникає зі складності людських взаємодій та соціальних чинників	Неясність у реакції споживачів на новий продукт, невизначеність у громадській думці щодо певної ініціативи або програми
Екологічна невизначеність	Пов'язана з невизначеністю екологічних наслідків дій або проєктів	Неясність про можливі екологічні зміни внаслідок будівництва об'єкта, ефекти викидів шкідливих речовин в навколишнє середовище
Політична невизначеність	Виникає внаслідок непевності щодо політичних рішень або дій уряду	Неясність щодо податкової політики, можливих змін у законодавстві, геополітичної нестабільності
Технологічна невизначеність	Виникає через невизначеність щодо розвитку технологій та їхнього впливу на виробництво, ринок або суспільство загалом	Неясність щодо того, які нові технології будуть розроблені та як вони вплинуть на попит на продукти чи послуги
Інформаційна невизначеність	Виникає внаслідок недостатньої або неоднозначної інформації, що ускладнює процес ухвалення рішень	Суперечливі дані чи прогнози, недостатня достовірність інформації для аналізу
Природна невизначеність	Виникає через природні явища, які важко передбачити чи контролювати.	Погодні умови, природні катастрофи, геологічні процеси.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Продовження табл. 1

1	2	3
Економічна невизначеність	Виникає через нестабільність економічних умов та невизначеність ринкових тенденцій	Зміни відносин попиту та пропозиції, економічні кризи, фінансові коливання, майбутніх ставок відсотка, коливання цін на сировину
Організаційна невизначеність	Виникає через невизначеність внутрішніх процесів та стратегій організації	Зміни в управлінському складі, несподівані зміни в організаційній культурі, невизначеність у реалізації стратегії
Епістемічна невизначеність	Виникає через обмежену або неповну інформацію про об'єкт або ситуацію	Відсутність даних, недостатню точність або неоднозначність інформації
Статистична невизначеність	Пов'язана зі стохастичними або випадковими процесами	У випадку вимірювання фізичної величини, такої як довжина чи маса, завжди існує певна статистична похибка, оскільки неможливо отримати абсолютно точне вимірювання
Емпірична невизначеність	Виникає внаслідок обмежень експериментального обладнання або методів дослідження	У мікроскопі може бути обмежена роздільна здатність, що призводить до обмежень у визначенні точного положення об'єктів
Лінгвістична невизначеність	Виникає внаслідок того, що мовні засоби можуть бути неоднозначними або відкритими для різних тлумачень	Деякі терміни або поняття можуть мати різне значення залежно від контексту
Філософська невизначеність	виникає внаслідок філософських або концептуальних питань, таких як питання про природу існування або реальності	Наприклад, поняття вільної волі може бути предметом філософської невизначеності
Психологічна невизначеність	Виникає внаслідок складнощів у розумінні мотивацій, цілей та психологічних факторів, які впливають на поведінку людей	Неясність у реакціях людей на зміни, непередбачувані емоційні реакції
Законодавча невизначеність	Виникає через неоднозначність або недоліки в законодавстві та непевність у тлумаченні правових норм.	Розбіжності у правозастосуванні, неясність у вимогах до ведення бізнесу.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ**Закінчення табл. 1**

1	2	3
Культурна невизначеність	Виникає через різноманітність культурних цінностей, норм і відмінностей у сприйнятті соціальних явищ	Різниця в культурних звичаях та традиціях, розбіжності між культурами
Геополітична невизначеність	Виникає через нестабільність у міжнародних відносинах та геополітичній ситуації	Конфлікти між країнами, територіальні спори, глобальні загрози безпеці
Інноваційна невизначеність	Виникає при впровадженні нових інноваційних продуктів, технологій чи процесів, коли немає достатньої інформації про їхній результат або реакцію ринку	Неясність щодо прийняття нововведень споживачами, ризик неуспіху інноваційного проєкту
Інституціональна невизначеність	Виникає внаслідок нестабільності у внутрішніх політичних, соціальних або економічних інституціях країни	Неясність щодо змін у політичних режимах, нестабільність правових інститутів
Тимчасова невизначеність	Виникає тоді, коли інформація або умови можуть змінитися в майбутньому, але на цей момент немає достатньої чіткості	Плани на майбутнє, що залежать від рішень або подій, які ще не відбулися
Квантова невизначеність	Це поняття використовується у квантовій механіці та вказує на неможливість одночасно точно визначити позицію та імпульс частинки	Принцип невизначеності Гейзенберга в квантовій механіці
Фізична невизначеність	Виникає з обмежень чи несприятливих умов, які змушують ухвалювати рішення на основі неповної або неясної інформації	Невизначеність метеорологічних умов для авіаційних рейсів, нестабільність екологічних умов
Метафізична невизначеність	Виникає у філософських та метафізичних дискусіях щодо природи реальності та знань	Філософські спекуляції щодо природи часу, простору та існування
Алгоритмічна невизначеність	Виникає у зв'язку з обмеженістю обчислювальних ресурсів або складністю алгоритмів	Неможливість вирішення певних обчислювальних проблем через їхню складність

Джерело: складено автором на основі [19].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Крім узагальнюючого терміна «ризик» у наукових джерелах зустрічаються *поняття* «економічний ризик» [11; 12], «підприємницький ризик» [13; 14; 15], «комерційний ризик» [16], «операційний ризик» [17] і «господарський ризик» [19]. Незважаючи на те, що наведені поняття можуть мати спільні ознаки, відрізняючись своїм контекстом і значенням, але центральною причиною виникнення ризикових ситуацій з огляду на створення передумов для ймовірних негативних наслідків та результатів у діяльності ринкових суб'єктів є невизначеність.

Зважаючи на мультидисциплінарність досліджуваних категорій, відзначимо, що аналіз ризиків може здійснюватися в різних галузях і контекстах, де потрібно прогнозувати, оцінювати та управляти можливими негативними наслідками (табл. 2).

Таблиця 2

Галузі вивчення та напрями аналізу ризиків

№ з/п	Наукова галузь вивчення ризиків	Напрями аналізу ризику
1	2	3
1.	Економіка та фінанси	<i>Фінансовий ризик</i> : оцінка ризиків інвестицій, фінансового управління та фінансової стабільності. <i>Ризик інвестування</i> : аналіз ризиків на фінансових ринках та прийняття інвестиційних рішень. <i>Кредитний ризик</i> : оцінка можливості неплатоспроможності позичальників та розробка кредитних стратегій.
2.	Менеджмент	<i>Стратегічний ризик</i> : визначення ризиків, які можуть вплинути на досягнення стратегічних цілей підприємства. <i>Оперативний ризик</i> : аналіз ризиків, пов'язаних із щоденною діяльністю підприємства та виробничими процесами. <i>Репутаційний ризик</i> : вивчення можливих загроз репутації організації та розробка стратегій їх запобігання.
3.	Страховання та актуаріат	<i>Ризиковий профіль</i> : аналіз ризиків, що впливають на страхові компанії та їх клієнтів. <i>Актуарна наука</i> : розробка моделей для оцінки ризиків і визначення премій страхових полісів.
4.	Психологія та поведінкові науки	<i>Прийняття рішень</i> : дослідження впливу психологічних факторів на процеси прийняття рішень та оцінку ризиків. <i>Поведінкова економіка</i> : аналіз індивідуальних та колективних реакцій на ризики та їх вплив на економічні рішення.
6.	Медицина та громадське здоров'я	<i>Епідеміологічний аналіз</i> : оцінка ризиків захворювань та розповсюдження хвороб серед населення. <i>Медична статистика</i> : аналіз факторів, що впливають на поширення захворювань та ефективність лікування.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Продовження табл. 2

1	2	3
7.	Інформаційна безпека та кібербезпека	<i>Кібербезпека</i> : аналіз ризиків кібератак та розробка заходів для захисту інформації та комп'ютерних систем. <i>Цифрова приватність</i> : вивчення ризиків порушення конфіденційності даних та розробка методів їх захисту.
8.	Екологія та збереження природних ресурсів	<i>Оцінка екологічного ризику</i> : вивчення впливу людської діяльності на навколишнє середовище та розробка стратегій збереження природних ресурсів. <i>Управління природними катастрофами</i> : аналіз можливих екологічних криз та розробка планів невідкладних заходів.
9.	Технології та інженерія	<i>Технічний ризик</i> : оцінка можливих негативних наслідків впровадження нових технологій та розробка заходів для їх запобігання. <i>Безпека та надійність систем</i> : аналіз ризиків аварійного функціонування та розробка методів запобігання та реагування на них.
10.	Соціологія та політичні науки	<i>Соціальний ризик</i> : вивчення можливих загроз соціальній стабільності та розробка стратегій їх управління. <i>Політичний ризик</i> : аналіз ризиків, пов'язаних з політичною нестабільністю та конфліктами, та розробка мір для їх запобігання.
11.	Сільське господарство та продовольство	<i>Ризик урожаю</i> : оцінка можливих загроз для врожаю та розробка стратегій ризикового управління. <i>Біоекономічні ризики</i> : аналіз впливу біологічних факторів та економічних чинників на сільськогосподарські підприємства.
12.	Енергетика та електроенергетика	<i>Енергетичні ризики</i> : вивчення можливих загроз енергетичній системі та розробка стратегій їх запобігання. <i>Впровадження альтернативних джерел енергії</i> : аналіз ризиків та можливостей переходу на відновлювані джерела енергії.
13.	Транспорт і логістика	<i>Логістичні ризики</i> : оцінка негативних наслідків затримок та порушень у логістичних ланцюгах та розробка заходів для їх запобігання. <i>Безпека транспорту</i> : аналіз ризиків аварій та інцидентів у транспортній галузі та розробка методів зменшення їхнього впливу
14.	Математика та статистика	<i>Ризиковий аналіз</i> : розробка математичних моделей для оцінки ймовірності та величини можливих втрат. <i>Базисська статистика</i> : використання статистичних методів для оцінки ймовірностей та управління ризиками

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Закінчення табл. 2

1	2	3
15.	Біологія та генетика	<i>Генетичні ризики:</i> вивчення можливих наслідків генетичних мутацій та генетичних втручань для здоров'я та екосистем. <i>Екологічні ризики ГМО:</i> аналіз впливу генетично модифікованих організмів на біорізноманіття та екологічну різноманітність.
16.	Архітектура та будівництво	<i>Будівельні ризики:</i> вивчення можливих загроз безпеці будівельних об'єктів та розробка заходів їх запобігання. <i>Сейсмічні ризики:</i> аналіз можливих наслідків землетрусів та розробка будівельних стандартів для зменшення ризиків
17.	Юриспруденція та правознавство	<i>Правовий ризик:</i> вивчення юридичних аспектів ризиків та розробка правових механізмів їх управління. <i>Ризик правопорушень:</i> аналіз можливих порушень законодавства та їхніх наслідків для організацій та суспільства
18.	Медіа та комунікації	<i>Інформаційні ризики:</i> вивчення можливих загроз безпеці та приватності даних у цифровому середовищі. <i>Медійний ризик:</i> аналіз можливих наслідків неправильної інтерпретації інформації та розробка стратегій для їх запобігання
19.	Географія та геологія	<i>Геологічні ризики:</i> вивчення можливих наслідків природних катастроф, таких як виверження вулканів, зсуви ґрунту та інші. <i>Гідрометеорологічні ризики:</i> аналіз можливих наслідків повеней, засух та інших кліматичних подій для суспільства та екосистем
20.	Туризм та готельний бізнес	<i>Туристичні ризики:</i> вивчення загроз безпеці туристів та розробка стратегій їх запобігання. <i>Економічні ризики в туризмі:</i> аналіз можливих втрат та ризиків для туристичної індустрії та регіонального розвитку
21.	Мистецтво та культура	<i>Культурні ризики:</i> вивчення загроз збереженню культурної спадщини та розробка стратегій їх запобігання. <i>Фінансові ризики для мистецьких організацій:</i> аналіз можливих фінансових труднощів та ризиків для організацій, що працюють у сфері мистецтва та культури.

Джерело: складено автором на основі [11-17; 19; 20].

Кожен із цих напрямків, перелік яких, безумовно, не є вичерпним, має свої специфічні методи та підходи для оцінки, управління та запобігання ризикам. У кожному з них є конкретні методи та підходи для оцінки та управління ризиками.

Крім загальновідомих підходів до ризику та невизначеності в контексті прийняття рішень як загроз та можливостей для розвитку, нами пропонується розглядати процес ефективного управління ризиками як знаходження балансу між загрозами та можливостями, що потребує діагностики дисбалансів, що виникають.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Аналізуючи ризик як загрозу, його визначають як потенційно негативну подію або ситуацію, яка може призвести до втрат, шкоди або небажаних наслідків. У такому контексті організації та індивіди часто прагнуть уникати, зменшувати чи керувати ризиками, щоб запобігти можливим негативним наслідкам. Цей підхід передбачає оцінку потенційних загроз і прийняття заходів для їх мінімізації або уникнення. У бізнесі компанії зазвичай розглядають різні загрози, такі як фінансові втрати, втрати репутації, конкуренція тощо, і розробляють стратегії для зменшення чи уникнення цих ризиків.

Розглядаючи ризик як можливість розвитку висловлюється ідея, що ризик не завжди є негативним чинником, але може також мати потенціал для стимулювання розвитку або досягнення успіху. Цей підхід акцентує на тому, що ризик включає у себе можливості для інновацій, вдосконалення та розвитку нових стратегій. Замість того, щоб уникати ризику за будь-яку ціну, цей підхід заохочує аналізувати ризики, розуміти їхні можливі наслідки і використовувати їх для досягнення позитивних результатів. У бізнесі підхід «ризик як можливість розвитку» може означати, що компанія готова приймати певний ризик у зусиллях досягнення інновацій або відкриття нових ринків, оскільки це може привести до більшого успіху в майбутньому.

Нами пропонується підхід до управління ризиком як намагання збалансувати загрози та можливості, що враховує можливість отримання позитивних результатів або вигід внаслідок певних ризиків. Згідно з цією концепцією, керування ризиками передбачає збалансування потенційних загроз і можливостей. Замість того, щоб просто уникати ризиків, люди й організації можуть активно оцінювати ризики, визначати, які можливості вони можуть принести, і ухвалювати рішення, які максимізують вигоди при прийнятті ризику. У бізнесі це може включати відкриття нових ринків або інвестування в інноваційні проекти, які несуть певний ризик, але також можуть призвести до значних можливостей для зростання та успіху. Важливою частиною цього підходу є здатність ефективно оцінювати ризики і приймати рішення на основі комплексної оцінки можливих наслідків, як позитивних, так і негативних.

Дисбаланси, які виникають між загрозами та можливостями, визначають різницю у вагомості, впливі або важливості між факторами, що можуть мати негативний або позитивний вплив на організацію, проєкт, діяльність або будь-яку іншу сферу діяльності. Вони виникають, коли переваги або небезпеки, пов'язані з певною ситуацією, розподілені нерівномірно або не враховуються належним чином.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ці дисбаланси можуть бути результатом різних факторів, таких як непередбачені зміни в економічних умовах, технологічні інновації, зміни в законодавстві, соціокультурні тенденції тощо. Вони можуть мати важливий вплив на стратегічне планування, прийняття управлінських рішень та загальний успіх організації чи проєкту.

Ефективне управління дисбалансами між загрозами та можливостями вимагає ретельного аналізу ризиків, прогнозування майбутніх тенденцій, виявлення можливостей для інновацій та розвитку, а також розроблення стратегій зменшення ризиків та максимізації можливостей.

У роботах С. В. Коверги [21; 22] ґрунтовно досліджено питання виникнення і динаміка дисбалансів у функціонуванні економічних систем, включаючи промислові підприємства. Погоджуючись з автором, ми вважаємо доцільним сконцентрувати увагу на дисбалансах між загрозами та можливостями, які можуть приймати різні форми, залежно від конкретної ситуації та умов.

Нами виділено наступні види дисбалансів в умовах ризику внаслідок наявності невизначеності:

1. Незбіг важливості. Цей тип дисбалансу виникає, коли певні загрози або можливості здавалися менш важливими або ймовірними, ніж вони насправді є (*наприклад, компанія може недооцінювати загрозу нового конкурента на ринку або недооцінювати потенційний попит на новий продукт*).

2. Незбіг відповідності реакції. Цей тип дисбалансу виникає, коли реакція на певну загрозу або можливість не відповідає її справжній суті або масштабу (*наприклад, організація може докласти занадто зусиль із реагування на невелику загрозу без адекватного оцінювання ризиків*).

3. Непередбачені взаємозв'язки. Цей тип дисбалансу виникає, коли взаємозв'язки між різними загрозами та можливостями не були передбачені або не враховані в процесі прийняття рішень (*наприклад, реалізація однієї можливості може спричинити появу нових загроз або навпаки*).

4. Незбіг таймінгу. Цей тип дисбалансу виникає, коли загрози або можливості розвиваються або з'являються раніше або пізніше, ніж очікувалося (*наприклад, введення нового законодавства може спричинити появу ризиків або можливостей раніше, ніж було передбачено*).

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

5. Неврегульовані ризики. Цей тип дисбалансу виникає, коли існують ризики або можливості, які не були враховані або не були адекватно управлінні в процесі прийняття рішень (*наприклад, компанія може не бути готовою до змін у ринковому середовищі або технологічних інновацій*).

6. Незбіг обсягу ресурсів. Цей тип дисбалансу виникає, коли доступні ресурси (фінансові, людські, матеріальні) не відповідають масштабу або складності загроз або можливостей (*наприклад, організація може мати недостатньо фінансових ресурсів для відповіді на стрімке зростання популярності її продукту або послуги*).

7. Незбіг ефективності заходів. Цей тип дисбалансу виникає, коли заходи, призначені для зменшення загроз або максимізації можливостей, не ефективні або не ефективно виконуються (*наприклад, впровадження заходів безпеки може бути неефективним через недостатню підготовку персоналу або недостатню оцінку ризиків*).

8. Незбіг культури організації. Цей тип дисбалансу виникає, коли культура організації не сприяє відкритому виявленню та вирішенню загроз або використанню можливостей (*наприклад, в організації може існувати страх або неприйняття змін, що може гальмувати ініціативи щодо ідентифікації та вирішення ризиків або використання можливостей*).

9. Незбіг стратегій. Цей тип дисбалансу виникає, коли стратегії управління ризиками або використання можливостей не відповідають стратегіям загального управління організації (*наприклад, компанія може мати стратегію розвитку нових ринків, але не мати відповідної стратегії управління ризиками, пов'язаними з цим розвитком*).

10. Незбіг пріоритетів. Цей тип дисбалансу виникає, коли пріоритети віддані одній змозі (загрозам або можливостям) на шкоду іншій (*наприклад, компанія може зосередитися на мінімізації ризиків ігноруючи при цьому нові можливості розвитку*).

11. Незбіг географічного розподілу. Цей тип дисбалансу виникає, коли загрози або можливості неоднаково розподілені в різних регіонах або географічних зонах (*наприклад, економічні труднощі в одному регіоні можуть привести до зростання можливостей у розвитку іншого регіону*).

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

12. Незбіг інтересів стейкхолдерів. Цей тип дисбалансу виникає, коли інтереси різних стейкхолдерів (клієнтів, акціонерів, співробітників тощо) відрізняються щодо важливості або переваг загроз та можливостей (*наприклад, акціонери можуть бажати максимізувати прибуток, вкладники – забезпечити стабільність, а співробітники – зберегти робочі місця*).

13. Незбіг інформаційної бази. Цей тип дисбалансу виникає, коли рішення ухвалюються на основі неповної або недостовірної інформації щодо загроз або можливостей (*наприклад, організація може ігнорувати загрозу кібератак через недооцінення важливості цього ризику або недостатню інформованість про потенційні наслідки*).

14. Незбіг технологічних знань. Цей тип дисбалансу виникає, коли організація не має необхідних технологічних знань або навичок для ефективного виявлення та використання можливостей або для ефективного управління загрозами (*наприклад, компанія може опинитися в невигідному становищі на ринку через відставання у використанні новітніх технологій*).

15. Незбіг між культурними та соціальними чинниками. Цей тип дисбалансу виникає, коли культурні чи соціальні особливості різних груп або регіонів впливають на сприйняття загроз та можливостей по-різному (*наприклад, в різних культурах можуть існувати різні ставлення до ризику або різні уявлення про можливості розвитку*).

Ці типи дисбалансів можуть виникати в різних сферах, таких як бізнес, фінанси, політика, технології тощо, і вимагають уважного аналізу та ефективного управління для забезпечення стійкості та успішності, їх слід урахувувати при стратегічному плануванні та управлінні ризиками для забезпечення збалансованого підходу до управління загрозами та можливостями. Аналіз різних типів дисбалансів між загрозами та можливостями в умовах ризику може допомогти ліпше зрозуміти широкий спектр факторів, що можуть впливати на ухвалення стратегічних рішень в організаціях та інших сферах діяльності.

Висновки і пропозиції. Проведений у статті аналіз наукових джерел показав, що терміни «невизначеність» та пов'язані з ним дефініції «ризик» та «прийняття рішень» є міждисциплінарними, про що свідчить статистика вживання термінів «невизначеність» (uncertainty), «ризик» (risks), «прийняття рішень» (decision making). Доведено, що взаємозв'язок ризику і невизначеності визначається способом, яким

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

вони впливають на прийняття рішень. Розширено та систематизовано класифікацію та надано характеристику видам та проявам невизначеності. Відзначено, що кожен з цих видів має свої властивості та може вимагати специфічних підходів для управління ними.

Акцентовано, що дослідження ризиків може проводитися в різних галузях і контекстах де потрібно прогнозувати, оцінювати та управляти можливими негативними наслідками, у зв'язку з чим нами виокремлено наукові галузі вивчення та напрямки аналізу ризиків в них. Крім загальновідомих підходів до ризику та невизначеності в контексті прийняття рішень як загроз та можливостей для розвитку, нами пропонується розглядати процес ефективного управління ризиками як намагання знайти баланс між загрозами та можливостями, що потребує діагностики виявлених дисбалансів. Підкреслено, що ефективне управління ризиками передбачає створення балансу між мінімізацією можливих негативних наслідків та використанням можливостей для досягнення позитивного результату. Збалансоване управління ризиками дозволяє мінімізувати негативні наслідки ризиків, а водночас ефективно використовувати можливості для досягнення позитивних результатів та розвитку.

Дисбаланси, які виникають між загрозами та можливостями, визначають різницю у вагомості, впливі або важливості між факторами, що можуть мати негативний або позитивний вплив на організацію, проєкт, діяльність або будь-яку іншу сферу діяльності. Вони виникають, коли переваги або небезпеки, пов'язані з певною ситуацією, розподілені нерівномірно або не враховуються належним чином. Нами здійснено аналіз різних типів дисбалансів між загрозами та можливостями в умовах ризику, що може допомогти ліпше зрозуміти широкий спектр факторів, що можуть впливати на ухвалення стратегічних рішень в організаціях та інших сферах діяльності.

Список використаних джерел

1. Knight F.H. Risk, Uncertainty, and Profit. Hart, Schaffner, and Marx Prize Essays, No. 31. Houghton Mifflin, Boston and New York, 1921.
2. Keynes J. M. The Collected Writings of John Maynard Keynes / E. Johnson & D. Moggridge, Eds.). – Royal Economic Society, 1978. – 779 p.
3. Simon H. A. Rational choice and the structure of the environment / H. A. Simon // Psychological Review. – 1956. – Vol. 63(2). – Pp. 129-138.
4. Simon H. A. Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason. – MIT press. – 1997. – Vol. 3.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

5. Keeney R. L. Group decision making using cardinal social welfare functions / R. L. Keeney, C. W. Kirkwood // *Management Science*. – 1975. Vol. 22(4). – Pp. 430-437.
6. Kahneman D. Prospect theory: An analysis of decision under risk / D. Kahneman, A. Tversky // *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I*. – 2013. – Pp. 99-127.
7. Tversky A. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases: Biases in judgments reveal some heuristics of thinking under uncertainty / A. Tversky, D. Kahneman // *Science*. – 1974. – Vol. 185(4157). – Pp. 1124-1131.
8. Adizes I. Corporate lifecycles: How and why corporations grow and die and what to do about it / I. Adizes. – Prentice Hall Pr., 1988. – 384 p.
9. Drucker P. *Managing for results* / P. Drucker. – Routledge, 2012.
10. Weick K. E. *Managing the Unexpected: Assuring High-Performance in an Age of Complexity* / K. E. Weick, K. M. Sutcliffe. – San Francisco: Jossey-Bass, 2001.
11. Чуприна І. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності / І. Чуприна // *Зб. наук. праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. – 2012. – № 4 (70). – С. 187–194.
12. Швець Ю. Ризики в діяльності промислових підприємств: види, методи оцінки та заходи подолання ризику / Ю. Швець // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2018. – № 17 (2). – С. 131-135.
13. Вараксіна О. Сутність підприємницького ризику в господарській діяльності підприємства / О. Вараксіна, А. Кругова // *Економіка та суспільство*. – 2021. – № 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-35>.
14. Оксенюк К. Систематизація класифікаційних ознак підприємницького ризику / К. Оксенюк // *Молодий вчений*. – 2019. – № 8(72). – Pp. 328-330. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-69>.
15. Вишневська О. Підприємницький ризик в управлінні конкурентоспроможністю підприємства / О. Вишневська // *Економіка і суспільство*. – 2016. № 7. – С. 232–237.
16. Зелінська О. Основи управління комерційними ризиками підприємств / О. Зелінська, А. Євдокімов // *Економіка та держава*. – 2019. – № 11. – С. 96–99. DOI: [10.32702/2306-6806.2019.11.96](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.11.96).
17. Левенчук Л. Ймовірнісне моделювання операційних ризиків / Л. Левенчук, В. Гуськова, П. Бідюк // *Наукові вісті КПІ*. – 2021. – № 3. – С. 26–37. DOI: [10.20535/kpissn.2021.3.251681](https://doi.org/10.20535/kpissn.2021.3.251681).
18. Uncertainty, risks, decision making: Google Books Ngram Viewer [Electronic resource]. – Access Mode: https://books.google.com/ngrams/graph?content=uncertainty%2Crisks%2Cdecision+making&year_start=1900&year_end=2004&corpus=en-2012&smoothing=1.
19. Решетило П. Невизначеність та ризик: співвідношення понять та специфіка прийняття рішень / П. Решетило, Ю. Федотова // *Проблеми системного підходу в економіці*. – 2020. – № 3(77). – С. 149-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-41>.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

20. Артемов В. Особливості процесів прийняття рішень в умовах невизначеності / В. Артемов, І. Сингаївська // Вчені записки Університету «КРОК». – 2022. – № 1(65). – С. 149–163. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-65-149-163>.

21. Коверга С. Способи виявлення дисбалансів і підходи до формалізації функціонування економічних систем / С. Коверга // Науковий вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2016. – № 2. – С. 164-172.

22. Коверга С. Моделі та методи прийняття рішень у сфері управління збалансованим розвитком промислових підприємств / С. Коверга // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. – № 1. – С. 144-156.

References

1. Knight, F.H. (1921). *Risk, Uncertainty, and Profit. Hart, Schaffner, and Marx Prize Essays*, No. 31. Houghton Mifflin, Boston and New York.
2. Keynes, J.M., & Moggridge, D. (Eds.) (1978). *The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Royal Economic Society.
3. Simon, H.A. (1956). Rational choice and the structure of the environment. *Psychological Review*, 63(2), 129-138.
4. Simon, H.A. (1997). *Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason* (Vol. 3). MIT press.
5. Keeney, R. L., & Kirkwood, C. W. (1975). Group decision making using cardinal social welfare functions. *Management Science*, 22(4), 430-437.
6. Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect theory: An analysis of decision under risk. In *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I* (pp. 99-127).
7. Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases: Biases in judgments reveal some heuristics of thinking under uncertainty. *Science*, 185(4157), 1124-1131.
8. Adizes, I. (1988). *Corporate lifecycles: How and why corporations grow and die and what to do about it*. Prentice Hall Pr.
9. Drucker, P. (2012). *Managing for results*. Routledge.
10. Weick K. E. and Sutcliffe K. M. (2001). *Managing the Unexpected: Assuring High-Performance in an Age of Complexity*. San Francisco: Jossey-Bass.
11. Chupryna, I. (2012). Poniattia ta klasyfikatsiia ryzykiv v pidpriemnytskii diialnosti [The concept and classification of risks in business]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky – Collection. of science works of VNAU. Series: Economic Sciences*, 4, 187–193.
12. Shvets, Yu. (2018). Ryzyky v diialnosti promyslovykh pidpriemstv: vydy, metody otsinky ta zakhody podolannia ryzyku [Risks in the activity of industrial enterprises: types, assessment methods and measures to overcome risk]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 17(2), 131-135.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

13. Varaksina, O., & Kruhova, A. (2021). Sutnist pidpriemnytskoho ryzyku v hospodarskii diialnosti pidpriemstva [The essence of entrepreneurial risk in the economic activity of the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 24. doi: 10.32782/2524-0072/2021-24-35.

14. Okseniuk, K. (2019). Systematyzatsiia klasyfikatsiinykh oznak pidpriemnytskoho ryzyku [Systematization of classification features of entrepreneurial risk]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 8(72), 328-330. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-69>.

15. Vyshnevskaya, O. (2016). Pidpriemnytskyi ryzyk v upravlinni konkurentosprozhnisti pidpriemstva [Entrepreneurial risk in managing the competitiveness of the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 7, 232–237.

16. Zelinska, O., Yevdokimov, A. (2019). Osnovy upravlinnia komertsiiinymy ryzykamy pidpriemstv [Fundamentals of business risk management of enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 11, 96–99. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.11.96.

17. Levenchuk, L.B., Huskova, V.H., Bidyuk, P.I. (2021). Imovirnisne modelivannia operatsiinykh ryzykiv [Probabilistic modelling of operational risks]. *Naukovi visti KPI – KPI Science News*, 3, 26–37. DOI: 10.20535/kpissn.2021.3.251681.

18. Uncertainty, risks, decision making: Google Books Ngram Viewer. https://books.google.com/ngrams/graph?content=uncertainty%2Crisks%2Cdecision+making&year_start=1900&year_end=2004&corpus=en-2012&smoothing=1.

19. Reshetylo, P., & Fedotova Yu. (2020). Nevyznachenist ta ryzyk: spivvidnoshennia poniat ta spetsyfika pryiniattia rishen [Uncertainty and risk: relationship of concepts and specifics of decision-making]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of the system approach in economics*, 3(77), 149-154. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-41>.

20. Artemov, V., & Synhaivska, I. (2022). Osoblyvosti protsesiv pryiniattia rishen V umovakh nevyznachenosti [Peculiarities of decision-making processes in conditions of uncertainty]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of the University "KROK"*, 1(65), 149–163. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-65-149-163>.

21. Koverha, S. (2016). Sposoby vyivlennia dysbalansiv i pidkhody do formalizatsii funktsionuvannia ekonomichnykh system [Methods of identifying imbalances and approaches to formalization of the functioning of economic systems]. *Naukovyi visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii – Scientific Bulletin of the Donbas State Machine-Building Academy*, (2), 164-172.

22. Koverha, S. (2016). Modeli ta metody pryiniattia rishen u sferi upravlinnia zbalansovanyim rozvytkom promyslovykh pidpriemstv [Decision-making models and methods in the sphere of managing the balanced development of industrial enterprises]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, (1), 144-156.

Отримано 13.11.2023

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

UDC 005.334:005.53

JEL Classification: D21

Andrii Prishchenko

Doctor of Philosophy,

Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipro, Ukraine

E-mail: andrey.prishchenko@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7243-5520>**UNCERTAINTY AND RISKS: INTERCONNECTION,
INTERDEPENDENCE AND IMBALANCES IN DECISION-MAKING**

Abstract. *The analysis of scientific sources carried out in the article showed that the terms “uncertainty” and related definitions of “risk” and “decision-making” are interdisciplinary, as evidenced by the statistics of the use of the terms “uncertainty”, “risk”, “decision-making”. It is proven that the relationship between risk and uncertainty is determined by the way they influence decision-making. The classification has been expanded and systematized, and the types and manifestations of uncertainty have been characterized. It is noted that each of these species has its own properties and may require specific approaches to their management.*

It is emphasized that the study of risks can be carried out in various fields and contexts where it is necessary to predict, evaluate and manage possible negative consequences, in connection with which we have singled out scientific fields of study and areas of risk analysis in them. In addition to well-known approaches to risk and uncertainty in the context of decision-making as threats and opportunities for development, we propose to consider the process of effective risk management as an effort to find a balance between threats and opportunities, which requires diagnosis of identified imbalances. It is emphasized that effective risk management involves creating a balance between minimizing possible negative consequences and using opportunities to achieve a positive result. Balanced risk management allows you to minimize the negative consequences of risks, and at the same time effectively use opportunities to achieve positive results and development.

Imbalances that occur between threats and opportunities determine the difference in weight, impact or importance between factors that can have a negative or positive impact on an organization, project, activity or any other field of activity. They occur when the benefits or risks associated with a particular situation are unevenly distributed or not properly accounted for. An analysis of various types of imbalances between threats and opportunities in risk conditions is carried out, which can help to better understand a wide range of factors that can influence strategic decision-making in organizations and other spheres of activity.

Key words: *uncertainty; risk; decision-making; management; imbalance.*

Fig.: 1. Table: 2. References: 22.

Бібліографічний опис для цитування:

Пріщенко А. Невизначеність та ризик: взаємозв'язок, взаємозалежність та дисбаланси при ухваленні рішень. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 161-179.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-180-198](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-180-198)

УДК 339.747

JEL Classification: E32

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). **Scopus Author ID:** [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

Ігор Поцелуйко

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: igor.potseluiiko@protonmail.ch. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

**ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ
ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Анотація. У статті поглиблено теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності та особливостей її формування в межах фінансової системи країни. Зокрема проаналізовано сутність таких категорій, як «нестабільність», «економічна нестабільність». Це було реалізовано на основі аналізу наукових підходів до трактування цих категорій, виокремлення та дослідження їхніх змістових ознак. Також увага була приділена аналізу дефініції «фінансова стабільність», зокрема виокремлено підходи до дослідження її природи. На основі теоретичних положень обґрунтування змісту фінансової нестабільності, її специфічних ознак, досліджено сутність фінансової нестабільності.

Ключові слова: нестабільність; дисипативність; економічна нестабільність; фінансова стабільність; фінансова нестабільність; фінансова система; фінансові установ.
Рис.: 2. Бібл.: 29.

Постановка проблеми. Фінансова система відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, а фінансові відносини є невід'ємною складовою формування та функціонування економічних відносин у країні. Важливість окресленої системи для забезпечення розбудови господарства складно перебільшити, оскільки основу будь-якого економічного розвитку в сучасному суспільстві становлять фінансові відносини і відповідні фінансові ресурси.

Фінансові відносини сьогодні формують основу для розвитку всього фінансового ринку будь-якої розвиненої країни. Реалізуючи тотальний вплив на діяльність усіх без винятку економічних суб'єктів,

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

фінансові відносини також визначають особливості їх подальшого функціонування, відіграють ключову роль у процесах пошуку додаткових ресурсів для подальшого розвитку таких суб'єктів. Проте, безумовно, будучи невід'ємною складовою нашого життя, фінансова сфера є джерелом і деструктивних процесів та явищ, які у своєму існуванні формують складні, інколи кризові умови для подальшого розвитку економічних суб'єктів. Таким чином, у площині функціонування фінансової системи можуть виникати як позитивні, так і негативні імпульси для подальшого розвитку економічних процесів.

Фінансова нестабільність є одним із ключових чинників формування кризових явищ у розвитку національної економіки. Досвід функціонування розвинутих країн та численні економічні кризи, які періодично відбуваються у межах світової економіки, свідчать, що фінансові відносини є досить непередбачуваними, швидкозмінними та не до кінця вивченими для науковців. Незважаючи на численні дослідження, питання визначення та аналізу причин виникнення непрогнозованих моделей фінансової поведінки економічних суб'єктів залишаються і надалі актуальними для подальшого їх вивчення. Загалом саме поведінка таких суб'єктів і формує дисипативні процеси у фінансовій системі, на фінансових ринках, які мають здатність досить швидко поширюватися на інші сфери національної економіки. Відповідно питання дослідження фінансової нестабільності залишаються і нині актуальними, важливими з позиції пошуку нових напрямів активізації розвитку економіки. Без стабільного функціонування фінансової системи забезпечити ефективний та поступовий економічний розвиток у країні не можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу саме питанням забезпечення фінансової стабільності функціонування як фінансової системи країни, так і загалом національної економіки у своїх працях приділили такі вчені: Я. Белінська, В. Вовченко, Л. Гриценко, Т. Гудзь, В. Козюк, А. Лазня, В. Лесик, О. Люльов, Т. Мусієць, А. Петрук, О. Петрук, Н. Плешакова, І. Попов, Б. Пшик, Н. Самко, Т. Унковська, О. Фарина І. Фішер та ін.

Питання сутності фінансової нестабільності розглядалися в наукових роботах багатьох як вітчизняних, так і закордонних учених. Досліджували зміст фінансової нестабільності Г. Возняк, В. Геєць, В. Корнєєв, А. Мещеряков, Ф. Мішкін, М. Наумова, І. Чирак та ін.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні напрацювання науковців у сфері пізнання сутності фінансової нестабільності, причин її виникнення, наслідків впливу на розвиток макроекономічних систем недостатньо обґрунтованими залишаються теоретичні положення формування такої нестабільності, конкретизації її змісту. Зокрема, уточнення потребує категорія «фінансова нестабільність».

Метою статті є поглиблення теоретичних положень формування фінансової нестабільності в розвитку макроекономічних систем, визначення її сутності та змістовних ознак.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення фінансової стабільності є однією з найбільш важливих передумов формування сприятливого середовища для економічного розвитку будь-якої країни. Складність фінансових відносин, які розвиваються в сучасному суспільстві, формує і складну фінансову систему, у якій функціонують усі без винятку економічні суб'єкти. Саме така складність структури зазначеної системи, її динамічний розвиток та взаємодія з іншими складовими національної економіки впливає на чутливість такої системи до впливу зовнішніх та внутрішніх чинників.

У сучасному світі фінансові відносини дуже тісно пов'язані в єдиному світовому фінансовому просторі через активну взаємодію країн, підприємств, окремих регіонів та домогосподарств у системі світової економіки. Це вже призвело до того, що будь-які дисипативні процеси у функціонуванні фінансових систем окремих країн обов'язково впливають на функціонування таких систем в інших країнах світу [3; 7; 18]. Глобалізаційні процеси та розвиток фінансової економіки лише поглиблюють взаємодію між фінансовими системами різних країн, а активний розвиток цифрової економіки в усьому світі сприяє розвитку такої взаємодії на основі активного використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у процесах руху фінансових ресурсів між економічними суб'єктами. Питання фінансової нестабільності стає одним із пріоритетних в усьому світі, а міжнародні фінансові організації та інституції окремих держав світу докладають значних зусиль для розробки антикризових міжнародних стандартів та індикаторів, які дали б змогу визначати стан фінансової нестабільності та виробляти механізми для досягнення фінансової стабілізації [13, с. 16].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Розглянемо сутність категорії «фінансова нестабільність». Для цього спочатку конкретизуємо, що взагалі означає нестабільність у розвитку не лише економічних систем. У Словнику української мови зазначено, що нестабільний – це такий стан, який характеризується «нестійкістю, мінливістю» [15]. В. М. Геєць стверджує, що «нестабільність – це стан системи, що характеризується коливанням внаслідок порушення існуючих у ній взаємозв'язків» [4, с. 2]. М. А. Наумова констатує, що «нестабільність являє собою деформацію структури, функцій або будь-яких процесів соціально-економічних систем, яка змінює ці системи і загрожує їх цілісності. Нестабільність може проявлятися як на локальному рівні окремих систем (нестабільність економіки, державної влади тощо), їх взаємодії один з одним, так і на глобальному рівні всього суспільства. Нестабільність суспільства розуміється як відсутність стійкості і неможливість розвиватися відповідно до змінних умов» [14, с. 202].

Отже, до основних ознак нестабільності належать такі:

- непередбачувана змінність моделі поведінки об'єкта, системи, процесу;
- екзогенна або ендогенна причинність виникнення та розвитку;
- зміна статичних компонентів об'єкта, процесу, системи, які трансформуються непрогнозовано та непередбачувано (зміна структури, функцій, набору компонентів та підсистем і т.ін.);
- просторовий вимір дисипативних процесів (нестабільність у статистиці, яка характеризує ознаку (властивість) певної системи);
- антипод процесам розвитку на основі стабільності, рівноваги, прогнозованості конкретного об'єкта, процесу, системи та інші ознаки.

Безпосередньо нестабільність притаманна всім системам, які мають здатність змінюватися в часі й поведінку яких можна описати за допомогою показників динаміки. Проте найбільш важливого значення з прикладного погляду нестабільність відіграє саме у функціонуванні та розвитку соціально-економічних систем. Для цих систем процеси непередбачуваності та турбулентності завжди сприяють їх трансформації і це не завжди обумовлюється саме прогресивними змінами. Враховуючи тісний зв'язок між усіма типами зазначених систем, будь-яка зміна однією із систем досить часто впливає на зміну інших і таким чином відбувається трансформація економічних систем вже вищого

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

порядку (макросистем). Саме тому важливим в економіці є забезпечення максимально можливого рівня передбачуваності економічних процесів, поведінки економічних суб'єктів та вчасне й оперативне реагування на зміну стабільності цих явищ.

Розглянемо детальніше сутність економічної нестабільності як одного з багатьох видів нестабільності систем різної природи. Цим питанням на сьогодні в економічній науці присвячено значну кількість публікацій та досліджень, оскільки вченими було доведено й емпірично, і на основі формулювання теоретичних положень, що для економічного розвитку країни важливим є стабільність економічного простору, у якому відбувається розвиток господарських відносин.

Питання конкретизації сутності економічної стабільності є непростим. У наукових роботах на сьогодні вченими в більшості випадків приділяється увага саме макроекономічній стабільності як об'єктивно важливої умови забезпечення довгострокового та стабільного розвитку національної економіки. Наприклад Л. А. Могиліна пропонує економічну нестабільність розуміти як «стан розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативно реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування внаслідок порушення існуючих у ній взаємозв'язків» [12, с. 133].

Також представимо декілька наукових концепцій розгляду сутності категорії «макроекономічна нестабільність»:

1) макроекономічну стабільність» необхідно розглядати з огляду на два основних аспекти, а саме: по-перше, як стан, у якому баланси між рівнем та зростанням ключових макроекономічних змінних є стійкими, мінливість макроекономічних змінних є помірною і лежить у межах прийнятного діапазону, відсутня повна невизначеність щодо макроекономічного середовища; по-друге, як процес попередження, запобігання, ліквідації загроз економічному зростанню з метою задоволення зростаючих потреб суб'єктів економічної системи в умовах обмежених ресурсів [10, с. 10];

2) макроекономічна стабільність – такий стан економіки, який склався під впливом комплексу взаємообумовлених та взаємопов'язаних чинників: економічних, політико-правових, демографічних, нау-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

ково-технічних, природних, поведінкових, і характеризується тривалою стійкістю макроекономічної ситуації (системи) загалом та окремих макроекономічних показників [19, с. 269];

3) макроекономічна нестабільність означає, що розвиток економіки супроводжується відхиленням від нормального процесу розвитку [28, с. 86].

Таким чином, для економічної (макроекономічної) нестабільності притаманним є такі специфічні ознаки:

– системне явище, яке виникає спонтанно і періодично в межах різних рівнів економічних систем (світова, національна, регіональна, галузева, рівень окремих суб'єктів господарювання);

– явище, що пов'язане з непередбачуваністю розвитку економічних систем, розгортанням економічного простору, в якому моделі поведінки суб'єктів господарювання є непостійними, швидкозмінними та складно прогнозованими;

– непрогнозованість часу виникнення, наслідків розгортання і впливу на інші підсистеми, у тому числі й інші господарські системи;

– можливість протидіяти за допомогою системи загальноприйнятих економічних (зокрема спектра фінансових) методів та інструментів;

– можливість виявлення на основі використання відповідних методичних положень та опрацювання економічної інформації;

– виникає на основі руйнування з погляду економічної системи статичних її компонентів (зв'язків, структури, сукупності функцій) тощо [26; 29].

Враховуючи окреслені вище результати дослідження сутності економічної нестабільності та її змістових ознак, проаналізуємо більш детально природу фінансової нестабільності та які специфічні риси їй притаманні. Для цього спочатку розглянемо зміст категорії «фінансова стабільність», оскільки науковці в переважній більшості своїх робіт з вивчення складних стохастичних процесів у різних типах фінансових систем оперують насамперед цією дефініцією. На рис. 1 представлено окремі наукові підходи до розгляду сутності категорії «фінансова стабільність».

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

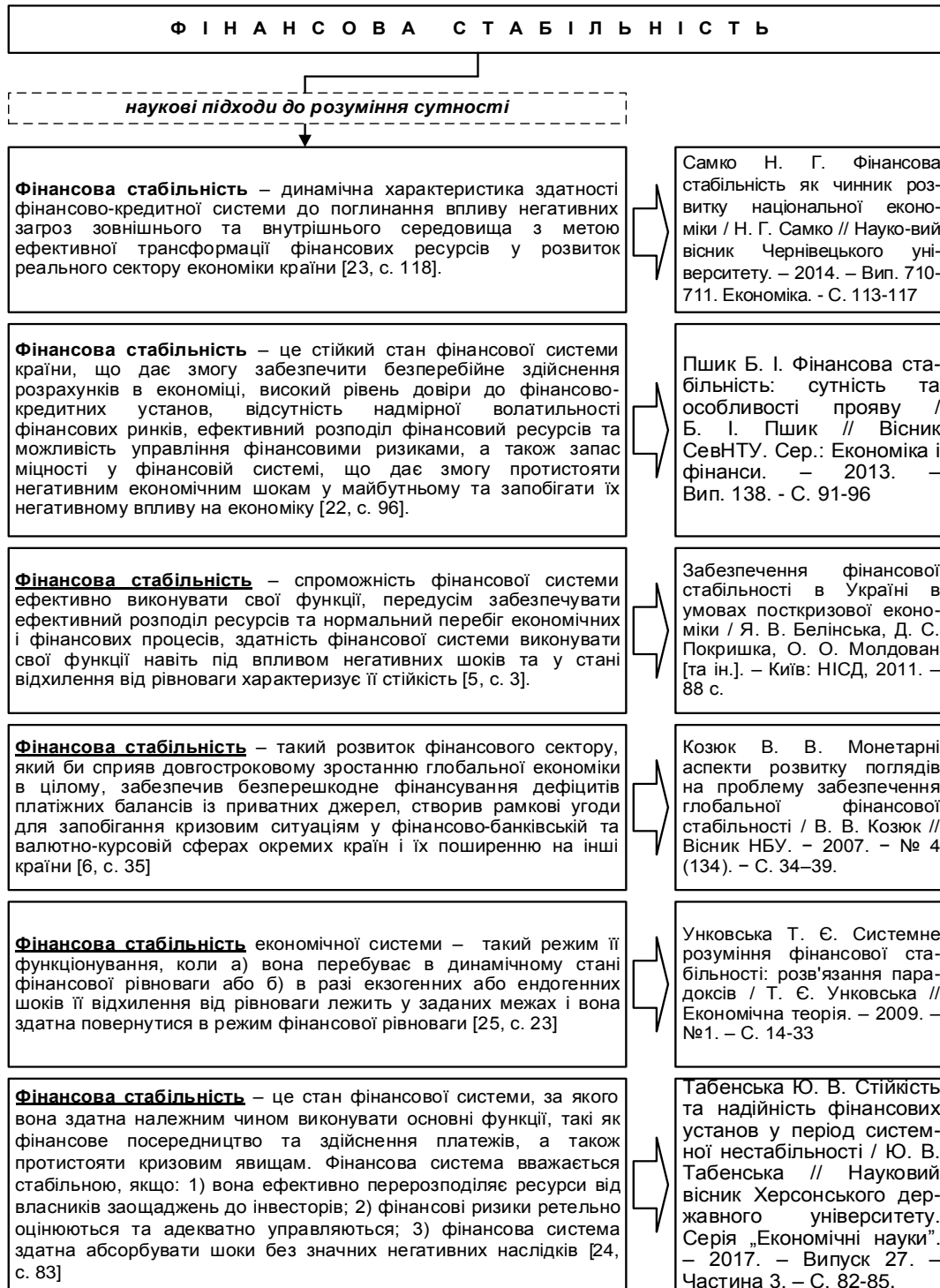

Рис. 1. Наукові підходи до розгляду сутності фінансової стабільності

Джерело: систематизовано авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Отже, враховуючи представлені на рис. 1 наукові концепції розгляду сутності фінансової стабільності, визначимо базові ознаки цієї дефініції, що дозволить конкретизувати зміст «фінансової нестабільності». До їх числа можна віднести такі:

1) стійкість фінансової системи країни до зовнішніх та внутрішніх чинників;

2) можливість системи протидіяти факторам, що на неї впливають за рахунок певного рівня власної фінансової стійкості, повертатися в положення рівноваги;

3) можливість відновлювати зв'язки між економічними суб'єктами в результаті їх руйнування;

4) стабільний розвиток фінансових установ (банківських, небанківських), їхня спроможність забезпечувати процес трансформації заощаджень економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси;

5) стабільний розвиток фінансової інфраструктури, а саме: розвиток фінансових установ, ефективне функціонування платіжної інфраструктури, відсутність перманентної змінності нормативно-правового забезпечення, якість роботи державних інститутів і т. ін.;

6) забезпечення вільної конкуренції на ринку фінансових послуг;

7) наявність високого рівня фінансової довіри в суспільстві;

8) можливість побудови дієвих систем ризик-менеджменту в банківських і небанківських установах, які забезпечують стабільність їхньої роботи;

9) здатність фінансової системи гармонійно виконувати власні функції [20, с. 2; 10, с. 13; 8, с. 222; 11; 21; 27].

Враховуючи представлені ознаки, доцільно, на наш погляд, фінансову стабільність розглядати у двох вимірах:

1) статичний – це стан фінансової системи, який характеризується стійкістю до ендогенних та екзогенних чинників, її здатність виконувати власні функції та забезпечувати ефективний розвиток фінансових установ, формувати належний рівень їх стійкості;

2) динамічний – процес розвитку фінансової системи, який характеризується стабільним довгостроковим її функціонуванням, здатністю виконувати власні функції, протидіяти негативним змінам, які відбуваються в межах національної економіки та формувати сприятливі умови для розвитку фінансових установ, виконання ними покладених на них функцій.

Саме виокремлення двох підходів до розуміння фінансової стабільності зумовлено тим, що загалом рівень такої стабільності можливо

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

визначити в певний період часу і зробити відповідні висновки про сучасний стан функціонування фінансової системи та окремих її компонентів. Статичний підхід дозволяє оцінити ризики функціонування фінансових установ, проводити стрес тестування їхнього поточного стану, що здійснюється на основі відповідної фінансової інформації про функціонування таких установ.

Динамічний підхід характеризується передусім аналізом розвитку фінансової системи в певному проміжку часу, що дозволяє визначити тренди її функціонування та констатувати основні зміни, які були притаманні її становленню і забезпечили розвиток (якщо він був). Динамічний підхід дозволяє розглядати фінансову стабільність як динамічну систему, яка постійно розвивається в стохастичному зовнішньому середовищі, змінюється. Цей підхід є важливим саме для розуміння системних тенденцій у функціонуванні фінансової системи, базових проблем її розвитку, визначення заходів активізації такого розвитку в довгостроковій перспективі.

Враховуючи представлені теоретичні положення про сутність фінансової нестабільності, логічним є твердження, що фінансова нестабільність є антиподом, протилежним явищем до фінансової стабільності, яку також можна розглядати у двох вимірах: статичному – фіксований на основі результатів дослідження нестабільний стан фінансової системи та окремих її компонентів; динамічний – тривалий період нестабільного функціонування фінансової системи, якому притаманні дисипативні процеси. Динамічний підхід дозволяє не лише констатувати стан фінансової системи (її підсистем, фінансовий стан суб'єктів господарювання), але й аналізувати причини виникнення нестабільності такої системи, потенційні можливості її виходу з кризової ситуації.

Отже, фінансову нестабільність варто розглядати як системну характеристику фінансової системи, яка відображає дисипативні, турбулентні процеси в розвитку такої системи, які ускладнюють її здатність виконувати покладені на неї функції, забезпечувати сприятливі умови для функціонування фінансових установ, їхньої здатності перетворювати фінансові ресурси економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для економічного розвитку країни. На рис. 2 представлені окремі теоретичні положення щодо визначення сутності фінансової нестабільності.

До ознак фінансової нестабільності належать такі:

1) неспроможність протидіяти ендогенним та екзогенним викликам, які деструктивно впливають на розвиток фінансової системи;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- 2) неможливість прогнозування подальшого розвитку фінансової системи та окремих її компонентів;
- 3) формування складних системних ризиків у розвитку фінансової системи;
- 4) необхідність втручання органів державної влади для забезпечення відновлення стабільності фінансової системи;
- 5) нестабільність на валютному ринку;
- 6) нестабільний розвиток фінансових установ, необхідність підвищення їхньої стійкості;
- 7) неефективний розвиток кредитного ринку та неможливість фінансових установ забезпечити суб'єктів господарювання доступними позиковими коштами;
- 8) зростанні ризиків операцій, які здійснюються на міжнародних валютних ринках;
- 9) відсутності чітко виражених тенденцій (зокрема циклічних, динамічних та структурних);
- 10) різка зміна макрофінансових показників, параметрів у функціонуванні фінансових установ та фінансових показників функціонування інших суб'єктів господарювання [2; с. 76; 13, с. 23; 16, с. 30-31].

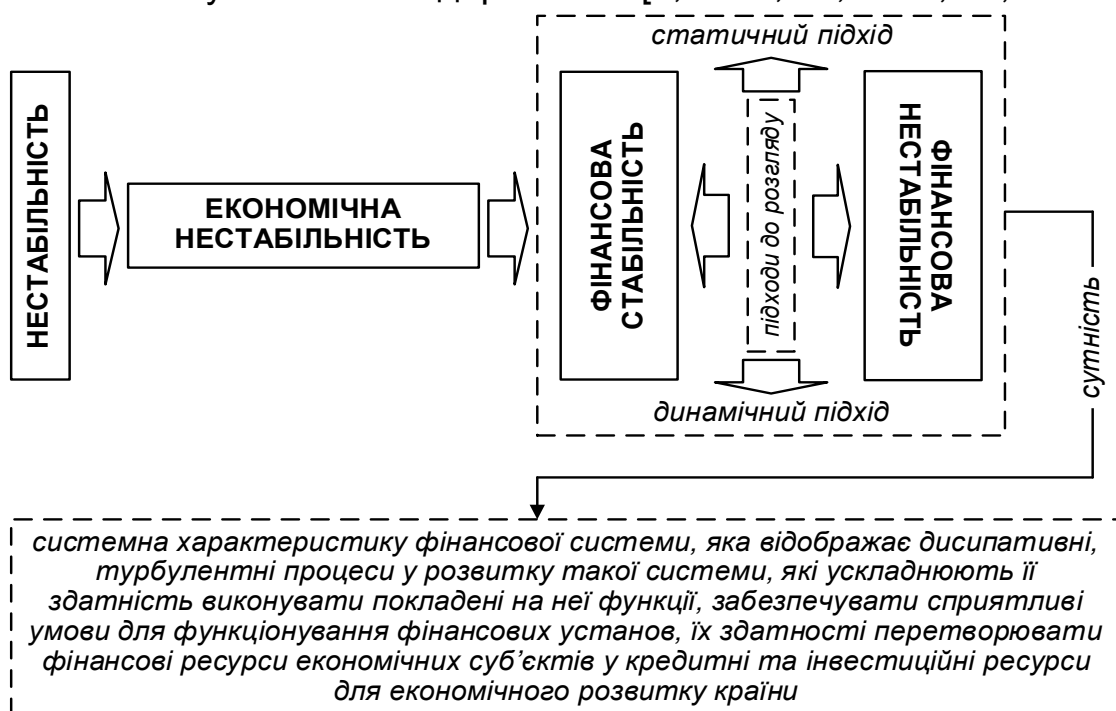

Рис. 2. Категоріальний простір дослідження сутності фінансової нестабільності

Джерело: складено авторами на основі [1; 9; 28; 17].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Звичайно, крім перерахованих, серед ознак фінансової нестабільності можливо виокремити й інші специфічні риси, враховуючи загальну складність дослідження дисипативних процесів у розвитку фінансової системи, складну структуру такої системи та можливість виникнення кризових ситуацій у будь-якій з її підсистем.

Висновки і пропозиції. У статті поглиблено теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності та особливостей її формування в межах фінансової системи країни. Обґрунтовано, що без забезпечення стабільних умов функціонування такої системи не можливо забезпечити стійкість національної економіки до зовнішніх загроз, сформувати умови для фінансової і, відповідно, економічної безпеки країни. У підсумку, від кризових подій у фінансовій системі країни, на ринках фінансових послуг, у діяльності банківських установ відбувається погіршення соціально-економічного забезпечення та захисту громадян, а отримані в попередніх роках досягнення можуть бути знівельовані.

У статті проаналізовано сутність таких категорій, як «нестабільність», «економічна нестабільність», «фінансова стабільність», що було реалізовано на основі вивчення наукових підходів до трактування цих категорій, виокремлення та дослідження їхніх змістових ознак. Також вагома увага була приділена аналізу дефініції «фінансова стабільність». Детальний розгляд наявних у науковій літературі підходів до розгляду цієї дефініції дозволив виокремити два підходи до можливого її трактування: статичний та динамічний. У роботі деталізовано сутність кожного з них.

На основі теоретичних положень обґрунтування змісту фінансової нестабільності, її специфічних ознак було досліджено сутність фінансової нестабільності, що також було розкрито через використання статичного та динамічного підходів до трактування цієї дефініції. У підсумку запропоновано універсальне її трактування: фінансова нестабільність – системна характеристика фінансової системи, яка відображає дисипативні, турбулентні процеси в розвитку такої системи, які ускладнюють її здатність виконувати покладені на неї функції, забезпечувати сприятливі умови для функціонування фінансових установ, їхньої здатності перетворювати фінансові ресурси економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для економічного розвитку країни. Також було виокремлено та розглянуто базові характерні риси фінансової нестабільності.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Список використаних джерел**

1. Вовченко О. С. Фінансова стабільність банків в умовах динамічного макроекономічного середовища [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Університет банківської справи. – Львів, 2021. – 24 с. – Режим доступу: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/9528/1/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%92%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%A1.%20%21..pdf>.
2. Возняк Г. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку / Г. Возняк, В. Коваль // Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2023. – № 4. – С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-71-78>.
3. Вплив фінансової системи на стабільність економічного розвитку [Електронний ресурс] : монографія / за ред. д.е.н., професора А. А. Мещерякова. – Серія «Бізнес. Економіка. Фінанси». – Дніпро : УМСФ, 2019. – 132 с. – Режим доступу: <http://biblio.umsf.dp.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3629/%d0%9c%d0%b5%d1%89%d0%b5%d1%80%d1%8f%d0%ba%d0%be%d0%b2%20%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d1%8f.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – Київ : Ін-т екон. прогнозів., 2000. – 344 с.
5. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / Я. В. Белінська, Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]. – Київ : НІСД, 2011. – 88 с.
6. Козюк В. В. Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності / В. В. Козюк // Вісник НБУ. – 2007. – № 4 (134). – С. 34–39.
7. Корнеєв В. В. Стійкість фінансових ринків в умовах відкритої економіки / В. В. Корнеєв // Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2-х ч. – Київ : КНТЕУ, 2008. – Т.2. – С. 233–247.
8. Лазня А. В. Зв'язок поняття "фінансова стабільність" із категоріями економічної науки / А. В. Лазня // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «УАБС НБУ». - 2012. – Вип. 34. - С. 218-225.
9. Лесик В. О. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук (доктора філософії) / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. – Харків, 2018. – 364 с. – Режим доступу: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Lesyk-V.O.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf>.
10. Люльов О. В. Детермінанти макроекономічної стабільності: аналіз міжнародних підходів та динаміка індикаторів в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Люльов // Вісник СумДУ. Серія "Економіка". – 2016. – № 3. – С. 7-14. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/324232582.pdf>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

11. Миронов Ю. Б. Стабілізація національної економіки на основі банківського рейтингування в умовах макроекономічної нестабільності [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Львівська комерційна академія. – Львів: ЛКА, 2016. - 20 с. – Режим доступу: <https://kerivnyk.info/myronov-aref>.

12. Могиліна Л. А. Науково-теоретичні основи економічної нестабільності в контексті її впливу на фінансову безпеку підприємств [Електронний ресурс] / Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2014. - Вип. 39. - С. 127-134. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53133/1/Mohylina_economic_instability.pdf.

13. Мусієць Т. В. Індикатори фінансової стабільності країн світу [Електронний ресурс] / Т. В. Мусієць, Я. О. Оглобля // Інтелект XXI. - 2014. - № 1. - С. 16-27. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=int_XXI_2014_1_4.

14. Наумова М. А. Теоретичні аспекти дослідження соціально-економічної нестабільності на ринку праці [Електронний ресурс] / М. А. Наумов // Приазовський економічний вісник. – 2020. – Випуск 6(23). – С. 200-207. – Режим доступу: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/6_23_ukr/38.pdf.

15. НЕСТАБІЛЬНИЙ [Електронний ресурс] // Словник української мови. – Режим

доступу: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9#:~:text=%D0%AF%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B7%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E%2C%20%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E>.

16. Петрук А. О. Фінансова стабільність комерційних банків з урахуванням операцій з похідними фінансовими інструментами [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування / Державний університет «Житомирська політехніка». – Житомир, 2022. – 335 с. – Режим

доступу: [https://ztu.edu.ua/site/files/1/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0/%D0%90%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8/2023/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%90_%D0%9E_%20\(1\).pdf](https://ztu.edu.ua/site/files/1/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0/%D0%90%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8/2023/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%90_%D0%9E_%20(1).pdf).

17. Піддубна В. Г. Маркетинг банківських інновацій в умовах фінансової нестабільності : дис. ... канд. екон. наук / Вікторія Григорівна Піддубна. – Одеса, 2020. – 238 с.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

18. Плєшакова Н. А. Фінансова стабільність у забезпеченні фінансової безпеки України [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 22 с. – Режим доступу: https://scc.knu.ua/upload/iblock/46d/aref_Plieshakova%20N.A..pdf.

19. Попельнюхов Р. В. Макроекономічна стабільність як фактор покращення інвестиційної привабливості [Електронний ресурс] / Р.В. Попельнюхов // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 266-275. – Режим доступу: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_6/266_Pop.pdf.

20. Попов І. В. Методичні підходи до визначення стабільності фінансової системи [Електронний ресурс] / І. В. Попов. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1177>.

21. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс] : монографія / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, Т. А. Васильєва та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук Л. Л. Гриценко. – Суми : Сумський державний університет, 2021. – 379 с. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83909/3/Hrytsenko_finansova_systema.pdf.

22. Пшик Б. І. Фінансова стабільність: сутність та особливості прояву / Б. І. Пшик // Вісник СевНТУ. Сер. : Економіка і фінанси. – 2013. – Вип. 138. - С. 91-96.

23. Самко Н. Г. Фінансова стабільність як чинник розвитку національної економіки / Н. Г. Самко // Науковий вісник Чернівецького університету. - 2014. Випуск 710-711. Економіка. - С. 113-117.

24. Табенська Ю. В. Стійкість та надійність фінансових установ у період системної нестабільності / Ю. В. Табенська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Економічні науки”. – 2017. – Випуск 27. – Частина 3. – С. 82-85.

25. Унковська Т. Є. Системне розуміння фінансової стабільності: розв'язання парадоксів / Т. Є. Унковська // Економічна теорія. – 2009. – №1. – С. 14-33.

26. Фарина О. І. Динамічні моделі оцінювання стабільності фінансової системи України [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2015. – 22 с. – Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/aa9edad9-987f-4312-9e1f-5ada283bafdd>.

27. Чирак І. М. Монетарна політика за умов фінансової нестабільності (на прикладі України) [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук / Тернопільський національний економічний університет.– Тернопіль, 2014. – 274 с. -Режим доступу: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/784/1/dis_churak.pdf.

28. Чирак І. М. Фінансова нестабільність: природа, чинники, форми прояву та шляхи подолання [Електронний ресурс] / І. М. Чирак // Ефективна економіка. – 2019. – № 12. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37583>.

29. Шкарлет С. М. Застосування турбулентного підходу до пізнання сучасного стану ринку фінансових послуг України / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // Проблеми економіки. – 2017. – № 1. – С. 366-372.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**References**

1. Vovchenko, O.S. (2021). *Finansova stabilnist bankiv v umovakh dynamichnoho ma-kroekonomichnoho seredovyshcha [Financial stability of banks in the conditions of a dynamic macroeconomic environment]* [PhD dissertation, University of Banking]. <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/9528/1/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%92%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%A1.%20%21..pdf>.
2. Vozniak, H., Koval V. (2023). Kryza yak forma proiavu finansovoi nestabilnosti: sutnist ta naslidky dlia mistsevoho ekonomichnoho rozvytku [The crisis as a form of manifestation of financial instability: essence and consequences for local economic development]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, (4), 71–78. <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-71-78>.
3. Meshcheriakov, A.A. (2019). *Vplyv finansovoi systemy na stabilnist ekonomichnoho rozvytku [The influence of the financial system on the stability of economic development]*. UMSF. <http://biblio.umsf.dp.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3629/%d0%9c%d0%b5%d1%89%d0%b5%d1%80%d1%8f%d0%ba%d0%be%d0%b2%20%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d0%b8%d1%8f.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Heiets, V.M. (2000). *Nestabilnist ta ekonomichne zrostannia [Instability and economic growth]*. In-t ekon. prohozuv.
5. Belinska, Ya.V., Pokryshka, D.S., Moldovan, O.O. (2011). *Zabezpechennia finansovoi stabilnosti v Ukraini v umovakh postkryzovoi ekonomiky [Ensuring financial stability in Ukraine in the conditions of the post-crisis economy]*. NISD.
6. Koziuk, V.V. (2007). Monetarni aspekty rozvytku pohliadiv na problemu zabezpechennia hlobalnoi finansovoi stabilnosti [Monetary aspects of the development of views on the problem of ensuring global financial stability]. *Visnyk NBU – Bulletin of the NBU*, (4(134)), 34–39.
7. Kornieiev, V.V. (2008). Stiiikist finansovykh rynkiv v umovakh vidkrytoi ekonomiky [Stability of financial markets in the conditions of an open economy]. In *Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv [Priorities of national economic development in the context of globalization challenges]* (Vol. 2, pp. 233–247). KNTEU.
8. Laznia, A.V. (2012). Zviazok poniattia "finansova stabilnist" iz katehoriiami ekonomichnoi nauky [The relationship between the concept of "financial stability" and the categories of economic science]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects for the development of the banking system of Ukraine*, 34, 218-225.
9. Lesyk, V.O. (2018). *Monitorynh finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy [Monitoring the financial stability of the banking system]* [dissertation of Doctor of Philosophy, Kharkiv National University of Economics named after Semyon Kuznets]. <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Lesyk-V.O.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

10. Liulov, O.V. (2016). Determinanty makroekonomichnoi stabilnosti: analiz mizhnarodnykh pidkhodiv ta dynamika indyktoriv v Ukraini [Determinants of macroeconomic stability: analysis of international approaches and dynamics of indicators in Ukraine]. *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika" – Bulletin of Sumy State University. "Economy" serie*, (3), 7-14. <https://core.ac.uk/download/pdf/324232582.pdf>.

11. Myronov, Yu.B. (2016). *Stabilizatsiia natsionalnoi ekonomiky na osnovi bankivs-koho reitynhuvannia v umovakh makroekonomichnoi nestabilnosti [Stabilization of the national economy on the basis of bank rating in conditions of macroeconomic instability]* [PhD thesis dissertation, Lvivska komertsiiina akademiia]. LKA. <https://kerivnyk.info/myronov-aref>.

12. Mohylina, L.A. (2014). Naukovo-teoretychni osnovy ekonomichnoi nestabilnosti v konteksti yii vplyvu na finansovu bezpeku pidpriemstv [Scientific and theoretical foundations of economic instability in the context of its impact on the financial security of enterprises]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects for the development of the banking system of Ukraine*, 39, 127-134. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53133/1/Mohylina_economic_instability.pdf.

13. Musiets, T.V., Ohloblia, Ya.O. (2014). Indykatory finansovoi stabilnosti krain svitu [Musiets Indicators of financial stability of countries of the world]. *Intelekt XXI – Intellect XXI*, (1), 16-27. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=int_XXI_2014_1_4.

14. Naumova, M.A. (2020). Teoretychni aspekty doslidzhennia sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti na rynku pratsi [Theoretical aspects of the study of socio-economic instability in the labor market]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazov Economic Bulletin*, 6(23), 200-207. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/6_23_ukr/38.pdf.

15. *Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. (n.d.). NESTABILNYI [UNSTABLE]. <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9#:~:text=%D0%AF%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B7%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E%2C%20%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E>.

16. Petruk, A.O. (2022). *Finansova stabilnist komertsiiynykh bankiv z urakhuvanniam operatsii z pokhidnymy finansovymy instrumentamy [Financial stability of commercial banks taking into account transactions with derivative financial instruments]* [dissertation of Doctor of Philosophy, Zhytomyr Polytechnic State University].

<https://ztu.edu.ua/site/files/1/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0/%D0%90%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%83>

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

https://www.nbu.edu.ua/bitstream/download/123456789/83909/3/Hrytsenko_finansova_systema.pdf.

17. Piddubna, V.H. (2020). *Marketynh bankivskykh innovatsii v umovakh finansovoi nestabilnosti* [Marketing of banking innovations in conditions of financial instability] [PhD dissertation].

18. Plieshakova, N.A. (2016). *Finansova stabilnist u zabezpechenni finansovoi bez-peky Ukrainy* [Financial stability in ensuring financial security of Ukraine] [PhD dissertation, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka]. https://scc.knu.ua/upload/iblock/46d/aref_Plieshakova%20N.A..pdf.

19. Popelniukhov, R.V. (2011). Makroekonomichna stabilnist yak faktor pokrashchen-nia investytsiinoi pryvablyvosti [Macroeconomic stability as a factor in improving investment attractiveness]. *Nau-kovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of National Technical University of Ukraine*, 21.6, 266-275. https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_6/266_Pop.pdf.

20. Popov, I.V. (**). *Metodychni pidkhody do vyznachennia stabilnosti finansovoi systemy* [Methodical approaches to determining the stability of the financial system]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1177>.

21. Hrytsenko, L.L. (Ed.) (2021). *Priorytety rozvytku finansovoi systemy Ukrainy v umovakh yevrointehra-tsiinykh protsesiv* [Priorities of the development of the financial system of Ukraine in the context of European integration processes]. Sumskiy derzhavnyi universytet. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83909/3/Hrytsenko_finansova_systema.pdf.

22. Pshyk, B.I. (2013). Finansova stabilnist: sutnist ta osoblyvosti proiavu [Financial stability: the essence and peculiarities of manifestation]. *Visnyk SevNTU. Ser.: Ekonomika i finansy – Bulletin of SevNTU. Ser.: Economy and finance*, 138, 91-96.

23. Samko, N.H. (2014). Finansova stabilnist yak chynnyk rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Financial stability as a factor in the development of the national economy]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 710-711, 113-117.

24. Tabenska, Yu.V. (2017). Stiikist ta nadiinist finansovykh ustanov u period systemnoi nestabilnosti [Stability and reliability of financial institutions in the period of systemic instability]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia „Ekonomichni nauky” – Scientific Bulletin of the Kherson State University. "Economic Sciences" series*, 27(3), 82-85.

25. Unkovska, T.Ye. (2009). Systemne rozuminnia finansovoi stabilnosti: rozviazання paradoksyv [Systemic understanding of financial stability: solving paradoxes]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, (1), 14-33.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

26. Faryna, O.I. (2015). *Dynamichni modeli otsiniuvannia stabilnosti finansovoi sys-temy Ukrainy [Dynamic models of assessing the stability of the financial system of Ukraine]* [PhD dissertation, Kyivs-kyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka Ministerstva osvity i nauky Ukrainy]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/aa9edad9-987f-4312-9e1f-5ada283bafdd>.

27. Chyrak, I.M. (2014). *Monetarna polityka za umov finansovoi nestabilnosti (na prykladi Ukrainy) [Monetary policy under conditions of financial instability (on the example of Ukraine)]* [PhD dissertation, Ternopils-kyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet]. http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/784/1/dis_churak.pdf.

28. Chyrak, I.M. (2019). Finansova nestabilnist: pryroda, chynnyky, formy proiavu ta shliakhy podolannia [Financial instability: nature, factors, forms of manifestation and ways to overcome]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (12). <http://dSPACE.wunu.edu.ua/handle/316497/37583>.

29. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V. (2017). Zastosuvannia turbulentnoho pidkhodu do piznannia suchasnoho stanu rynku finansovykh posluh Ukrainy [Application of the turbulent approach to understanding the current state of the financial services market of Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of economics*, (1), 366-372.

Отримано 15.10.2023

UDC 339.747

JEL Classification: E32

Maksym Dubyna

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). **Scopus Author ID:** [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

Ihor Potseluiko

PhD Student, Department of Finance, Banking and Insurance Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ihor.potseluiko@protonmail.ch.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7884-747X>

THEORETICAL PROVISIONS OF JUSTIFICATION ESSENTIALS OF FINANCIAL INSTABILITY

Abstract. *The financial system plays a key role in the development of the national economy. Being an integral part of our life, this system is also a source of destructive processes and phenomena, which in their existence form complex, sometimes crisis conditions for the further development of economic subjects. The experience of the functioning of developed countries and the numerous economic crises that periodically occur within the world economy show that financial relations are quite unpredictable, rapidly changing and not fully studied by scientists. Accordingly, the issues of financial instability research remain relevant today.*

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

The article deepens the theoretical provisions of the substantiation of the essence of financial instability and the peculiarities of its formation within the financial system of the country. It is substantiated that without ensuring stable conditions for the functioning of the financial system, it is impossible to ensure the stability of the national economy against external threats, to create conditions for the country's financial and, accordingly, economic security. Accordingly, in order to specify the content of financial instability, the essence of such categories as "instability", "economic instability", "financial stability" was analyzed in the work, which was implemented on the basis of the analysis of scientific approaches to the interpretation of these categories, highlighting and researching their content features. This was implemented on the basis of the analysis of scientific approaches to the interpretation of these categories, the identification and study of their content features.

A detailed examination of the approaches to the consideration of the content of financial stability available in the scientific literature made it possible to single out two approaches to its possible interpretation: static and dynamic. The article details the essence of each of them. On the basis of the theoretical provisions of the justification of the content of financial instability, its specific signs, the essence of financial instability was investigated, which was also revealed through the use of static and dynamic approaches to the interpretation of this definition.

Keywords: *instability, dissipativeness, economic instability, financial stability, financial instability, financial system, financial institutions.*

Fig.: 2. References: 29.

Бібліографічний опис для цитування:

Дубина М., Поцелуйко І. Теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 180-198.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2023-2(27)-199-220

УДК 332.01:332.05

JEL Classification: G20; O10; Q01; R11

Наталія Іванова

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: Nataliia.Ivanova@stu.cn.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

Сергій Кононенко

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: job.s.kononenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1898-2204>

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ПОТЕНЦІАЛОФОРМУЮЧОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Анотація. У статті досліджено питання методологічної основи фінансово-економічного механізму забезпечення повоєнного відновлення потенціалоформуючого простору регіонів України на засадах сталого розвитку. Наголошено на важливості та стратегічному значенні відновлення потенціалу саме на регіональному рівні. У статті теоретично обґрунтовано сутність та значення відновлювального потенціалу регіональної економічної системи. Запропоновано концептуальну схему відновлення потенціалоформуючого простору регіону. Розкрито цільові пріоритети та базові умови формування фінансово-економічного механізму; проаналізовано інструменти механізму, які є специфічними для періоду повоєнного відновлення. Деталізовано енергетичний зелений перехід України як стратегічний орієнтир сталого розвитку.

Ключові слова: регіональна економічна система; регіональний розвиток; регіональний потенціал; потенціалоформуючий регіональний простір; фінансово-економічний механізм; повоєнне відновлення; сталий розвиток; зелена економіка.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 28.

Постановка завдання. Регіональний потенціал є ключовим фактором, який визначає можливості та перспективи розвитку не тільки окремих регіонів, але й усієї країни. У повоєнний період відновлення регіонального потенціалу стає критично важливим завданням для ефективної відбудови економіки. У цьому контексті важливо розглянути значення та стратегічне значення відновлення регіонального потенціалу у процесі повоєнної відбудови економіки України. Розвиток галузей, які базуються на місцевих перевагах та конкурентних перевагах кожного регіону, сприятиме створенню нових можливостей для

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

економічного зростання та забезпечить стабільний соціальний прогрес. Для успішного відновлення економіки України необхідно активне стратегічне планування та підтримка з боку держави. Інвестування у сталий розвиток ключових галузей та стимулювання інвестицій та інноваційних проектів на місцевому рівні допоможе максимально використати потенціал кожного регіону для сприяння сталому економічному зростанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів формування та функціонування фінансово-економічного механізму, у тому числі в аспекті зростання регіонального потенціалу, присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних учених, серед яких: Г. Возняк, М. Дергалюк, М. Долішнього, М. Дубини, М. Мигаль, О. Парубець, Т. Петерса, О. Попело, О. Ступницького, А. Ткачука, С. Тульчинської, І. Швеця та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В аспекті розробки планів повоєнного відновлення економіки України та відбудови зруйнованих об'єктів внаслідок військової агресії з боку Росії слід відзначити брак уваги, яка приділяється ролі складових фінансово-економічного механізму забезпечення відновлення саме на регіональному рівні, а також важливості цільових орієнтирів на принципи сталого розвитку у довгостроковій перспективі.

Мета статті. Метою статті є формування теоретичної основи й розробка прикладних рекомендацій щодо фінансово-економічного механізму повоєнного відновлення потенціалоформуючого регіонального простору на засадах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в науковому просторі є декілька теорій визначення сутності потенціалу, з-поміж яких видно ті, які:

- стверджують, що потенціал є сукупністю необхідних для функціонування або розвитку системи різних ресурсів;
- вважають, що потенціал слід розглядати як систему факторів, умов, чинників, елементів, які є цілеорієнтованими та в сукупності забезпечують досягнення цілей;
- дають уявлення про потенціал як цілісне вираження сукупних можливостей для виконання певних завдань.

Згідно з результатами досліджень М. Дергалюк та С. Тульчинської [2], ресурсні компоненти економічної системи регіону визначаються географічними умовами формування, використання та мережами

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

розподілу. Відповідно, економічний потенціал регіону залежить від параметрів його ресурсної бази. Можливості для їх використання та забезпечення розвитку при активізації потенціалу визначаються якісними характеристиками інституційної системи, рівнем інтелектуалізації та структурними показниками населення регіону, доступністю технологій та логістичних каналів, а також характеристиками взаємодії елементів регіонального простору із зовнішнім середовищем. Зазначені вчені підкреслюють, що економічні комунікації всередині економічного простору регіону та з його зовнішнім середовищем визначають швидкість адаптації до змін, стабільність до ризиків та результативну модернізацію як окремих галузей, так і загальної системи управління економікою регіону [2; 4].

Таким чином, зробимо висновок про існування потенціалоформуючого простору регіону, у якому просторовий аспект ґрунтується на фізичному розміщенні на території регіону ресурсів, виробничих потужностей, населення та інституцій, що разом формують як економічні центри, так і інфраструктурну мережу. Економічні відносини між різними компонентами простору регіональної економіки визначають напрямки та динаміку трансформацій, формуючи цінності та пріоритети в активізації економічного потенціалу як окремих суб'єктів господарювання, так і системної стратегії, єдиних принципів, загальних закономірностей у регіональному розвитку [2; 6; 23].

Вагомість та впливовість регіонального розвитку в забезпеченні ефективного та тривалого зростання суспільства загалом проявляється і в тому, що саме на місцевому рівні починає вибудовуватись вертикаль забезпечення рівноваги між потребами економічного зростання та збереженням навколишнього середовища, соціальної стабільності та розвитку громадської взаємодії [5; 23]. Дотримання принципів сталого розвитку, регіональне планування за принципами якого дозволяє уникнути екологічних криз, досягти оптимального використання ресурсів та зменшення негативного впливу на природне середовище, забезпечити доступ до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг, а також створити рівні можливості для всіх верств населення, що сприяє підвищенню якості життя та зміцненню соціальної солідарності. Парадигма сталого розвитку виступає як важливий інструмент у плануванні регіонального розвитку, сприяючи забезпеченню економічного процвітання, соціальної справедливості та екологічної стійкості у повоєнному відновленні економіки України [24].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Отже, зважаючи на світовий тренд сталого розвитку та у аспекті нашого дослідження слід зазначити про наявність ще одного виду потенціалу – потенціал сталого розвитку, який втілює у собі сутність економічної категорії, що є результатом взаємодії пріоритетних на певному етапі явних та прихованих суспільно-економічних відносин людини з природою, здатних проявитись та стати основою, реальною можливістю речовинно-енергетичного характеру, яка забезпечує здатність системи до сталого розвитку [13]. Цей потенціал характеризується системою показників, котрі відображають не лише наявні ресурси, а й їхні резерви, що можуть бути використані за певних умов та можливостей.

Важливість регіонального потенціалу в розвитку національної економіки підкреслена у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, яка була розроблена на зміну Стратегії на період 2014-2020 рр. (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 05 серпня 2020 року [12]), але фактично навіть не розпочата у реалізації, головним чином, через початок повномасштабного вторгнення, але й внаслідок відсутності виділених коштів у державному бюджеті України на виконання цієї Стратегії. У документі зазначено, що реалізація державної регіональної політики до 2027 року буде здійснюватися на основі комплексного територіального підходу, орієнтиром якого буде врахування специфічного набору соціальних, просторових, екологічних та економічних особливостей території.

Наслідки війни Росії проти України та їхній вплив на територіальні громади й регіони, потреба в підвищенні ролі безпеки та стійкості до зовнішніх чинників, питання відбудови та реконструкції економіки країни мають пріоритетне значення та потребують негайних заходів. Наразі (грудень 2023 року) відбувається обговорення змін до Стратегії регіонального розвитку з урахуванням ключовим викликів, таких як інфраструктура, безпека, економіка та довкілля [7]. Крім того, вона спрямована на підвищення культури партнерства і співпраці, що базується на взаємодії між громадянами та публічними інституціями з метою сприяння відновленню та сталому розвитку.

Аналіз лише сьогоденних наслідків повномасштабної війни РФ проти України та їх впливу на територіальні громади та регіони, а також підвищення ролі безпеки та стійкості до зовнішніх чинників, розкриває широкий спектр викликів та проблем, що стоять перед країною

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

[1; 16; 28]. Втрата людського капіталу та депопуляція населення внаслідок міграції, воєнних дій та терористичних актів, а також різкі зміни в економіці та пошкодження інфраструктури наслідком окупації визначають критичний стан територій. Збільшення кількості регіонів, що потребують державної підтримки, свідчить про необхідність невідкладних заходів. Значні екологічні та економічні втрати, а також неготовність системи управління регіональним розвитком до впровадження кращих практик Європейського Союзу, вимагають комплексного підходу та ефективного управління для відновлення та зміцнення стійкості та безпеки регіонів.

У перспективі прогнозується поглиблення нерівномірності заселення території України, зменшення густоти населення та втрата поселенського потенціалу – все це є проблемами, які породжують загрози для національної безпеки й у післявоєнний час. Крім наслідків забруднення територій військовою технікою та потреб розмінування, також акцентовано на активній концентрації населення в містах внаслідок урбанізації та соціальної фрагментації, що вже наразі призводить до збільшення техногенного забруднення та необхідності розвитку інфраструктури для обробки відходів. Також актуальним питанням реалізації Стратегії регіонального розвитку є джерела фінансування [14; 15].

Концептуальний підхід до відновлення потенціалоформуємого простору регіону та забезпечення його розвитку в довгостроковій перспективі враховує умови формування, стимулюючі фактори та формувальні проблемно орієнтовані чинники (рис. 1).

У рамках парадигми сталого розвитку, основні цілі відновлення регіонального потенціалу включають екологічну безпеку, соціальну справедливість, економічну стійкість, покращення життєвого середовища та лідерство в сталому розвитку. Мета відновлення полягає не тільки у відбудові, але й у створенні стійкого, справедливого та економічно розвиненого регіону, який враховує екологічні, соціальні та економічні аспекти розвитку.

Орієнтири відновлення та сталого розвитку потенціалоформуємого простору слід розглядати в контексті поєднання інтересів усіх суб'єктів регіональних процесів, а також внутрікраїнних, міжрегіональних і міжгалузевих зв'язків і залежностей [22; 27].

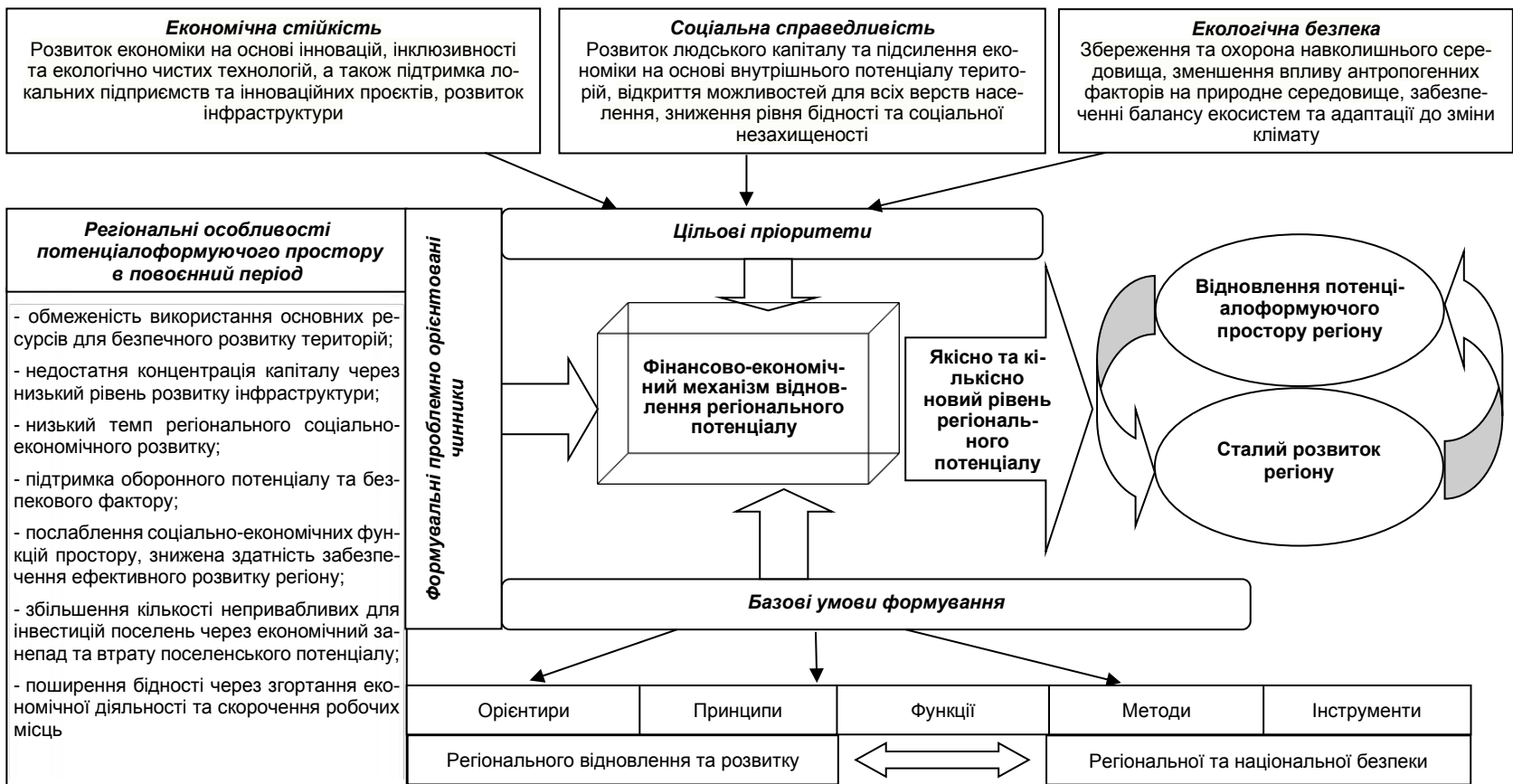

Рис. 1. Концептуальна схема відновлення потенціалоформуючого простору регіону
Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Найважливіші групи *орієнтирів*, на наш погляд, мають бути такими:

- забезпечення відтворювальних, функціональних, соціально-економічних та економіко-екологічних пропорції регіонального розвитку;
- вирішення територіальних, галузевих, міжгалузевих проблем, які з'являться як наслідок трансформації економіки країни під впливом війни у перспективі;
- орієнтація не лише на відновлення економічної активності довоєнного рівня, але й створення нової економічної, соціальної та підприємницької динаміки з урахуванням перспективних регіональних соціально-економічних, інвестиційних, інфраструктурних навантажень;
- реконструкція і розвиток середовища життєдіяльності населення, спрямованого на створення умов для повернення внутрішньо переміщених осіб та тих, хто знайшов тимчасовий захист в інших країнах;
- економічні важелі регулювання та управління соціально-економічними процесами в нових реаліях післявоєнного часу.

Головним завданням *фінансово-економічного механізму відновлення та сталого розвитку потенціалоформуючого простору* є забезпечення залучення фінансових методів, інструментів, важелів, елементи забезпечення ефективного використання можливостей соціо-еколого-економічної системи регіону з метою реалізації зазначених на рис. 1 *цільових пріоритетів* [21]:

1) економічна стійкість – інноваційний розвиток економіки, сприяння інвестуванню місцевих підприємств та інноваційних проєктів, розвиток регіонального підприємницького середовища, що релевантно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку щодо напрямів та орієнтирів процесів відновлення України.

2) екологічна безпека – збереження та захист природного середовища, зменшення негативних наслідків впливу людської діяльності на екологію та підтримка використання екологічно чистих технологій.

3) соціальна справедливість – забезпечення рівних можливостей для всіх верств населення, зменшення рівня бідності та соціальної нерівності, а також підтримка різноманітності культурних та соціальних цінностей, що в умовах післявоєнного часу буде надзвичайно актуальним.

4) покращення життєвого середовища – розвиток інфраструктури, соціальних та культурних об'єктів, а також підтримка сфер охорони здоров'я та освіти, що сприятиме поверненню населення в місця їх довоєнного проживання та вирішення демографічних проблем.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

5) лідерство в сталому розвитку – розробка та імплементація стратегії сталого розвитку та її елементів на місцевому рівні, а також підтримка державної політики у сфері сталого розвитку, що покращить інвестиційний клімат та довіру іноземних партнерів в аспекті набуття Україною статусу кандидата на вступ в ЄС, покращення критеріїв реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також початку практичних кроків до переговорів про вступ України до ЄС.

Мета цих цілей полягає у створенні стійкого, справедливого та економічно розвиненого регіону, який враховує екологічні, соціальні та економічні аспекти розвитку.

У зв'язку з цим у складі зазначеного фінансово-економічного механізму можна виділити два типи *закономірностей*:

- формувального характеру – які обумовлюють відтворення та розвиток, також і трансформацію потенціалу регіональної економічної системи в інший, якісний, модернізований стан;
- регулювальної дії – котрі сприяють стабілізації досягнутого потенціалу регіональної економічної системи та забезпечують його стійкість до негативних впливів.

Найбільш складною частиною є регулювальні функції фінансово-економічного механізму, під якими ми розуміємо забезпечення адаптивних здатностей потенціалоформуючого простору регіональну, котрі реалізуються шляхом уточнення стратегії відповідно до порушуваних заплановане досягнення цілей регіонального відновлення та розвитку впливів.

Регулювальна функція вже знайшла своє відображення у проєкті оновленої Стратегії регіонального розвитку та в процесі її обговорення. Так, запроваджена до повномасштабного впровадження фінансова децентралізація та адміністративно-територіальна реформа зміцнили спроможність регіонів і територіальних громад, що сприяло активації процесів їх розвитку на основі власного соціально-економічного та ресурсного потенціалу [25; 28]. Проте під впливом повномасштабної воєнної агресії Росії відбулись суттєві трансформації регіонального простору України: розширення територій тимчасової окупації, що призвело до значних втрат територіальних громад; втрата майна, руйнування інфраструктури, масова міграція населення, зниження економічної активності та втрата економічного та експортного потенціалу. Ці події мали прямий вплив на фінансову спроможність територіальних громад та призвели до збільшення

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

кількості регіонів і територій, які потребують державної підтримки. Відтак, важливим питанням оновленої Стратегії, що наразі у процесі громадського обговорення [7], є нова макрорегіональна диференціація на основі функціонального поділу територій, яка, безумовно, впливатиме на стратегічні цілі та рівень державної підтримки, пріоритети відновлення і стимулювання розвитку. Так, виокремлено 4 типи регіонів: території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку та території сталого розвитку.

У контексті запропонованого проєкту, поняття «територія відновлення» визначається через встановлення критеріїв, які повинні бути виконані для того, щоб територіальна громада могла бути визнана такою. Відповідно до цього документа, територія вважатиметься територією відновлення, якщо на ній встановлена влада України, не проводяться бойові дії, і вона відповідає одному з наступних критеріїв:

1. На території територіальної громади відбувалися бойові дії.
2. Територія територіальної громади тимчасово була окупована.
3. На території територіальної громади зафіксовано руйнування об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури та об'єктів житлового фонду.

4. Чисельність населення зазнала змін на рівні понад 15 % порівняно із станом на 1.01.2022 р.

5. Чисельність робочих місць зазнала змін на рівні понад 15 % порівняно із станом на 1.01.2022 р.

6. Кількість внутрішньо переміщених осіб становить понад 10 % від загальної чисельності населення територіальної громади станом на 01.01.2022 р.

Зазначається, що територія відновлення може охоплювати регіон, який включає в себе територіальні громади, що належать до таких територій відновлення.

Також цікавими в аспекті повоєнного відновлення є території з особливими умовами для розвитку, які запропоновано диференціювати як:

- території з низьким рівнем соціально-економічного розвитку;
- території з міжнародними, безпековими обмеженнями;
- території з природними обмеженнями;
- території техногенних і природних катастроф;
- території, що потребують економічної реструктуризації;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Проте ми повністю погоджуємося з позицією, викладеною у [16], що сумнівними є критерії, за якими розробники проекту згрупували території, натомість доцільніше було б за базовий критерій прийняти безпековий фактор. Так, у зазначеній публікації пропонується визначити «території відселення» (5-ти км зона вздовж лінії фронту та україно-російського/білоруського кордону), регіони «найбільшої небезпеки» (30 км зона вздовж лінії фронту та україно-російського кордону), макрорегіон «Фронтир» (100 км від зазначеної лінії), макрорегіон «Опора» (області, які постраждали, але віддалені від лінії бойових зіткнень) та макрорегіон «Тил» (умовно безпечні області).

Зміст підсистем фінансово-економічного механізму відновлення та сталого розвитку потенціалоформуючого простору повніше розкривається через співвідношення і зв'язок таких понять: «функціональні елементи», «цілі», «методи» та в їхньому складі «засоби» («інструменти»), «важелі» [19]. Так, до *важелів* у структурі фінансово-економічного механізму ми відносимо норми та нормативи, ліміти, фінансові санкції та стимули, фінансові показники, конкурентні процедури. *Функції*, які реалізує механізм: регулювання, планування, забезпечення (правове, нормативне, інформаційне, програмне, методичне), контрольна. Також важливими є *принципи*, на основі яких здійснюється фінансово-економічне забезпечення: ефективність управління фінансовими надходженнями, контроль використання коштів, верховенство права, обґрунтованість, транспарентність, відкритість, справедливість, пріоритетність тощо. Зазначений перелік, звичайно, не є вичерпним, проте може розглядатись як базовий.

Система *методів* відновлення та забезпечення подальшого сталого розвитку регіонального потенціалоформуючого простору має бути сформована з урахуванням наступних методологічних положень:

- фінансово-економічний механізм повинен бути спрямованим на створення таких умов, які б забезпечували регіональні потреби й відповідали принципам національної та регіональної безпеки;

- процеси відновлення та сталого розвитку відбуваються відповідно до законів розширеного відтворення, тому цей аспект є основоположним;

- тенденції регіонального розвитку та урядової політики останніми роками свідчать про послаблення дії вертикально централізованих зв'язків і залежностей на користь горизонтальних зв'язків, які формуються під впливом регіональних відтворювальних циклів із високим рівнем локалізації;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– дієве відновлення та подальший сталий розвиток неможливий без відповідної ресурсної бази, матеріально-технічної і фінансово-економічної основи, людського капіталу та ефективної системи оподаткування;

– пріоритет надається непрямим методам регуляторного впливу з метою послаблення ступеня втручання центральних органів влади та залучення місцевих суб'єктів господарювання і громадськості до активної участі в розв'язанні регіональних проблем економічного, екологічного й соціального розвитку.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії регіонального розвитку передбачалось здійснювати за рахунок фінансування з державного бюджету, включаючи міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів, та за рахунок поповнення місцевих бюджетів; також через фінансування, що надходить до державного бюджету за програмами допомоги та грантами Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ. Додатковими джерелами також були інвестиції від інвесторів, включаючи умови державно-приватного партнерства та власні кошти підприємств, а також інші джерела фінансування, які не заборонені законодавством [12].

Проте зміни в економічній системі країни, які відбулись під впливом військових дій, внесли свої корективи. Так, на наш погляд, процеси відновлення та забезпечення перспективного сталого розвитку регіонів України потребують залучення наступних джерел та інструментів фінансування, які можна об'єднати в такі групи (рис. 2).

Уже в перші місяці повномасштабного вторгнення Уряд України звернувся до закордонних партнерів, міжнародних інвесторів, підприємців і громадських організацій та громадян із проханням про надання фінансової підтримки для сприяння відновленню стабільності української економіки та допомоги українському народу в умовах війни з Росією.

Було започатковано ряд фондів з відновлення [18], зібрані через які кошти спрямовуються відповідно до спеціалізації фонду, а саме: на підтримку української армії та надання гуманітарної допомоги постраждалим, відновлення зруйнованої інфраструктури та модернізацію економіки, відновлення функціонування малих і середніх підприємств та виконання міжнародних фінансових зобов'язань України.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

	Державні	Приватні
Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> – урядові дотації та субвенції, – місцеві податки та збори, неподаткові надходження, – відсотки від розміщення депозитів у банках державою, – спеціальні фонди відновлення (Державний фонд регіонального розвитку, Фонд енергоефективності, Фонд ліквідації наслідків збройної агресії) 	<ul style="list-style-type: none"> – Програми підтримки від національних благодійних фондів, – Програми гуманітарної допомоги – волонтерські групи, які надають гуманітарну допомогу населенню, – онлайн-платформи збору коштів (краудфандинг), приватно-державне партнерство (ПДП), – прямі інвестиції приватних компаній у проєкти з розвитку інфраструктури, – спонсорські внески місцевих бізнес-структур, – приватні інвестиції – великі корпорації та приватний бізнес, які зацікавлені у відновленні та розвитку українського ринку
Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> – міжнародна допомога урядів інших країн – надходження міжнародних урядових організацій (група Світового Банку – Міжнародна Фінансова Корпорація, Багатостороннє Агентство з гарантій Інвестицій (MIGA), ЄБРР, Європейський інвестиційний банк), – позики іноземних державних банків або міжнародних фінансових організацій, – грантові програми для регіонів 	<ul style="list-style-type: none"> – ПДП з іноземними компаніями, – позики іноземних приватних банків, – залучення «зелених» облігацій (під проєкти, орієнтованих на охорону довкілля та сталий розвиток), – програми гуманітарної допомоги: Громадянське товариство, міжнародні неурядові організації та волонтерські групи, які надають гуманітарну допомогу населенню та підтримку відновлювальним проєктам, – міжнародні донорські програми від приватних організацій або благодійних фондів, – технологічні партнерства – міжнародні компанії та організації, які можуть надати технологічну підтримку та досвід для відновлення та розвитку української економіки

Стратегічні принципи залучення фінансових інструментів:

1. *Консенсус серед учасників:* Створення платформи для консенсусу між урядом, міжнародними організаціями та приватними партнерами щодо стратегії відновлення та розвитку.
2. *Прозорість та відповідальність:* Публікація даних про фінансування та подальший моніторинг використання коштів для боротьби зі зловживаннями та корупцією.
3. *Планування обсягів:* Оцінка потреб у фінансуванні та розробка пріоритетних проєктів для найбільш постраждалих регіонів та секторів економіки.
4. *Диверсифікація джерел фінансування:* Розширення мережі партнерств із міжнародними організаціями, приватними компаніями та іншими джерелами фінансування.
5. *Сприяння приватним інвестиціям:* Створення сприятливого бізнес-середовища для приватних інвестицій, включаючи реформування юридичної системи, скорочення адміністративних бар'єрів та підтримка місцевого бізнесу.

Рис. 2. Джерела та інструменти фінансово-економічного механізму повоєнного відновлення та сталого розвитку потенціалоформуючого простору регіонів України

Джерело: складено автором на основі [14; 8].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Як національні фінансові установи України за підтримки Міністерства економіки України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету наразі створені:

– Фонд ліквідації наслідків збройної агресії [17] – виділення коштів з якого приймаються Кабінетом Міністрів України за погодженням з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету;

– програма «Відновлення» – програма державної допомоги на відновлення пошкодженого житла, джерелами фінансування якої є Фонд ліквідації наслідків збройної агресії на суму 17 млрд грн, кредитні кошти від Світового банку у розмірі 250 млн дол. США (понад 9 млрд грн за поточним валютним курсом), а також кошти, отримані за рахунок арештованих активів російських банків, перш за все, кошти Сбербанку РФ;

– Фонд розвитку України [9] – створений для реалізації програм відновлення та розвитку економіки України, доповнює діяльність інших міжнародних організацій, розширює якісні можливості для приватного капіталу з метою участі у відбудові України. Фонд сприятиме модернізації та трансформації України в привабливий міжнародний інвестиційний напрям. Спрямує свою діяльність передусім на ключові сектори української економіки, такі як енергетика, інфраструктура, сільське господарство, виробництво та ІТ.

Можливості для відновлення потенціалу регіонів України також надають платформи DREAM та U-LEAD, які створені для розміщення інформації для зацікавлених у цьому процесі сторін.

Нещодавно запущений портал DREAM [20] відкриває можливості для пошуку ініціатив, ініційованих на місцевому рівні, а також потенційних донорів. Незважаючи на корисність цього ресурсу, його потенціал ще не повністю реалізовано. Найбільш вразливі громади потребують значної підтримки на етапі створення структурованих проєктних пропозицій, а також у процесі управління реалізацією цих проєктів.

Програма U-LEAD (Ukraine – Local Empowerment, Accountability and Development, «Україна – підсилення на місцях, підзвітність та розвиток») [27], ключове завдання якої полягає в тому, щоб зміцнити потенціал ключових суб'єктів та зацікавлених сторін на національному, регіональному й місцевому рівнях для розвитку можливостей місцевого самоврядування у громадах, особливо в умовах війни та процесу відбудови. U-LEAD є програмою, створеною для розвитку співпраці між українським урядом, Європейським Союзом та його державами-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

членами, такими як Німеччина, Польща, Данія та Словенія, і має мережу регіональних офісів, які надають підтримку громадам у їхній повсякденній діяльності, сприяючи розвитку здатностей посадових осіб місцевого самоврядування у всіх сферах їхньої діяльності.

Під патронатом Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Міністерства цифрової трансформації створена програма «Відновлення України» [1], на платформі якої розміщено концентратор пропозицій проектів по відновленню та відбудові. Цей План передбачає поетапну реалізацію (табл. 1) і базується на таких проголошених принципах:

- негайний початок і поступовий розвиток;
- нарощування справедливого добробуту;
- інтеграція в ЄС;
- відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах;
- стимулювання приватних інвестицій.

Таблиця 1

Етапи та критерії реалізації відновлення економіки України

Індикатор	I етап	II етап
Період	2023-2025 рр.	2026-2032 рр.
Кількість проєктів	580	270
Фінансування, млрд дол.	більше 350	більше 400
Індекс економічної складності	ТОП-40 країн	ТОП-25 країн
Індекс людського капіталу	ТОП-40 країн	ТОП-25 країн
Щорічний приріст реального ВВП	>7 %	

Джерело: складено автором на основі [1]

З метою першочергового відновлення зруйнованих інфраструктурних об'єктів було створено Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України [3], зусилля якого первинно були спрямовані на відновлення електропостачання та логістичної інфраструктури, проте наразі перелік компетенцій значно розширено і полягає у втіленні державної політики щодо розвитку та покращення інфраструктури. Це охоплює різноманітні аспекти будівництва, включаючи нові будівлі, реконструкцію та реставрацію існуючих об'єктів, а також проведення капітальних ремонтів. Важливими напрямками є ремонт та модернізація місцевої інфраструктури, зокрема у сфері житлово-комунального та соціального обслуговування, а також удосконалення об'єктів житлової

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

нерухомості та благоустрою населених пунктів. До обов'язків також входить управління питаннями поводження з побутовими відходами та сміттєпереробними спорудами і полігонами, а також підтримка розвитку виробничих комплексів та транспортної та енергетичної інфраструктури. Ще однією задачею Агентства є покращення енергоефективності будівель та інфраструктури загалом.

Принцип «відбудувати краще, ніж було» є ключовим у національному плані відновлення України, затвердженому Національною радою з відновлення в червні 2022 року [10]. Орієнтація процесів відновлення на принципи сталого розвитку також утверджена ЄС та міжнародною донорською спільнотою, підкреслено важливість організації відновлення у зелений, цифровий та інклюзивний спосіб. У червні 2023 року Європейський парламент зазначив необхідність «відбудувати краще, ніж було» пошкоджену інфраструктуру та промислові потужності з метою сприяння безвуглецевій та цифровій економіці й перетворенню України на сучасну європейську державу суспільного добробуту та ринкової економіки. Водночас процес реконструкції та відновлення повинен базуватися на принципах соціальної справедливості, інклюзивності, гендерної рівності, сталості та зеленого переходу [10].

На Конференції з питань відновлення України в Лондоні Президент В. Зеленський висловив впевненість у тому, що Україна стане ключовим постачальником зеленої енергії та зеленого водню до Європи. Він підкреслив, що зелена трансформація енергетики стимулює розвиток таких галузей, як зелена металургія та зелені добрива. Крім того, Україна має значні запаси сировини, таких як літій, які важливі для сучасної економіки [11].

Пріоритети політики відновлення потенціалоформуючого регіонального простору України мають враховувати можливості Європейського зеленого курсу та передбачити інтеграцію пріоритетів кліматичної політики у програми повоєнного відновлення економіки та забезпечення сталого розвитку регіонів. З урахуванням зобов'язань, взятих на собі під час кліматичного саміту у Глазго, національна кліматична політика України потребуватиме коригувань у таких напрямках [5]:

1. Оновлення законодавства щодо управління відходами та зниження рівня викидів парникових газів.
2. Зменшення обсягів використання вугілля та інших викопних паливних ресурсів з одночасною зеленою трансформацією промисловості.
3. Створення національної системи торгівлі квотами на викиди у відповідності з правилами ЄС.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

4. Створення Українського кліматичного фонду.
5. Проведення реформ у сфері екологічного контролю та гармонізація нормативно-правової бази з європейським законодавством.
6. Реформа сфери лісового господарства з метою збільшення засадженої лісами площі та захисту степових екосистем.
7. Розроблення заходів з протидії деградації земель і збільшення природного поглинання парникових газів.

Висновки та пропозиції. У перспективі енергетичний зелений перехід має великий потенціал для України, особливо у контексті трансформації кліматичної політики країни та підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Успішне впровадження стратегії по відновленню економіки на основі принципів сталого розвитку відкриває ряд переваг для національного розвитку, включаючи підтримку інтеграції українських виробництв у нові промислові процеси ЄС через впровадження «промислового безвізового режиму» та покращення перспектив виходу на європейський ринок публічних закупівель, у тому числі щодо доступу до фінансових та технічних інструментів підтримки ЄС у сфері адаптації до зміни клімату. Реалізація енергетичного зеленого переходу також сприятиме розвитку високотехнологічного виробництва та зростанню попиту на чисті технології, що дозволить перетворити промислове виробництво та структуру експорту. Перевагами такої політики також буде збільшення розвитку органічного виробництва та співпраці у сфері водневої енергетики й загалом утвердження України як повноправного учасника кліматично нейтральної Європи.

Отже, зусилля післявоєнної реконструкції, спрямовані на трансформацію потенціалу регіональних економічних систем, мають бути адаптовані до конкретних потреб кожного регіону-реципієнта, беручи до уваги початкові економічні умови та рівень розвитку регіону, а також масштаби наслідків військової агресії росії. Стратегія відновлення також повинна передбачати створення сприятливих умови для інвестування та дешевого кредитування, привабливого інвестиційного клімату, забезпечити вільне підприємництво, розвивати наукоємні та високотехнологічні виробництва, запобігати появі корупційних дій.

Подальших досліджень потребує такий аспект процесу відновлювальної реконструкції потенціалоформуючого простору регіону як забезпечення співпраці та координації між різними зацікавленими сторонами, включаючи органи влади, експертів та партнерів з метою забезпечення ефективності та стійкості зусиль.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Список використаних джерел**

1. Відновлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua>.
2. Дергалюк М. Організаційно-економічне забезпечення потенціалоформуючого простору регіонів в умовах цифровізації / М. Дергалюк, С. Тульчинська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 4(32). – С. 218-225. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4\(32\)-218-225](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4(32)-218-225).
3. Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://restoration.gov.ua/>
4. Дубина М. В. Особливості цифрової трансформації регіонів України: сучасні реалії, проблеми та шляхи вирішення / М. В. Дубина, М. О. Дергалюк // Economic Synergy. – 2023. – № 1. – С. 66–81. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-6>.
5. Європейський зелений курс і кліматична політика України: аналіт. доп. – Київ : НІСД, 2022. – 95 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>.
6. Заяць Т. А. Просторовий розвиток регіонів та поселенських структур: безпековий аспект / Т. А. Заяць, Г. О. Краєвська, Т. Г. Кравцова // Ефективна економіка. – 2018. – № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.3.
7. Інформаційне повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/35001.html>.
8. Мигаль М. Структура фінансування відбудови регіонів України: ключові джерела [Електронний ресурс] / М. Мигаль. – Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/struktura-finansuvannya-vidbudovy-regioniv-ukrayiny-klyuchovi-dzherela>.
9. Мінекономіки оголосило подробиці створення Фонду розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-oholosylo-podrobytsi-stvorennia-fondu-rozvytku-ukrainy>
10. Петерс Т. Фінансування відновлення України. Наслідки для бюджету та бюджетного контролю ЄС, а також засади досягнення успіху [Електронний ресурс] / Т. Петерс ; Дослідницька служба Європейського парламенту, 2023. – 23 с. – Режим доступу: <http://surl.li/qwnyn>.
11. План відновлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.irc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.
12. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 02.08.2022. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/KP200695?ed=2020_08_05
13. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь. – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
14. Ступницький О. Відновлення України: фінансові ресурси і інструменти відбудови та розвитку територіальних громад [Електронний ресурс] / О. Ступницький, І. Швець ; Українська школа міжнародного інноваційного підприємництва, права і комунікацій, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Шевченка. – Київ, 2023. – 111 с. – Режим доступу: <http://surl.li/mowge>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

15. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повільному відновленні України : аналіт. доп. / [Я. А. Жаліло, Н. В. Бахур, А. А. Головка та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. – 78 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.09>.

16. Ткачук А. Оновлення Державної стратегії регіонального розвитку. Що профільне Міністерство і Кабмін повинні врахувати насамперед [Електронний ресурс] / А. Ткачук. – Режим доступу: <https://decentralization.ua/news/17369>.

17. Фонд ліквідації наслідків збройної агресії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/content/fond-likvidacii-naslidkiv-zbrojnoi-agresii.html>.

18. Фонди відновлення України. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini>.

19. Abolhosseini S. The main support mechanisms to finance renewable energy development / S. Abolhosseini, A. Heshmati // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2014. – Vol. 40. – Pp. 876-885. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2014.08.013>.

20. DREAM. Цифрова екосистема для підзвітнього управління відновленням: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dream.gov.ua/ua>.

21. Financial Instruments to Ensure Sustainable Development in the Post-Shock Period of the National Economy Recovery / M. Dubyna, O. Parubets, O. Zelenska, Y. Yevtushenko, V. Muzyka, D. Serdiuk // *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. – 2023. – Vol. 45(4). – Pp. 390–398. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.38>.

22. Modeling the Harmony of Economic Development of Regions in the Context of Sustainable Development / V. Marhasova, S. Tulchynska, O. Popelo, O. Garafonova, I. Yaroshenko, I. Semykhuylina // *International Journal of Sustainable Development & Planning*. – 2022. – Vol 17, Issue 2. – Pp. 441-448. DOI: <https://doi.org/10.18280/ijstdp.170209>

23. Popelo O. Regional economy in the conditions of decentralized governance: institutional aspect / O. Popelo // *Problems and prospects of economics and management*. – 2020. – No. 2(22). – Pp. 69-81. DOI: 10.25140/2411-5215-2020-2(22)-88-100.

24. An innovative approach to determine the sustainable development of regions by harmonization of the economic, social and environmental components / O. Popelo, S. Tulchynska, V. Marhasova, N. Ivanova, H. Samiilenko // *Journal of Management Information and Decision Sciences*. – 2021. – № 24(8). – Pp. 1-9. DOI: 1532-5806-24-8-340.

25. Transformation of Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion : Scientific monograph [Electronic resource]. – Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023. – 428 p. – Accessed mode: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/341>.

26. Monitoring of the Ecological Condition of Regional Economic Systems in the Context of Sustainable Development / S. Tulchynska et al. // *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume XII, Fall). – 2021. – Vol. 5(53). – Pp. 1220-1228. DOI:10.14505/jemt.v12.5(53).06.

27. U-LEAD з Європою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://u-lead.org.ua>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

28. Coordination of Reconstruction and Recovery with the Regional Development Policy in Ukraine [Electronic recourse] // Policy Paper. – 2023. – P. 48. – Accessed mode: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/3d2f6c654ea3384ca017ca6848ea59ef.pdf>.

References

1. Vidnovlennia Ukrainy [Restoration of Ukraine]. (n.d.). <https://recovery.gov.ua>.
2. Derhaliuk, M. Tulchynska, S. (2022). Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia potentsialoformuiuchoho prostoru rehioniv v umovakh tsyfrovizatsii [Organizational and economic provision of the potential-forming space of regions in conditions of digitalization]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(32)), 218-225. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4\(32\)-218-225](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4(32)-218-225).
3. Derzhavne ahentstvo vidnovlennia ta rozvytku infrastruktury Ukrainy: Ofitsiyniy sait. [State Agency for Reconstruction and Development of Infrastructure of Ukraine: Official site]. <https://restoration.gov.ua>.
4. Dubyna, M.V., Derhaliuk, M.O. (2023). Osoblyvosti tsyfrovoyi transformatsii rehioniv Ukrainy: suchasni realii, problemy ta shliakhy vyrishennia [Peculiarities of the digital transformation of the regions of Ukraine: modern realities, problems and solutions.]. *Economic Synergy*, (1), 66–81. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-6>.
5. Yevropeyskyi zelenyi kurs i klimatychna polityka Ukrainy: analit. dop. [The European Green Course and the climate policy of Ukraine]. (2022). NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>.
6. Zaiats, T.A., Kraievska, H.O., Kravtsova, T.H. (2018). Prostorovyi rozvytok rehioniv ta poselenskykh struktur: bezpekovyi aspekt [Spatial development of regions and settlement structures: security aspect]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (11). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.3.
7. Informatsiine povidomlennia pro opryliudnennia proiektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky» [Information notice on the publication of the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to the State Strategy of Regional Development for 2021-2027"]. <https://mtu.gov.ua/news/35001.html>.
8. Myhal, M. (2023). *Struktura finansuvannia vidbudovy rehioniv Ukrainy: kliuchovi dzherela [The structure of financing the reconstruction of the regions of Ukraine: key sources]*. <https://iaa.org.ua/articles/struktura-finansuvannya-vidbudovy-rehioniv-ukrayiny-klyuchovi-dzherela>.
9. Minekonomiky oholosylo podrobytsi stvorennia Fondu rozvytku Ukrainy [The Ministry of Economy announced the details of the creation of the Development Fund of Ukraine]. <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-oholosylo-podrobytsi-stvorennia-fondu-rozvytku-ukrainy>.
10. Peters, T. (2023). *Finansuvannia vidnovlennia Ukrainy. Naslidky dlia biudzhetu ta biudzhetnoho kontroliu YeS, a takozh zasady dosiahnennia uspiokhu [Funding for the recovery of Ukraine. Implications for the EU budget and budgetary control, as well as principles for success]*. <http://surl.li/qwnyn>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

11. Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine recovery plan]. <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.
12. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku na 2021-2027 roky* [On the approval of the State Strategy of Regional Development for 2021-2027], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 695 (date 02.08.2022). https://ips.ligazakon.net/document/view/KP200695?ed=2020_08_05.
13. *Sotsialno-ekonomichniyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsionalna dopovid*. [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report]. (2014). DU IEPSR NAN Ukrainy.
14. Stupnytskyi, O., Shvets, I. (2023). *Vidnovlennia Ukrainy: finansovi resursy i instrumenty vidbudovy ta rozvytku terytorialnykh hromad* [Restoration of Ukraine: financial resources and tools for reconstruction and development of territorial communities]. Ukrainska shkola mizhnarodnogo innovatsiinoho pidpriemnytstva, prava i komunikatsii, Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnogo universytetu im. Shevchenko Kyiv. <http://surl.li/mowge>.
15. Zhalilo, Ia.A. (ed.). (2023). *Terytorialno-orientovani mekhanizmy stymuliuvannia investytsii u povoiennomu vidnovlenni Ukrainy: analit. dop.* [Territorially oriented mechanisms for stimulating investments in the post-war reconstruction of Ukraine]. NISD. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.09>.
16. Tkachuk, A. (2024). *Onovlennia Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku. Shcho profilne Ministerstvo i Kabmin povynni vrakhuvaty nasampered* [Update of the State Strategy of Regional Development. What the relevant Ministry and the Cabinet of Ministers should take into account first of all]. <https://decentralization.ua/news/17369>.
17. Fond likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii [Fund for liquidation of the consequences of armed aggression]. <https://mtu.gov.ua/content/fond-likvidacii-naslidkiv-zbroynoi-agresii.html>.
18. Fondy vidnovlennia Ukrainy. Uriadovi portal [Funds for the recovery of Ukraine. Government portal]. (n.d.). <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini>.
19. Abolhosseini, S., & Heshmati, A. (2014). The main support mechanisms to finance renewable energy development. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40, 876-885. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2014.08.013>.
20. *DREAM. Tsyfrova ekosystema dlia pidzvitnogo upravlinnia vidnovlenniam: ofitsiinyi sait* [DREAM. Digital Ecosystem for Accountable Recovery Management: Official Site]. (n.d.). <https://dream.gov.ua/ua>.
21. Dubyna, M., Parubets, O., Zelenska, O., Yevtushenko, Y., Muzyka, V., & Serdiuk, D. (2023). Financial Instruments to Ensure Sustainable Development in the Post-Shock Period of the National Economy Recovery. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45(4), 390–398. <https://doi.org/10.15544/mts.2023.38>.
22. Marhasova, V., Tulchynska, S., Popelo, O., Garafonova, O., Yaroshenko, I. & Semykhulyna, I. (2022). Modeling the Harmony of Economic Development of Regions in the Context of Sustainable Development. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 17(2), 441-448. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.170209>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

23. Popelo, O. (2020). Regional economy in the conditions of decentralized governance: institutional aspect. *Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), 69-81. DOI: 10.25140/2411-5215-2020-2(22)-88-100.

24. Popelo, O., Tulchynska, S., Marhasova, V., Ivanova, N., & Samiilenko, H. (2021). An innovative approach to determine the sustainable development of regions by harmonization of the economic, social and environmental components. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 24(8), 1-9. DOI: 1532-5806-24-8-340.

25. *Transformation of Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion*. (2023). Riga, Latvia: "Baltija Publishing". <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/341>.

26. Tulchynska, S. et al. (2021). Monitoring of the Ecological Condition of Regional Economic Systems in the Context of Sustainable Development. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume XII, Fall), 5(53), 1220-1228. DOI:10.14505/jemt.v12.5(53).06

27. *U-LEAD z Yevropoiu: ofitsiynyi sait* [U-LEAD with Europe: official site]. <https://u-lead.org.ua>.

28. Coordination of Reconstruction and Recovery with the Regional Development Policy in Ukraine. (2023). *Policy Paper*, 48. <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/3d2f6c654ea3384ca017ca6848ea59ef.pdf>.

Отримано 25.09.2023

UDC 332.01:332.05

JEL Classification: G20; O10; Q01; R11

Nataliia Ivanova

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Entrepreneurship and Trade,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: Nataliia.Ivanova@stu.cn.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

Serhii Kononenko

PhD Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: job.s.kononenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1898-2204>

**FINANCIAL-ECONOMIC MECHANISM FOR POST-WAR
RECONSTRUCTION OF THE REGIONAL POTENTIAL-FORMING
SPACE OF UKRAINE ON THE PRINCIPLES
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Abstract. *The article examines the issues of the methodological basis of the financial and economic mechanism for ensuring the post-war restoration of the potential-forming space of the regions of Ukraine on the basis of sustainable development. The author emphasizes the importance and strategic significance of potential restoration at the regional level. The article*

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

theoretically substantiates the essence and importance of the restoration potential of the regional economic system. A conceptual scheme for restoring the potential-forming space of the region is proposed. The target priorities and basic conditions for the formation of a financial and economic mechanism are revealed; the instruments of the mechanism, which are specific to the period of post-war recovery, are analyzed. The content of the subsystems of the financial and economic mechanism for the restoration and sustainable development of the potential-forming space is revealed through the correlation and connection of the following concepts: "functional elements", "goals", "methods" and, as part of them, "means" ("tools"), "levers". The principle of "rebuilding better than it was" is the key to Ukraine's national recovery plan. This principle is used to rebuild damaged infrastructure and industrial facilities in order to promote a carbon-free and digital economy and transform Ukraine into a modern European welfare state and market economy. The process of reconstruction and recovery should be based on the principles of social justice, inclusiveness, gender equality, sustainability, and green transition. The article details the energy green transition of Ukraine as a strategic benchmark for sustainable development.

Keywords: regional economic system; regional development; regional potential; potential-forming regional space; financial and economic mechanism; post-war recovery; sustainable development; green economy.

Fig.: 2. Table: 1. References: 28.

Бібліографічний опис для цитування:

Іванова Н., Кононенко С. Фінансово-економічний механізм забезпечення повоснного відновлення потенціалоформуючого простору регіонів України на засадах сталого розвитку. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 199-220.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-221-237](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-221-237)

УДК 336.02

JEL Classification: A29; O38; H50; H52

Олена Парубець

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: Olena.parubets@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5357-7581>Scopus Author ID: [56607090800, 5722668253](https://orcid.org/0000-0001-5357-7581)**ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ
В НАПРЯМУ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЦИФРОВОЇ
ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті досліджено вплив цифрової трансформації економіки та суспільства, а також швидкого впровадження цифрових технологій на фінансовому ринку на рівень цифрової фінансової грамотності населення. Проаналізовано основні положення стратегічних напрямів фінансової політики України та країн Європейського Союзу в напрямку підвищення цифрової і фінансової грамотності населення. Досліджено показники оцінки рівня цифрової і фінансової грамотності населення України. Виявлено, що значну роль в реалізації заходів державної фінансової політики у сфері підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення відіграють центральні органи державної виконавчої влади, які створюють правове поле для цифровізації фінансового ринку. Зазначено, що рівень цифрової фінансової грамотності населення є драйвером розвитку національної економіки, стабілізації функціонування фінансової системи в повоєнний період, індикатором досягнення соціальної рівності і справедливості та потребує розробки Національної Стратегії розвитку цифрової фінансової грамотності населення України.

Ключові слова: фінансова політика держави; цифрова фінансова грамотність; цифрові фінансові продукти; цифрові технології; цифровізація фінансового сектору; стратегія.

Табл.: 2. Рис.: 1. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація економіки й суспільства, швидке впровадження цифрових технологій на фінансовому ринку докорінним чином змінює щоденне життя і професійну діяльність населення. Особливо процеси цифровізації фінансового сектору активізувалися в період пандемії COVID-2019, коли в більшості людей не було іншої можливості здійснювати фінансові операції, як тільки в онлайн-режимі. На сьогодні більшість державних, адміністративних, фінансових послуг, що надаються населенню, перенесені в онлайн. Зокрема, ідеться про використання фінансово-кредитними установами хмарних обчислень, блокчейну, аналітики великих даних, інтернету речей, штучного інтелекту й т. ін.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

У таких умовах споживачам фінансових послуг стає надто складно відстежувати головні зміни на фінансовому ринку, адаптуватись до них і опанувати сучасні фінансові технології. Певна категорія споживачів фінансових послуг не користується цифровими фінансовими інструментами та продуктами з причини нестачі фінансових знань і цифрових навичок. У підсумку це призводить до втрати потенційних можливостей і зниження рівня добробуту громадян. При цьому в Україні, як і в деяких країнах Європейського Союзу (ЄС), спостерігається низький рівень цифрової і фінансової грамотності населення. Саме це обумовлює необхідність підвищення його рівня шляхом рівності доступу населення до цифрових фінансових послуг. Особливо актуальною проблемою підвищення рівня цифрової фінансової грамотності постає перед населенням України, яке в умовах війни, призупинення діяльності фінансово-кредитних установ під час повітряних тривог не може фізично здійснювати фінансові операції. В умовах війни більшість домогосподарств змушені були покинути свої домівки або внаслідок бойових дій втратили своє майно, здоров'я, близьких. Відсутність сформованих цифрових і фінансових знань, умінь та навичок призводять до дезорієнтації населення, обмеження їх фінансової самостійності і свободи, зростання панічних настроїв. При цьому в зазначених умовах виникають нові види і методи фінансового шахрайства, зокрема кібершахрайство, кібержебрацтво; і не маючи базових знань із захисту особистих фінансів населення втрачає значну суму коштів, що впливає на погіршення рівня якості життя і добробуту.

Головними функціями держави є захист прав і свобод людини, забезпечення соціального та цивільного захисту населення. Зазначені функції держава реалізує завдяки розробленій фінансовій політиці, яка в умовах цифровізації економіки й суспільства, побудови цифрової держави потребує впровадження та обґрунтування ефективних заходів, спрямованих на підвищення рівня як цифрової, так і фінансової грамотності населення. Саме цим і зумовлена актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних науковців.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

К. М. Краус, Н. М. Краус, Г. М. Поченчук вважають, що починати опановувати фінансову грамотність необхідно з дитинства, починаючи з напрацювання основ фінансових знань у сім'ї, школі, університеті, наголошувати на цифровізації фінансової інклюзії [1].

Автори роботи [2] в умовах диджиталізації фінансового сектору виділяють таку категорію, як цифрова фінансова інклюзія, обґрунтовують її сутність та складові компоненти, а саме обізнаність населення про цифрові фінансові продукти та послуги, усвідомлення потенційних фінансових ризиків та контроль над ними, знання прав споживачів фінансових послуг.

О. Бречко [3] у своїй науковій праці зазначає, що складові розвитку сучасного інформаційного суспільства базуються саме на фінансовій та цифровій грамотності населення та проводить аналіз вітчизняних та європейських нормативно-правових актів у напрямку стандартів викладання та оцінювання цифрової компетентності для громадян.

Заслугує на увагу дослідження японських учених [4] стосовно того, як фінансова грамотність і поведінкові риси впливають на впровадження послуг електронних платежів (ePayment) в Японії. Вони виявили зв'язок між фінансовою грамотністю населення та використанням двох типів платіжних послуг: електронних грошей і мобільних платіжних програм, а саме, що люди з вищою фінансовою грамотністю частіше користуються такими платіжними послугами.

Розглядаючи тенденції розвитку фінансової інклюзії в умовах воєнного стану, М. Пшенична [5] визначає особливість значущість побудови рівнодоступності до фінансових продуктів, процесів і послуг для всіх категорій громадян за рахунок імплементації кращих практик функціонування фінансового сектору.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Як видно з огляду літературних джерел, більшу увагу науковці приділяють питанням взаємозв'язку цифрової і фінансової грамотності, їхньої сутності та складовим, а також напрямкам їх підвищення на основі вивчення і впровадження передового закордонного досвіду. При цьому недостатня увага приділяється питанням розгляду напрямів і заходів фінансової політики держави, спрямованим на підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення України, особливо молоді.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Метою статті є дослідження стратегічних і тактичних заходів фінансової політики держави, спрямованих на підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення України в умовах впровадження цифрових технологій у фінансовому секторі.

Виклад основного матеріалу. У сучасних реаліях важливість і необхідність підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення підтверджена на міжнародному і національному рівні. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), реалізуючи в Україні проєкт «Трансформація фінансового сектору» у 2021 році разом з Національним банком України склали звіт за результатами дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році». Відповідно до цього звіту індекс фінансової грамотності населення України становив 12,3 із 21 можливих балів. При цьому саме молодь у віці від 18 до 24 років має низький рівень фінансової грамотності, особливо найнижчий рівень має молодь у віці від 18 до 19 років лише 10,1 бала, а також люди похилого віку. Стосовно цифрової фінансової грамотності зазначено, що респонденти, яких опитували і які не є користувачами технологій (ті, хто не користувався комп'ютером, електронною поштою, інтернетом та мобільним телефоном останній тиждень) мають значно нижчий бал із фінансової грамотності (9,9) за рахунок знання і поведінки. Також у цьому звіті наголошується, що ця категорія опитуваних складає лише 5 % вибірки і на 68 % складається з осіб віком від 60 років і старших [6]. Отже, існує прямий зв'язок між фінансовою грамотністю і тим, наскільки впевнено користувачі фінансових послуг володіють сучасними цифровими технологіями.

Згідно зі створеною Світовим банком глобальною базою даних Global Findex виокремимо показники стосовно цифрової фінансової грамотності дорослого населення України у порівнянні зі середньосвітовими значеннями (рис. 1) [7].

На першому місці в базі даних знаходяться показники щодо наявності рахунку в банку або іншій фінансовій установі. В Україні цей показник перевищує середньосвітове значення (84 проти 76 %). По більшості з наведених у глобальній базі показників цифрову грамотність дорослого населення України можна вважати цілком задовільною в порівнянні зі середньосвітовими показниками. При цьому серед країн світу лідерами за наведеними показниками є Австралія, Австрія, Данія, Ісландія, Канада, Китай, Нідерланди, Норвегія, Південна Корея, Фінляндія, Швеція, серед яких найкращі показники мають Данія та Норвегія.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

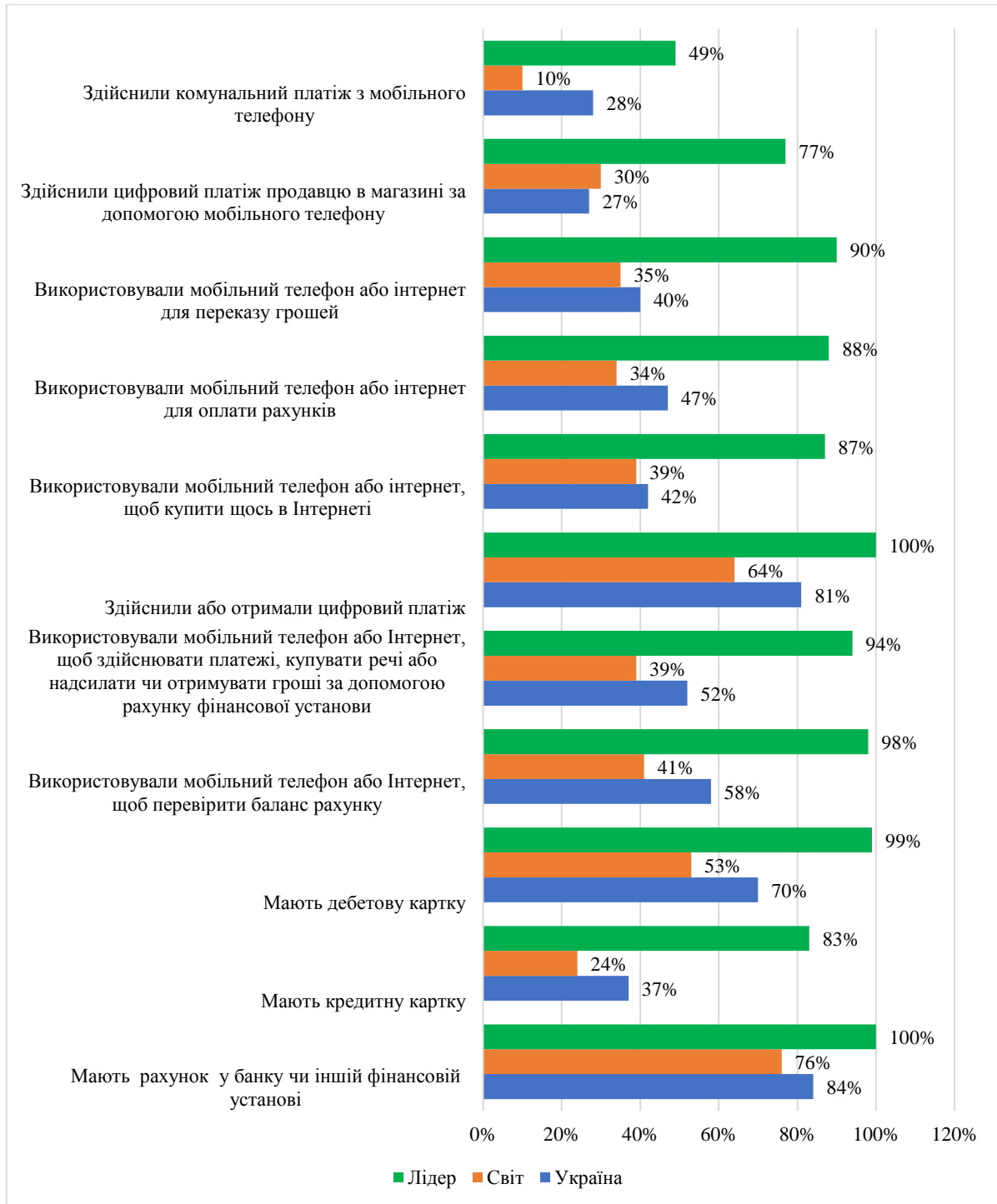

Рис. 1. Основні показники цифрової фінансової грамотності дорослого населення України в порівнянні зі середньосвітовими значеннями

Джерело: складено автором на основі [7].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Загалом дослідження Світового банку [7] показує, що для здійснення різноманітних фінансових операцій дедалі частіше використовуються мобільні телефони. Це пов'язано зі зростанням потужності смартфонів та появою відповідного програмного забезпечення, банківських мобільних додатків.

Активізація процесів цифрової трансформації економіки й суспільства, швидке впровадження цифрових технологій на фінансовому ринку обумовлюють необхідність підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення, яка виступає ключовим фактором скорочення рівня бідності та забезпечення соціально-економічного розвитку країн та дієвим інструментом забезпечення соціальної рівності і справедливості. У зв'язку з цим підвищення рівня фінансової грамотності, обізнаності та фінансової культури населення потребують розробки тактичних і стратегічних напрямів державної фінансової політики, а також скоординованих дій органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, представників бізнес-структур, громадських організацій, закладів освіти в цьому напрямку.

Фінансова політика держави включає багато складових і розробляється на основі чинного фінансового права як нормативно-правового забезпечення її реалізації. Шляхом фінансової політики відбувається взаємодія держави із суспільством та виконання покладених на державу політичних, економічних, соціальних функцій. Однією з головних функцій держави є забезпечення соціальної рівності та справедливості, соціального захисту населення, скорочення рівня бідності населення та забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Низький рівень фінансової грамотності обмежує фінансову свободу та зумовлює неспроможність населення переживати фінансові кризи, знижувати фінансові ризики, формувати дієву особисту фінансову поведінку та не підпадати під дію фінансових та кібершахраїв.

Проаналізуємо положення основних нормативно-правових актів, у яких зазначаються основні стратегічні напрями фінансової політики держави у сфері підвищення рівня цифрової та фінансової грамотності населення України (табл. 1).

Значну роль у реалізації заходів державної фінансової політики у сфері підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення відіграють центральні органи державної виконавчої влади, а саме Міністерство цифрової трансформації України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та ін.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Таблиця 1

Стратегічні напрями підвищення рівня цифрової і фінансової грамотності населення України, визначені чинними нормативно-правовими актами

Назва нормативно-законодавчого акта	Основні напрями у сфері підвищення цифрової і фінансової грамотності
Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»	Сприяння благополуччю громадян у будь-якому віці; забезпечення всеохопної і справедливої якісної освіти, заохочення можливості навчання впродовж усього життя; забезпечення гендерної рівності, продуктивна зайнятість та гідна праця для всіх; скорочення нерівності.
Стратегії розвитку фінансового сектору України	Впровадження інноваційних технологій, використання електронних платіжних засобів, дистанційні виплати вкладникам банків, поширення віртуальних каналів обслуговування, потребують розвитку фінансової грамотності населення.
Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери	Створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери та підсистеми Єдиного соціального вебпорталу для обслуговування та забезпечення дистанційного доступу громадян до соціальних послуг громадян незалежно від їх місця проживання; підсистеми «Єдиний соціальний процесинг» для забезпечення автоматизації звернень громадян, впровадження технології електронного інформування громадян з питань надання соціальної підтримки.
Стратегія кібербезпеки України	Впровадження цифрових послуг для населення; зміцнення довіри приватного сектору та громадян до цифрових послуг; інформування громадськості про їх безпечність та надійність; розвиток національної інформаційної інфраструктури; підвищення ефективності системи захисту персональних даних громадян; розробка та запровадження механізмів заохочення приватного сектору та окремих громадян до участі у формуванні та реалізації заходів із забезпечення кібербезпеки; залучення громадськості до прийняття рішень у сфері кібербезпеки шляхом проведення відповідних опитувань (анкетувань) та розміщення їх результатів на інформаційних ресурсах Національного координаційного центру кібербезпеки та основних суб'єктів національної системи кібербезпеки; проведення щороку місяця кібербезпеки в Україні із залученням приватного сектору та широкого кола громадян.

Джерело: складено автором на основі [8-11].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Згідно з даними, опублікованими на сайті Міністерства цифрової трансформації (Мінцифри), до 2024 року 100 % публічних послуг будуть доступними онлайн [12].

У зв'язку з цим Мінцифри реалізувало відповідні проекти, спрямовані на розвиток цифрових навичок українців та підвищення рівня їхньої цифрової грамотності. У 2020 р. Мінцифри започаткувало проєкт «Дія. Цифрова освіта», метою якого було за 3 роки підвищити рівень цифрової грамотності 6 млн українців. На платформі Національної компанії з цифрової грамотності розміщені безкоштовні онлайн-курси з цифрової грамотності, а також функціонує розвинена мережа партнерських хабів цифрової освіти, де навчання проходить в офлайн режимі. У травні 2023 р. на Національній едьютеймент платформі актуальних знань та навичок було презентовано оновлену версію зазначеного проєкту з урахуванням основних положень європейського порядку денного з навчання дорослих на 2021–2030 роки, затвердженого Радою Європейського Союзу. За час функціонування платформи частка українців, які володіють цифровими навичками, зросла на 13 % і становить 60 %. Загалом цифровими навичками володіють 93 % дорослого населення країни від 18 до 70 років. На основі дослідження, проведеного Мінцифри, було виявлено, що вищий рівень цифрових навичок дає більше можливостей для кар'єрного зростання, отримання престижної та перспективної роботи, зростання рівня заробітної плати. З огляду на це підвищення рівня цифрової грамотності українців та вільний доступ до цифрової освіти впродовж життя залишається пріоритетними напрямками діяльності Мінцифри [12].

Велику увагу підвищенню рівня фінансової грамотності населення, як одного із головних факторів забезпечення стійкості фінансового сектору країни, приділяє Національний банк України (НБУ). В опублікованій на сайті НБУ Стратегії фінансової грамотності [13] серед основних пріоритетів визначені зміна фінансової культури, формування європейського, фінансово обізнаного українця, особливий акцент на підвищення фінансової грамотності молоді, розробка єдиної комунікаційної платформи, створення Освітньо-комунікаційного центру.

У вересні 2023 р. НБУ запустив безкоштовну онлайн-платформу – освітній сайт з фінансової грамотності «Гаразд». Це стало можливим завдяки підтримці Міжнародної фінансової корпорації в межах ре-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

алізації чотирирічної Програми технічної допомоги «Фінансова інклюзія задля економічного зростання» в партнерстві з Державним секретаріатом Швейцарії з економічних питань та Фондом ефективного врядування Уряду Великої Британії в Україні. Створена освітня платформа дасть змогу українцям підвищити рівень своєї фінансової грамотності, завдяки опануванню нових фінансових навичок зменшувати фінансові ризики, навчитися ефективно управляти особистими фінансами в сучасних умовах [13].

Національний банк України є повноправним членом Міжнародної мережі фінансової освіти Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD/INFE). Розглянемо основні результати діяльності робочих груп OECD-INFE щодо цифрової фінансової грамотності, втілені у звітах відповідного спрямування.

Найважливішим результатом багаторічної діяльності OECD/INFE є розробка та публікація Рамки фінансової компетентності для дорослих у Європейському Союзі в січні 2022 року. Метою розроблення Рамки є сприяння спільному розумінню фінансової компетентності дорослих серед держав-членів і національних органів влади, навчальних закладів, промисловості та окремих осіб. Описано цифрові фінансові навички, які необхідні дорослим для прийняття обґрунтованих рішень щодо особистих фінансів. Надано визначення фінансової грамотності як «поєднання обізнаності, знань, навичок, ставлення та поведінки для прийняття фінансових рішень і, зрештою, досягнення фінансового добробуту особи». Рамка надає набір компетенцій, орієнтованих на результат, які можна використовувати для підтримки розроблення, впровадження та оновлення національної стратегії фінансової грамотності [14].

Національним Банком України як постійним членом OECD/INFE спільно з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб і Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку вищезазначена Рамка була адаптована до українських реалій та опублікована як Рамка фінансових компетентностей дорослого населення України, створення якої передбачено Стратегією розвитку фінансового сектору України. Також у січні 2024 р. Міжвідомча робоча група фахівців вищезазначених органів та Міністерства освіти і науки України підготували Рамку фінансових компетентностей дітей та молоді України (віком від 5 до 18 років) [13].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

У червні 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі (ЄС). Для того щоб стати частиною європейської спільноти в найближчому майбутньому, законодавчо-правове поле України повинно відповідати правилам, законам і стандартам ЄС, зокрема у сфері підвищення рівня цифрової і фінансової грамотності населення, доступу населення до фінансових послуг, розвитку фінансової сфери та її цифровізації. Країни ЄС різняться за рівнем фінансової грамотності населення. Найбільше значення індексу фінансової грамотності у 2021 р. мали такі країни ЄС, як Словенія, Австрія та Німеччина (зі значенням від 14,4 до 14,7 бала – із 21 максимально можливого бала). Натомість найменші показники фінансової грамотності у ЄС демонструють Болгарія (12,3 бала), Румунія (11,2 бала) та Італія (11,1 бала) [6].

Таблиця 2

**Звіти робочих груп OECD-INFE
з розвитку цифрової фінансової грамотності**

Назва звіту	Основні результати
1	2
Розроблення політичних (загальних) рекомендацій з цифрової фінансової грамотності – 2018 рік	Рекомендації, спрямовані на виявлення та просування ефективних ініціатив, які підвищують цифрову та фінансову грамотність з урахуванням переваг і ризиків цифрових фінансових послуг, підвищенням рівня довіри населення до нових цифрових інструментів, а також захисту споживачів фінансових послуг в епоху розвитку цифрових технологій.
Дослідження ролі персональних даних споживачів фінансових послуг та розробка політики захисту персональних даних – 2020 рік	Технологічні інновації значно розширили можливості постачальників фінансових послуг збирати, зберігати та аналізувати широкий спектр даних про клієнтів. З однієї сторони це може принести переваги споживачам, з іншої характеризується ризиками відтоку персональних даних клієнтів. Тому необхідно створити надійну систему захисту споживачів фінансових послуг і підвищити рівень фінансової грамотності та обізнаності споживачів цифрових фінансових послуг.
Просування цифрової фінансової інтеграції молоді – 2020 рік	Дослідження фінансової активності різних верств населення показали, що у світі більшість молоді у віці 15-24 роки взагалі не користується фінансовими послугами. Розширити доступ молоді до цифрових фінансових послуг можливо завдяки освіті, навчанню, працевлаштуванню, започаткуванню власного бізнесу, створенню родини та управління особистими (сімейними) фінансами тощо.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Закінчення табл. 2

1	2
Цифрове надання фінансової освіти: дизайн і практика – 2021 рік	Значну увагу у звіті сконцентровано на поєднанні цифрової та фінансової освіти, важливість якої зростає паралельно з цифровізацією суспільства та економіки. Цифрові інструменти можуть підтримувати ефективно надання фінансової освіти та допомагати політикам задовольняти потреби цільової аудиторії за допомогою використання індивідуальних підходів. У звіті концентрується увага на довгостроковій фінансовій стійкості за рахунок фінансової грамотності, описуються програми цифрової фінансової освіти.
Керівництво OECD/INFE щодо цифрового надання фінансової освіти» – 2022 рік.	Цифрові технології роблять фінансову освіту більш ефективною, але органи державної влади повинні впроваджувати цифрові ініціативи відповідно до потреб у знаннях з фінансової грамотності цільової аудиторії та з урахуванням низького рівня цифрової грамотності окремих верств населення та їх доступу до цифрових технологій.

Джерело: складено автором на основі [14].

Аналіз досвіду країн ЄС засвідчує, що головними перешкодами на шляху розвитку цифрової фінансової грамотності є значна частка населення, яке не користується фінансовими послугами; не використовує сучасні фінансові технології для здійснення безготівкових та електронних платежів, має обмежений доступ до фінансової і цифрової інфраструктури.

Головними компонентами, які формують сприятливе середовище для розвитку цифрової фінансової грамотності в країнах ЄС виступають досконалість законодавчої, наглядової та регуляторної бази, розроблення скоординованих дій до стратегічного планування та реалізації узгодженої політики цифрової трансформації економіки й суспільства.

У Цифровій Стратегії до 2030 р.[15], прийнятій Європейською комісією, одними з основних напрямів є розвиток цифрової економіки і трансформація європейського бізнесу. Пріоритетами їх досягнення зазначено розвиток вискоелективної системи цифрової освіти, цифрових навичок населення впродовж всього життя. Результативними показниками Стратегії є такі: 80 % дорослого населення повинні мати базові цифрові навички; домогосподарства повинні мати гігабайти підключення, а території населених пунктів мати покриття мережею 5G;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

понад 90 % МСП повинні досягти хоча б базового рівня цифрової інтенсивності; основні державні послуги повинні бути доступні онлайн; 80 % громадян повинні використовувати технологію електронного підтвердження особи.

На адаптацію освіти й навчання до умов цифрової епохи спрямована політична ініціатива ЄС «План дії з цифрової освіти» (2021-2027 рр.) [16], який спрямований на розвиток співробітництва між країнами-учасниками у сфері отримання населенням високоякісної, інклюзивної та доступної цифрової освіти.

Вищезазначені документи спрямовані на отримання громадянами ЄС базового рівня цифрових навичок, використання потенціалу цифрових сервісів фінансово-кредитних установ та користування цифровими фінансовими послугами, які необхідні для отримання високооплачуваної роботи та кар'єрного зростання, а також знань робочої сили ЄС у галузі кібербезпеки та захисту від кіберзагроз. Основні положення стратегічних документів ЄС можуть бути використані для адаптації європейського досвіду підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення у вітчизняній практиці при розробці стратегічних напрямів фінансової політики держави.

Саме досконалість законодавчої, наглядової та регуляторної бази забезпечує зростання рівня цифрової грамотності населення та формує сприятливе середовище для подальшої цифровізації фінансового сектору та стабілізації функціонування фінансової системи України у повоєнний період [16].

Висновки і пропозиції. Цифрова фінансова грамотність є драйвером економічного зростання держави та дієвим інструментом забезпечення соціальної рівності і справедливості. Виходячи з цього фінансова політика держави та її складові бюджетна, податкова, інвестиційна, соціальна політики повинні передбачати заходи, спрямовані на підвищення рівня соціально-фінансової, податкової, цифрової грамотності та культури населення, зростання інвестиційної активності громадян. Для цього необхідно на основі врахування позитивного світового досвіду і досвіду країн ЄС розробити та впровадити національну Стратегію розвитку цифрової фінансової грамотності населення, яка б враховувала основні положення чинних нормативно правових актів і передбачала взаємопогоджені дії органів державної виконавчої влади, а саме Міністерства фінансів України,

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Міністерства цифрової трансформації, Міністерства економіки України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України, НБУ, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку тощо, які створюють правове поле для цифровізації фінансового ринку та доступу населення, особливо молоді до отримання фінансових знань і цифрових навичок. Зазначена стратегія дасть змогу подолати розрив між стрімкими темпами цифровізації фінансового сектору та готовністю населення користуватись новітніми цифровими продуктами та інструментами й забезпечить підвищення економічної і фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Краус К. М. Інституціональні аспекти та цифровізація фінансової інклюзії в національній економіці / К. М. Краус, Н. М. Краус, Г. М. Поченчук // *Innovation and sustainability*. – 2022. – № 2. – С. 18-28. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.18.28>.
2. Приказюк Н. В. Цифрова фінансова грамотність: компоненти та методи / Н. В. Приказюк, Ю. О. Ходаківська // *Innovation and Sustainability*. – 2023. – № 2. – С. 31-37.
3. Бречко О. Фінансова і цифрова грамотність, як базові складові розвитку сучасного інформаційного суспільства / О. Бречко // *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. – 2019. – Вип. 24. – С. 129-135.
4. Long T. Q. Financial literacy, behavioral traits, and ePayment adoption and usage in Japan / T. Q. Long, P.J. Morgan, N. Yoshino // *Financial Innovation*. – 2023. – № 9. – P. 101. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40854-023-00504-3>.
5. Пшенична М. В. Тенденції розвитку фінансової інклюзії в умовах воєнного часу: проблеми, здобутки, міжнародний досвід / М. В. Пшенична // *Transformation of Ukraine's Economy: Formation of an Inclusive Economy System and Functionality of Financial Inclusion*. – Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. – С. 170-182.
6. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.
7. Global Findex. The World Bank [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://surl.li/qxtrpx>.
8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
9. Стратегія розвитку фінансового сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=7.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

10. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#n10>.

11. Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України [Електронний ресурс] : Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n16>.

12. Міністерство цифрової трансформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua>.

13. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>.

14. Організація економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/about>.

15. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/ezpgg>.

16. Digital Education Action Plan (2021-2027). European Commission. (2020) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.

17. Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС / О. М. Парубець, І. В. Садчикова, О. М. Кальченко, О. О. Тарасенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2022. – Вип. 1/1. – С. 11-16.

References

1. Kraus, K., Kraus, N, Pochenchuk, G. (2022). Instytutsionalni aspekty ta tsyfrovizatsiia finansovoi inkluzii v natsionalnii ekonomitsi [Institutional aspects and digitalization of financial inclusion in the national economy]. *Innovation and sustainability*, (2), 18-28. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.18.28>.

2. Prykaziuk, N., Khodakivska, Yu. (2023). Tsyfrova finansova hramotnist: komponenty ta metody pidvyshchennia [Digital financial literacy: components and methods of enhancement]. *Innovation and Sustainability*, (2), 31-37.

3. Brechko, O. (2019). Finansova i tsyfrova hramotnist, yak bazovi skladovi rozvytku suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Financial and digital literacy as basic components of the development of the modern information society]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy – Regional Aspects of Productive Forces Development of Ukraine*, 24, 129-135.

4. Long, T.Q., Morgan, P.J., Yoshino, N. (2023). Financial literacy, behavioral traits, and ePayment adoption and usage in Japan. *Financial Innovation*, 9, 101 <https://doi.org/10.1186/s40854-023-00504-3>

5. Pshenychna, M. (2023). Trends in the development of financial inclusion in wartime conditions: problems, achievements, international experience. *Transformation of Ukraine's Economy: Formation of an Inclusive Economy System and Functionality of Financial Inclusion* (pp. 170-182). Riga, Latvia: Baltija Publishing.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

6. Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovy dobrobut v Ukraini u 2021. Zvit za rezultatamy doslidzhennia [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. Report based on research results]. (2021). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.
7. Global Findex. The World Bank. (n.d.). <http://surl.li/qxtpx>.
8. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030], Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019 № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
9. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine]. (n.d.). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=7.
10. Pro skhvalennia Stratehii tsyvrovoi transformatsii sotsialnoi sfery [On the approval of the Strategy of digital transformation of the social sphere], Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2020. № 1353-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#n10>.
11. Pro Plan realizatsii Stratehii kiberbezpeky Ukrainy [About the Cyber Security Strategy Implementation Plan of Ukraine], Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 30, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n16>.
12. Ministerstvo tsyvrovoi transformatsii Ukrainy [Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. (n.d.). <https://thedigital.gov.ua>.
13. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. (n.d.). <https://bank.gov.ua>.
14. Orhanizatsiia ekonomichnoho spivrobotnytstva ta rozvytku [Organisation for Economic Co-operation and Development]. (n.d.). <https://www.oecd.org/about>.
15. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital. (n.d.). <http://surl.li/ezpgg>.
16. Digital Education Action Plan (2021-2027). European Commission. (2020). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.
17. Parubets, O., Sadchykova, I., Kalchenko, O., Tarasenko, O. (2022). Finansova inkluziia yak instrument dostupnosti naselennia do rynku finansovykh posluh krain YeS. [Financial Inclusion as an Instrument of Accessibility to Financial Services for EU Households]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, 1/1, 11-16.

Отримано 19.10.2023

UDC 336.02**JEL Classification: A29; O38; H50; H52****Olena Parubets**

Doctor of Economic Sciences,

Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** Olena.parubets@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5357-7581>**Scopus Author ID:** [56607090800](https://orcid.org/0000-0001-5357-7581), [5722668253](https://orcid.org/0000-0001-5357-7581)**FINANCIAL POLICY OF THE STATE AIMED
AT THE INCREASE OF THE FINANCIAL LITERACY LEVEL
OF THE POPULATION OF UKRAINE**

Abstract. *The purpose of the article is to study strategic and tactical measures of the state's financial policy aimed at improving the level of digital financial literacy of the population of Ukraine in the context of the digital technologies introduction in the financial sector.*

In the article, the impact of digital transformation of the economy and society, as well as the rapid introduction of digital technologies in the financial market on the level of digital literacy of the population is studied. The indices of the financial literacy level of the population of Ukraine and EU countries are analysed. It is concluded that in the context of the rapid development of digital financial products, the level of financial literacy of the population is interrelated with the level of its digital literacy. It is noted that the level of digital financial literacy of the population is a driver of the national economy development, stabilization of the functioning of the financial system in the post-war period, and as an indicator of achieving social equality and justice.

According to the Global Findex database created by the World Bank, the indicators of digital financial literacy of the adult population of Ukraine are analysed. Based on the results of the analysis, it is concluded that the level of digital literacy of the adult population of Ukraine can be considered quite satisfactory compared to the global average.

The main provisions of strategic directions of the financial policy of Ukraine and countries of the European Union aimed at improving digital and financial literacy of the population are researched. It is noted that a significant role in the implementation of the measures of the state financial policy in improving the level of digital financial literacy of the population is played by the central executive authorities, which create a legal framework for digitalization of the financial market.

In June 2022, Ukraine received the status of a candidate for membership in the European Union (EU). To become a part of the European community in the near future, the legislative and legal field of Ukraine must comply with the rules, laws and standards of the EU, in particular in improving the level of digital and financial literacy of the population, access to financial services, development of the financial sector and its digitalization.

It is noted that it is the perfection of the legislative, supervisory and regulatory framework that ensured the growth of the digital literacy level of the population and creates a favourable environment for further digitalization of the financial sector and stabilization of the financial system functioning in Ukraine in the post-war period. To do this, it is necessary to develop and

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

implement a national strategy for the development of digital financial literacy of the population based on the positive international experience and the experience of EU countries taking into consideration the main provisions of existing regulatory legal acts and provide for mutually agreed actions of the state executive authorities.

Keywords: *financial policy of the state, digital financial literacy, digital financial products, digital technologies, digitalization of the financial market, strategy*

Table: 2. Fig.: 1. References: 17.

Бібліографічний опис для цитування:

Парубець О. Фінансова політика держави в напрямку підвищення рівня цифрової фінансової грамотності населення України. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 221-237.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-238-248](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-238-248)

УДК [336.77:330.567.2]336.17:004

JEL Classification: O32; E42; E44

Андрій Роговий

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: rogovoy1976@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Юрій Євтушенко

кандидат економічних наук,
докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: uevtusenko87@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>

ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/0000-0002-1029-0625)

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ
ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Анотація. У статті здійснено дослідження ролі розвитку банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг, а також повномасштабної військової агресії проти нашої країни. З цією метою дослідження змісту категорії «домогосподарство», проаналізовано частину наявних наукових підходів до розгляду сутності цієї категорії. На основі узагальнених показників результативності функціонування банківського сектору економіки обґрунтована його спроможність забезпечити домогосподарства необхідним обсягом позикових фінансових ресурсів, достатніх для задоволення необхідних потреб. Розкрито роль банківського кредитування домогосподарств у процесі цифрової трансформації ринку фінансових послуг, здійснено узагальнення його впливу на забезпечення стабілізації фінансової системи, генерування потенціалу розвитку національної економіки, забезпечення макроекономічної стабільності держави.

Здійснено обґрунтування ключової ролі банківського кредитування, побудованого на передових цифрових технологіях у забезпеченні прискореного розвитку реального сектору економіки, забезпеченні макроекономічної стабільності. Акцентовано на наявності синергетичного взаємозв'язку між обсягами банківського кредитування домогосподарств та рівнем розвитку реального сектору національної економіки країни.

Ключові слова: банківське кредитування; домогосподарства; ринок кредитних послуг; цифрові інновації; державні фінанси; фінансові послуги; цифрові трансформації; банківські установи; фінансові відносини.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Постановка проблеми. Розвиток домогосподарств протягом всього періоду їх функціонування орієнтований на пошук можливостей задоволення наявних потреб, серед яких ключовими залишаються фізіологічні, матеріальні, духовні, соціальні, інші. Водночас задоволення наявних потреб домогосподарств практично завжди залишається у площині їхньої спроможності акумулювання відповідного обсягу фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення умов їх функціонування. Саме можливості задоволення наявних потреб домогосподарств, формують передумови забезпечення гармонійного розвитку всіх їх індивідуумів, сприяють добробуту та результативності її функціонування. Поряд з цим, спроможність домогосподарств задовольняти постійно зростаючі потреби їх індивідуумів в умовах динамічного навколишнього середовища можна відносити до одного з інструментів, відповідального за прогресивний розвиток людства. Проте наявність невідповідності між темпами зростання потреб домогосподарств та їхньою фінансовою спроможністю актуалізує питання залучення додаткових фінансових ресурсів, у тому числі акумульованих за рахунок інструментів ринку фінансових послуг, розвитку банківського кредитування.

Саме з цих позицій розвиток банківського кредитування, спрямованого на забезпечення доступності кредитних фінансових ресурсів, для переважної частини домогосподарств залишається одним із ключових пріоритетів трансформації ринку фінансових послуг, стратегічним завданням розвитку національної економіки.

Водночас, враховуючи виникнення системних загроз спричинених воєнною агресією проти нашої країни, функціонування домогосподарств в умовах макроекономічної нестабільності, суттєвого обмеження спроможності задоволення власних потреб, постала потреба в пошуку новітніх підходів до стимулювання їхнього розвитку, у тому числі шляхом цифрової трансформації ринку фінансових послуг, розширення можливого переліку джерел та забезпечення максимальної доступності кредитних фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку банківського кредитування в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг, значної макроекономічної нестабільності в державі, наявних викликів у частині збереження незалежності та державного суверенітету набувають надзвичайної актуальності, що зумовлює їх перебування в центрі підвищеної уваги не лише науковців, але

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

і практиків. До науковців, які активно досліджують питання, варто віднести таких: З. Варналій, О. Вовчак, Г. Вознюк, О. Дзюблюк, А. Загородній, Ю. Коробов, С. Кульпинський, Б. Луців, І. Лютий, М. Савлук, С. Онишко, О. Парубець, О. Рожко, І. Сухораба, Н. Ткаченко, В. Ходаківська, К. Швабій та ін.

Вивченню особливостей розвитку банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг присвячені праці: Т. Васильцева, О. Герасимової, О. Гук, М. Дубини, І. Єпіфанової, М. Забаштанського, Г. Мохонько, І. Садчикової, Л. Соколенко, О. Шишкиної та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи наявні фундаментальні напрацювання значної когорти науковців, спрямованих на поглиблення як концептуальних, так і методологічних аспектів розвитку банківського кредитування домогосподарств, новітні виклики спричинені повномасштабною воєнною агресією сформували передумови макроекономічної нестабільності національної економіки, спричинили деструктивні зміни фінансової поведінки домогосподарств, що значно посилили необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямі. За цих умов виняткової уваги набуває необхідність дослідження особливостей банківського кредитування домогосподарств, цифрової трансформації ринку фінансових послуг як вагомого джерела кредитних фінансових ресурсів, необхідних для фінансового забезпечення домогосподарств, формування передумов розвитку національної економіки та забезпечення макроекономічної стабільності.

Мета статті. Метою цієї статті є поглиблення теоретичних та прикладних положень розвитку банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг, а також обґрунтування його провідної ролі в можливості системного задоволення їхніх потреб, у формуванні передумов забезпечення макроекономічної стабільності країни.

Виклад основного матеріалу. Розвиток людства постійно супроводжувався прагненням його індивідуумів максимально задовольнити наявні потреби. Водночас їх складність та багатогранність спричиняли необхідність об'єднання спільних зусиль для їх задоволення, що спричинило поступове виникнення перших домогосподарств.

Домогосподарство виступає однією з найважливіших і найскладніших економічних категорій, оскільки воно забезпечує організацію відносин спільного побуту людей [2], а також виступає вагомим складовим національної економіки.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Надзвичайна важливість цієї категорії спричинила підвищений інтерес науковців та практиків до її концептуального та практичного змісту. Так, на думку О. Г. Осауленко, домашнє господарство – це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти [8].

На переконання К. Р. Макконнелла і С. Л. Брю, домогосподарство виступає економічною одиницею, яка складається з однієї або більшої кількості осіб; вона постачає ресурси для економіки і використовує отримані за них гроші на придбання товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби [11].

Попри наявність певних особливостей функціонування домогосподарств залежно від певних соціальних, економічних, політичних та релігійних умов тієї чи іншої країни, їхня провідна роль у функціонуванні економіки будь-якої країни світу залишається незаперечною. Економічний потенціал домогосподарств, рівень їхньої платоспроможності не лише визначають майбутню траєкторію розвитку держави, але і є своєрідним індикатором рівня розвитку країни.

Саме за цих умов забезпечення необхідних умов функціонування домогосподарств в частині їх життєзабезпечення та фінансової спроможності залишається одним із ключових завдань держави [1; 4].

Складність фінансової поведінки домогосподарств полягає в необхідності збалансування обсягу його надходжень, який повинен відповідати постійно зростаючому обсягу витрат, необхідного для покриття наявних потреб. Вирішення цієї суперечності перебуває у площині спроможності домогосподарства забезпечувати зростання обсягу вхідних грошових потоків, достатніх для здійснення необхідних витрат на задоволення потреб. Звичайно, не можна обходити стороною і так звану «раціональну поведінку домогосподарств», коли домогосподарство відмовляється від задоволення окремих потреб через їх недоцільність, або брак фінансових ресурсів [3; 7].

Очевидно, що саме обмеженість фінансових ресурсів домогосподарств, виступає ключовим фактором стримування споживання певних товарів, робіт або послуг. Водночас таке стримування здійснює системний негативний вплив на темпи розвитку національної економіки загалом, що актуалізує питання застосування інструментів ринку фінансових послуг з метою формування пропозиції доступних

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

кредитних фінансових ресурсів. Особливо ці питання посилюються в умовах макроекономічної нестабільності, виникнення ознак фінансових криз, настання непереборних факторів, які обмежують можливості раціональної поведінки домогосподарств [5; 9].

Повномасштабна воєнна агресія, яка триває на території нашої країни, суттєво змінила фінансову поведінку домогосподарства, що насамперед зумовлено спрямуванням переважної частини фінансових ресурсів держави на оборонні потреби, значними інфраструктурними руйнуваннями в країні, міграцією населення та переміщенням суб'єктів господарювання. Багато з-поміж вищезгаданих факторів негативно вплинули на фінансову спроможність домогосподарств, сформували необхідність пошуку додаткових фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення покриття вартості наявних потреб, подальшого стимулювання розвитку національної економіки. Водночас, попри бойові дії на території країни, банківська система, підтримана міжнародними партнерами, забезпечила не лише належне функціонування фінансової системи держави, а також накопичила певний потенціал для стимулювання розвитку домогосподарств за рахунок зростання пропозиції кредитних фінансових ресурсів.

Так, за повідомленням голови комітету ВРУ з питань податків і фінансів Данила Гетманцева, банківська система України у 2023 році забезпечила отримання нарахованого податку на прибуток у розмірі 73,5 млрд грн, що у 10 разів більше, ніж у 2022 році, у 11,5 раза більше, ніж у 2021 році, а також удвічі більше, ніж за попередні 15 років. Обсяг чистого прибутку за 2023 рік становив 86,5 млрд грн, що перевищило показник 2022 року майже учетверо, і є на 12 % більше, ніж у 2021 році [2].

Наявні статистичні дані свідчать про існування значного потенціалу в банківській системі, спроможного активізувати фінансову поведінку домогосподарств, зокрема за рахунок розвитку банківського кредитування (рис. 1).

Крім того, впроваджені новітні інструменти цифрової трансформації ринку фінансових послуг, здійснили своє поширення і на процеси організації банківських операцій. Впровадження мобільного банкінгу, використання електронних платіжних систем, краудсорсинг, хмарні технології та інші стали досить звичними явища для переважної чисельності домогосподарств, що не лише розширило перелік джерел позикових фінансових ресурсів, але також зробило їх більш доступними, значно вплинуло на прискорення швидкості обігу грошей [6; 10].

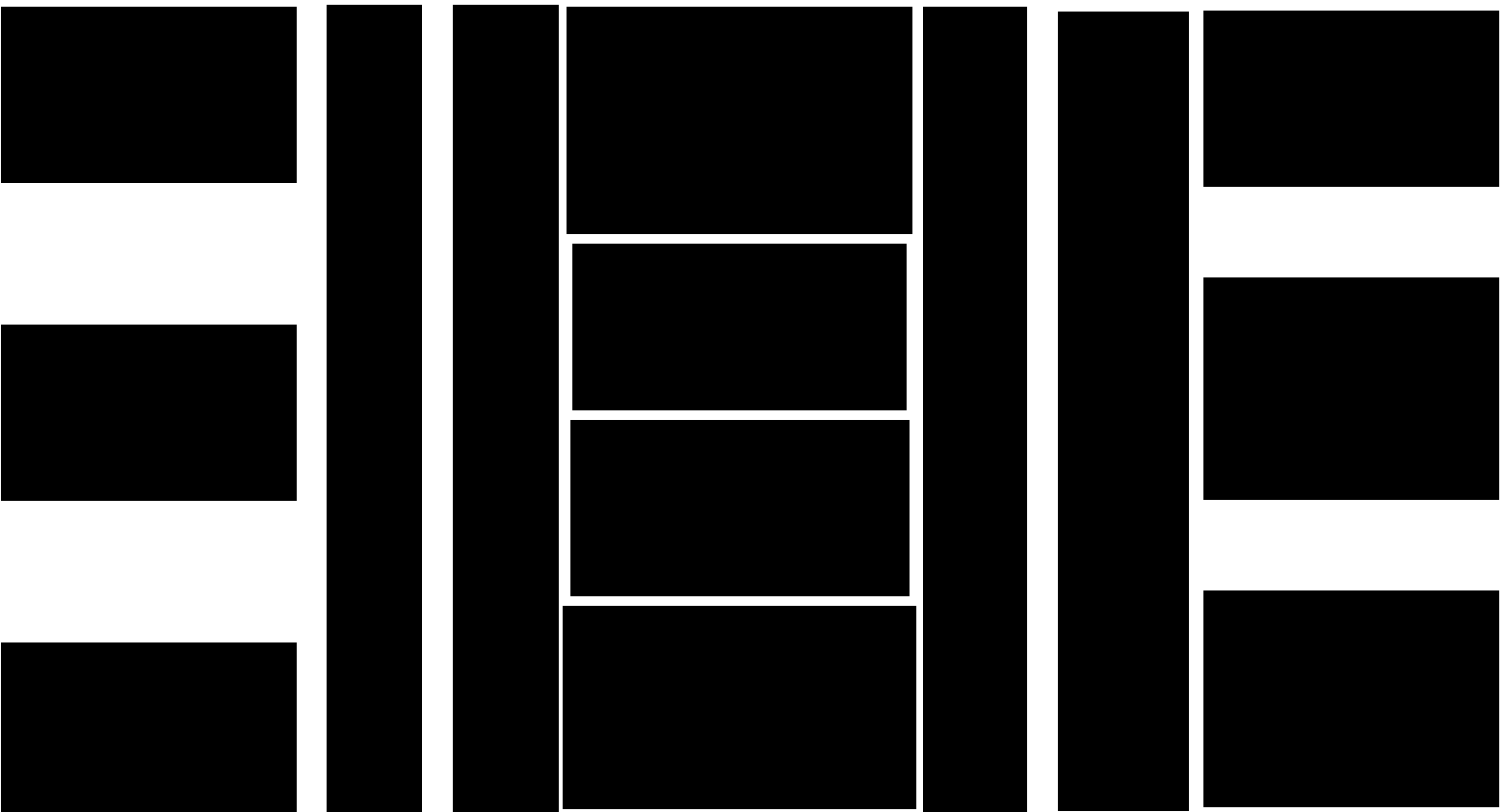

Рис. 1. Розвиток банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг

Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Розширення доступності фінансових ресурсів та формування необхідного рівня фінансового забезпечення домогосподарств спричиняє системні трансформації в економіці за рахунок пожвавлення економічної активності, посилення інвестиційного і споживчого попиту, оновлення основного капіталу та збільшення виробничих потужностей, скорочення рівня безробіття.

Водночас подальший розвиток цифрових трансформацій на ринку фінансових послуг вимагає певних змін процесів забезпечення безпеки та конфіденційності інформації, а також значно посилює залежність спроможності здійснення операційної діяльності суб'єктів фінансового ринку від відповідних технологій.

Унормування комплексу питань пов'язаних з функціонуванням механізму банківського кредитування домогосподарств у сучасних умовах повинен мати комплексний характер, вагому роль у здійсненні якого має забезпечувати держава. Саме належне державне регулювання в частині дієвого нормативно-правового забезпечення банківського кредитування домогосподарств в сучасних умовах, розробки певних інструментів, які б забезпечували страхування можливих ризиків для всіх суб'єктів відносин кредитування, залишається вагомою складовою даного процесу.

Подальший розвиток банківського кредитування домогосподарств, активне впровадження інструментів цифрової трансформації процесів його здійснення матиме синергетичний ефект для відновлення національної економіки, забезпечить формування економічного потенціалу, сприятиме відновленню макроекономічної стабільності.

Висновки та пропозиції. Фінансова поведінка домогосподарств продовжує здійснювати свій визначальний вплив на результативність функціонування та темпи розвитку національної економіки, формувати не лише поточну конкурентну позицію держави на світовій арені, але і формувати стратегічні вектори її розвитку в майбутньому. Прагнення домогосподарств задовольнити власні потреби стимулює реальний сектор економіки підвищеним попитом та активним споживанням. Водночас існування невідповідності між поточною фінансовою спроможністю домогосподарств та бажанням негайного задоволення власних потреб, компенсується інструментами ринку фінансових послуг, розвитком банківського кредитування. Слід відзначити, що саме банківське кредитування виступає своєрідним акселератором якісного розвитку домогосподарств, що сприяє підвищенню їхній

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

спроможності задоволення власних потреб, формує передумови власного абсолютного зростання, а також за рахунок функції заощадження та інвестування частини доходів, забезпечують стимулювання банківської системи зокрема та національної економіки в цілому.

Потужні світові глобалізаційні процеси спричинили значний розвиток новітніх технологій, які дозволили розпочати значні цифрові трансформації ринку фінансових послуг. Зазначені тенденції сформували широкий спектр можливостей для ринку фінансових послуг, значного спрощення та формування можливостей для всіх груп споживачів віддаленої доступності переважної частини послуг, вагому частину серед яких займає саме банківське кредитування. Перебування світової спільноти в умовах пандемії, спричиненої коронавірусною хворобою суттєво посилює можливості використання інноваційних цифрових трансформацій у фінансовій сфері, що стало не лише перевагою, а інколи єдиною можливістю домогосподарств забезпечити належну організацію власної фінансової поведінки.

Наявні цифрові трансформації ринку фінансових послуг відіграють провідну роль у здійсненні поточного функціонування фінансової системи держави, яка продовжує забезпечувати її функціонування в умовах воєнного стану, сприяє необхідній організації руху фінансових ресурсів, стимулює розвиток банківського кредитування, посилює стабільність національної економіки. Водночас цифрові трансформації ринку фінансових послуг порушують багато питань, пов'язаних зі збереженням та захистом інформації, що потребує додаткового державного регулювання на фінансовому ринку. Комплексне врахування переваг розвитку банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрових трансформацій ринку фінансових послуг, а також нівелювання можливих загроз забезпечить позитивний вплив на макроекономічну стабільність держави.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А. Теорія грошей : навч. посіб. / А. Гальчинський. – Київ : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 411 с.
2. Гетьманцев Д. Банківська система України встановила два історичних рекорди у 2023 році [Електронний ресурс] / Д. Гетьманцев. – Режим доступу: <https://ain.ua/2024/02/14/bankivska-systema-ukrayiny-rekordy-u-2023-roczii>.
3. Головні фінансові результати року, що минає 2023 рік у цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/2023-rik-u-cyfrah>.
4. Гук О. Тенденції інвестування в Україні [Електронний ресурс] / О. Гук, Г. Мохонько, Л. Шендерівська // Економіка та суспільство. – 2021. – № 29. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/577>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

5. Забаштанський М. М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : [монографія] / М. М. Забаштанський. – Київ : Кондор-видавництво, 2016. – 382 с.

6. Забаштанський М. М. Роль економічної діагностики у забезпеченні ефективності концесійної діяльності / М. М. Забаштанський, Т. В. Забаштанська, А. В. Роговий // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 3(3). – С. 259-264.

7. Вплив інноваційно-інформаційних технологій фінансових установ на трансформацію фінансової поведінки домогосподарств [Електронний ресурс] / О. В. Попело, Н. І. Холявко, М. В. Дубина, А. В. Тарасенко // Проблеми економіки. – 2022. – № 1. – С. 105-112. – Режим доступу: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001335512>.

8. Статистичний словник / [О. Г. Осауленко, О. О. Васечко, М. В. Пугачова та ін.]; за ред. д-ра держ. упр., проф., член-кор. НАН України О. Г. Осауленка; НТК статистичних досліджень. – Київ : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2012. – 498 с.

9. Сухораба І. В. Кредитні ринки на сучасному етапі розвитку: методологічний аспект / І. В. Сухораба // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 3. – С. 3–7.

10. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки / І. О. Лютий. – Київ : Атіка, 1999. – С. 49.

11. Campbell R. McConnell. Economics: Principles, Problems, and Policies/ Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean Masaki Flynn Dr. – 20th edition. – McGraw-Hill Education, 2014. – 996 p.

References

1. Halchynskiy, A. (2001). *Teoriia hroshei [Theory of money]*. Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy”.

2. Hetmantsev, D. (2024). *Bankivska systema Ukrainy vstanovyla dva istorychnykh rekordy u 2023 rotsi [The banking system of Ukraine set two historical records in 2023]*. <https://ain.ua/2024/02/14/bankivska-systema-ukrayiny-rekordy-u-2023-roczii>.

3. *Holovni finansovi rezultaty roku, shcho mynaie 2023 rik u tsyfrakh [The main financial results of the year ending 2023 in numbers]*. <https://finance.ua/ua/goodtoknow/2023-rik-u-cyfrakh>.

4. Huk, O., Mokhonko, H., Shenderivska, L. (2021). Tendentsii investuvannia i Ukraini [Investment trends in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 29. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/577>.

5. Zabashtanskyi, M.M. (2016). *Koncesiini vidnosyny: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini [Concession relations: financial determinants of development in Ukraine]*. Kondor-vydavnytstvo.

6. Zabashtanskyi, M.M., Zabashtanska, T.V., Rohovyi, A.V. (2015). Rol ekonomichnoi diahnostryky u zabezpechenni efektyvnosti kontsesiinoi diialnosti [The role of economic diagnostics in ensuring the efficiency of concession activities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(3)), 259-264.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

7. Popelo, O.V., Kholiavko, N.I., Dubyna, M.V., Tarasenko, A.V. (2022). Vplyv innovatsiino-informatsiinykh tekhnolohii finansovykh ustanov na transformatsiiu finansovoi povedinky domohospodarstv [The influence of innovative information technologies of financial institutions on the transformation of the financial behavior of households]. *Problemy ekonomiky – Problems of economics*, 1, 105-112. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001335512>.

8. Osaulenko, O.H. (Ed.). (2012). *Statystychnyi slovnyk [Statistical dictionary]*. DP "Inform.-analit. ahentstvo".

9. Sukhoraba, I.V. (2009). Kredytni rynky na suchasnomu etapi rozvytku: metodolohichni aspekt [Credit markets at the current stage of development: methodological aspect]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 3, 3-7.

10. Liutyi, I.O. (1999). *Hroshovo-kredytna polityka v umovakh perekhidnoi ekonomiky [Monetary and credit policy in the conditions of a transitional economy]*. Atika.

11. Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean Masaki Flynn Dr. (2014). *Economics: Principles, Problems, and Policies* (20th edition). McGraw-Hill Education.

Отримано 16.10.2023

UDC [336.77:330.567.2]336.17:004

JEL Classification: O32; E42; E44

Andrii Rogovyi

Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: rogovoy1976@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Yurii Yevtushenko

PhD in Economics,

Doctoral Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: uevtusenko87@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>

ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/0000-0002-1029-0625)

**DEVELOPMENT OF BANKING LENDING TO HOUSEHOLDS
UNDER THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION
OF THE FINANCIAL SERVICES MARKET
AND MACROECONOMIC INSTABILITY**

Abstract. *The article examines the role of the development of bank lending to households in the conditions of digital transformation of the financial services market, as well as full-scale military aggression against our country. For this purpose, the content of the "household" category was investigated, and part of the available scientific approaches to the consideration of the essence of this category were singled out. On the basis of generalized performance*

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

indicators of the functioning of the banking sector of the economy, its ability to provide households with the necessary volume of loanable financial resources sufficient to meet the necessary needs is substantiated. The role of bank lending to households in the conditions of digital transformation of the financial services market is revealed, its impact on ensuring the stabilization of the financial system, generating the potential for the development of the national economy, and ensuring the macroeconomic stability of the state is summarized.

It has been proven that the existing digital transformations of the financial services market play a leading role in the implementation of the current functioning of the state's financial system, which continues to ensure its functioning in conditions of martial law, contributes to the necessary organization of the movement of financial resources, stimulates the development of bank lending, and strengthens the stability of the national economy.

It was emphasized that digital transformations of the financial services market raise a layer of issues related to the preservation and protection of information, which requires additional state regulation of the financial market. That is why, comprehensive consideration of the advantages of the development of bank lending to households in the conditions of digital transformations of the financial services market, as well as the leveling of possible threats, will ensure a positive impact on the macroeconomic stability of the state.

It was emphasized that digital transformations of the financial services market raise a layer of issues related to the preservation and protection of information, which requires additional state regulation of the financial market. That is why, comprehensive consideration of the advantages of the development of bank lending to households in the conditions of digital transformations of the financial services market, as well as the leveling of possible threats, will ensure a positive impact on the macroeconomic stability of the state.

Keywords: *bank lending, households, credit services market, digital innovation, public finance, financial services, digital transformation, banking institutions, financial relations.*

Fig.: 1. References: 11.

Бібліографічний опис для цитування:

Роговий А., Євтушенко Ю. Розвиток банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової трансформації ринку фінансових послуг та макроекономічної нестабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 238-248.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-249-260](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-249-260)

УДК 330.322:330.342.146

JEL Classification: G11, E22

Світлана Тульчинська

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)
E-mail: tuha@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>
Scopus Author ID: [55367786700](https://orcid.org/0000-0002-1409-3848)

Денис Решетилів

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: reshetilovdenis88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-6104-9006>

**СУТНІСТЬ ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ**

Анотація. У статті розглянуто теоретичні положення здійснення імпаکت-інвестування як нової парадигми фінансування проєктів для забезпечення сталого розвитку. Зокрема було проаналізовано та конкретизовано основні передумови формування цього виду інвестування. Дослідження концептуальних підходів до розгляду його сутності, які представлені в наукових роботах, дозволили конкретизувати сутність імпакт-інвестування та визначити його змістовні ознаки та особливості використання. У статті також проаналізовано основні принципи цього виду інвестування і з урахуванням наявних підходів до їх визначення виокремлені такі: прибутковість, цілеспрямованість, багатогранність, транспарентність та строковість, розкрито їх сутність.

Ключові слова: імпакт-інвестування; інвестиції; екологічна безпека; соціальна інклюзія; інвестори; прибуток; фінансові інструменти; сталий розвиток.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Постановка проблеми. Розвиток імпакт-інвестування сьогодні є важливим для впровадження концепції сталого розвитку, яка є преважуючою у стратегічних документах подальшої розбудови суспільства більшості розвинутих країн світу. Формування умов для ефективного використання природних ресурсів, впровадження проєктів, які спрямовані на зменшення забруднення навколишнього середовища, використання екологічно чистих технологій у розвитку багатьох галузей національного господарства, підвищення рівня соціальної інклюзії сьогодні вже є невід'ємними складовими господарського життя країн із високим рівнем розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Імпакт-інвестування як нова парадигма фінансування проєктів і заходів для сталого розвитку активно розвивається у всьому світі і поступово до цього виду фінансування залучається все більша кількість різних інвесторів та економічних суб'єктів, які бажають впроваджувати такі проєкти. Саме ініціатива із залучення приватного капіталу може сприяти прискоренню сталого розвитку країн у всьому світі з метою покращення якості життя громадян.

За оцінками американської некомерційної організації Global Impact Investing Network (GIIN) розмір світового ринку імпакт-інвестування становить 1,164 трлн дол. США, що стало першим випадком, коли широко цитована оцінка організації перевищила позначку в 1 трлн дол. США. Ця цифра, яка є центральним висновком звіту GIIN 2022: У звіті, підготовленому за фінансової підтримки Nuveen, також висвітлюються дві сфери розвитку ринку, які стають дедалі більш поширеними: «зелені» облігації та інвестування корпоративного впливу [13].

Таким чином, сьогодні можна чітко констатувати, що розвиток імпакт-інвестування буде відбуватися і надалі, а кількість економічних суб'єктів, які долучаються до цього виду фінансування екологічно та соціально значущих для суспільства проєктів, буде лише зростати. Відповідно така ситуація актуалізує питання і щодо проведення системних досліджень у цьому напрямку, вивчення особливостей здійснення імпакт-інвестування з метою активізації його впровадження в усіх, незалежно від рівня економічного розвитку, країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку імпакт-інвестування досліджуються сьогодні значною кількістю науковців. Серед них варто виокремити таких: М. В. Волосюк, Ю. В. Єльнікова, І. В. Жиглей, Н. Іванова, І. А. Ломачинська, О. В. Марухленко, О. В. Попело., І. М. Семененко, В. В. Тищенко та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання науковців у напрямку імпакт-інвестування, теоретичні положення реалізації цього виду інвестицій залишаються дослідженими досить фрагментарно, що вимагає додаткового аналізу сутності такого інвестування, особливостей його здійснення в сучасних умовах.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень щодо уточнення сутності імпакт-інвестування та особливостей його реалізації з метою формування умов для сталого розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Виклад основного матеріалу. Імпакт-інвестування в сучасних умовах дійсно активно розвивається в усьому світі. Однак зазначимо, що такий розвиток відбувався еволюційним шляхом і поступово в результаті розуміння людством важливості забезпечення екологічної безпеки, пошуку гармонійного співіснування з природою, усвідомлення важливості мінімізації обсягів викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище від господарської діяльності, підвищення уваги до питань соціальної інклюзії. Відповідно питання зниження антропогенного навантаження на природне середовище поступово стали актуалізовуватися. Також підвищилася і увага вчених, представників влади та міжнародних організацій до окреслених питань, що стимулювало пошук нових напрямків залучення фінансових ресурсів для поступового вирішення окреслених проблем.

Початок імпакт-інвестування в західних країнах припадає на 2007-2008 рр., коли Фонд Рокфеллера розпочав свою програмну ініціативу щодо впливу на інвестування, оскільки ресурси уряду та філантропії є недостатніми для вирішення найбільших проблем у світі. З того часу Фонд почав допомагати формувати нову індустрію імпакт-інвестування, а також робити його підзвітним за досягнення соціальних та екологічних цілей [10, с. 6]. Беззаперечно, реалізація різних проєктів у сфері захисту довкілля, підвищення рівня екологічної безпеки країн, окремих територій здійснювалися і до зазначеного періоду. Проте саме в цей період зароджується поступово нова парадигма фінансування таких проєктів, змінюється частково підхід до їх створення та впровадження.

Основними передумовами виникнення імпакт-інвестування є такі:

- поступове зростання забруднення навколишнього середовища та недостатності для зміни ситуації тих заходів, які вже впроваджувалися;
- недостатній обсяг фінансування проєктів у напрямку екологічної безпеки, соціального захисту, необхідність пошуку нових джерел коштів для підтримки вже впроваджених в майбутньому проєктів і заходів;
- важливість залучення ресурсів саме бізнесу для підтримки екологічних та соціальних проєктів при забезпеченні необхідного рівня прибутку від використання інвестицій;
- зростання рівня усвідомленості громадян щодо важливості створення умов для захисту довкілля, збереження природних ресурсів, їх раціонального використання, покращення соціальної взаємодії, підвищення рівня соціальної інклюзії громадян;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– поступове усвідомлення власниками бізнесу необхідності долучення їхніх корпорацій та підприємств до концепції сталого розвитку, яка передбачає дбайливе ставлення до природи, гармонійний та якісний розвиток соціальної та економічної систем суспільства та ін. [5, с. 232; 6].

Розглянемо сутність імпаکت-інвестування як інноваційного інструменту забезпечення впровадження моделі сталого розвитку.

У науковій літературі сьогодні є різні підходи до розуміння сутності імпакт-інвестування. Однак усі автори таких підходів одностайні в тому, що ці інвестиції безпосередньо спрямовані на досягнення визначених соціальних і екологічних цілей, а не лише фінансових і загалом економічних. На рис. 1 представлені окремі із зазначених підходів.

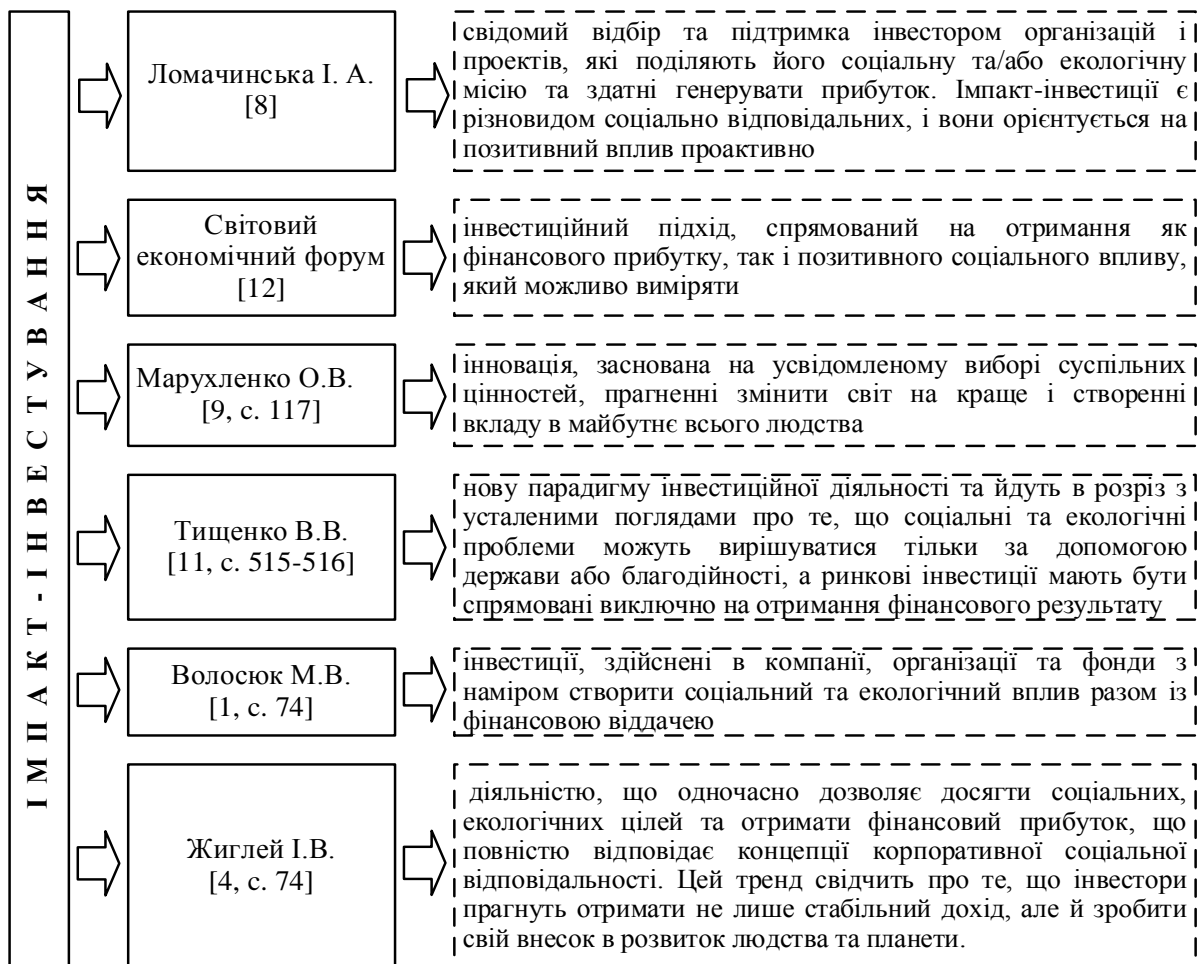

Рис. 1. Наукові підходи до розуміння сутності «імпакт-інвестування»

Джерело: систематизовано авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Аналіз представлених на рис. 1 підходів до розуміння сутності ім-пакт-інвестування дозволяє виокремити такі специфічні ознаки, які притаманні цьому виду інвестування:

1) здійснюється з метою досягнення соціальних та екологічних ефектів, проте при отриманні і фінансової вигоди від вкладених інвестиційних ресурсів;

2) сприяє досягненню позитивних, якісних змін у суспільстві, які формують основу для подальшого довгострокового розвитку на засадах сталості;

3) є частиною концепції соціальної відповідальності бізнесу, у межах якої інвестори погоджуються взяти на себе додаткові ризики та профінансувати проєкти, які не завжди є вигідними з фінансового погляду, але забезпечують отримання додаткових синергійних ефектів для функціонування екологічної системи, соціальних трансформацій;

4) не є благодійністю, оскільки в першу чергу інвестуються кошти в проєкти, які самостійно можуть продукувати у майбутньому дохід та відповідно прибуток і забезпечувати самостійне існування;

5) спрямоване на проактивну позицію бізнесу, окремих інвесторів та формування у них бажання впроваджувати інновації, які б змінювали загалом світ найкраще, створюючи нові можливості для подальшого розвитку людства та самореалізації громадян та ін.

Розглядаючи базові принципи ім-пакт-інвестування, також варто зазначити, що сформованої та загальноприйнятої системи принципів такого виду інвестування на сьогодні серед науковців та практиків не має. Наприклад, Ю. В. Єльнікова зазначає, що ім-пакт-інвестування базується на чотирьох ключових принципах: цілеспрямованість; дохідність; різноманіття класів інвестиційних активів; вплив, який можна виміряти ознакою ім-пакт-інвестування є те, що інвестор зобов'язаний вимірювати і звітувати про вплив інвестицій на соціальну та навколишню середу [3].

Своєю чергою М. В. Волосюк зауважує, що ім-пакт-інвестування описується (і відрізняється від інших видів інвестицій) трьома основними принципами:

1) очікування фінансової прибутковості: ім-пакт-інвестор очікує отримати фінансову рентабельність інвестованого капіталу, нижче домінуючої ринкової ставки, за ринковою ставкою або навіть вище;

2) намір вирішувати соціальні чи екологічні виклики (тобто вплив чи прагнення): на додаток до фінансової прибутковості інвестор

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

прагне досягти позитивного впливу на суспільство та / або навколишнє середовище;

3) зобов'язання щодо вимірювання та звітування щодо передбачуваного соціального впливу та впливу на навколишнє середовище: вплив інвесторів здійснюється для вимірювання ефективності, використовуючи стандартизовані показники [1].

Відповідно, аналізуючи представлені підходи до конкретизації принципів імпаکت-інвестування, на наш погляд, серед них варто виокремити принципи, які представлені на рис. 2.

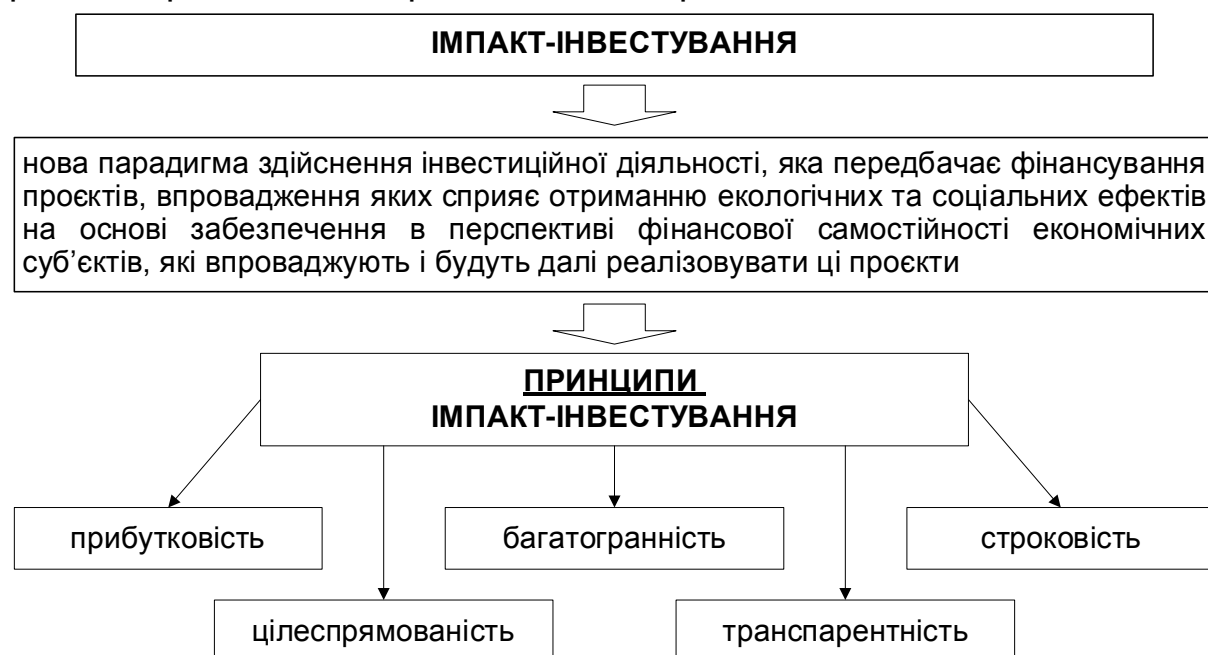

Рис. 2. Основні принципи імпаکت-інвестування

Джерело: сформульовано авторами на основі [1-3; 7].

Розглянемо їхню сутність детальніше.

Прибутковість – важливий принцип здійснення імпаکت-інвестування, який відрізняє цей вид фінансування проєктів від інших. Саме забезпечення економічної привабливості інвестиційних проєктів для інвесторів є важливою умовою здійснення імпакт-інвестування. Наявність потенційних шляхів отримання доходів від впровадження таких проєктів а, відповідно, і прибутку відрізняє такий вид інвестування від благодійної допомоги. Вже на початку створення відповідного інвестиційного проєкту, його автори повинні обов'язково враховувати цю умову. Дотримання цього принципу в цілому сприяло й активному розвитку імпакт-інвестування у всьому світі, оскільки фінансуючи такі

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

проєкти інвестори мають змогу забезпечити віддачу від вкладання коштів і при цьому сприяти отриманню ще додаткових, більш важливих для них додаткових ефектів.

Цілеспрямованість – сутність принципу полягає у наявності в проєктів, які планується реалізувати за рахунок імпаکت-інвестицій, сукупності чітких цілей, на досягнення яких цей проєкт спрямований, серед яких обов'язково є цілі економічного, соціального та екологічного характеру. Саме поєднання цих цілей і відрізняє імпакт-інвестування від інших інвестиційних проєктів. Таким чином, у межах проєктів повинні бути чітко зрозумілі ті ефекти, насамперед екологічні та соціальні, які будуть досягнуті в результаті їх впровадження.

Багатогранність – сутність принципу полягає у важливості забезпечення реалізації проєктів, які фінансуватимуться через механізм імпакт-інвестування, у різних сферах та галузях національного господарства. Саме універсальний характер таких проєктів, їх різноманітність дозволяє зробити імпакт-інвестування важливим для розвитку загалом національної економіки, оскільки такі проєкти спроможні сприяти екологізації промислових підприємств, впровадженню соціальних проєктів в різних регіонах країни, у межах різних груп громадян. Відповідно, принцип багатогранності імпакт-інвестування і обумовлює використання різних фінансових інструментів для його здійснення, вибір яких обумовлюється масштабами майбутніх до впровадження проєктів, їх складністю та ризикованістю.

Транспарентність – принцип імпакт-інвестування, сутність якого полягає у забезпеченні відкритості процесу вибору, реалізації інвестицій проєктів, забезпеченні можливостей для інвесторів отримувати відповідні дані про основні етапи впровадження проєктів, результати їх роботи. Невід'ємною складовою імпакт-інвестування є звітування його учасників про свою роль у фінансуванні та реалізації відповідних проєктів та досягненню екологічних і соціальних ефектів в результаті їх впровадження. Також важливою складовою є представлення інформації про ту роль, яку намагаються здійснити інвестори, сприяючи розвитку цього виду фінансування, загалом у розвитку людства, їх стратегії щодо досягнення поставлених масштабних та системних цілей.

Строковість – принцип імпакт-інвестування, сутність якого полягає в дотриманні підходу до впровадження проєктів за рахунок такого способу їх фінансування, за яким такі проєкти розглядаються як інвестиційні проєкти з визначенням періоду їх окупності, можливостей

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

подальшого розвитку таких проєктів після завершення періоду їх впровадження. Важливою складовою є формування плану надходження фінансових ресурсів, їх використання та потенційних строків досягнення поставлених економічних, соціальних та екологічних цілей. Дотримання принципу строкowości імпакт-інвестування дозволяє на перших етапах одразу обирати лише ті проєкти, для яких їх автoрами визначений довгостроковий шлях розвитку, чітко сформульовано план реалізації таких проєктів, поступового залучення коштів та періоду, коли майбутнє підприємство переходить до стану самокупності та самостійного функціонування.

Висновки та пропозиції. У статті розглянуто теоретичні положення розвитку імпакт-інвестування як інноваційного способу впровадження інвестиційної діяльності з метою досягнення цілей сталого розвитку. Розглянуто основні передумови виникнення цього виду фінансування та з'ясовано, що імпакт-інвестування розвивалося еволюційним шляхом в результаті розуміння громадянами, з одного боку, важливості забезпечення екологічної безпеки, гармонійного співіснування з природою, зниження забруднення навколишнього середовища для зростання якості майбутніх поколінь, забезпечення самореалізації через підвищення рівня соціальної інклюзії, а з іншого боку, через розуміння неспроможності держав, міжнародних інвестицій повністю забезпечити фінансування відповідних проєктів для забезпечення сталого розвитку суспільства.

У статті також визначено специфічні ознаки імпакт-інвестування, які були виокремлені на основі аналізу сформованих у науковій літературі підходів до розгляду сутності такого виду інвестування. З'ясовано, що відмінною рисою цього виду фінансування є забезпечення в результаті впровадження різних проєктів не лише екологічних та соціальних ефектів, але й економічних, досягнення в результаті реалізації таких проєктів їх самофінансування та самостійності у довгостроковій перспективі. Також виокремлено основні принципи імпакт-інвестування, до яких належать такі: прибутковість, цілеспрямованість, багатогранність, транспарентність та строкowości. Розкрито їх сутність та встановлено, що дотримання окреслених принципів дає змогу забезпечити подальший розвиток імпакт-інвестування, дотримуючись основних концептуальних положень його реалізації, які були змістовно визначені на початку його запровадження.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Список використаних джерел**

1. Волосюк М. В. Внесок імпакт-інвестування у економічні можливості територіальних громад [Електронний ресурс] / М. В. Волосюк // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Миколаїв-с.Коблеве, 9 червня 2022 р. – Миколаїв : МНАУ, 2022. – С. 74-77. – Режим доступу: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12630/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%202022-74-77.pdf>.
2. Дубина М. В. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки : монографія / М. В. Дубина, О. І. Гонта, Д. С. Пілевич. – Чернігів, 2013. – 184 с.
3. Єльнікова Ю. В. Імпакт-інвестування в запобіганні природних катастроф в Україні (повені та інші форс-мажори) [Електронний ресурс] / Ю. В. Єльнікова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 6, том 1. – С. 302–312. – Режим доступу: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/57.pdf>.
4. Жиглей І. В. Імпакт-інвестування: від благодійності до фінансової вигоди [Електронний ресурс] / І. В. Жиглей. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/218.pdf>.
5. Іванова Н. Імпакт-інвестування як сучасний концепт сталого розвитку логістичних систем / Н. Іванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 1(33). – С. 226–237. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).
6. Іванова Н. Оцінка корпоративного управління в контексті реалізації стратегії сталого розвитку / Н. Іванова, О. Попело // Науковий вісник Полісся. - 2023. - № 1 (26). - С. 183-201.
7. Інноваційні інвестиції для відновлення економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/innovatsiyi-investytsiyi-dlya-vidnovlennya-ekonomiky-ukrayiny>.
8. Ломачинська І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпакт-інвестицій [Електронний ресурс] / І. А. Ломачинська // Бізнес Інформ. – 2020. – № 2. – С. 16-22. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28020/1/16-22.pdf>.
9. Марухленко О. В. Impact investing як інструмент розвитку соціального потенціалу [Електронний ресурс] / О. В. Марухленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 8. – С. 116–119. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2019/21.pdf.
10. Семененко І. М. Організація імпакт-інвестування як елементу компенсаційного механізму сталого розвитку регіону на засадах цільового управління підприємствами [Електронний ресурс] / І. М. Семененко // Економіка. Фінанси. Право. – 2018. – № 11/3. – С. 4–8. – Режим доступу: http://efp.in.ua/public_html/uploads/journals/226/efp_11-3_2018.pdf.
11. Тищенко В. В. Впровадження імпакт-інвестування в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Тищенко // Економіка і суспільство. – 2018. – № 16. – С. 513-520. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/78.pdf.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

12. From the Margins to the Mainstream: Assessment of the Impact Investment Sector and Opportunities to Engage Mainstream Investors [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://reports.weforum.org/impact-investment/preface>.

13. Global Impact Investing Network [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://thegiin.org>.

References

1. Volosiuk, M.V. (2022). Vnesok impakt-investuvannia u ekonomichni mozhlivosti terytorialnykh hromad [The contribution of impact investing to the economic opportunities of territorial communities]. *Rozvytok terytoria-lnykh hromad: pravovi, ekonomichni ta sotsialni aspekty: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Development of territorial communities: legal, economic and social aspects: materials II International science and practice conference* (pp. 74-77). MNAU. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12630/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%202022-74-77.pdf>.

2. Dubyna, M.V., Honta, O.I., Pilevych, D.S. (2013). *Formuvannia komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky [Formation of complementary investment policy of Ukraine: challenges of globalization and requirements of economic security]*.

3. Yelnikova, Yu.V. (2019). Impakt-investuvannia v zapobihanni pryrodnykh katastrof v Ukraini (poveni ta inshi fors-mazhory) [Impact investing in the prevention of natural disasters in Ukraine (floods and other force majeure)]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 6(1), 302–312. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/57.pdf>.

4. Zhyhlei, I.V. (2018). *Impakt-investuvannia: vid blahodiinosti do finansovoi vyhody [Impact investing: from charity to financial benefit]*. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/218.pdf>.

5. Ivanova, N. (2023). Impakt-investuvannia yak suchasnyi kontsept staloho rozvytku lohistychnykh system [Impact investing as a modern concept of sustainable development of logistics systems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 226–237. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).

6. Ivanova, N., Popelo, O. (2023). Otsinka korporatyvnoho upravlinnia v konteksti realizatsii stra-tehii staloho rozvytku [Assessment of corporate governance in the context of implementation of the strategy of sustainable development]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (1(26)), 183-201.

7. Innovatsiini investytsii dlia vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Innovative investments to restore the economy of Ukraine]. (2023). <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/innovatsiyni-investytsiyni-dlya-vidnovlennya-ekonomiky-ukrayiny>.

8. Lomachynska, I.A. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia sutnosti impakt-investytsii [Conceptual approaches to determining the essence of impact investments]. *Biznes Inform – Business Inform*, (2), 16-22. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28020/1/16-22.pdf>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

9. Marukhlenko, O.V. (2019). Impact investing yak instrument rozvytku sotsialnoho potentsialu [Impact investing as a tool for developing social potential]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (8), 116–119. http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2019/21.pdf.

10. Semenenko, I.M. (2018). Orhanizatsiia impakt-investuvannia yak elementu kompensatsiinoho mekhanizmu staloho rozvytku rehionu na zasadakh tsilovoho upravlinnia pidpriemstvamy [Organization of impact investing as an element of the compensation mechanism of sustainable development of the region on the basis of target management of enterprises]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, (11/3), 4–8. http://efp.in.ua/public_html/uploads/journals/226/efp_11-3_2018.pdf.

11. Tyshchenko, V.V. (2018). Vprovadzhennia impact-investuvannia v Ukraini [Implementation of impact investing in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, (16), 513-520. https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/78.pdf.

12. From the Margins to the Mainstream: Assessment of the Impact Investment Sector and Opportunities to Engage Mainstream Investors. (n.d.). <https://reports.weforum.org/impact-investment/preface>.

13. Global Impact Investing Network. <https://thegiin.org>.

Отримано 12.10.2023

UDC 330.322:330.342.146

Svitlana Tulchynska

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" named after Igor Sikorsky
E-mail: tuha@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>
Scopus Author ID: [55367786700](https://orcid.org/0000-0002-1409-3848)

Denys Reshetylov

graduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: reshetilovdenis88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-6104-9006>

**ESSENCE OF IMPACT INVESTMENT AND FEATURES
OF ITS IMPLEMENTATION**

Abstract. *The development of impact investment today is important for the implementation of the sustainable development concept, which prevails in strategic documents for further development of society in most developed countries of the world. Impact investment as a new paradigm of financial projects and events is actively developing all over the world today, and gradually and increasing number of investors and economic entities that want to implement the projects in this area are attracted to this type of financing. It is the initiative on attractive private capital that can help*

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

accelerate sustainable development of countries around the world to improve the quality of the life of citizens. Taking into consideration the above, today the issue of conducting systematic scientific research in this direction, studying the specifics of implementing impact investment is actualized, to activate its implementation in all countries, regardless of the level of economic development.

Within the article, theoretical provisions of the development of impact investment as an innovative way to implement investment activities to achieve the sustainable development goals are considered. The main prerequisites for the emergence of this types of financing are considered, and it is found out that impact investment developed in the evolutionary way. Also, the specific features of impact investment were defined, which were identified based on the analysis of the approaches to considering the essence of this type of investment were formed in the scientific literature. This also allowed us to substantiate the essence of this type of financing, namely: impact investment – a new paradigm of investment activities, which provides for the financing projects, the implementation of which contributes to obtaining environmental and social effects based on ensuring in the future financial independence of economic entities that implement and will continue to implement these projects.

The main principles of impact investment are highlighted, which include the following ones: profitability, commitment, versatility, transparency and urgency. To reveal their essence, it is established that compliance with these principles allows us to ensure further development of impact investment, adhering to the main conceptual provisions of its implementation, which were meaningfully defined at the beginning of its implementation.

Keywords: *impact investment; investments; ecological security; social inclusion; investors; profit; financial instruments; sustainable development.*

Fig.: 2. References: 13.

Бібліографічний опис для цитування:

Тульчинська С., Решетилів Д. Сутність імпакт-інвестування та особливості його здійснення. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 249-260.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-261-275](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-261-275)

УДК 336.221.4

JEL Classification: H20; H30

Олена Шишкіна

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>
ResearcherID: F-3208-2014

**АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ
НА ФІСКАЛЬНУ СТАБІЛЬНІСТЬ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ**

Анотація. У статті досліджено вплив податкової системи на фінансову стабільність та управління ризиками з метою ідентифікації перспектив та викликів, які стоять перед Україною в умовах воєнного стану. Виявлено основні підходи до визначення та розуміння фінансової стабільності, до яких віднесено: підхід пов'язаний із балансом бюджету; підхід, що базується на динаміці грошового обороту; підхід, орієнтований на державний борг; підхід, що враховує соціально-економічну справедливість. Сформульовано переваги і недоліки застосування зазначених підходів. Доведено, що окреслені підходи до розуміння фінансової стабільності є взаємопов'язаними і взаємодоповнюють один одного, оскільки кожен з них акцентує на різних аспектах фінансової політики з огляду її впливу на економіку й суспільство. Виявлено та охарактеризовано взаємозв'язок між податковою системою та фінансовою стабільністю. Визначено основні ризики, пов'язані з функціонуючою податковою системою, які можуть впливати на фінансову стабільність. Сформульовано перспективи реформування податкової системи для підвищення фінансової стабільності в умовах воєнного й повоєнного стану.

Ключові слова: податкова система; фінансова політика; фінансова стабільність; управління ризиками; податкові надходження; податкові витрати; державний борг; баланс бюджету; соціально-економічна справедливість.

Табл.: 1. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічної нестабільності, спричиненої зовнішніми та внутрішніми факторами (глобальними економічними змінами, політичними подіями, війною в Україні, наслідками пандемії), дослідження впливу податкової системи на фінансову стабільність набуває особливої актуальності. Податкова система, як один із ключових інструментів державного управління, одночасно є важливим інструментом реагування на виклики сьогодення та забезпечення реалізації тактичних і стратегічних цілей розвитку держави.

Значні фінансові виклики спричинені збільшенням державного боргу, зростанням державних витрат, змінами в демографічній структурі та іншими макроекономічними чинниками, зумовлюють потребу в ретель-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

ному аналізі податкової системи, виявленні можливостей для оптимізації податкових надходжень, зменшення податкових витрат, підвищення ефективності податкової системи, що сприятиме забезпеченню фіскальної стабільності та зниженню податкових і фіскальних ризиків.

Отже, зазначена тема наукової статті є важливою і своєчасною у зв'язку із невизначеністю сучасного фінансово-економічного і соціального середовища та потребою в ефективному управлінні фінансами держави для досягнення стабільного та сталого її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження теоретико-прикладних аспектів формування, функціонування і розвитку податкової системи та оцінювання її впливу на фіскальну стабільність, знаходилась у полі зору іноземних та вітчизняних учених різних наукових шкіл.

Серед відомих закордонних науковців, чий значний внесок у вивченні проблеми розвитку податкової системи й забезпечення фіскальної стабільності заслуговує особливої уваги, вважаємо доцільними виділити А. Маршалла, який досліджував питання оподаткування та вивчав його вплив на економічну активність [8]; О. Бланчарда і С.Фішера – авторів концепції оптимальної фіскальної політики, що розглядає вплив фіскальних інструментів на макроекономічну стабільність [1; 2]; Дж. М. Кейнса – чиї праці щодо фіскальної політики і ролі держави в економіці значно вплинули на розвиток сучасних теорій фіскальної стабільності [6, 9]; М. Фрідмена – фундатора монетарної економіки та автора теорії монетарної стабільності, яка розглядає вплив грошової політики на фіскальну стабільність [4; 5]; Дж. Бьюкенена, роботи якого суттєво розвинули теорію бюджетного дефіциту та фіскальної дисципліни [3]; А. Лаффера – винахідника кривої Лаффера, яка ілюструє взаємозв'язок між ставкою податку та обсягом податкових надходжень [7]; Дж. Стігліца – автора концепції антициклічної фіскальної політики та дослідника її ролі у підтримці економічної і фінансової стабільності [10; 11] та ін.

Серед вітчизняних науковців, які переймалися зазначеною проблемою і зробили значний внесок у розуміння та аналіз цього питання, треба відзначити наукові праці М. Дихи [12], Ю. Гончарова, М. Карліна [14; 15], М. Пасічного [16], І. Цимбалюк [14] та багатьох інших.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні наукові розробки, теоретико-методичні засади дослідження впливу податкової системи на фінансову стабільність країни залишаються недостатньо вивченими, що потребує додаткових досліджень в окресленій проблематиці.

Метою статті є дослідження впливу податкової системи на фінансову стабільність та управління ризиками з метою ідентифікації перспектив та викликів, які стоять перед Україною в умовах воєнного стану.

Основними завданнями, сформульованими в контексті реалізації визначеної мети є:

- дослідження підходів до визначення та розуміння фінансової стабільності;
- виявлення взаємозв'язку між податковою системою та фінансовою стабільністю;
- визначення основних ризиків, пов'язаних з функціонуючою податковою системою, які можуть впливати на фінансову стабільність;
- виявлення перспектив реформування податкової системи для підвищення фінансової стабільності в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Проведені дослідження сутності і змісту фінансової стабільності на основі численних наукових робіт іноземних та вітчизняних науковців, дозволяють зауважити як подібності, так і суттєві розбіжності в розумінні цього поняття, пов'язані із їхнім досвідом, знаннями та застосованою методологією.

Систематизація поглядів науковців дозволяє виокремити різні підходи до визначення та розуміння фінансової стабільності як економічної категорії й тим самим забезпечити більш широкий спектр аналізу цього поняття та отримати більш повне та об'єктивне уявлення нього в контексті впливу на економіку країни.

Вважаємо доцільним виділити такі підходи до визначення та розуміння фінансової стабільності: підхід пов'язаний із балансом бюджету; підхід, що базується на динаміці грошового обороту; підхід, орієнтований на державний борг; підхід, що враховує соціально-економічну справедливість [1-11; 15]. Застосування різних підходів до розуміння фінансової стабільності та виявлення переваг та недоліків кожного з них сприяє удосконаленню методології дослідження.

Зупинимось на сутності зазначених підходів докладніше.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Підхід, пов'язаний з балансом бюджету, визначає фіскальну стабільність як здатність уряду збалансувати свої доходи (як податкові, так і неподаткові) та витрати, уникнути дефіциту бюджету й підвищення боргового навантаження, а також накопичити достатній рівень резервів для покриття непередбачуваних витрат і збитків.

Застосування цього підходу має певні переваги, які пов'язані з:

- можливість забезпечення фінансової стабільності через збалансування доходів та витрат таким чином, щоб доходи, отримані від оподаткування та з інших джерел, дорівнювали чи перевищували витрати, що передбачені бюджетом. Це дозволить уникнути дефіциту бюджету та зменшити ризик фінансової нестабільності;

- довгостроковою стійкістю яка підтримується через збалансований бюджет та відсутність накопичених боргів.

Одночасно зазначений підхід має свої недоліки. Зокрема, це:

- обмеження можливостей фіскальної політики через потребу у збалансованості між доходами та витратами навіть у випадках, коли дефіцит був би економічно обґрунтованим;

- недостатня реакція на економічні кризи, обмежена вимогами щодо збалансування бюджету, що суперечить необхідності реалізації програм стимулювання економіки через збільшення витрат або зниження податкових ставок;

- підвищення податкового навантаження або зменшення соціальних витрат, які є наслідком збалансування бюджету, що може негативно вплинути на доходи економічних суб'єктів.

Отже, незважаючи на переваги зазначеного підходу, він має певні обмеження щодо реалізації й може не завжди бути оптимальним у всіх економічних ситуаціях.

Підхід, що акцентує увагу на динаміці грошового обороту, фокусується на аналізі руху грошей у економіці та його впливі на фіскальну стабільність загалом і економічні процеси та фінансову систему зокрема.

Основні переваги цього підходу:

- можливість оцінити баланс між попитом та пропозицією грошей, що є важливим для забезпечення стабільності фінансової системи;

- динаміка грошового обороту є індикатором майбутніх тенденцій інфляції, що дозволяє ухвалювати вчасні заходи для її контролю та/або запобігання;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– здатність акумулювати та систематизувати повну, достовірну й актуальну інформацію для формулювання та реалізації монетарної політики з метою забезпечення фінансової стабільності.

Попри переваги, зазначений підхід має також свої недоліки:

– складність для аналізу через вплив багатьох факторів, таких як монетарна політика, банківська і кредитна система та інші;

– суттєвий вплив монетарної політики на динаміку грошового обороту робить її менш об'єктивним індикатором фіскальної стабільності;

– ймовірна недооцінка інших факторів, у тому числі, таких як фіскальна політика, зовнішній баланс на фіскальну стабільність

Таким чином, використання даного підходу потребує обережності й урахування численних макроекономічних факторів для комплексного аналізу фіскальної стабільності.

Підхід орієнтований на державний борг зосереджений на аналізі впливу рівня державного боргу на фіскальну стабільність. Основна увага спрямована на дослідження обсягів державного боргу, його структури, динаміки та впливу на економічну систему та фінансову стабільність. З огляду на це застосування підходу має на меті забезпечення контрольованого рівня державного боргу задля уникнення надмірного навантаження на бюджет та економіку країни.

Основні переваги цього підходу полягають у тому, що:

– рівень державного боргу є конкретним і вимірюваним показником, який дозволяє об'єктивно оцінювати фінансову стабільність;

– аналіз динаміки державного боргу дозволяє виявити можливі проблеми та ключові ризики фіскальної стабільності та своєчасно застосовувати заходи щодо уникнення / мінімізації негативного впливу кризових явищ у соціально-економічній та фінансовій сфері;

– рівень державного боргу може служити показником доступності фінансових ресурсів для забезпечення розвитку та фінансування соціальних програм.

Підходу орієнтованому на державний борг властиві такі недоліки:

– під час аналізу державного боргу не враховуються всі аспекти фіскальної політики, що може призводити до недооцінки певних важливих факторів, які впливають на фінансову стабільність;

– зростання рівня державного боргу може призвести до зростання витрат на обслуговування боргу, що може ускладнити фіскальну ситуацію;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– залежність рівня державного боргу від зовнішніх факторів, таких як зміни на світових фінансових ринках, у тому числі фондових і валютних.

Таким чином, цей підхід має вагомі переваги, проте для повного та об'єктивного аналізу фіскальної стабільності за умови його застосування доцільно враховувати різні аспекти фіскальної політики.

Підхід, що враховує соціально-економічну справедливість, акцентує увагу на впливі фіскальної політики на розподіл бюджетних доходів у контексті соціально-економічної справедливості, у тому числі зменшення соціальної нерівності, підвищення добробуту найбільш вразливих груп населення, зниження соціальної напруги в суспільстві.

Переваги цього підходу включають:

– спрямованість фіскальної політики на справедливий розподіл доходів і можливостей у суспільстві;

– зменшення рівня бідності та нерівності між різними прошарками населення за рахунок ефективного використання фіскальних інструментів;

– стабільне економічне зростання за рахунок забезпечення більш широкої споживчої бази та зниження рівня соціальної напруги.

Недоліки цього підходу пов'язані з:

– високою вартістю заходів спрямованих на досягнення соціальної справедливості, які можуть виявитись неефективними;

– високим рівнем оподаткування осіб з високим рівнем доходів з можливими обмеженнями на підприємництво, що негативно відбивається на інвестиційних процесах та підприємницькій активності;

– політичним впливом на спроби забезпечення соціально-економічної справедливості, що може призвести до неефективного використання фінансових ресурсів держави, отриманих, зокрема, через податкову систему.

Отже, ефективне застосування даного підходу може мати суттєві обмеження, які формуються під впливом зовнішнього і внутрішнього макросередовища.

Окреслені підходи до розуміння фіскальної стабільності є взаємопов'язаними і взаємодоповнюють один одного, оскільки кожен із них акцентує на різних аспектах фіскальної політики з огляду на її вплив на економіку й суспільство. Комплексне використання цих підходів дозволяє отримати більш повне та об'єктивне уявлення про фіскальну стабільність та її залежність від інших аспектів економічного розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Зокрема, застосування підходу орієнтованого на державний борг дозволяє оцінити фінансову стійкість держави та її здатність до погашення боргових зобов'язань. Однак при цьому для контролю проблем управління фінансами, у тому числі доходами та витратами, на які може вказувати високий рівень державного боргу, варто використати підхід пов'язаний з балансом бюджету. Оцінка соціальних наслідків фіскальної політики допомагає визначити, наскільки ефективно фіскальні інструменти використовуються для досягнення соціальних цілей. Тож підхід, що враховує соціально-економічну справедливість є достатньо важливий, оскільки соціальна справедливість впливає на стабільність суспільства й може мати вирішальне значення для сталого розвитку економіки, однак забезпечення реалізації соціальної підтримки потребує фінансування, що також потребує управління доходами і витратами бюджету. Підхід, що акцентує увагу на динаміці грошового обороту, допомагає зрозуміти вплив монетарної політики на фіскальну стабільність і забезпечити баланс між грошовим попитом і пропозицією. Цей підхід важливий для оцінки взаємодії між грошовою та фіскальною політикою, що знаходить відображення у формуванні доходів і витрат бюджету й тим самим впливає як на попит, так і на пропозицію.

Отже, комплексне застосування цих підходів дозволяє отримати більш повне уявлення про фіскальну стабільність, враховуючи різноманітні аспекти її впливу на економіку та суспільство. Кожен підхід робить свій внесок у зрозуміння складної природи фіскальної політики та сприяє розробці більш ефективних стратегій управління фінансами держави.

Формування ефективної податкової системи, яка визначає спосіб збору доходів для державного бюджету і формує особливості фінансової політики держави, є вагомим передумовою управління фінансами й забезпечення фіскальної стабільності. Зокрема:

– податкова система визначає рівень та структуру податків, які стягуються з громадян та підприємств і може суттєво вплинути на розподіл доходів у суспільстві, що можна виявити, проаналізувати і оцінити у процесі застосування підходу, що враховує соціально-економічну справедливість;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– величина податкових ставок і обсяг оподаткування впливають на фіскальну політику та бюджетні показники держави. Так, високі податкові ставки можуть негативно вплинути на рівень ділової активності суб'єктів підприємництва та на залучення інвестицій в економіку країни, що можна виявити, застосовуючи підхід, який орієнтований на динаміку грошового обороту;

– стимулюючі податкові заходи, у тому числі податкові пільги можуть бути важливим елементом фінансової політики й використовуватись державою для сприяння розвитку певних галузей/видів діяльності або соціальних груп. Тож розгляд податкової складової у використанні підходу, що акцентує увагу на динаміці грошового обороту та підходу, що враховує проблематику соціально-економічної справедливості є необхідним і доцільним.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що податкова система і фіскальна стабільність є тісно пов'язаними категоріями, при цьому податкова політика держави впливає на фінансову стабільність і економічний розвиток країни. Підтвердженням зазначених тверджень є те, що:

- податкова система визначає, які джерела доходу використовуються для фінансування державного бюджету. Фіскальна стабільність залежить від стабільного надходження податкових надходжень до державного бюджету;

- ефективна податкова система дозволяє збирати достатній обсяг податкових надходжень для покриття бюджетних витрат без дефіциту, що сприяє фіскальній стабільності, оскільки допомагає уникнути зростання державного боргу та негативних наслідків для національної економіки;

- податкова система може впливати на економічний розвиток та конкурентоспроможність країни через свою прозорість та прогнозованість. Зокрема, більш приваблива для бізнесу та інвесторів податкова система підвищує ймовірність економічного зростання і стабільності;

- податкова система може стимулювати економічне зростання і підтримку фіскальної стабільності через різноманітні податкові пільги, які насамперед стосуються науково-прикладних досліджень та розвитку, використання відновлюваних джерел енергії та інвестицій у нові технології тощо;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- ефективна податкова система може підтримувати макроекономічну стабільність через забезпечення природнього рівня інфляції та уникнення зростання державного боргу до небезпечних рівня;
- неефективна податкова система може спричинити численні податкові ризики та ухилення від сплати податків, що може підірвати фіскальну стабільність держави;
- податкова система може виступати важливим інструментом боротьби з бідністю та через соціальні трансферти збільшувати доходи найбільш вразливих груп населення, знижуючи тим самим соціальну напругу в суспільстві.

Наведені аспекти доповнюють розуміння важливості взаємозв'язку між податковою системою та фіскальною стабільністю, а також підкреслюють роль податкової політики в розвитку економіки та суспільства.

Важливою передумовою ефективності податкової системи й фіскальної політики та забезпечення фіскальної стабільності є врахування впливу численних ризиків, реалізація яких може спричинити значні збитки в діяльності всіх без винятку суб'єктів економіки.

У процесі виявлення, ідентифікації, аналізу і оцінки ризиків можливо виявити потенційні слабкі місця у податковій системі та фіскальній політиці й мінімізувати фінансові втрати, які можуть виникнути внаслідок негативних подій або кризових ситуацій.

Проведені дослідження дозволили виявити основні ризики, пов'язані з функціонуючою податковою системою України, які можуть впливати на фіскальну стабільність та сформулювати ймовірні наслідки їх реалізації (табл. 1).

Ці ризики і ймовірні наслідки їх прояву здатні суттєво впливати на фіскальну стабільність країни, знижуючи обсяги податкових надходжень, збільшуючи дефіцит бюджету, погіршуючи умови для соціального розвитку та економічного зростання. Тож виникає необхідність розробки комплексних заходів для забезпечення підтримки економіки та фінансової стійкості як під час воєнного стану, так і їх відновлення у повоєнний період.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Таблиця 1

Основні ризики функціонуючої податкової системи та ймовірні наслідки їх реалізації

Ризик 1	Опис ризику 2	Ймовірні наслідки реалізації 3
Недоліки в податковому законодавстві	Нечіткість, недоречність або непрозорість податкового законодавства, яке може створювати простір для податкових ухилень та спорів	Правова нестабільність, збільшення судових суперечок та адміністративних навантажень, зменшення довіри до податкової системи
Зростання обсягів втрат фінансових і фізичних активів економічних суб'єктів у наслідок війни	Ймовірність втрат фінансових, так і матеріальних активів, включаючи будівлі, майно, обладнання, запаси, а також фінансові ресурси, такі як гроші на банківських рахунках або інвестиції й отримання збитків, що виникають у результаті війни	Зменшення податкових надходжень, підвищення фінансового тиску на бюджет, зростання соціальної напруги, втрата економічного потенціалу і робочої сили тощо
Податкові зловживання і ухилення від сплати податків	Широке поширення податкових ухилень та зловживань, які знижують обсяги податкових надходжень і порушують принципи справедливості щодо юридичних і фізичних осіб - платників податків	Втрати доходів бюджету, недостатність ресурсів для здійснення публічних витрат, зростання нерівності та несправедливості
Макроекономічні фінансові і, зокрема, податкові кризи	Неочікувані і непрогнозовані кризи або економічні спади, які спричиняють суттєве зменшення податкових надходжень	Зростання дефіциту бюджету, збільшення державного боргу, зниження здатності до фінансування соціальних програм та інфраструктури
Податкова конкуренція між країнами	Змагання між країнами за більш привабливі податкові умови може призвести до зменшення податкових надходжень та втрати фіскальної стабільності	Зменшення доходів бюджету, зниження інвестицій та конкурентоспроможності економіки, погіршення умов для соціального розвитку
Корупція	Неефективність, зловживання та недостатня прозорість у державних фінансових установах, у тому числі, у податковій службі, можуть спричинити недоотримання доходів і зростання витрат бюджету	Втрати фінансових ресурсів, збільшення державного боргу, недостатня реалізація програм інвестування та розвитку тощо

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3
Податкова політика і соціальні конфлікти	Суперечки та конфлікти між різними соціальними групами можуть спричинити несприйняття фізичними і юридичними особами існуючої податкової політики та підірвати довіру до уряду	Погіршення соціальної стабільності, збільшення соціальних напруги та зростання кількості конфліктів, втрата легітимності влади тощо
Зміни у міжнародних податкових стандартах (у контексті обраного шляху розвитку України в напрямку євроінтеграції)	Зміни в міжнародних податкових стандартах можуть вплинути на податкову базу країни та змінити фіскальну політику	Збільшення адміністративних та фінансових витрат, зменшення конкурентоспроможності підприємств, погіршення показників стану і структури бюджету тощо

Джерело: розроблено авторкою на основі [11-17].

На думку авторки, серед пріоритетних заходів варто передбачити:

- зменшення податкових ставок та спрощення процедур сплати податків, що може сприяти збільшенню обсягів податкових надходжень та зменшенню ухилень від сплати податків;
- введення податкових пільг та стимулів для підприємств, які інвестують у розвиток економіки та створюють нові робочі місця;
- запровадження прозорих та ефективних механізмів контролю за сплатою податків та розподілом бюджетних коштів, що позитивно вплине на рівень довіри до фіскальної системи загалом і податкової системи зокрема;
- збереження та підтримка соціальних програм для найбільш вразливих верств населення в контексті забезпечення соціальної стабільності та зменшення соціальної напруги в суспільстві;
- активізація співпраці з міжнародними фінансовими та економічними організаціями для отримання допомоги та підтримки у фінансовому відновленні та реформуванні економічної системи країни.

Ці заходи можуть допомогти покращити фіскальну стабільність України та зменшити негативні наслідки фінансової кризи та війни. Однак їх успішна реалізація вимагатиме великої уваги, координації та підтримки з боку уряду, бізнес-спільноти та суспільства загалом.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи результати даного наукового дослідження ми дійшли висновків, що податкова система тісно пов'язана з формуванням фінансової політики держави і впливає на забезпечення фіскальної стабільності. Врахування цієї взаємодії і комплексне використання різних підходів щодо визначення та розуміння фіскальної стабільності, а саме: підходу пов'язаного із балансом бюджету;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

підходу, що базується на динаміці грошового обороту; підходу, орієнтованого на державний борг; підходу, що враховує соціально-економічну справедливість, дозволяє забезпечити більш ефективне управління фінансовими ресурсами та досягнення фіскальної стабільності. У процесі дослідження встановлено, що важливою передумовою ефективності податкової системи та забезпечення фіскальної стабільності є врахування впливу численних ризиків, тож необхідно передбачати механізми управління ризиками для нейтралізації їхнього негативного впливу. Реформування податкової системи України для підвищення фіскальної стабільності в умовах глибокої фінансової кризи та війни з агресором може бути складним, але необхідним завданням, яке потребує вирішення, що має стати предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Blanchard O. Fiscal policy under low interest rates [Electronic resource] / O. Blanchard. – MIT press, 2023. – Accessed mode: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/281360/1/The-MIT-Press_9780262372961.pdf.
2. Blanchard O. J. NBER macroeconomics annual 1989 [Electronic resource] / O. J. Blanchard, S. Fischer (ed.). – MIT Press, 1989. – Accessed mode: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=yMk0VhrCpe0C&oi=fnd&pg=PA1&dq=Oliver+Blanchard&ots=YfECxPKAuN&sig=3OAEBINJ-wiiVWRLt47EnvrkPzg&redir_esc=y#v=onepage&q=Oliver%20Blanchard&f=false.
3. Buchanan J. M. The Consequences of Mr Keynes [Electronic resource] / J. M. Buchanan, J. Burton, R. E. Wagner. – London : Institute of Economic Affairs, 1978. – Accessed mode: <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/THE%20CONSEQUENCES%20OF%20MR%20KEYNES.pdf>.
4. Friedman M. A program for monetary stability [Electronic resource] / M. Friedman. – Ravenio Books, 1960. – Accessed mode: <http://surl.li/qqjq>.
5. Friedman M. A monetary and fiscal framework for economic stability [Electronic resource] / M. Friedman. – Macmillan Education UK, 1995. - Pp. 345-365. – Accessed mode: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-24002-9_19.
6. Keynes J. M. The Collected Writings of John Maynard Keynes [Electronic resource] / Keynes J. M. et al. – London : Macmillan, 1971. – Accessed mode: [http://public.econ.duke.edu/~kdh9/Courses/Graduate%20Macro%20History/Reading%20s-1/Keynes%20General%20Theory%20\(excerpts\).pdf](http://public.econ.duke.edu/~kdh9/Courses/Graduate%20Macro%20History/Reading%20s-1/Keynes%20General%20Theory%20(excerpts).pdf).
7. Laffer A. B. The Laffer curve: Past, present, and future [Electronic resource] / A. B. Laffer // Backgrounder. – 2004. – 1765.1. – Pp. 1-16. – Accessed mode: <https://iife.edu.vn/wp-content/uploads/2020/04/Laffer-Couver-Last-Present-and-Future-bg1765.pdf>.
8. Marshall A. Three lectures on progress and poverty by Alfred Marshall [Electronic resource] / A. Marshall // The Journal of Law and Economics. – 1969. – 12.1. – Pp. 184-226. – Accessed mode: https://cooperative-individualism.org/marshall-alfred_three-lectures-on-progress-and-poverty-1969-apr.pdf.
9. Minsky H. P. The financial instability hypothesis: An interpretation of Keynes and an alternative to 'standard' theory [Electronic resource] / H. P. Minsky // John

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Maynard Keynes. *Critical Assessments*. – 1983. – Pp. 282-292. – Accessed mode: https://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&filename=2&article=1037&context=hm_archive&type=additional.

10. Stiglitz J. E. Taxation, corporate financial policy, and the cost of capital [Electronic resource] / J. E. Stiglitz // *Journal of Public Economics*. – 1973. – 2.1. – Pp. 1-34. – Accessed mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/004727277390008X>.

11. Stiglitz J. E. Taxation, public policy, and dynamics of unemployment [Electronic resource] / J. E. Stiglitz // *International Tax and Public Finance*. – 1999. – Vol. 6. – Pp. 239-262. – Accessed mode: <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8BR933Q/download>.

12. Диха М. В., Гончаров Ю. В. Податкова система як складник забезпечення розвитку соціально-економічної системи України [Електронний ресурс] / М. В. Диха, Ю. В. Гончаров // *Сучасні питання економіки і права*. – 2018. – Вип. 1. – С. 86–99. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2018_1_11.

13. Карлін М. І. Фіскальна оптимізація: суть, структура, проблеми в Україні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / М. І. Карлін // *Економічний форум*. – 2016. – № 4. – С. 219–227. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2016_4_33.

14. Карлін М. І. О. Фінанси домогосподарств провідних країн світу: Навчальний посібник [Електронний ресурс] / М. І. Карлін, І. О. Цимбалюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 172 с.

15. Лаврешов А. Ю. Сучасний досвід розвитку податкових систем в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / А. Ю. Лаврешов // *Менеджер*. – 2016. – № 3. – С. 39–45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_3_7.

16. Пасічний М. Фіскальна результативність податкової системи України [Електронний ресурс] / М. Пасічний // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2018. – № 3. – С. 116–130. – Режим доступу: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2018/03/11.pdf>.

17. Шишкіна О. В. Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / О. В. Шишкіна. – Чернівці : ЧНТУ, 2020. – 318 с.

References

1. Blanchard, O. (2023). *Fiscal policy under low interest rates*. MIT press. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/281360/1/The-MIT-Press_9780262372961.pdf.

2. Blanchard, O. J., & Fischer, S. (Eds.). (1989). *NBER macroeconomics annual 1989* (Vol. 4). MIT Press. https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=yMk0VhrCpe0C&oi=fnd&pg=PA1&dq=Oliver+Blanchard&ots=YfECxPKAuN&sig=3OAE BINJ-wiiVWRLt47EnvrkPzg&redir_esc=y#v=onepage&q=Oliver%20Blanchard&f=false.

3. Buchanan, J. M., Burton, J., & Wagner, R. E. (1978). *The Consequences of Mr Keynes* (p. 83). London: Institute of Economic Affairs. <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/THE%20CONSEQUENCES%20OF%20MR%20KEYNES.pdf>.

4. Friedman, M. (1960). *A program for monetary stability* (No. 3). Ravenio Books. <http://surl.li/qqjppq>.

5. Friedman, M. (1995). *A monetary and fiscal framework for economic stability* (pp. 345-365). Macmillan Education UK. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-24002-9_19.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

6. Keynes, J. M., Moggridge, D. E., & Johnson, E. S. (1971). *The Collected Writings of John Maynard Keynes* (Vol. 30, pp. 1971-89). London: Macmillan. [http://public.econ.duke.edu/~kdh9/Courses/Graduate%20Macro%20History/Reading s-1/Keynes%20General%20Theory%20\(excerpts\).pdf](http://public.econ.duke.edu/~kdh9/Courses/Graduate%20Macro%20History/Reading%20s-1/Keynes%20General%20Theory%20(excerpts).pdf).

7. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Backgrounder*, 1765(1), 1-16. <https://iife.edu.vn/wp-content/uploads/2020/04/Laffer-Couver-Last-Present-and-Future-bg1765.pdf>.

8. Marshall, A. (1969). Three lectures on progress and poverty by Alfred Marshall. *The Journal of Law and Economics*, 12(1), 184-226. https://cooperative-individualism.org/marshall-alfred_three-lectures-on-progress-and-poverty-1969-apr.pdf.

9. Minsky, H.P. (1983). The financial instability hypothesis: An interpretation of Keynes and an alternative to 'standard' theory. *John Maynard Keynes. Critical Assessments*, 282-292. https://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&filename=2&article=1037&context=hm_archive&type=additional.

10. Stiglitz, J. E. (1973). Taxation, corporate financial policy, and the cost of capital. *Journal of Public Economics*, 2(1), 1-34. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/004727277390008X>

11. Stiglitz, J.E. (1999). Taxation, public policy, and dynamics of unemployment. *International Tax and Public Finance*, 6, 239-262. <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8BR933Q/download>

12. Dykha, M.V., & Honcharov, Yu.V. (2018). Podatkova systema yak skladnyk zabezpechennia rozvytku sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy [Tax system as a component of ensuring the development of the socio-economic system of Ukraine]. *Suchasni pytannia ekonomiky i prava – Modern issues of economics and law*, 1, 86–99. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spsep_2018_1_11.

13. Karlin, M.I. (2016). Fiskalna optymizatsiia: sut, struktura, problemy v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [Fiscal optimization: essence, structure, problems in Ukraine and ways to solve them]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, (4), 219–227. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2016_4_33.

14. Karlin, M.I., & Tsymbaliuk, I.O. (2014). *Finansy domohospodarstv providnykh krain svitu [Household finances of the leading countries of the world]*. Vezha-Druk.

15. Lavreshov, A.Yu. (2016). Suchasnyi dosvid rozvytku podatkovykh system v zarubizhnykh krainakh [Modern experience of development of tax systems in foreign countries]. *Menedzher – Manager*, (3), 39–45. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_3_7.

16. Pasichnyi, M. (2018). Fiskalna rezultatyvnist podatkovoi systemy Ukraini [Fiscal efficiency of the tax system of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, (3), 116–130. <http://visnik.knute.edu.ua/files/2018/03/11.pdf>.

17. Shyshkina, O.V. (2020). *Mekhanizm upravlinnia finansovymy ryzykamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of financial risk management of industrial enterprises: theory, methodology, practice]*. ChNTU.

Отримано 13.11.2023

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 336.221.4

JEL Classification: H20; H30

Olena Shyshkina

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

ANALYSIS OF THE TAX SYSTEM IMPACT ON FISCAL STABILITY AND RISKS MANAGEMENT: PERSPECTIVES AND CHALLENGES

Abstract. *Within the article, the impact of the tax policy on fiscal stability and risks management to identify perspectives and challenges facing Ukraine in the conditions of martial law are researched.*

The main approaches to determining and understanding fiscal stability are identified, which include the approach related to the budget balance; the approach based on the dynamics of money turnover; the approach focused on public debt; and the approach that takes into account socio-economic justice. The advantages and disadvantages of using these approaches are formulated. It is proved that the outlined approaches to understanding fiscal stability are interrelated and complementary, since of them is focused on different aspects of the fiscal policy due to its impact on the economy and society. The integrated use of these approaches allows us to obtain a more complete and objective understanding of fiscal stability and its dependence on other aspects of economic development.

The relationship between the tax system and fiscal stability is identified and characterised. It is proved that the tax system, which determined the method of collecting revenues for the state budget and forms the specifics of the state's financial policy, is a significant prerequisite for managing finances and ensuring fiscal stability.

The main risks associated with the valid tax system that can affect fiscal stability and formulate the likely consequences of their implementation are identified. The most significant risks include as follows: shortcomings in tax legislation, increased losses of financial and physical assets of economic entities as a result of war, tax abuses and tax evasion, macroeconomic financial and tax crises, tax completion between countries, corruption, tax policy and social conflicts, changes in international tax standards (in the context of the chosen path of the Ukraine's development towards European integration).

Prospects for reforming the tax system to improve fiscal stability in the conditions of war and post-war conditions are formulated.

Keywords: *tax system, fiscal policy, fiscal stability, risks management, tax revenues, tax expenditures, public debt, budget balance, socio-economic justice.*

Бібліографічний опис для цитування:

Шишкіна О. Аналіз впливу податкової системи на фінансову стабільність та управління ризиками: перспективи та виклики. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 261-275.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-276-288](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-276-288)

УДК 368.01

JEL Classification: G22

Олена Панченко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: pan68@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)**Олена Базилінська**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)**ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті розкриваються особливості впровадження InsurTech відповідно до складових процесу страхування і надається характеристика того, як існуючі технології використовуються для підвищення ефективності діяльності страхових компаній. Виділяються складові трансформаційної моделі можливостей InsurTech, які інтегруються в процесі формування мережі клієнтів і партнерів. Зазначаються найбільш інвестиційно-привабливі цифрові технології у страховій сфері. Розкриваються чинники, які впливають на зростання інтересу до цифрових технологій у страхуванні та прискорюють їх розвиток, а також впливають на підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на ринку страхування. Визначаються наявні проблеми та перешкоди для розвитку InsurTech в Україні в сучасних умовах. Розкриваються основні тенденції розвитку InsurTech, які сприяють покращенню якості обслуговування клієнтів, оптимізації бізнес-процесів страхових компаній та забезпеченню конкурентоспроможності на ринку.

Ключові слова: цифрові технології; технологічні інновації; страховий бізнес; страхові послуги; цифровізація страхування; InsurTech.

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Перехід до використання цифрових технологій сприяє модернізації бізнес-середовища та реорганізації всіх сфер економіки. Інноваційні перетворення заохочують всіх економічних суб'єктів до впровадження різних цифрових технологій в бізнес-процеси. Це забезпечує переваги для бізнесу, оскільки цифрові технології доповнюють та вдосконалюють наявні товари і послуги та дозволяють сформувати повністю нові бізнес-моделі. Тому стійкість бізнесу залежить від його здатності вчасно адаптуватися до нових викликів, які супроводжують цифровізацію та інвестувати у створення архітектури цифрових технологій з метою реалізації переваг, які надають інновації.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Страхова галузь не може розвиватись окремо від інших сегментів фінансового ринку, тому для того щоб відповідати сучасним вимогам необхідно здійснювати цифрову трансформацію страхового бізнесу. На сучасному етапі у багатьох країнах попит на страхування продовжує зростати саме за рахунок цифровізації страхового сектору, оскільки населення більш зацікавлено в отриманні цифрових страхових продуктів. Це призводить до зростання проникнення страхування в економіку країни та підвищує її стійкість. Проте у сучасних умовах існує велика кількість викликів і перешкод, які стримують розвиток цифровізації страхування. Тому тема дослідження актуальна й потребує детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості впровадження цифрових технологій у діяльність страхових компаній активно досліджують вітчизняні вчені, а саме: В. Д. Базилевич, М. П. Денисенко, О. Ю. Донецькова, О. Коргун, О. Ю. Лактіонова, О. М. Лобова, Н. Г. Мандра, Р. В. Пікус, Л. В. Попова, Н. В. Приказюк та ін.

Найбільше уваги у дослідженнях науковців приділяється визначенню ролі цифровізації для розвитку страхової галузі у сучасних умовах та обґрунтуванню необхідності більш активного впровадження інноваційних рішень у страховий бізнес. Також досліджуються питання необхідності збільшення інвестицій, які забезпечать цифрову трансформацію страхового ринку України.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Розвиток цифрових технологій відбувається досить швидко, що здійснює суттєвий вплив на стан фінансового ринку. Зростає кількість наукових досліджень, які розкривають роль та значення розвитку цифрових технологій у страховій сфері, аналізують зарубіжний досвід цифровізації страхування тощо. Проте попередні дослідження не повністю окреслюють особливості цифровізації страхування та чинники, які впливають на процеси цифрових перетворень у страховій сфері, а також не визначають наявних перешкод у розвитку InsurTech.

Мета статті. Головною метою дослідження є розкриття проблем впровадження цифрових технологій на страховому ринку в сучасних умовах та розкриття основних чинників, які впливають на здійснення цифрової трансформації страхового бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Цифрову трансформацію інтерпретують як зміну бізнес-процесів на основі впровадження цифрових технологій, які найбільше впливають на поведінку клієнтів через швидкість обробки інформації та новітні методи управління.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Цифрові перетворення у страховій сфері пов'язують із виникненням InsurTech, які за рахунок застосування інноваційних технологій надають можливість підвищувати конкурентоспроможність страховим компаніям. InsurTech – це одна з бізнес-моделей фінансових технологій. FinTech визначається як технологічні фінансові інновації, які створюють нові бізнес-моделі, додатки, процеси або послуги на фінансовому ринку.

Цифровізація впливає на розвиток страхування на рівні компанії, оскільки InsurTech орієнтовані на інновації, які забезпечують зростання цінності страхових послуг для клієнтів шляхом поєднання страхових послуг і мережевих операцій. InsurTech забезпечує гнучкість і прискорення процесу автоматизації страхових операцій, які зосереджені на взаємодії з клієнтами, покращенні системи управління відносин між брокерами та клієнтами, андеррайтерами і клієнтами, що забезпечує підвищення економічної ефективності страхової діяльності.

InsurTech реалізує процес цифровізації в страхових компаніях і забезпечує отримання конкурентних переваг за рахунок гнучкості й масштабованості цифрових операцій, використання стратегій цифровізації бізнесу та постійного моніторингу цифрових можливостей у страхуванні.

Вважається, що InsurTech змінює спосіб взаємодії страхових компаній і клієнтів, впливаючи на всі бізнес-процеси, змінює наявні страхові послуги і сприяє формуванню пропозицій нових послуг.

Трансформаційна модель можливостей InsurTech включає в себе дві складові, які інтегруються в процесі формування мережі клієнтів і партнерів, а саме:

- розробка та впровадження нових послуг, які повинні підтримуватись необхідними даними і базовою цифровою інфраструктурою для створення нових страхових продуктів і надання цифрових послуг;
- ухвалення рішення клієнтами про страхування за рахунок використання ними цифрових страхових послуг і вдосконаленого сервісу [1; 7].

InsurTech стає стратегічним напрямком розвитку для страхових компаній щодо розширення переліку запропонованих страхових послуг та підвищення їхньої якості. За допомогою InsurTech створюються цифрові агенти, виявляються шахрайства, забезпечуються онлайн-консультації та цілодобове обслуговування клієнтів, використовуються мобільні застосунки, функціонують онлайн-актуарії і онлайн-андеррайтери та інші.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Також InsurTech використовується для збільшення ефективності внутрішніх операцій, обробки претензій, управління ризиками, а також вдосконалення процесу взаємодії між відділами страхових компаній. InsurTech забезпечує прозорість і узгодженість бізнес-процесів страхової компанії, шляхом полегшення взаємодії між працівниками, керівниками бізнес-підрозділів і клієнтами.

Цифрова трансформація охоплює процеси, які здійснюються протягом всього циклу реалізації страхових послуг від пошуку нових клієнтів і андерайтингу до виплати відшкодування та адміністрування і обробки претензій. Тому впровадження InsurTech можна поділити відповідно до складових процесу страхування і розкрити, як наявні технології використовуються для підвищення ефективності страхових компаній і з якими перешкодами стикаються страховики.

Пошук клієнтів.

Важливу роль InsurTech виконує на етапі пошуку клієнтів, оскільки цифрові послуги повинні забезпечити вирішення проблем потенційних клієнтів. Застосування цифрових технологій повинні допомогти клієнтам знайти найкращі або найдешевші страхові послуги, тобто вони повинні бути доступними до їх порівняння.

InsurTech страхових компаній повинні допомагати клієнтам краще управляти їхніми портфелями страхових полісів і забезпечувати обслуговування споживачів, від пошуку відповідних страхових послуг до виплати страхового відшкодування і розгляду претензій до страхової компанії. Страхові послуги можуть також поширювати в цифровому вигляді, наприклад, продаючи в Інтернеті через формування відповідної цифрової інфраструктури, що забезпечує створення онлайн-портал для самообслуговування або через чат-боти.

Важливою проблемою в процесі впровадження цифрових технологій з метою залучення більшої кількості клієнтів є забезпечення прозорості страхового ринку і формування довіри населення до страхових компаній.

Бек-офіс операції

InsurTech забезпечує ефективність внутрішніх операцій та процесів, пов'язаних з адміністративною та операційною підтримкою страхової компанії, включаючи управління, інвестування, оцінку ризиків тощо. За наявності достатньої інформації використання InsurTech забезпечує проведення персоналізованого підходу до оцінки ризиків клієнтів з урахуванням всіх особливостей і умов.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Розвиток страхових послуг

InsurTech допомагає у розробці нових страхових продуктів, що надаються компаніями, наприклад страхові послуги, які передбачають використання вбудованих смартконтрактів, які автоматично спрацюють і фіксують інформацію про зміну ризиків, що забезпечує безпеку, прозорість і довіру між сторонами договору страхування та забезпечують скорочення витрат, а страхові послуги роблять більш адаптованими до потреб клієнтів.

Закінчення дії договору страхування

InsurTech робить зручним і менш затратним процес оформлення претензії до страховика. Це досягається за допомогою спеціальної платформи, яка об'єднує застрахованих осіб, страхові компанії та інших суб'єктів, які надають послуги за дорученням страховика і допомагає у вирішенні претензій, пов'язаних зі страховими випадками. Необхідно враховувати, що процес врегулювання претензій є одним із найбільш важливих складових елементів залучення клієнтів до страхування. Дії страховика під час врегулювання претензій стають важливим чинником прийняття рішення клієнта про подальшу співпрацю.

Контроль ризиків

InsurTech забезпечує покращення контролю за ризиками та вдосконалення процесу оцінки збитків, що зменшує суперечності, які виникають у процесі врегулювання страхових випадків. InsurTech компаній використовують розроблені інструменти для визначення ризиків та більш точної їх оцінки, що призводить до прийняття ефективних рішень, оскільки страховик може більше точно визначити всі чинники, які необхідно враховувати при прийнятті ризиків під страховий захист.

InsurTech вдосконалює процес врегулювання збитків шляхом забезпечення кращого обслуговування клієнтів. Цифрові технології покращують управління ідентифікацією клієнтів і забезпечують збір необхідної інформації, виявлення і обмін інформацією про шахрайство. Крім того, цифрові технології також допомагають страховим компаніям прийняти більш ефективні інвестиції рішення.

Необхідно визначити чинники, які впливають на зростання інтересу до цифрових технологій у страхуванні та прискорюють їх розвиток, а також впливають на успішну конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на ринку страхування (табл. 1).

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Таблиця 1

Чинники, які впливають на розвиток цифрових технологій у страховому бізнесі

<i>Чинник</i>	<i>Значення</i>
1. Зростання потреб клієнтів	Сучасні клієнти мають високі очікування щодо швидкості, зручності та персоналізації в обслуговуванні. Це стимулює страхові компанії використовувати цифрові технології для покращення своїх послуг. Як і в страхуванні загалом, зміна очікувань клієнтів стимулює розвиток InsurTechs. Сучасні клієнти шукають зручні, швидкі та персоналізовані послуги, що спонукає компанії використовувати цифрові технології для задоволення цих потреб.
2. Зростання обсягу даних	Велика кількість даних, які доступні зараз, дозволяє страховим компаніям використовувати аналітичні технології для розуміння ризиків, оцінки клієнтських потреб та прогнозування збитків.
3. Розвиток штучного інтелекту	Ці технології дозволяють автоматизувати процеси підписання полісів, оцінювати ризики та врегулювати збитки, що сприяє підвищенню ефективності та зниженню витрат. Використання штучного інтелекту та аналітики дозволяє InsurTechs покращити процеси оцінки ризиків, автоматизувати підписання полісів та врегулювання збитків, що сприяє покращенню ефективності та зниженню витрат.
4. Цифрова безпека	Зростання кількості цифрових загроз стимулює страхові компанії вдосконалювати свої системи цифрової безпеки та захисту даних клієнтів. Забезпечення цифрової безпеки є критично важливим для InsurTechs, оскільки вони працюють з великою кількістю конфіденційної і чутливої інформації про клієнтів.
5. Нормативно-правове регулювання	Регулятори у багатьох країнах поступово впроваджують нові правила, які спонукають страхові компанії до використання цифрових технологій для забезпечення дотримання нормативних вимог. Подальше впровадження InsurTechs також залежить від регуляторних змін, які можуть стимулювати або гальмувати їх розвиток.
6. Інвестування	Доступ до фінансування та інвестицій грає важливу роль у розвитку InsurTechs, оскільки це дозволяє їм впроваджувати нові технології та розширювати свої послуги.

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 8; 9; 11].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Попри існування багатьох чинників, які сприяють розвитку цифрових технологій на страховому ринку, є певні проблеми та перешкоди для розвитку InsurTech в Україні.

1. Воєнний стан здійснює значний вплив на розвиток страхового ринку і на впровадження цифрових технологій. В умовах воєнних дій підвищуються ризики і страхові компанії можуть змінювати умови страхування, включаючи підвищення премій та обмеження покриття. Також зростання кількості заявок до страхових компаній про страхові виплати, здійснює негативний вплив на їх фінансову стабільність. Тому фінансово-економічна нестабільність в умовах воєнного стану стримує впровадження цифрових технологій і сприяє розвитку нових видів страхування, які враховують специфіку воєнних дій і пов'язані зі страхуванням політичних або воєнних ризиків.

2. Страховий ринок України характеризується недостатньою прозорістю діяльності страхових компаній. Страхові компанії мають складні або неповні умови страхування, які можуть бути незрозумілими для клієнтів, що призводить до непорозумінь і конфліктів між страховиками та клієнтами. Іноді страхові компанії можуть ускладнювати процес страхових виплат, що породжує недовіру серед клієнтів. Це може бути пов'язано з фінансовими проблемами компаній або недостатньою прозорістю умов страхування.

Для активного впровадження цифрових технологій на страховому ринку необхідно провести суттєві зміни. У зв'язку з цим, для забезпечення прозорості та підвищення ефективності роботи страховиків здійснюється реформування страхового сектору та вдосконалюється страхове законодавство. Зміни у страховому законодавстві спрямовані на покращення якості послуг на страховому ринку, забезпечення більшої прозорості, захисту прав споживачів та підвищення фінансової стабільності страхових компаній.

3. Недостатній рівень кібербезпеки, яка є важливою умовою успішного розвитку InsurTech, оскільки цифрові платформи можуть піддаватись шахрайству та кібератакам. На ринку страхування України існує високий ризик шахрайства, яке може призводити до збитків для страхових компаній та погіршення умов для чесних клієнтів. Тому для активного впровадження цифрових технологій необхідно вжити заходів для запобігання шахрайству на страховому ринку та покращення контролю за дотриманням законодавства.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

4. Недостатній рівень страхової грамотності населення. Страхова грамотність – це наявність необхідного набору знань та вмінь і навичок у сфері страхування, які дають можливість ухвалювати свідомі та ефективні рішення щодо вибору страхової компанії і страхової послуги, укладання угоди та контролю за відшкодуванням збитків страховиком при настанні страхового випадку [5; 7].

Вважається, що в Україні певні групи населення мають деякі знання про процес страхування, але у більшості людей відсутні навіть базові навички та вміння для формування раціональної поведінки на страховому ринку. Потенційні споживачі страхових послуг у більшості випадків навіть і не намагаються розібратися з термінологією і змістом договору страхування. У результаті споживачі страхових послуг до кінця не розуміють сутності страхового захисту і не відчують нагальної потреби у страхуванні [5].

Тому важливим аспектом подальшого розвитку цифрових технологій на страховому ринку виступає підвищення рівня страхової грамотності населення, що сприятиме подальшій зацікавленості клієнтів у отриманні інноваційних страхових послуг.

5. Недостатній рівень цифрової грамотності, оскільки в домогосподарств недостатній досвід використання цифрових технологій, а також велика кількість потенційних споживачів послуг відчують недовіру до онлайн-платежів і обробки особистих даних. Недостатня свідомість клієнтів і недостатній рівень ознайомлення з можливостями та перевагами InsurTechs, значно ускладнює їх прийняття та популяризацію на ринку. Для успішного розвитку цифровізації страхового бізнесу необхідно проводити освітню роботу серед населення щодо переваг та безпеки цифрових послуг.

6. Недостатній рівень розвитку цифрової інфраструктури, включаючи доступ до швидкого Інтернету та електронних платіжних систем, що може ускладнити розвиток InsurTechs. Для успішного розвитку цифрових технологій потрібна високоякісна технічна інфраструктура.

7. Недостатній обсяг інвестицій стримує розвиток цифровізації. Впровадження інноваційних технологій в страхування вимагає значних інвестицій, які не завжди доступні для страхових компаній. Також не всі страхові компанії здатні ризикувати й інвестувати в принципово нові технології.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

8. Відсутність сформованої законодавчої бази для регулювання розвитку InsurTech, включаючи питання захисту особистих даних, електронного підпису та електронних документів. Існування нормативних обмежень, які ускладнюють впровадження нових цифрових послуг та інновацій у сфері страхування. Страховий ринок регулюється законодавством, яке може ускладнювати впровадження нових технологій за рахунок підвищених вимог щодо зберігання даних, процедур виплат та інших правил.

У процесі розвитку InsurTech в Україні виклики, які пов'язані в першу чергу з нормативним регулюванням. Політика цифровізації все ще розглядається як така, що не відповідає вимогам усіх сегментів ринку фінансових послуг. Правове регулювання повинно забезпечувати спеціальні заходи для впровадження InsurTech. До того ж у процесі впровадження цифрових інновацій можуть з'являтися нові інтегровані послуги, використання яких необхідно врегульовувати спеціальними нормами. Також повинен бути сформований належний захист прав споживачів цифрових страхових послуг. Тому для подальшого розвитку цифровізації страхування в Україні необхідно вирішувати ці проблеми шляхом співпраці між регулятором страхового ринку, страховими компаніями, технологічними компаніями та іншими зацікавленими сторонами.

Попри наявні проблеми, зростання інтересу до цифрових технологій у страхуванні та позитивний досвід розвинених країн можуть сприяти подоланню цих перешкод і сприяти розвитку InsurTechs в Україні.

InsurTech забезпечує використання найбільш ефективних страхових технологій. Інвестиційно привабливими цифровими технологіями у страхуванні вважаються такі:

1. *P2P страхування* – передбачає об'єднання клієнтів за певними ознаками і формування загального страхового фонду, з якого будуть відбуватися виплати у разі настання страхових випадків. Створюються спеціальні P2P страхові майданчики і отримують комісію за свої послуги. Клієнтів приваблюють ці послуги тим, що забезпечують можливість повернути частину вартості страхового поліса. Це залежить від кількості страхових випадків, чим менше їх відбувається, тим більше коштів може повернути клієнт P2P сервісу.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

2. *Страхова телематика* – це технологія віддаленого моніторингу, яка дозволяє віддалено аналізувати персональні дані застрахованої особи. Ці технології активно використовуються в автострахованні та в медичному страхуванні для оцінки ризиків і встановлення оптимальних страхових тарифів.

3. Така технологія, як *активізація страховки за запитом* дозволяє використовувати страховий захист, коли він найбільш потрібний для клієнта. Оплата здійснюється тільки за період активної дії страхового поліса. Така послуга дозволяє активувати страхування від нещасного випадку в період подорожей, а страхування автотранспорту в період активного використання автомобіля.

4. *Агрегатор страхових послуг* – це технологія, яка передбачає створення спеціального сайту, який дозволяє обрати не тільки найвигідніший страховий поліс, а й отримати спеціальні знижки і акційні пропозиції від провідних страхових компаній [2; 10].

Ці тенденції сприяють покращенню якості обслуговування клієнтів, оптимізації бізнес-процесів страхових компаній та забезпеченню конкурентоспроможності на ринку. У результаті цифровізація страхового бізнесу в Україні забезпечить покращення обслуговування клієнтів, зменшення витрат на адміністрування та покращення конкурентоспроможності на ринку [4].

Висновки і пропозиції. Страхова галузь здійснює значний вплив на економіку країни за рахунок мобілізації фінансових ресурсів. Страхування забезпечує фінансування збитків, зменшення витрат, що збільшує фінансову стабільність і сприяє розвитку торгівлі й комерційної діяльності, а також впливає на розвиток економіки загалом. Отже, страховий ринок відіграє важливу роль у стабільному економічному зростанні, а сучасні технологічні перетворення у страховому бізнесі сприяють переходу суспільства до цифрової економіки.

Загальне проникнення страхування в Україні є низьким, це вказує на те, що існує невикористаний потенціал для зростання. Ринкові можливості страхового бізнесу збільшуються за рахунок зростання кількості клієнтів, які знають цифрові технології і потребують інноваційних фінансових послуг.

Епоха цифровізації спонукала різні види бізнесу, зокрема страховий бізнес розвиватись у напрямку цифровізації бізнес-процесів. Це пояснює появу і активне використання InsurTech. Цифровізація страхування може призвести до покращення якості обслуговування клієнтів, оптимізації процесів та зниження витрат для страхових компаній.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Список використаних джерел**

1. Базилевич В. Д. Цифровізація у забезпеченні конкурентних переваг страхових компаній / В. Д. Базилевич, Н. В. Приказюк, О. М. Лобова // *Економіка та держава*. – 2020. – № 2. – С. 15-20.
2. Головні технологічні тренди 2024 року, які вплинуть на ефективність компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/news/23/11/24/43278>.
3. Заволока Ю. М. Особливості функціонування страхового ринку України в умовах сучасної цифрової трансформації / Ю. М. Заволока, А. Г. Єфременко, Ю. А. Малашенко // *Економіка та держава*. – 2020. – № 6. – С. 102–106.
4. Мандра Н. Г. Необхідність цифрових технологій у бізнес-процесах страховиків / Н. Г. Мандра, О. Ю. Лактіонова // *Економічний простір*. – 2020. – № 154. – С. 202-206.
5. Панченко О. Страхова грамотність населення як ключова умова розвитку страхового ринку / О. Панченко, Н. Холявко, М. Колоток // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2021. – № 4(28). – С. 194-202.
6. Попова Л. В. Сучасні тенденції розвитку цифрових технологій у страхуванні [Електронний ресурс] / Л. В. Попова // *Проблеми сучасних трансформацій. Серія економіка та управління*. – 2022. – № 5. – Режим доступу: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-5-08-02>.
7. Стихальська Н. Як InsurTech змінює ринок страхування [Електронний ресурс] / Н. Стихальська. – Режим доступу: <https://taslife.com.ua/blog/yak-insurtech-zminyuue-rynok-strahuvannya>.
8. Цифровізація страхування / Н. О. Гавадзин, Р. І. Запухлий, Н. М. Григорська, Н. В. Гребенюк // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2023. – Вип. 48. – С. 14-17.
9. Чвортко Л. А. Цифровізація страхового бізнесу як дієвий важіль управління ризиками / Л. А. Чвортко, Т. О. Корнієнко, О. А. Вінницька // *Sciences of Europe*. – 2022. – Вип. 89. – С. 7-11.
10. Чотири ключові тренди страхових технологій, які можуть повністю змінити страховий ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/09/28/30181867>.
11. The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions [Electronic resource] / M. Dubyna, O. Bazilinska, O. Panchenko, I. Sadchykova, A. Kozlianchenko, A. Tarasenko // *Review of Economics and Finance*. – 2023. – Vol. 21, No. 1. – Pp. 2042-2051. – Accessed mode: https://refpress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf.

References

1. Bazylevych, V.D., Prykaziuk, N.V., Lobova, O.M. (2020). Tsyfrovizatsiia u zabezpechenni konkurentnykh perevah strakhovykh kompanii [Digitization in ensuring competitive advantages of insurance companies]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the State*, (2), 15-20.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

2. Holovni tekhnolohichni trendy 2024 roku, yaki vplynut na efektyvnist kompanii. [The main technological trends of 2024 that will affect the efficiency of companies]. (2023). <https://forinsurer.com/news/23/11/24/43278>.

3. Zavaloka, Yu.M., Yefremenko, A.H., Malashenko, Yu.A. (2020). Osoblyvosti funkcionuvannia strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh suchasnoi tsyfrovoyi transformatsii [Features of the functioning of the insurance market of Ukraine in the conditions of modern digital transformation]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, (6), 102–106.

4. Mandra, N.H., Laktionova, O.Yu. (2020). Neobkhdnist tsyfrovyykh tekhnolohii u biznes-protsesakh strakhovykiv [The need for digital technologies in the business processes of insurers]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, (154), 202-206.

5. Panchenko, O., Kholiavko, N., Kolotok, M. (2021). Strakhova hramotnist naselennia yak kliuchova umova rozvytku strakhovoho rynku [Insurance literacy of the population as a key condition for the development of the insurance market]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(28)), 194-202.

6. Popova, L.V. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohii u strakhuvanni [Modern trends in the development of digital technologies in insurance]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Economy and management series*, (5). <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-5-08-02>

7. Stykhalska, N. (2022). *Yak InsurTech zminiuye rynek strakhuvannia [How InsurTech is changing the insurance market]*. <https://taslife.com.ua/blog/yak-insurtech-zminyuye-rynek-strahuvannya>.

8. Havadzyn, N.O., Zapukhlyi, R.I., Hryhorska, N.M., Hrebenuk, N.V. (2023). Tsyfrovizatsiia strakhuvannia [Digitization of insurance]. *Naukovyi visnyk Uzhhordskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhord National University*, 48, 14-17.

9. Chvertko, L.A., Korniienko, T.O., Vinnytska, O.A. (2022). Tsyfrovizatsiia strakhovoho biznesu yak diievyi vazhil upravlinnia ryzykamy [Digitization of the insurance business as an effective risk management lever]. *Sciences of Europe*, 89, 7-11.

10. Chotiri klyuchovi trendi strahovih tehnologij, yaki mozhut povnisty zminiti strahovij rinok [List the key trends in insurance technologies that can fundamentally change the insurance market]. (2017). <https://minfin.com.ua/ua/2017/09/28/30181867>.

11. Dubyna, M., Bazilinska, O., Panchenko, O., Sadchukova, I., Kozlianchenko, A., Tarasenko, A. (2023). The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions. *Review of Economics and Finance*, 21(1), 2042-2051. URL: https://refpress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf

Отримано 16.09.2023

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 368.01

JEL Classification: G22

Olena Panchenko

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the department of finance, banking and insurance Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: pan68@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>

ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)

Olena Bazilinska

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the department of finance National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kyiv, Ukraine)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>

ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)

**PROBLEMS OF DIGITALIZATION
OF THE INSURANCE BUSINESS IN UKRAINE**

Abstract. *The transition to the use of digital technologies contributes to the modernization of the business environment and reorganization of all spheres of the economy. Innovative transformations encourage all economic entities to introduce various digital technologies into business processes. The insurance industry cannot develop separately from other segments of the financial market, so to meet modern requirements, it is necessary to carry out a digital transformation of the insurance business. At the present stage, in many countries, the demand for insurance continues to grow precisely due to the digitalization of the insurance sector, since the population is more interested in obtaining digital insurance products. This leads to the increase in the insurance penetration into the country's economy and increases its sustainability. However, there are many challenges and obstacles that hinder the development of the insurance digitalization.*

The main purpose of the study is to reveal the problems of introducing digital technologies in the insurance market in modern conditions and to reveal the main factors that affect the implementation of digital transformation of the insurance business.

In the article, the features of the InsurTech implementation in accordance with the components of the insurance process are described, and it is described how the existing technologies are used to improve the efficiency of insurance companies. The components of the transformational model of InsurTech capabilities are highlighted, which are integrated in the formation of a network of customers and partners. The most investment- attractive digital technologies in the insurance sector are indicated, namely: p2p insurance, insurance telematics, insurance on request, aggregator of insurance services. Within the article, the factors that influence the growth of interest in digital technologies in insurance and accelerate their development, as well as affect the increase in the competitiveness of business entities in the insurance market are revealed. The existing problems and obstacles for the InsurTech development in Ukraine in modern conditions are identified. The main trends in the InsurTech development are revealed, which contribute to improving the quality of the customer service, optimizing business processes of insurance companies and ensuring competitiveness in the market.

Keywords: *digital technologies; technological innovations; insurance business; insurance services; digitalization of insurance; InsurTech.*

Бібліографічний опис для цитування:

Панченко О., Базилінська О. Проблеми цифровізації страхового бізнесу в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 276-288.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-289-305](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-289-305)

УДК [336.77:330.567.2]

JEL Classification: H31; G21

Ірина Мурашківська

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: murira24@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7699-7036>

Олег Лобко

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: l_o_m@ukr.net

**СИСТЕМА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ
ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Анотація. У статті розглянуто сутність системи банківського кредитування домогосподарств, визначено основні напрямки функціонування цієї системи в умовах становлення цифрової економіки. Це було реалізовано через розгляд змісту дефініції «банківське кредитування домогосподарств» та вивченні сутності системного підходу і методологічних положень його використання для дослідження економічних систем. Відповідно у статті виокремлено два підходи до конкретизації сутності зазначеної системи: розгляд її як мікросистеми, і як макросистеми, обґрунтовано їх специфічні риси. Також виокремлено основні напрямки цифрових трансформацій, які сьогодні відбуваються в кредитній діяльності банківських установ в наслідок використання ними інформаційно-комунікаційних технологій у своїй роботі.

Ключові слова: банківське кредитування; система; банківське кредитування домогосподарств; домогосподарство; кредитна система; кредитна діяльність; банківська установа; цифрова економіка.

Рис.: 2. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. Банківське кредитування відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. У сучасних умовах банківські установи, надаючи позики економічним суб'єктам, забезпечують можливість для їх функціонування, що в підсумку активізує темпи економічного розвитку в країні.

Кредитування домогосподарств є на сьогодні одним з важливих напрямків діяльності банківських установ, який дозволяє формувати значні обсяги доходів, надаючи позики та реалізуючи супутні фінансові послуги цих економічним суб'єктам. Проте сфера кредитних послуг сьогодні трансформується відповідно до нових викликів та тенденцій, які загалом відбуваються на ринку фінансових послуг.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Основні зміни, які сьогодні впливають на всі без винятку види фінансових послуг, включаючи і кредитні, пов'язані насамперед з процесом цифровізації діяльності кредитних установ, використанням ними потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій для покращення якості обслуговування клієнтів, підвищення ефективності бізнес-процесів у банківських та небанківських фінансових установах.

Становлення цифрової економіки відбувається на основі постійного розвитку та удосконалення цифрових технологій, які сьогодні застосовуються у всіх галузях та сферах національного господарства. Проте саме сфера фінансових послуг зазнала вже найбільш помітних та глибоких трансформацій у результаті використання таких технологій. Саме в нематеріальній сфері, як засвідчує досвід, процеси цифровізації дозволяють отримати нові результати від підприємницької діяльності, значно підвищити рентабельність надаваних послуг і загалом забезпечити зростання рівня конкурентоспроможності економічних суб'єктів.

Активне використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій саме у сфері банківського кредитування дозволило комерційним банкам змінити основні принципи обслуговування клієнтів, розширити канали продажу кредитних продуктів, підвищити прозорість кредитних операцій. Особливо такі трансформації спостерігаються у сфері банківського кредитування домогосподарств, в якій існує значна кількість клієнтів, також є необхідність зберігання великих масивів даних, швидко їх опрацьовувати та ухвалювати рішення про видачу позик або відмову в їх наданні. Цифрові технології дозволяють прискорити окреслені процеси і забезпечити якість надання кредитних послуг цим суб'єктам господарювання. Окреслене актуалізує проведення досліджень подальших напрямків удосконалення здійснення банківського кредитування домогосподарств на основі використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій. Це вимагає відповідно поглиблення теоретичних та прикладних положень надання комерційними банками кредитних послуг домогосподарствам в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку банківського кредитування домогосподарств, підвищення якості кредитних послуг, які надаються банківськими установами населенню розглядалися в роботах таких науковців: О. Я. Базилінська, С. В. Башлай, В. Я. Вовк, С. М. Ганзюк, Д. М. Гладких, С. В. Глущенко, В. П. Горин, С. Б. Єгоричева, А. В. Жаворонок, Т. О. Кізима, Н. С. Островська, Ю. І. Стрільчук, О. А. Шаповал, О. В. Черниш.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Вплив цифрових технологій на сферу банківського кредитування, включаючи надання позик домогосподарствам, сьогодні досліджували такі вчені: В. С. Білошапка, Т. Васильєва, М. В. Дубина, В. Коваленко, О. В. Кузьменко, С. В. Леонов, О. В. Попело, П. М. Рубанов, Ю. Худолій, С. А. Шелудько та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання науковців у напрямку дослідження банківського кредитування домогосподарств, сьогодні недостатньо розкриті теоретичні та прикладні положення розгляду змісту цього виду кредитування, аналізу його сутності з позиції системного підходу. Більш детального обґрунтування потребують і питання впливу цифрових технологій на трансформацію системи банківського кредитування домогосподарств.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень трансформації та розвитку системи банківського кредитування домогосподарств в умовах становлення цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо дослідження з обґрунтування сутності банківського кредитування домогосподарств. У науковій літературі є значна кількість підходів до розгляду змісту таких понять, як «банківське кредитування домогосподарств», «банківське кредитування населення», «банківське споживче кредитування домогосподарств» тощо. Представимо окремі концепції трактування зазначених дефініцій.

Ю. Стрільчук зауважує, «що банківське кредитування населення – процес, який складається з послідовних дій банку, за допомогою яких реалізуються економічні відносини між банком-кредитором і позичальником-фізичною особою, які виникають з приводу передачі останньому вартості у користування на умовах поверненості, строковості та платності» [13, с. 45].

С. В. Башлай зазначає, що «кредити населенню – вид позики, що відображає відносини між кредитором і позичальником, сенс яких полягає у кредитуванні кінцевого споживання, на відміну від позик, які надаються суб'єктам господарювання для виробничих цілей або для придбання активів, що породжують рух вартості, наприклад, акцій, облігацій тощо. При цьому принцип цільового використання отриманих фізичними особами кредитних ресурсів реалізується банківськими установами на власний розсуд» [2].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

С. М. Ганзюк, Ю. О. Вишнякова під банківським кредитуванням населення розуміють форму економічних відносин між банками і домогосподарствами з приводу отримання додаткових коштів для задоволення особистих споживчих чи колективних потреб домогосподарств на засадах зворотності, платності, добровільності. Кредитування домогосподарств – це вагома складова частина економіки та фінансового сектору України [5, с. 49].

Також у науковій літературі сьогодні дуже часто вчені ототожнюють за змістом такі категорії, як «банківське кредитування населення» та «споживчий кредит» або «банківський споживчий кредит». У межах цієї статті не ставимо за мету конкретизувати позицію автора, лише зауважимо, що споживчий кредит нами розглядається також як діяльність банку з надання позик населенню насамперед.

Таким чином, враховуючи зміст окреслених концепцій щодо розгляду сутності банківського кредитування домогосподарств і суміжних до цієї дефініції категорій, пропонуємо цей вид кредитування розглядати так: банківське кредитування домогосподарств - процес взаємодії між комерційним банком (кредитором) та домогосподарством (позичальник) щодо передачі в тимчасове користування позичальнику визначеної у кредитній угоді суми фінансових ресурсів на певні цілі за умови повернення коштів у майбутньому з відсотками за їх користування на основі дотримання таких принципів: строковості, платності, цілеспрямованості, поверненості та забезпеченості.

Отже, можемо констатувати, що здебільшого банківське кредитування домогосподарств розглядають як процес, тобто сукупність дій, які здійснюються комерційним банком у процесі надання цим економічним суб'єктам кредитної послуги.

Проте, на наше переконання, доцільно також банківське кредитування домогосподарств розглянути як окрему систему, яка формується в результаті взаємодії між цими кредиторами та домогосподарствами як позичальниками. Використання такого підходу до дослідження цього виду кредитування дозволяє його проаналізувати докладніше та конкретизувати особливості функціонування зазначеної системи, описати її роль як у діяльності банківських установ, так і у функціонування кредитної системи країни. Також це дає можливість більш комплексно провести вивчення сучасного стану такої системи.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Для обґрунтування сутності системи банківського кредитування домогосподарств розглянемо теоретичні положення застосування системного підходу до проведення дослідження різних економічних систем.

Системний підхід – це метод наукового дослідження, за яким будь-який об'єкт вивчається як цілісна система, яка складається з окремих компонентів, підсистем, які взаємодіють між собою, формуючи сукупність взаємозв'язків.

Системний підхід сьогодні є поширеним методом дослідження економічних систем і полягає у їх розгляді як окремих систем. Це є досить зручним способом для науковців, враховуючи абстрактність, на відміну від інших об'єктів пізнання, економічних систем.

Система є центральною категорією у системному підході і переважно розглядається більшістю науковців як сукупність компонентів та зв'язків між ними, які формують цілісне утворення або об'єкт, який можна вивчати як цілісну, єдину сукупність.

Перевагами системного підходу для вивчення економічних об'єктів різного типу є наступні:

1) дозволяє комплексно визначити всіх суб'єктів, описати взаємозв'язки між ними; це дає можливість глибше зрозуміти особливості функціонування та умови розвитку досліджуваної економічної системи;

2) дозволяє системно проводити дослідження сучасних тенденцій, створювати системні показники для опису економічного об'єкта;

3) дає можливість виявляти всі перешкоди та ризики у забезпеченні подальшого розвитку економічної системи, цілісно аналізувати її слабкі та сильні сторони функціонування;

4) дає можливість описувати зовнішнє щодо досліджуваного об'єкта середовища, тобто сукупність тих елементів, які не є його компонентами, але взаємодіють із ним і впливають на формування середовища, в якому функціонує економічна система;

5) забезпечує для науковця можливість науково і більш логічно, поетапно, розглядаючи окремі підсистеми, описувати їхні особливості функціонування, їх принципи, властивості, функції та місце в загальній системі, яка досліджується та ін.

Враховуючи окреслений матеріал щодо сутності системного підходу, його переваг застосування, використаємо цей підхід для конкретизації змісту системи банківського кредитування домогосподарств.

У науковій літературі сьогодні зустрічаються концепції застосування системного підходу до вивчення окремих об'єктів, підсистем та

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

систем загалом у сфері кредитування, функціонування банківських установ. Найчастіше трапляється використання таких категорій, як «банківська система», «кредитна система», «парабанківська система». Ці дефініції вже є класичними категоріями і невід'ємною частиною теорії фінансів, а їхня роль у дослідженні сучасних тенденцій економічного розвитку країн незамінною.

Враховуючи наведені концепції застосування системного підходу до дослідження різних систем у сфері кредитування, банківської діяльності, вважаємо, що систему банківського кредитування домогосподарств можна розглядати з двох позицій:

1) *мікросистема* – сформована в межах конкретної банківської установи система кредитної діяльності, до складу якої входять всі компоненти та взаємозв'язки між ними, які залучені до процесу надання позик домогосподарствам на основі дотримання таких принципів: строковості, платності, цілеспрямованості, поверненості та забезпеченості;

2) *макросистема* – сукупність банківських установ, домогосподарств та зв'язків між ними, які виникають у процесі надання цими установами позик фізичним особам на основі дотримання таких принципів: строковості, платності, цілеспрямованості, поверненості та забезпеченості.

Таким чином, представлені концепції розгляду сутності системи банківського кредитування домогосподарств підтверджують універсальність системного підходу як наукового методу пізнання.

Цілком логічно допустити, що всі мікросистеми банківського кредитування домогосподарств загалом формують макросистему цього виду кредитування. Проте при цьому об'єкт дослідження змінюється, а отже і змінюються його властивості, функції та основні принципи функціонування і розвитку. Звичайно макросистема банківського кредитування домогосподарств є складовою:

1) кредитної системи, оскільки відображає кредитні відносини між комерційними банками та домогосподарствами і ці відносини регламентуються чинним у країні законодавством;

2) банківської системи, оскільки відображає один з основних напрямів діяльності комерційних банків, який являє собою одне з найбільших джерел формування доходів цих установ;

3) фінансової системи, оскільки і кредитна і банківська системи є частиною загальної національної фінансової системи країни.

На рис. 1 представлено модель мікросистеми банківського кредитування домогосподарств. Розглянемо її більш детально.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

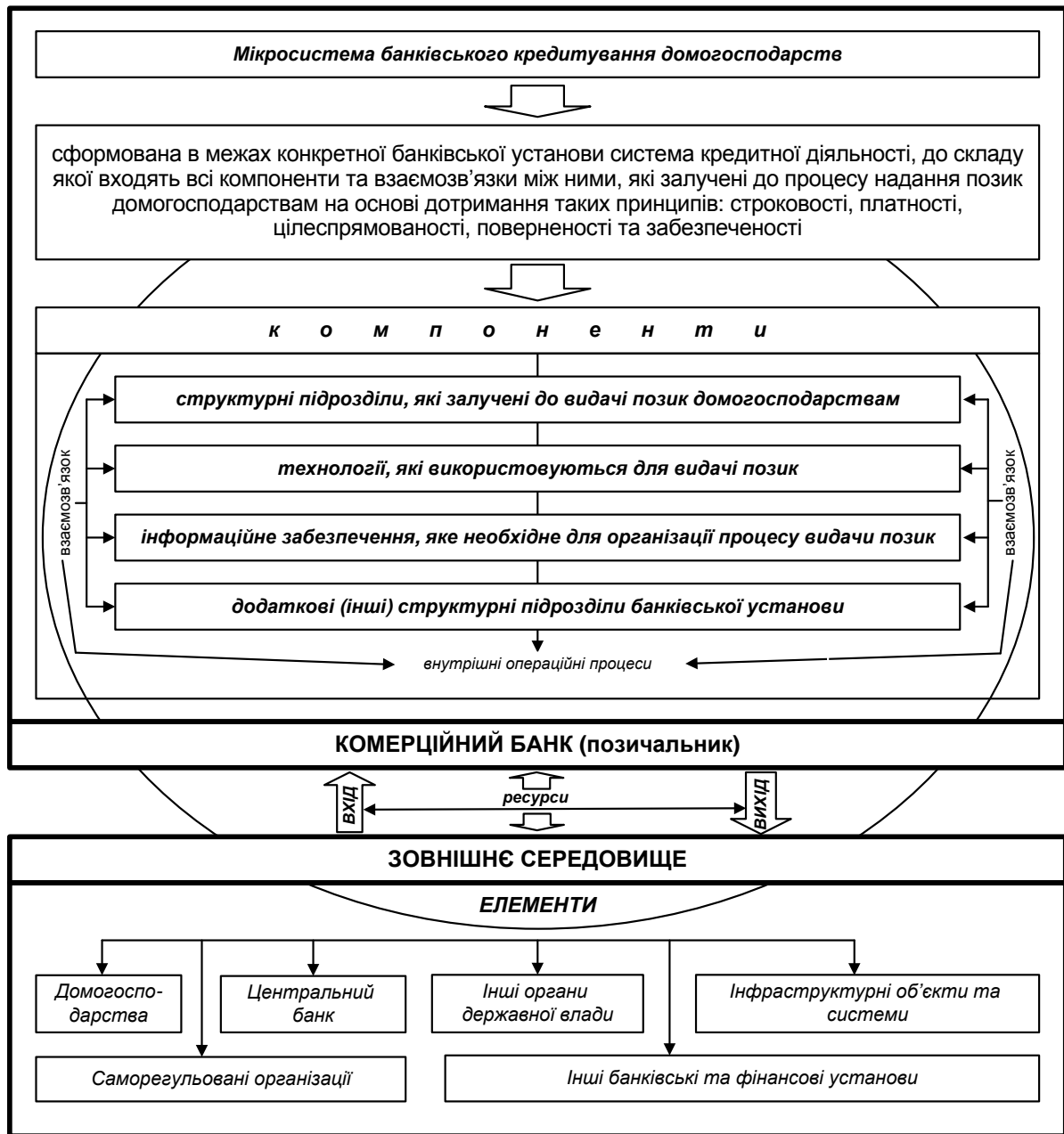

Рис. 1. Мікросистема банківського кредитування домогосподарств

Джерело: складено авторами з урахуванням [1; 11].

Отже, можна констатувати, що характерними рисами мікросистемної моделі банківського кредитування домогосподарств є такі:

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- формується та функціонує в межах конкретної банківської установи, відповідно для кожної з таких установ притаманні власні особливості побудови зазначеної системи;
- складається з окремих підрозділів, які залучені до процесу кредитування домогосподарств і виконують відповідні функції;
- система постійно змінюється та удосконалюється, враховуючи змінність зовнішнього середовища, в якому розвивається банківська установа;
- до структурних підрозділів, які входять до системи варто відносити не лише ті з них, які безпосередньо залучені до процесу надання позик, але й інших, які опосередковано також залучені до кредитної сфери (робота із заборгованістю, юридичний відділ, відділи ризик-менеджменту та ін.);
- система пов'язана з обігом значного обсягу інформації: як первинної, яка отримується від клієнтів при оформленні позик, так і вторинної, яка продукується банківською установою у процесі надання кредитних послуг та забезпечення здійснення кредитної діяльності;
- особливості функціонування системи визначаються стратегією розвитку банківської установи, впроваджуваною кредитною політикою банку [15].

Таким чином, мікросистеми банківського кредитування домогосподарств змінюється та розвивається насамперед під впливом внутрішніх трансформацій, хоча значна їх частина також відбувається в результаті екзогенного впливу на роботу комерційного банку. Також варто пам'ятати, що в сучасних умовах підрозділи, які забезпечують інформаційний супровід та інформаційну безпеку, відіграють ключову роль в організації зазначеного виду кредитування і формують умови для конкурентоспроможності кредитних продуктів та загалом банківських установ.

Сутність макросистемного підходу до розгляду особливостей банківського кредитування домогосподарств полягає у фокусуванні уваги на загальному у межах національної економіки розвитку цього виду кредитування, його впливі на функціонування банківської та, відповідно, кредитної системи.

На рис. 2 представлено макросистему банківського кредитування домогосподарств. Отже ця система складається із сукупності банківських установ та фізичних осіб, які отримують кредитні послуги.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

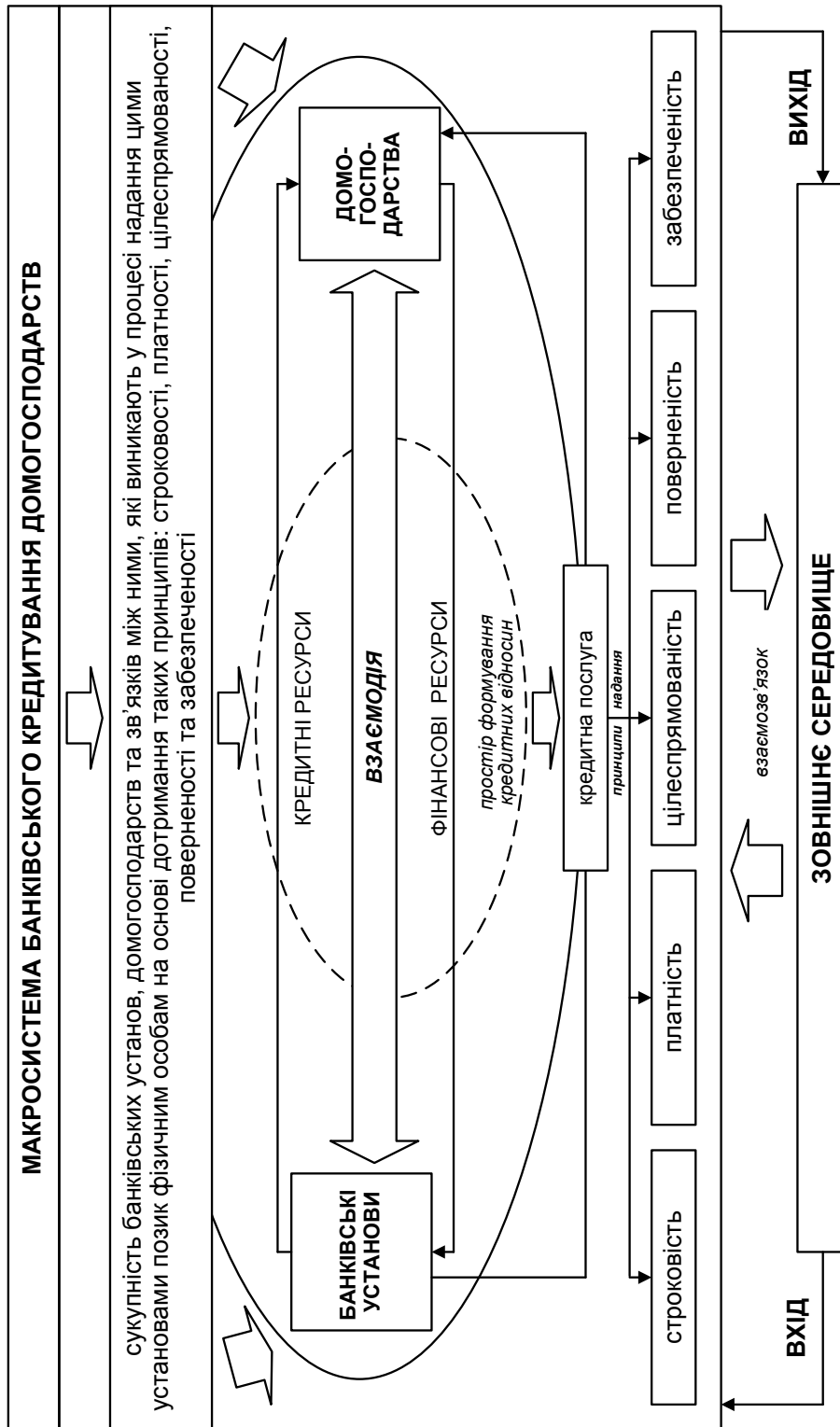

Рис. 2. Макросистема банківського кредитування домогосподарств
 Джерело: складено авторами на основі [4, с. 249-250; 6; 9; 17; 14].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

До особливостей її функціонування варто віднести такі:

- формується в межах ринку фінансових послуг;
- відображає загальні відносини між позичальниками та банківськими установами;
- в її розвитку важливу роль відіграє кредитна інфраструктура (рейтингові агентства, бюро кредитних історій і т. ін.);
- формується відповідно до основних положень стратегії розвитку фінансового ринку в країні, яка відповідає впровадженій стратегії соціально-економічного розвитку країни та ін. [7; 8; 10].

Розвиток системи банківського кредитування домогосподарств відбувається як і завжди в економічному середовищі, яке постійно змінюється під впливом різних чинників. Сьогодні такий розвиток відбувається в умовах цифрової трансформації національної економіки, цифровізації банківської діяльності, сфери надання фінансових і зокрема кредитних послуг. Розглянемо детальніше, як змінюється зазначена система в результаті впливу інформаційно-комунікаційних технологій на її функціонування.

Варто зазначити, що вся сфера фінансових послуг уже зазнала колосального впливу процесів цифровізації. Фінансові установи активно використовують потенціал сучасних інноваційних інформаційних технологій у власній діяльності, що дозволяє їм отримати значну кількість переваг і в частині надання кредитних послуг, і в частині забезпечення підвищення ефективності власної роботи.

На наше переконання, доцільно передусім виділити такі зміни у функціонуванні системи банківського кредитування домогосподарств, які сьогодні вже відбулися або впроваджуються:

1. Активне надання кредитних послуг домогосподарствам в дистанційній формі. При цьому деякі банківські установи надають можливість замовити кредитну послугу, перевірити можливість її отримання, а вже документи необхідно приїжджати підписувати в офіс банківської установи. Інші банки повністю надають кредитні послуги онлайн, відкривають клієнтами аналогічно кредитні картки, видають кредити готівкою.

2. Мінімізація взаємодії домогосподарств з працівниками банківських установ в процесі виплати позики, отримання інформаційної підтримки. Погашення позик дистанційно мінімізує необхідність приходити до банківських установ з певною періодичністю. Наявність

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

сучасних інформаційних систем надання дистанційно консультаційної допомоги лише сприяє цифровізації відносин між банком та його клієнтами-фізичними особами.

3. Персоніфікація сфери фінансових послуг, кастомізація банківських послуг обумовлюються поглибленням використання індивідуального підходу цими установами до надання позик домогосподарствам. Наявність власних кабінетів у клієнтів, цілодобовий до них доступ лише посилюють можливості домогосподарств щодо постійної доступності кредитних ресурсів, здійснення внесків для їх погашення в будь-який зручний час для позичальника. При цьому є можливість завжди перевірити поточний стан рахунків, рух коштів, залишок за позиками, нараховані відсотки тощо.

4. Наявність широкого спектра фінансових послуг, якими можна користуватися у власному кабінеті, формує умови для використання кредитних послуг в різних країнах. Також є можливості використовувати онлайн-розрахунки кредитними картками, переказувати кошти, обслуговувати взяті раніше позики й тим самим вчасно виконувати свої зобов'язання.

5. Використання цифрових технологій сприяє швидшому опрацюванню інформації про клієнтів, прийняттю рішень про видачу позик банківськими установами. Можливість перевіряти в онлайн-режимі кредитну історію клієнтів, його відносин з іншими банками лише підвищує якість управління кредитним портфелем банківської установи в частині надання послуг саме домогосподарствам. Саме ці клієнти банків є найбільш численними серед усіх інших позичальників, а тому і прискорення бізнес-процесів щодо видачі їм позик сприяє як збільшенню продуктивності роботи банківських працівників, так і якості надання кредитних послуг через прискорення процесу ухвалення рішень, перерахунок коштів на кредитні рахунки клієнтів, формування одночасно всіх необхідних документів для підпису [3; 12; 16].

Таким чином можна стверджувати, що в сучасному цифровому світі система банківського кредитування домогосподарств буде змінюватися і надалі на основі використання нових можливостей, які створюють інформаційно-комунікаційні технології для фінансових установ. Цей напрям розвитку банківських установ є визначальним в організації

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

їхньої діяльності й дає можливість при активному використанні зазначених технологій забезпечити їхню конкурентоспроможність на складному та досить конкурентному кредитному ринку.

Висновки і пропозиції. У статті розглянуто сутність системи банківського кредитування домогосподарств, визначено основні напрямки функціонування цієї системи в умовах становлення цифрової економіки. Це було реалізовано через розгляд сутності таких дефініцій, як «банківське кредитування домогосподарств», «банківське кредитування населення», «банківське споживче кредитування домогосподарств», що дозволило конкретизувати зміст категорії «банківське кредитування домогосподарств».

Під час дослідження з'ясовано, що більшість науковців розглядають банківське кредитування домогосподарств як процес сукупності дій, які виникають в результаті взаємодії між позичальниками та позикодавцями. Проте, для більш детального розуміння такої взаємодії було запропоновано розглянути даний вид кредитування на основі використання системного підходу, тобто як цілісну систему з притаманними їй системними властивостями. Аналіз змісту такої системи дозволив виокремити два підходи до розгляду її сутності та особливостей формування і розвитку, а саме: розгляд мікросистеми та відповідно макросистеми такого виду кредитування. У статті обґрунтовано сутність кожного з видів системи банківського кредитування домогосподарств та конкретизовано їх специфічні риси.

Вагома увага приділена у статті питанню розвитку системи банківського кредитування домогосподарств на всіх рівнях в умовах цифровізації сфери фінансових послуг. У підсумку було виокремлено основні напрямки трансформацій, які сьогодні відбуваються в кредитній діяльності банківських установ унаслідок використання ними інформаційно-комунікаційних технологій у своїй роботі. Також встановлено, що процеси цифровізації і надалі будуть впливати на подальшу зміну сфери банківського кредитування і зокрема системи надання таких позик домогосподарствам. Це, як зазначається, відповідно актуалізує для комерційних банків питання постійної розробки та впровадження нових інформаційних інновацій у своїй роботі для забезпечення конкурентоспроможності як самих цих фінансових установ, так і їхніх кредитних продуктів.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**Список використаних джерел**

1. Базилінська О. Стратегічне управління кредитним потенціалом банківської установи / О. Базилінська / Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 3(35). – С. 173–182. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-173-182](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-173-182).
2. Башлай С. В. Теоретичні аспекти та особливості банківського кредитування фізичних осіб в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Башлай, Н. О. Лобода // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи". – Суми, 2005. – Т. 12. – С. 199-207. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52166/6/Bashlai_Bankivske_kredytuvannia.pdf.
3. Білошапка В. С. Нові банківські продукти на основі цифрових технологій [Електронний ресурс] / В. С. Білошапка // Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в цифровій економіці: матеріали наук.-практ. інтерн. конф. студ. аспір. і молод. вчених. – Київ, 2020. – С. 171–173. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b9a9c64-a265-412f-89e9-80ca08d17fbc/content>.
4. Вовк В. Формування кредитного механізму в умовах трансформаційних процесів: системні аспекти / В. Вовк, І. Садчикова, В. Садчиков // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 4(32). – С. 245–254. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4\(32\)-245-254](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4(32)-245-254).
5. Ганзюк С. М. Кредитування споживчих потреб в Україні / С. М. Ганзюк, Ю. О. Вишнякова // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 18. – С. 47–52. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.18.47.
6. Гладких Д. М. Активізація залучення довгострокових вкладів населення як джерела ресурсів для довгострокового кредитування [Електронний ресурс] / Д. М. Гладких ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/dovgostrokove-kredytuvannya.pdf>.
7. Глущенко С. Банківське кредитування в Україні та його моделювання методами системної динаміки [Електронний ресурс] / Світлана Глущенко, Сергій Івахненко, Софія Демків // Економіка і прогнозування. – 2021. – № 2. – С. 101-127. – Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_21_2_101_uk.pdf.
8. Дубина М. В. Особливості функціонування кредитної системи та її сучасний розвиток в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Дубина, О. І. Гонта, І. А. Пархоменко // Фінансові дослідження. – 2017. – № 2 (3). – Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua>.
9. Дубина М. В. Теоретичні аспекти функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб / М. В. Дубина, Н. О. Разгуліна // Проблеми перспективи економіки та управління. – 2018. – № 4 (16). – С. 176-187.
10. Дубина М. Теоретичні положення функціонування рейтингових агентств на ринку кредитних послуг / М. Дубина, Н. Островська, І. Мурашківська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 2(26). – С. 124-133.
11. Кізіма Т. Домогосподарство як елемент економічної системи: сутність, еволюція та функції в умовах ринку / Т. Кізіма // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 3. – С. 22-36.
12. Попело О. В. Розвиток цифрових інновацій на ринку кредитних послуг України / О. В. Попело, А. В. Тарасенко // Бізнес Інформ. – 2023. – № 3. – С. 108–114. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-108-114>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

13. Стрільчук Ю. І. Вплив банківського кредитування населення на економіку / Ю. І. Стрільчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 2(1). – С. 45-48.
14. Черниш О. В. Банківські послуги з кредитування фізичних осіб в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Черниш // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2022. – № 1(4). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-01>.
15. Шаповал О. А. Управління ризиками банківського споживчого кредитування [Електронний ресурс]: дис. ... канд. екон. наук: спеціальність 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. А. Шаповал. – Київ, 2017. – 261 с. – Режим доступу: <https://knute.edu.ua/file/Mg==/3893253e2a0ad777a599359c3be9f4af.pdf>.
16. Шелудько С. А. Вплив цифровізації на банківський бізнес в Україні [Електронний ресурс] / С. А. Шелудько, П. П. Браткевич // Приазовський економічний вісник. – 2019. – № 5 (16). – С. 334-339. – Режим доступу: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2019/5_16_uk/59.pdf.
17. Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability / Maksym Dubyna, Olha Popelo, Artur Zhavoronok, Inna Lopashchuk, Maiia Fedyshyn // Public and Municipal Finance. – 2023. – Volume 12, Issue 1. – Pp. 33-47. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12\(1\).2023.04](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12(1).2023.04).

References

1. Bazilinska, O. (2023). Stratehichne upravlinnia kredytnym potentsialom bankivs-koi ustanovy [Strategic management of the credit potential of a banking institution]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(35)), 173–182. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-173-182](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-173-182).
2. Bashlai, S.V., Loboda N.O. (2005). Teoretychni aspekty ta osoblyvosti bankivskoho kredytu-vannia fizychnykh osib v Ukraini [Theoretical aspects and peculiarities of bank lending to individuals in Ukraine]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zb. nauk. prats – Problems and perspectives of the development of the banking system of Ukraine: coll. of science works*, 12, 199-207. – https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52166/6/Bashlai_Bankivske_kredytuvannia.pdf.
3. Biloshapka, V.S. (2020). Novi bankivski produkty na osnovi tsyfrovyykh tekhnolohii [New banking products based on digital technologies]. *Suchasni hroshi, bankivski posluhy ta finansovi innovatsii v tsyfrovii ekonomitsi: materialy nauk.-prakt. intern. konf. stud. aspir. i molod. vchenykh – Modern money, banking services and financial innovations in the digital economy: scientific and practical materials. intern. conf. study aspir and young scientists* (pp. 171–173). <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b9a9c64-a265-412f-89e9-80ca08d17fbc/content>.
4. Vovk, V., Sadchykova, I., Sadchykov, V. (2023). Formuvannia kredytnoho mekhanizmu v umovakh transformatsiinykh protsesiv: systemni aspekty [Formation of the credit mechanism in the conditions of transformational processes: systemic aspects]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(32)), 245–254. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4\(32\)-245-254](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-4(32)-245-254).

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

5. Hanzhiuk, S.M. Vyshniakova, Yu.O. (2019). Kredytuvannia spozhyvchykh potreb v Ukraini [Crediting of consumer needs in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (18), 47–52. 10.32702/2306-6814.2019.18.47.

6. Hladkykh, D.M. (n.d.). Aktyvizatsiia zaluchennia dovhostrokovykh vkladiv naselennia yak dzherela resursiv dlia dovhostrokovoho kredytuvannia [Activation of the attraction of long-term deposits of the population as a source of resources for long-term lending]. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/dovgostrokove-kredytuvannya.pdf>.

7. Hlushchenko, S., Ivakhnenkov, S., Demkiv, S. (2021). Bankivske kredytuvannia v Ukraini ta yoho modeliuвання metodamy systemnoi dynamiky [Bank crediting in Ukraine and its modeling by methods of system dynamics]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, (2), 101-127. http://eip.org.ua/docs/EP_21_2_101_uk.pdf.

8. Dubyna, M.V., Honta, O.I. Parkhomenko, I.A. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia kredytnoi systemy ta yii suchasnyi rozvytok v Ukraini [Peculiarities of the operation of the credit system and its current development in Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researches*, (2(3)). <http://fr.stu.cn.ua>.

9. Dubyna, M.V., Razghulina, N.O. (2018). Teoretychni aspekty funktsionuvannia systemy bankivskoho ipotechnoho kredytuvannia fizychnykh osib [Theoretical aspects of the functioning of the bank mortgage lending system of individuals]. *Problemy perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems of the perspective of economics and management*, (4(16)), 176-187.

10. Dubyna, M., Ostrovska, N., Murashkovska, I. (2021). Teoretychni polozhennia funktsionuvannia reitynhovykh ahentstv na rynku kredytnykh posluh [Theoretical provisions of the functioning of rating agencies on the market of credit services]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(26)), 124-133.

11. Kizyma, T. (2008). Domohospodarstvo yak element ekonomichnoi systemy: sutnist, evoliutsiia ta funktsii v umovakh rynku [Household as an element of the economic system: essence, evolution and functions in market conditions]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU*, (3), 22-36.

12. Popelo, O.V., Tarasenko, A.V. (2023). Rozvytok tsyfrovyykh innovatsii na rynku kredytnykh posluh Ukrainy [Development of digital innovations in the market of credit services of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 108–114. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-108-114>.

13. Strilchuk, Yu.I. (2017). Vplyv bankivskoho kredytuvannia naselennia na ekonomiku [The impact of bank lending to the population on the economy]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Right*, (2(1)), 45-48.

14. Chernysh, O.V. (2022). Bankivski posluhy z kredytuvannia fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Banking services for crediting individuals in Ukraine: problems and development prospects]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, (1(4)). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-01>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

15. Shapoval, O.A. (2017). *Upravlinnia ryzykamy bankivskoho spozhyvchoho kredytuvannia [Risk management of bank consumer lending]* [PhD dissertation]. <https://knute.edu.ua/file/Mg==/3893253e2a0ad777a599359c3be9f4af.pdf>.

16. Sheludko, S.A., Bratkevych, P.P. (2019). Vplyv tsyfrovizatsii na bankivskyi biznes v Ukraini [The impact of digitization on the banking business in Ukraine]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovsky Economic Bulletin*, (5(16)), 334-339. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/5_16_uk/59.pdf.

17. Dubyna, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Lopashchuk, I., Fedyshyn, M. (2023). Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability. *Public and Municipal Finance*, 12(1), 33-47. [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12\(1\).2023.04](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12(1).2023.04).

Отримано 21.10.2023

UDC [336.77:330.567.2]

JEL Classification: H31; G21

Iryna Murashkovska

PhD student of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: murira24@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7699-7036>

Oleh Lobko

PhD Student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: l_o_m@ukr.net

**SYSTEM OF BANK CREDITING OF HOUSEHOLDS: ESSENCE
AND FEATURES OF THE FUNCTIONING
IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY**

Bank crediting plays a leading role in the national economy development. Crediting to households is currently one of the most important areas of the activity of banking institutions, which allows generating significant amounts of income by providing loans and selling related financial services to these economic entities. However, the field of credit services is currently being transformed in accordance with new challenges and trends. The main ones are primarily related to the process of digitalization of the activities credit institution, their use of the potential of information and communication technologies to improve the quality of customer services, increase the efficiency of business processes in the banking and non-banking financial institutions. The active use of modern information and communication technologies in the field of bank crediting allowed commercial banks to change the main approaches to customer service, expand sales channels for credit products, and increase the transparency of credit operations.

Within the article, the essence of the system of bank crediting to households is considered, the directions of this system functioning in the context of the formation of the digital economy are defined. This was implemented by considering the essence of such definition as “bank crediting to households”, “bank crediting to the population”, which made it possible to specify the content of the category “bank crediting to households”.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

It is found out that most scientists consider bank crediting to households as a process, a set of actions that arise as a result of the interaction between borrowers and lenders. However, for a more detailed understanding of this interaction, it was proposed to consider this type of crediting based on the use of the systematic approach, that is, as an integral system. The analysis of the essence of such a system allowed us to distinguish two approaches to the consideration of its content, namely: consideration of the microsystem and, accordingly, the macro-system of bank crediting to households.

Within the article, considerable attention is paid to the development of the bank crediting system to households at all levels in the context of the digitalization of the financial services sector. As a result, the main directions of the transformations that are currently taking place in the credit activities of the banking institutions due to their use of the information and communication technologies in their work were identified.

Keywords: bank crediting, system, banking crediting of households, households, credit system, credit activity, banking institution, digital economy.

Fig.: 2. References: 17.

Бібліографічний опис для цитування:

Мурашківська І., Лобко О. Система банківського кредитування домогосподарств: сутність та особливості функціонування в умовах цифрової економіки. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 289-305.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-306-316](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-306-316)

УДК 336.717.3:061.1ЄС

JEL Classification: F30; G21; E58

Юрій Онопрієнкоаспірант кафедри європейської економіки і бізнесу,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)E-mail: yuriy.onoprienko.98@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3441-8898>**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У КРАЇНАХ ЄС**

Анотація. У статті проаналізовано особливість розвитку банківської діяльності в країнах ЄС як одного з елементів фінансової стабільності в умовах гармонізації та спільного регулювання. Розкриті види банків, де роль відведена новій хвилі їхнього розвитку – цифрових банків. Акцентована увага на тому, що саме технології змінюють розвиток банківської діяльності. Проаналізовані показники розвитку банківського сектору, визначені їхні тенденції. Вагома вага сфокусована автором на депозитах в банках ЄС як частці загальних банківських активів, на підставі яких здійснено аналіз динаміки змін загального обсягу депозитів у банках ЄС з подальшим аналізом ліній трендів. Здійснено прогнозування щодо депозитів у банках ЄС за найбільш ймовірним сценарієм розвитку економічних подій, песимістичним та оптимістичним. Доведено, що тренди мають поступову тенденцію до зростання на майбутнє.

Ключові слова: банківська діяльність; ЄС; банківський сектор; цифровий банк; кредитні установи; депозити; банківські активи.

Табл.: 4. Рис. 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільності та ефективності банківської діяльності в країнах ЄС, що є частиною фінансового ринку, відбувається в умовах гармонізації та спільного регулювання банківської діяльності в ЄС, що є однією з основ процесу європейської інтеграції. Зміни у світовій економіці, такі як цифрова трансформація, впливають на стратегії та моделі бізнесу банків в ЄС, вимагаючи їхньої адаптації до нових умов. З появою цифрових технологій змінюється спосіб, яким банки надають свої послуги, що ставить перед ними завдання адаптації та впровадження інновацій. Крім того, зміни в регуляторному середовищі вимагають від банків адаптації своїх стратегій та процесів у відповідь на нові вимоги та стандарти.

Оскільки банківський сектор є ключовим елементом фінансової стабільності, дослідження особливостей його розвитку, дослідження динаміки банківського сектору в умовах глобальних криз, таких як фінансова чи економічна криза є важливим для забезпечення стійкості фінансової системи ЄС.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми банківської діяльності в країнах ЄС досліджували як закордонні, у тому числі європейські вчені, так і українські. Проблема є не лише актуальною, але й динамічною, тому багато наукових праць розкривають різні аспекти розвитку банківської діяльності в ЄС. Зокрема, серед іноземних учених виділимо праці М. Mazzucato [1], L. Macfarlane [2], С. Penna [3], J. Xu, X. Ren, X. Wu [4], які досліджують діяльність банків з урахуванням наявних регуляторних умов і які впливають на економічне зростання ЄС. Серед українських науковців, які приділяють цій проблемі увагу, слід виділити праці М. М. Король [5], О. В. Крилової [6], С. Д. Смолінської [7], В. А. Фурсової [8], Д. Г. Хоружий [9] та багатьох інших, де аналізується європейський досвід та вплив євроінтеграційних процесів на розвиток банківського сектору України.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наукових іноземних та вітчизняних праць показав, що в динамічних умовах змін регуляторного середовища, технологічних змін у світовій економіці, сучасних тенденцій розвитку ЄС є необхідність подальшого дослідження розвитку банківської діяльності в ЄС, оскільки в досліджених працях розкриті певні особливості та теоретичні аспекти проблеми.

Метою статті є визначення особливостей розвитку банківської діяльності в країнах ЄС на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Банківський сектор відіграє важливу роль у стимулюванні довгострокового фінансування. Банківський сектор здійснює вплив на економічний і соціальний розвиток країни й загалом ЄС. Залежно від функцій, структури та рівня діяльності банки в ЄС поділяються на різні види: центральні, комерційні та державні, інвестиційні, регіональні та місцеві, цифрові банки, інтернет-банки, спеціалізовані, кооперативні.

Так, наприклад, особливо державні банки та установи розвитку (Public Development Banks and Institutions) можуть «прагнути інвестувати в сфери, які мають високу соціальну цінність і готові надавати ризиковані позики, яких комерційний сектор уникає» [1]. Такі банки, як зазначають європейські експерти й дослідники, виконують антициклічну роль, спроможні подолати прогалини у фінансуванні інфраструктури, сприяти усуненню недоліків на ринках капіталу та посиленні структурних перетворень [4].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Інвестиційні банки відіграють важливу роль у стимулюванні зростання та інновацій, зокрема через вплив на державні фінанси й реальну економіку, що пов'язано з концепцією «витривалого (довгострокового) капіталу» (належить до типу інвестицій, які характеризуються довгостроковим періодом, довгостроковим очікуванням повернення інвестицій; часто розглядається в контексті венчурного капіталу) [2; 3]. Інвестиційні банки в ЄС фінансують довгострокові проекти капітального розвитку, здійснюють антициклічне кредитування, займаються фінансуванням технологічного розвитку та стартапів, а також проектів, які допомагають вирішувати суспільні проблеми. Отже, інвестиційним банкам належить ключова роль у забезпеченні фінансової підтримки для розвитку та інновацій, що сприяє стійкому економічному зростанню та покращенню конкурентоспроможності.

Нова хвиля цифрових банків останнім часом докорінно змінила банківську галузь. Останні роки відзначалися інтенсивністю розвитку фінансових технологій та цифрового банкінгу. З'явилися нові необанки та банки-претенденти, які з кожним роком залучають дедалі більше клієнтів. Ці банки надають широкий спектр інноваційних банківських послуг через онлайн і мобільні платформи, їх кількість щорічно зростає. Ринок цифрових банків швидко зростає, оскільки споживачі все більше вимагають більш зручних, орієнтованих на цифрові технології фінансових послуг. Однак цифрові банки стикаються з проблемами у створенні довіри та створенні своєї репутації в індустрії фінансових послуг. Очікується, що в ЄС ринок цифрових банків спостерігатиме значне зростання чистого процентного доходу, а прогнози вказують на 356,8 млрд дол. США до 2024 р.; очікується, що з 2024 по 2028 р. це зростання продовжуватиметься зі зведеним річним темпом зростання 11,30 %, що, зрештою, приведе до значного обсягу ринку в 547,5 млрд дол. США до кінця прогнозованого періоду [10].

Отже, банківський сектор змінюється, відповідно і змінюються технології. Кількість банків, починаючи з 2002 р. поступово зменшується (табл. 1). За даними 2021 р. найбільше банків припадає на Німеччину – 27,46 %, Польщу – 11,48 %, Австрію – 8,93 %, Італію – 8,68 %, Францію – 7,58 % [11, с. 4].

Аналіз табл. 1 показує, що не лише кількість кредитних установ зменшується, а й зменшується кількість у них працівників: на 23,8 % за останні 8 років скоротилась кількість кредитних установ в ЄС, і на

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

13,6 % – кількість працівників; у країнах ЄАВТ на 9,8 % скоротилась кількість кредитних установ і на 25,1 % – кількість працівників. Водночас, як зазначає О. В. Крилова, не лише спостерігаємо постійні структурні зміни в банківській системі, а й відбувається консолідація та концентрація через банківські злиття та поглинання, що є найбільш видимою ознакою цього процесу [6, с. 118]. Особливістю розвитку банківської діяльності в країнах ЄС є їхня якість наданих послуг, і зв'язок між якістю та часткою ринку, що припадає на банк є досить сильним. Використання інноваційних банківських технологій, онлайн-послуг та покращення якості банківських послуг стали на сьогодні стратегічними змінами в конкурентній боротьбі на європейському ринку.

Таблиця 1

Показники банківського сектору в ЄС

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість кредитних установ в ЄС, од.	6906	6688	6241	5880	5698	5581	5441	5263
Кількість працівників у кредитних організаціях, млн осіб	2,486	2,452	2,414	2,371	2,296	2,265	2,219	2,149
Кредитні установи в країнах ЄАВТ, од.	439	423	413	410	410	406	398	396
Кількість працівників у кредитних організаціях ЄАВТ, тис. осіб	159,3	147,7	150,1	139,5	137,5	118,9	118,5	119,3
Кількість внутрішніх філій в ЄС, тис. од.	192,8	187,9	179,3	173,1	162,9	155,6	146,4	138,4
<i>Філії кредитних установ в ЄС, од.</i>								
Філії кредитних установ з інших держав-членів ЄС	675	677	662	650	670	673	626	619
Філії кредитних установ з-за меж ЄС	156	153	150	145	153	142	170	165
<i>Дочірні компанії кредитних установ в ЄС, од.</i>								
Дочірні компанії кредитних установ з інших держав-членів ЄС	350	334	323	309	290	275	246	218
Дочірні компанії кредитних установ з-за меж ЄС	193	194	181	169	164	156	161	166

Джерело: за даними [11; 12].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Також треба зазначити, що вплив банків залишається значущим для економічного і соціального розвитку країн ЄС. Банки, з одного боку, залучають кошти, мобілізують внутрішні заощадження, з іншого – є ключовими постачальниками фінансів для підприємств, надаючи їм кредити та фінансову підтримку для розширення виробництва, інновацій та створення нових робочих місць, тобто фінансують інвестиції, підтримуючи економічне зростання європейських країн і загалом ЄС. Вони надають фінансові послуги для малих та середніх підприємств, що сприяє їхньому розвитку, конкурентоспроможності та створенню робочих місць. Вони фінансують проекти з будівництва та розвитку інфраструктури, такі як транспортні системи, енергетичні об'єкти та інші, що сприяють загальному економічному розвитку; фінансують міжнародну торгівлю, сприяючи експорту та імпорту товарів і послуг; надають кредитні ресурси населенню для житлового будівництва та іпотеки тощо; а також здійснюють фінансування соціальних та екологічних проєктів, сприяючи сталому розвитку й соціальній відповідальності. У табл. 2 наведено обсяги залучених коштів.

Таблиця 2

**Депозити в банках ЄС
як частка загальних банківських активів, %**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Загальний обсяг депозитів	52,5	53,3	53,1	56,2	57,2	57,1	59,3	61,0
Депозити не МФО	36,5	36,9	37,7	39,1	40,0	39,9	40,1	40,5
Середні депозитні зобов'язання на активи в країнах ЄАВТ	57,6	53,5	54,3	52,8	55,9	60,9	55,0	55,8
<i>Загальні активи банків у ЄС, %</i>								
євро зона	31,2	30,8	30,9	30,4	30,9	32,4	35,2	36,7
поза євро зоною	3,2	3,2	3,3	3,5	3,4	3,6	4,0	4,1
країни ЄАВТ	3,2	3,2	3,3	3,5	3,4	4,1	3,8	4,5
Рентабельність капіталу в ЄС, %	3	3	5	3	6	5	2	6

Джерело: за даними [11; 12].

Частка депозитних зобов'язань у загальних активах досягла у 2021 році 61 %, відповідно до позитивної тенденції, яка розпочалася ще у 2007 році, що підтверджує перехід до більшої залежності від депозитів як джерела фінансування. Зростання частки депозитів не-МФО у загальних активах зростало поступово з 36,5 % у 2014 р. до 40,5 % у 2021 р. Розподіл загальних депозитів по країнах показує, що

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

найнижчі частки, зареєстровані у 2021 р. у Данії та Ірландії, де внутрішні депозити були еквівалентними близько третини активів із 31,1 % і 31,7 % відповідно. Тим часом країнами з найбільшою часткою депозитів для фінансування активів банківського сектора були Литва, Словенія та Греція, у всіх з яких депозити еквівалентні 80 % або більше активів. Частка небанківських депозитів у загальних активах також була найвищою в Литві – 79,8 % і найнижчою в Данії – 18,9 % [11]. Загальні активи банків, рентабельність капіталу в ЄС також мають поступову тенденцію до зростання за останні роки.

Спрогнозуємо на наступні роки можливість подальшої позитивної тенденції, яку спостерігаємо, виходячи з табл. 2 – зростання загального обсягу депозитів в банках ЄС.

За допомогою графічного методу побудуємо динаміка змін загального обсягу депозитів у банках ЄС як частки загальних банківських активів за період 2014-2021 рр. з подальшим нанесенням ліній тренду, і спрогнозуємо до 2025 р. можливі надходження. Підбір емпіричної функції зроблений на основі лінійної, логарифмічної, поліноміальної та степеневі функцій (рис. 1). При прогнозуванні використовуємо коефіцієнт достовірності апроксимації R^2 . Чим більше коефіцієнт наближається до 1, тим більше ймовірності, що рівняння тренду може бути прогнозною моделлю (рис. 1, табл. 3).

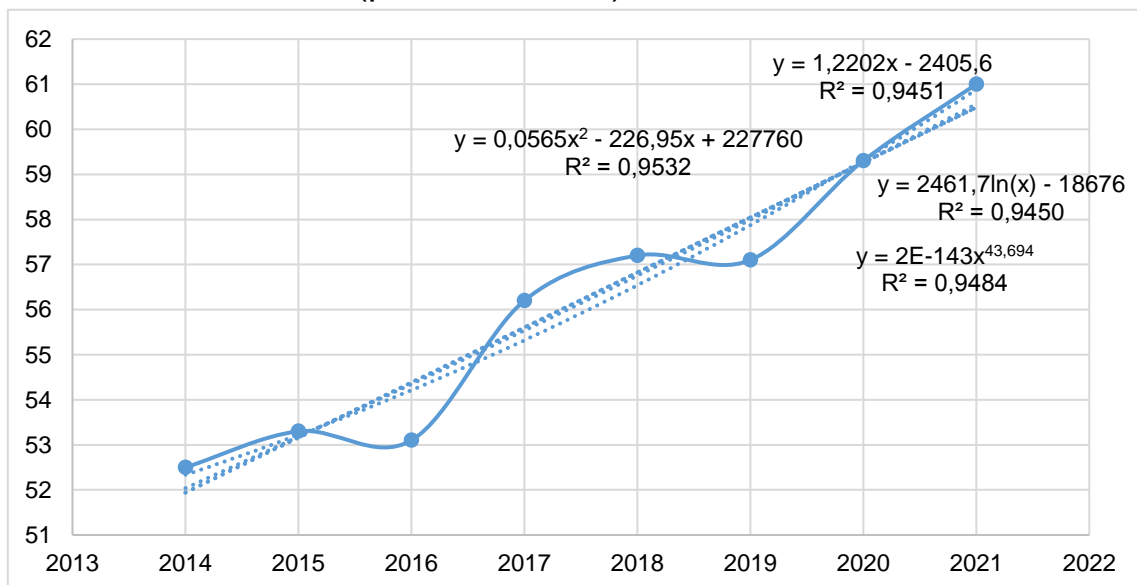

Рис. 1. Динаміка змін загального обсягу депозитів у банках ЄС, 2014-2021 рр.

Джерело: побудовано автором.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Таблиця 3

**Функція змін загального обсягу депозитів у банках ЄС
(на основі даних 2014-2021 рр.)**

Назва функції	Функція	Коефіцієнт апроксимації
Лінійна	$Y = 1,2202x - 2405,6$	0,9451
Логарифмічна	$Y = 2461,7 \ln(x) - 18676$	0,9450
Поліноміальна	$Y = 0,0565x^2 - 226,95x + 227760$	0,9532
Степенева	$Y = 2E - 143x^{43,694}$	0,9463

Джерело: розроблено автором.

Найбільш високу достовірність апроксимації має поліноміальна функція, де $R^2 = 0,9532$. Схожу достовірність мають інші три функції, степенева функція $R^2 = 0,9463$, лінійна $R^2 = 0,9451$, логарифмічна $R^2 = 0,9450$. Вважається, якщо значення апроксимації знаходиться в межах 0,8 – 1, це означає наявність моделі на високому рівні та хорошу її якість.

Результати прогнозу змін загального обсягу депозитів в банках ЄС наведені в табл. 4 та на рис. 2 і є прийнятними. Тренд прогнозу на наступні декілька років, навіть за умов існування більш песимістичного сценарію є позитивним, зростаючим. Аналіз табл. 4 показав, що за реальним сценарієм відбудеться зростання за чотири роки на 4,5 %, за найбільш песимістичним сценарієм – на 2,92 %, та за найбільш оптимістичним сценарієм – на 6,16 %.

Таблиця 4

**Прогнозні сценарії розвитку щодо змін загального обсягу
депозитів у банках ЄС до 2025 р., як частка загальних
банківських активів, %**

Період	Найбільш реалістичний сценарій	Найбільш песимістичний сценарій	Найбільш оптимістичний сценарій
2021	61	61	61
2022	61,888905	60,30	63,47
2023	63,106306	61,51	64,70
2024	64,323707	62,71	65,93
2025	65,541107	63,92	67,16

Джерело: розраховано автором.

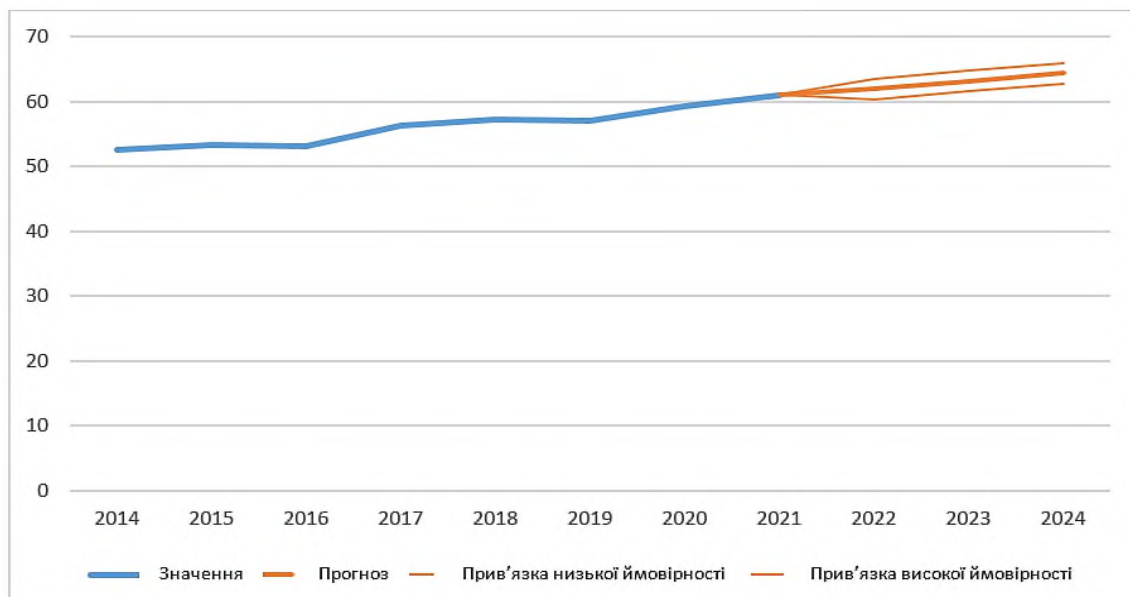
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Рис. 2. Тренди прогнозу змін загального обсягу депозитів у банках ЄС, 2022-2025 рр.

Джерело: побудовано автором.

Хоча й тенденції є повністю позитивними, що підтверджується проаналізованими статистичними даними, але на сьогодні має вплив на розвиток банківської діяльності в ЄС й війна в Україні. Таким чином, зовнішні фактори, а також інноваційні фінансові технології, фінтех-рішення, якість банківських послуг можуть сприяти цифровому банківському розвитку та їх модернізації.

Висновки і пропозиції. Банківська діяльність здійснює суттєвий вплив на економічне зростання будь-якої країни, й загалом ЄС. У банківській діяльності ЄС впроваджуються нові технології, відбувається процесів, адаптація до змін споживачів за рахунок покращення якості банківських послуг та з врахуванням регуляторного середовища. Поява цифрових банків змінила розвиток банківського сектору. Кількість банків, їхніх філій та кількість працівників за останні двадцять років поступово зменшуються. Обсяги депозитів як частки загальних банківських кредитів мають позитивний зростаючий тренд, і позитивно відображається на економічному та соціальному розвитку ЄС. Здійснене прогнозування щодо можливих змін загального обсягу депозитів у банках ЄС також засвідчило позитивні тенденції розвитку банківської діяльності.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Для подальшого ефективного розвитку банківської діяльності в ЄС слід, на нашу думку, слід сприяти подальшому впровадженню цифрових технологій, що покращує внутрішні процеси та сприятиме наданню більш ефективних послуг клієнтам; використання штучного інтелекту, що є нині необхідним для оптимізації рутинних банківських операцій, прийняття рішень на основі даних та покращення обробки інформації; вдосконалення банківських процесів з урахуванням принципів екологічної стійкості, використання зелених технологій, що є сьогодні популярним у ЄС; активна співпраця з регуляторами та участь у розробленні та впровадженні нових нормативів та стандартів для підтримки стабільності та ефективності банківського сектору.

Список використаних джерел

1. Mazzucato M. The Entrepreneurial State: debunking public vs. private sector myths / M. Mazzucato // Penguin books. SPRU Working Paper Series. – 2015-26.
2. Mazzucato M. State investment banks and patient finance: An international comparison / M. Mazzucato, L. Macfarlane // Working Paper. IIPP WP – 2018-01.
3. Mazzucato M. Beyond market failures: the market creating and shaping roles of state investment bank / M. Mazzucato, C. Penna // Journal of Economic Policy Reform. – 2016. – 19(4). – Pp. 305–326.
4. Xu J. Ren. Mapping Development Finance Institutions Worldwide: Definitions, Rationales, and Varieties / J. Ren Xu, X. X. Wu // NSE Development Financing Research Report. – 2019. – May. – 92 p.
5. Король М.М. Еволюція банківської системи Європейського Союзу / М. М. Король // Економічний простір. – 2020. – № 156. – С. 46-51.
6. Крилова О.В. Досвід та особливості функціонування банківських систем країн ЄС та України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О. В. Крилова // Економіка та держава. – 2020. – №4. – С. 117-120. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/23.pdf.
7. Смолінська С. Д. Інтеграція банківської системи України в умовах світової економіки / С. Д. Смолінська, Ю. С. Наконечна // Молодий вчений. – 2018. – № 10 (62). – С. 390-393.
8. Фурсова В. А. Вплив євроінтеграційних процесів на реформування банківської системи України [Електронний ресурс] / В. А. Фурсова, І. Г. Фадєєва, Г. О. Гавриш // Економіка та суспільство. – 2021. – № 24. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/171/164>.
9. Хоружий Д.Г. Запобігання банківським кризам: досвід європейського банківського союзу / Д.Г. Хоружий // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 6/2019. – С.64-70.
10. Digital Banks – Europe [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.statista.com/outlook/fmo/banking/digital-banks/europe>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

11. Francisco Saravia. Banking in Europe: EBF Facts & Figures 2022. – P. 79.
12. ЄЦБ [Електронний ресурс]. – 2023. – Accessed mode: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2023/html/ecb.pr231102~81e1adf84a.en.html>.

References

1. Mazzucato, M. (2015). The Entrepreneurial State: debunking public vs. private sector myths. *Penguin books. SPRU Working Paper Series*, 2015-26.
2. Mazzucato, M., Macfarlane, L. (2018). State investment banks and patient finance: *An international comparison. Working Paper. IIPP WP*. 2018-01.
3. Mazzucato, M., Penna, C. Beyond market failures: the market creating and shaping roles of state investment bank. *Journal of Economic Policy Reform*, 2016. 19(4), 305–326.
4. Xu, J., Ren, X., Wu, X. (2019). Mapping Development Finance Institutions Worldwide: Definitions, Rationales, and Varieties. *NSE Development Financing Research Report*.
5. Korol, M.M. (2020). Evoliutsiia bankivskoi systemy Yevropeiskoho Soiuzu. [Evolution of the banking system of the European Union]. *Ekonomichnyi prostir – The economic space*, (156), 46-51.
6. Krylova, O.V. (2020). Dosvid ta osoblyvosti funktsionuvannia bankivskykh system krain YeS ta Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. [Experience and peculiarities of functioning of the banking systems of EU countries and Ukraine in conditions of globalization]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, (4), 117-120. http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/23.pdf.
7. Smolinska, S.D., Nakonechna, Yu.S. (2018). Intehratsiia bankivskoi systemy Ukrainy v umovakh svitovoi ekonomiky. [Integration of the banking system of Ukraine in the conditions of the world economy]. *Molodyi vchenyi – The young scientist*, (10(62)), 390-393.
8. Fursova, V.A., Fadiieva, I.H., Havrysh, H.O. (2021). Vplyv yevrointehratsiinykh protsesiv na reformuvannia bankivskoi systemy Ukrainy [The influence of European integration processes on the reform of the banking system of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (24). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/171/164>
9. Khoruzhyi, D.H. (2019). Zapobihannia bankivskym kryzam: dosvid yevropeiskoho bankivskoho soiuzu [Prevention of banking crises: experience of the European banking union]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (6/2019), 64-70.
10. Digital Banks – Europe. <https://www.statista.com/outlook/fmo/banking/digital-banks/europe>.
11. Francisco, Saravia. (2022). Banking in Europe: EBF Facts & Figures 2022. (p. 79).
12. ECB. (2023). <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2023/html>.

Отримано 15.10.2023

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 336.717.3:061.1ЄС

JEL Classification: F30; G21; E58

Yurii OnopriienkoPostgraduate student of the Department of European Economics and Business
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)E-mail: yuriy.onoprienko.98@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3441-8898>**FEATURES OF DEVELOPMENT OF BANKING ACTIVITIES
IN EU COUNTRIES**

Abstract. *The article analyzes the peculiarity of the development of banking activity in EU countries as one of the elements of financial stability in the conditions of harmonization and joint regulation. In the article is shown impact of digital transformation, modern strategies and banking business models on the need to adapt the banking sector to new conditions. The leading role of the banking sector in stimulating long-term financing is determined, as the banking sector affects the economic and social development of European countries. The banking sector is one of the factors supporting the economic growth of European countries and the EU in general. The types of banks are disclosed, where a significant role is assigned to the new wave of their development – digital banks. The place and role of state banks and development institutions, investment banks is revealed, special attention is paid to digital banks, which have significantly changed the banking industry. It was noted that the market of digital banks has a positive trend towards their growth in the EU. Emphasis is placed on the fact that technologies are changing the development of banking activity in European countries and the banking sector. The trend of consolidation and concentration due to bank mergers and acquisitions is highlighted, which is the most visible sign of this process. It is noted that the quality of banking services today has become one of the strategic changes in competition on the European market. The indicators of the development of the banking sector were analyzed, and their trends were determined, namely, the decrease in the number of banks, employees in credit organizations, and the decrease in branches and subsidiaries of credit institutions in the EU. The author focused heavily on deposits in EU banks as a share of total bank assets, based on which an analysis of the dynamics of changes in the total volume of deposits in EU banks was carried out with further analysis of trend lines – using linear, logarithmic, polynomial and power functions. The author has forecasted deposits in EU banks according to the most likely scenario of the development of economic events, pessimistic and optimistic. It has been proven that trends have a gradual upward trend for the future.*

Keywords: *banking; EU; banking sector; digital bank; credit institutions; deposits; bank assets.*

Table: 4. Fig. 2. Bibl.: 12.

Бібліографічний опис для цитування:

Онопрієнко Ю. Особливості розвитку банківської діяльності у країнах ЄС. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 306-316.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯDOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-317-337](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-317-337)

УДК 001.891:[336.02:330.3

JEL Classification: G10; O2

Денис Сердюк

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: denysserdiuk@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5186-5909>

Антон Волок

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: avolok76@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4710-9793>

**ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ
СФЕРИ ФІНАНСУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Анотація. У статті розглянуто понятійно-категоріальний апарат, який використовується у сучасних наукових роботах для дослідження сутності та особливостей фінансування сталого розвитку. Зокрема увага була опису наукових підходів до розуміння сутності таких дефініцій: стале фінансування, сталі фінанси, фінанси сталого розвитку, зелені фінанси, кліматичні фінанси. Розгляд сутності сталого розвитку як сучасної моделі розвитку суспільства дозволив конкретизувати специфічні риси такої моделі та обґрунтувати особливості фінансування її впровадження. Також у статті визначено основні змістовні ознаки таких категорій як «фінанси сталого розвитку», «фінансування сталого розвитку». Детальний розгляд змісту категорії «зелені фінанси» дозволив визначити сутнісні ознаки цієї категорії та обґрунтувати її місце в системі понятійно-категоріального апарату вивчення фінансування сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток; стале фінансування; сталі фінанси; зелені фінанси; кліматичні фінанси; фінанси сталого розвитку.

Рис.: 3. Бібл.: 30.

Постановка проблеми. Сталий розвиток є концепцією забезпечення економічного розвитку, яку сьогодні активно впроваджують найбільш розвинуті країни світу. Ця концепція передбачає здійснення гармонійного розвитку суспільства з метою забезпечення всіх умов для якісного життя майбутніх поколінь. У межах сталого розвитку основна увага приділяється поєднанню ефективного функціонування економічної, соціальної та екологічної систем суспільства.

Відповідно, впровадження концепції сталого розвитку вимагає значного обсягу фінансування основних цілей, які визначені в межах такого розвитку. За оцінками Конференції ООН з торгівлі та розвитку урядом усіх країн у світі необхідно залучати щорічно від 5 до 7 трлн дол. США для фінансування досягнення цілей сталого розвитку. Потреби в щорічних інвестиціях лише для країн, що розвиваються, оцінюються в

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

обсязі від 3,3 трлн до 4,5 трлн доларів США на рік і, в першу чергу, необхідні для фінансування розбудови базової інфраструктури, сфери медицини та освіти, забезпечення продовольчої безпеки, пом'якшення наслідків та адаптацію до змін клімату. Річний розрив (дефіцит) у фінансуванні сфер, які пов'язані з досягненням цілей сталого розвитку, у країнах, що розвиваються, становить близько 2,5 трлн дол. США [1].

Залучити зазначені суми фінансування є складним завданням для більшості країн світу, а тому впровадження цілей сталого розвитку відбувається поступово. В економічно нерозвинутих країнах темпи зростання національної економіки на засадах сталості є повільними і не завжди стабільними. Окреслене актуалізує питання дослідження особливостей фінансування сталого розвитку, що потребує поглиблення теоретичних та прикладних положень забезпечення необхідних обсягів фінансових ресурсів для такого розвитку в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку сьогодні активно досліджуються в науковій літературі. До авторів, які приділили значну увагу розкриттю та обґрунтуванню теоретичних і прикладних аспектів забезпечення такого розвитку у своїх роботах, варто віднести таких Е. М. Лібанова, М. М. Мазурик, О. Попелу, М. В. Руда, С. Тульчинська, М. А. Хвесик та ін.

Такі вчені, як В. М. Булавинець, І. П. Васильчук, О. І. Воловик, А. А. Гонта, М. Грод, М. Ю. Григорак, А. С. Дубко, Л. О. Зайцева, Н. Іванова, М. Карлін, Т. В. Кожухова, О. О. Любіч, Л. В. Привалова, Н. В. Рєзнікова, А. О. Свистун, О. О. Солодовнік, Л. А. Шило, Г. В. Шпакова здійснили у своїх роботах дослідження особливостей фінансового забезпечення впровадження моделі сталого розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні напрацювання вчених у сфері фінансування цілей сталого розвитку, пошуку джерел інвестування проєктів у цьому напрямку, актуальними залишаються питання щодо систематизації та поглиблення теоретичних положень у сфері фінансування сталого розвитку. Відповідно, існує потреба у вивченні сформованого у наукових роботах понятійно-категоріального апарату дослідження такого типу фінансування, аналізу сутності основних категорій у цьому напрямку та виявлення їх взаємозв'язку.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень забезпечення сталого розвитку у частині дослідження понятійно-категоріального апарату щодо дослідження особливостей його фінансування.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що сталий розвиток є сьогодні провідною концепцією розбудови сучасного суспільства. Проте, як уже зазначалось, забезпечення умов саме такого розвитку суспільства вимагає і відповідного фінансування, загалом досить значних фінансових ресурсів. При цьому ефективність використання таких коштів не завжди є найкращою для інвесторів з позиції дохідності. Відповідно пошук джерел фінансового забезпечення впровадження сталого розвитку на сьогодні залишається актуальним завданням, яке потребує комплексного підходу до його вирішення.

Почнемо наше дослідження з розгляду сутності концепції сталого розвитку. Загалом зміст цієї концепції у наукових роботах обґрунтований досить конкретно. Проте для різних соціальних систем, окремих структурних компонентів економічної системи суспільства є специфічні риси впровадження моделі сталого розвитку, які вивчаються науковцями в роботах, де аналізуються стан та напрями забезпечення економічного розвитку таких компонентів на засадах сталості.

Сталий розвиток є процесом забезпечення функціонування територіальної системи із конкретними параметрами в заданих умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації наявних факторів виробництва та підвищення якості життя за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища. Концепція сталого розвитку відображає розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних і соціальних проблем людства й того факту, що вони можуть бути вирішені лише інтегровано, за умови співпраці та координації зусиль усіх країн світу [19, с. 209].

Враховуючи окреслені підходи та інші концепції розгляду сутності сталого розвитку, визначимо особливості впровадження моделі такого розвитку (рис. 1).

Таким чином, аналізуючи дані рис. 1 можна констатувати, що сталий розвиток пов'язаний із забезпеченням гармонійного функціонування економічної, соціальної та екологічної сфер сучасного суспільства. Відповідно, впровадження такого розвитку вимагає залучення фінансових ресурсів для стимулювання функціонування зазначених сфер. Цілком логічним є те, що забезпечити надходження інвестицій до галузей та сфер національного господарства, які пов'язані з екологічним та соціальним розвитком країни, досить складно, враховуючи специфіку їх функціонування і мету розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

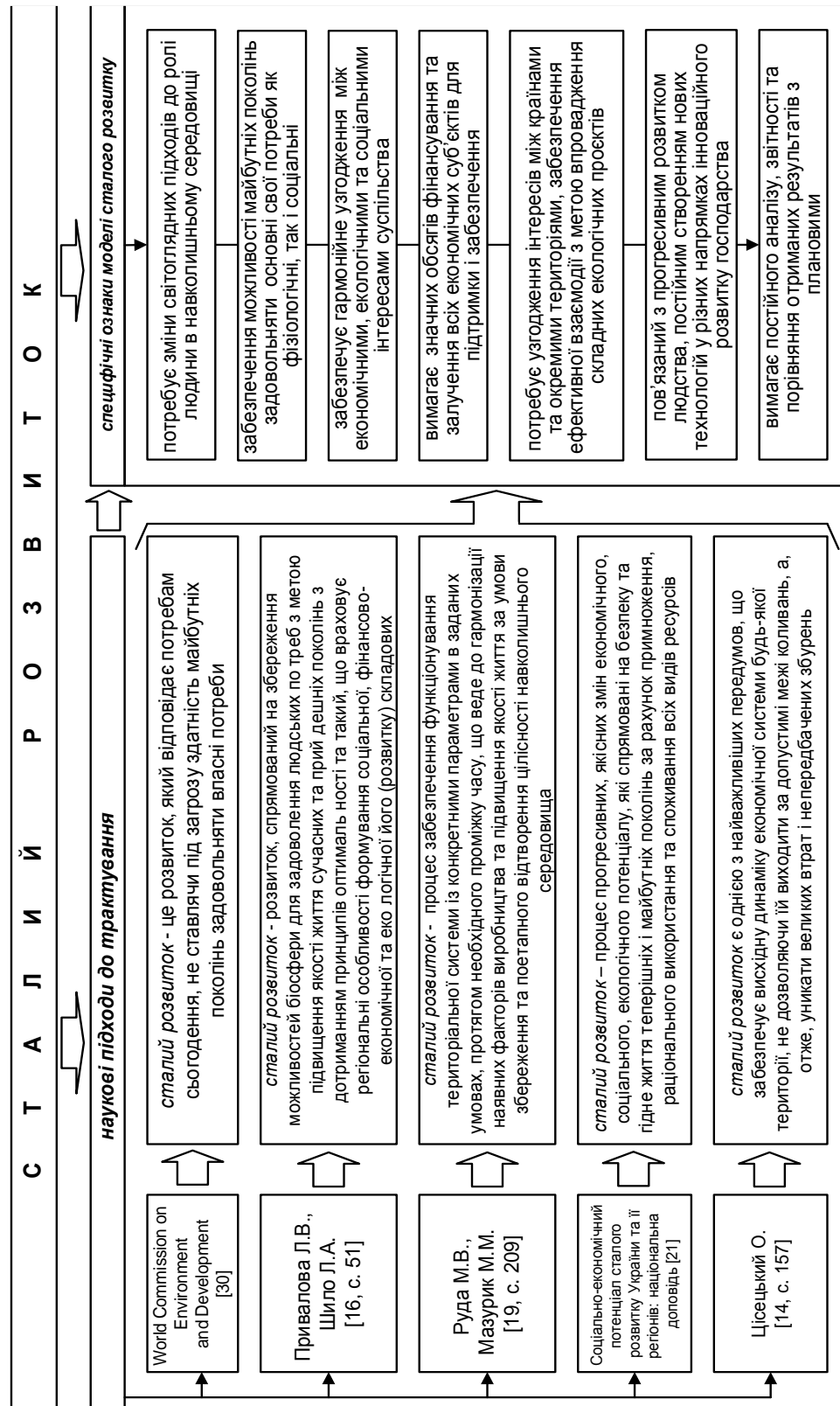

Рис. 1. Сутність та основні особливості сталого розвитку

Джерело: складено авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Отже, питання фінансового забезпечення сталого розвитку є досить складними та джерела такого фінансування, як уже засвідчує досвід розвинутих країн, є різними й повинні бути максимально диверсифікованими для залучення якомога більше обсягів інвестування. Важливу роль у питаннях фінансування сталого розвитку сьогодні відіграє держава. Органи влади намагаються стимулювати та підвищити інвестиційну привабливість економічної діяльності в екологічній та соціальній сферах суспільства.

Проте, зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування недостатньо для забезпечення належних темпів сталого розвитку. Саме тому значна увага була приділена в контексті пошуку фінансування для забезпечення такого розвитку розробці нових інструментів для залучення фінансових ресурсів з різних джерел. У підсумку виникли різні напрямки формування інвестиційних ресурсів з метою їх використання для переходу до моделі національної економіки на засадах сталості.

Розвиток фінансових інструментів сталого розвитку супроводжувався одночасно і збільшенням наукових досліджень у даному напрямку, що призвело до формування масиву теоретичних, методологічних та прикладних положень щодо формування фінансового забезпечення такого розвитку. Зрештою, це привело до формування певного понятійно-категоріального апарату в цьому напрямку досліджень, що супроводжувалося обґрунтуванням нових економічних категорій, які не завжди були за своїм змістом узгоджені між собою.

На сьогодні у напрямку досліджень питань фінансування сталого розвитку використовується вже значна кількість дефініцій, а саме: «стале фінансування», «сталі фінанси», «фінанси сталого розвитку», «зелені фінанси», «кліматичні фінанси». Розглянемо сутність зазначених категорій та спробуємо окреслити їх змістовний зв'язок між собою.

Стале фінансування – цю дефініцію сьогодні науковці у своїх працях використовують у двох варіантах.

1. Розгляд сталого фінансування з позиції дослідження фінансових ресурсів, які формуються та змінюються для забезпечення сталого розвитку. У такому контексті всі процеси щодо створення інвестицій, використання позик, які залучаються економічними суб'єктами для реалізації проєктів у сфері сталого розвитку відображають змістовні ознаки дефініції «стале фінансування».

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

2. Розгляд сталого фінансування як моделі побудови бізнесу сам у сфері фінансових послуг. У такому варіанті стале фінансування пов'язано виключно зі змінами діяльності фінансових установ, які вони впроваджують або планують здійснити для переходу до моделі сталого розвитку. В такому контексті дослідження питань сталого розвитку відбувається через аналіз економічної діяльності банківських і небанківських фінансових установ.

Представимо декілька підходів до розгляду сутності «сталого фінансування»:

1) стале фінансування – інтеграція екологічних, соціальних та управлінських критеріїв (ESG) у фінансові послуги для досягнення результатів сталого розвитку, включаючи пом'якшення та адаптацію до несприятливих наслідків зміни клімату [15];

2) стале фінансування означає будь-яку форму фінансової послуги, що інтегрує екологічні, соціальні та управлінські критерії (ESG) у бізнес або інвестиційні рішення для постійної вигоди як клієнтів, так і суспільства у цілому [14; 26].

Цілком доречно зауважує О. О. Прутківська, що «стале фінансування визначає новий підхід до прийняття інвестиційних рішень. Важливо, що стале фінансування вважається вкрай важливим для процесу перетворень, спрямованих на перехід до низьковуглецевої економіки й міцної фінансової системи» [17]. У свою чергу А. А. Гонта, М. Ю. Григорак, О. І. Воловик, аналізуючи сутність сталого фінансування, виокремлюють окремі його рівні:

– «у широкому розумінні – включає екологічний, соціальний, економічний та управлінський фактори;

– у вузькому сенсі – охоплює лише "зелені" фінанси, тобто ті, що стосуються тільки екологічного фактора;

– у ще вузькому сенсі – зосереджене на питаннях, орієнтованих лише на пом'якшення зміни клімату та/або адаптацію до наслідків зміни клімату» [5, с. 8]. Такий підхід є досить дискусійним, враховуючи значний спектр відомих на сьогодні напрямків фінансування сталого розвитку та складність багатоструктурованої ієрархії основних цілей такого розвитку, досягнення яких вимагає значних обсягів інвестиційних ресурсів.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

У науковій літературі також є таке поняття, як «сталі фінанси». Інколи дефініції «сталі фінанси» та «стале фінансування» використовують як синонімічні. Наприклад, у [22] зазначається, що «сталі фінанси відіграють ключову роль у досягненні цілей Європейської зеленої угоди, а також міжнародних зобов'язань ЄС з досягнення цілей сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату. Механізмом досягнення цілей є перенаправлення приватних інвестицій на проекти, що відповідають критеріям сталого розвитку, кліматичної нейтральності, стійкості до змін клімату. Таким чином, стале фінансування забезпечує підтримку сталій економіці та відповідне відновлення від пандемії COVID-19». Проте, на нашу думку, такий підхід є досить дискусійним і не до кінця обґрунтованим.

Відповідно, з однієї сторони стале фінансування можна розглядати як це процес залучення коштів до впровадження заходів, які сприяють гармонійному розвитку екологічної, соціальної та економічної систем суспільства. У цьому процесі участь беруть всі економічні суб'єкти, виконуючи різні ролі: інвестора, кредитора, позичальника і т. ін. Сталі фінанси, на нашу думку, враховуючи сутність категорії «фінанси» є відносинами, які виникають між зазначеними суб'єктами в процесі розподілу і перерозподілу фондів грошових коштів для їх подальшого використання у майбутньому з метою реалізації заходів для забезпечення сталого розвитку. При цьому поняття «сталі фінанси» є ширшим за своїм змістом від поняття «стале фінансування». Сталі фінанси відображають усі відносини, які виникають у процесі формування, розподілу, використання відповідних фінансових ресурсів, їх залучення, запозичення. При цьому стале фінансування є чітким процесом використання вже сформованих коштів для впровадження проєктів у сфері сталого розвитку.

Проте, з іншого боку, підтримуємо позицію О. О. Любіч та Національного банку України, що саме категорія «стале фінансування» полягає у забезпеченні переходу саме фінансових установ до концепції сталого розвитку, їх активне залучення до процесів формування фінансових ресурсів для забезпечення фінансової основи для впровадження окресленої моделі розвитку.

Розглянемо тепер детальніше сутність категорій «фінанси сталого розвитку» та «фінансування сталого розвитку». Загалом у науковій літературі трапляються різні варіанти використання цих дефініцій. Проаналізуємо їхню сутність більш докладно.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

І. П. Васильчук, аналізуючи особливості формування фінансів сталого розвитку у постіндустріальній економіці, дотримується наступного підходу до розгляду зазначених дефініцій:

– фінанси сталого розвитку – це економічні відносини, що виникають у процесі діяльності економічних агентів, які керуються принципами корпоративної соціальної відповідальності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів з метою створення стійкої у довгостроковому періоді сталої (економічної, екологічної і соціальної) вартості з поправкою на фінансовий ризик та позитивного соціального ефекту за допомогою спеціальних фінансових моделей, методів, продуктів та інструментів;

– фінансування сталого розвитку – це діяльність установ фінансового сектора економіки, яка пов'язана із забезпеченням фінансовим капіталом потреб економічних агентів щодо реалізації їх стратегій і досягнення цілей сталого розвитку у різних тематичних сферах діяльності – економічній, екологічній та соціальній [3, с. 215].

Т. В. Кожухова констатує, що «фінансування сталого розвитку – процес мобілізації, розподілу, спрямування до пріоритетних секторів, програм і проєктів та ефективного використання фінансових ресурсів з метою досягнення сталого розвитку» [13, с. 40]. При цьому О. О. Солодовнік, досліджуючи сутність та особливості фінансового забезпечення сталого розвитку підприємства, зазначає: «фінансуванням сталого розвитку підприємства – діяльність підприємства, фінансових установ, держави та інших стейкхолдерів на засадах співробітництва, яка пов'язана із забезпеченням фінансовими ресурсами потреб підприємства щодо реалізації його стратегії та досягнення цілей сталого розвитку в економічній, екологічній та соціальній сферах» [20].

Таким чином, аналіз наукових концепцій дослідження сутності категорій «фінанси сталого розвитку», «фінансування сталого розвитку» дає можливість виокремити змістовні ознаки цих дефініцій. Серед них варто виокремити такі:

фінанси сталого розвитку:

– відображають економічні відносини між суб'єктами господарювання, які виникають в результаті інвестування коштів для реалізації проєктів та програм у сфері сталого розвитку;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- формуються на основі залучення значної кількості фінансових суб'єктів: фінансових установ, міжнародних фінансових організацій, державних інститутів, коштів приватних осіб;
- постійно розвиваються відповідно до зміни та удосконалення підходів щодо формування умов для сталого розвитку, створюються нові фінансові інструменти, нові підходи до залучення фінансових ресурсів;
фінансування сталого розвитку:
- сприяє реалізації проєктів, які спрямовані на покращення функціонування екологічної та економічної сфер суспільства;
- відбувається на основі пошуку консенсусу між інтересами всіх залучених до фінансування суб'єктів, враховуючи як економічні, так і соціальні, екологічні ефекти інвестування коштів в сталий розвиток;
- здійснюється в межах суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхньої стратегії сталого розвитку, впровадження нових підходів до енергозбереження, поводження з відходами, захисту навколишнього середовища;
- частково може здійснюватися на основі досягнення не лише економічних та соціальних, але і з урахуванням фінансових інтересів власників інвестицій, збереження можливості отримувати додатковий дохід від використання таких інвестиційних коштів, хоча і за вартістю нижче від ринкової (імпакт-інвестування) [10; 11];
- формується з багатьох джерел та може використовуватися всіма економічними суб'єктами, підприємствами у різних галузях та секторах національної економіки та ін. [20].

Вагома увага в наукових публікаціях приділяється вченими розгляду сутності таких понять як «зелені фінанси», «кліматичні фінанси», «екологічні фінанси» тощо. Розглянемо сутність саме «зелених фінансів» та їхню роль у забезпечення сталого розвитку.

Зелені фінанси почали обговорювати, коли світ почав стикатися зі змінами клімату, які не на його користь. Незалежно від того, чи то фінансування сталого розвитку, чи екологічне фінансування, чи, скажімо, екологічні інвестиції чи кліматичне фінансування; усі терміни відносно використовуються в екологічних фінансах. Важливість «зелених» фінансів була підкреслена запровадженням інвестиційних продуктів, які захищають навколишнє середовище та гарантують економічне процвітання [25].

У науковій літературі є декілька підходів до розгляду сутності дефініції «зелені фінанси». Окремі з них представлені на рис. 2.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

ЗЕЛЕНІ ФІНАНСИ	
Європейський Парламент [29]	зелені фінанси – акумулювання фінансових ресурсів для вирішення питання клімату та навколишнього середовища, з одного боку, та покращення управління фінансовими ризиками, пов'язаними з кліматом та навколишнім середовищем, з іншого
Любіч О. Свистун А. [14, с. 44]	зелені фінанси - спрямування фінансових потоків від державного, приватного та некомерційного секторів на досягнення пріоритетів сталого розвитку
Резнікова Н. [18, с. 32]	зелені фінанси - зусилля державних та приватних організацій та установ, спрямовані на збільшення екологічно чистих інвестицій та зменшення шкоди для навколишнього середовища
Дубко А. [7, с.116-117]	зелені фінанси - сукупність економічних відносин щодо акумулювання та використання фондів коштів на реалізацію проєктів екологічного спрямування та інших програм, цільовим призначенням яких є зменшення шкідливого впливу на довкілля та мінімізація нега-тивних екологічних наслідків.
Олійник Д. [4]	зелені фінанси - фінансування інвестицій, які мають екологічні переваги у досягненні сталого розвитку, наприклад скорочення рівня забрудненості природних ресурсів, скорочення викидів в атмосферу парникових газів, зростання ефективності використання енергії, полегшення адаптації до кліматичних змін
Карлін М. [12, с.151]	зелені фінанси - фінансові відносини, суб'єкти та фінансові заходи, що забезпечують умови сталого розвитку і виступають важливим елементом фінансово-економічного регулювання природокористування на всіх рівнях
Булавець В. [2, с.151]	зелені фінанси - широкий діапазон фінансових відносин, інструментів та засобів, призначених для екологічно орієнтованих технологій, проєктів, видів діяльності чи підприємств різних форм власності.
Добровольська О. [25, с.291]	зелені фінанси - сукупність економічних відносин між економічними агентами (державними інститутами, приватними інвесторами та фінансовими посередниками) на національному та наднаціональному рівнях, що виникають з приводу формування, використання та регулювання фінансових інструментів з метою забезпечення сталого розвитку економіки та отримання економічного, екологічного та соціального ефекту
Шаріф М., Каушал В. [28, с. 26]	зелені фінанси - фінансове забезпечення для зеленого розвитку, яка істотно зменшує викиди озоноруйнівних речовин та викиди отруйних речовин у повітря
Дубко А.С. [7, с.116]	зелене фінансування - фінансування у формі інвестування або кредитування технологій, практик, проєктів та інших об'єктів, цільовим призначенням якого є забезпечення пріоритетів сталого розвитку в контексті захисту навколишнього середовища

Рис. 2. Наукові підходи до розгляду сутності дефініцій «зелені фінанси», «зелене фінансування»

Джерело: систематизовано авторами.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Зауважимо, що окремі вчені є прихильниками концепції, за якої розглядають категорії «сталі фінанси» та «зелені фінанси» як синонімічні. Наприклад, Г. В. Шпакова стверджує, що «поняття «зелені» фінанси» є синонімом сталих фінансів, причому в різних джерелах ці поняття використовуються в рівних пропорціях з однаковим змістом» [24, с. 113]. У звіті Європейського парламенту щодо розвитку зелених інвестицій стверджується, що «стале фінансування є еволюцією зеленого фінансування, оскільки воно враховує екологічні, соціальні та управлінські (ESG) проблеми та ризики з метою збільшення довгострокових інвестицій у сталу економічну діяльність і проекти» [29].

На нашу думку, з теоретичного погляду поняття зелених фінансів є більш вузьким від змісту дефініції «сталі фінанси» і відображає певну сукупність економічних відносин, які стосуються використання фінансових ресурсів для реалізації проєктів у сфері енергетики, сільського господарства та інших галузей, які дозволяють покращити екологічну ситуацію в країні й розвивати екологічну сферу сучасного суспільства.

Зелені фінанси вже сьогодні є невід'ємною складовою впровадження моделі сталого розвитку і являють собою інструменти, які використовуються багатьма країнами, підприємствами для підвищення власної конкурентоспроможності на світових і регіональних ринках товарів, продукції, сировини. Також активне залучення зелених фінансів та відповідних інвестиційних ресурсів дозволяє підвищити у довгостроковій перспективі ефективність діяльності, що сприяє забезпеченню кращих, а інколи і провідних позицій у певних галузях та сферах світової і національної економік.

Враховуючи наукові підходи щодо трактування сутності дефініції «зелені фінанси», конкретизуємо її основні змістовні ознаки, до яких можна віднести наступні:

- створюють інші можливості для бізнесу організацій, які через використання нових екологосумісних принципів та підходів створюють нові бізнес-стратегії і нові ринки;

- їх розвиток потребує підтримки з боку органів центральної влади та створення відповідного нормативно-правового забезпечення для ефективного розвитку та долучення нових економічних суб'єктів;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– вимагають здійснення оновлення стратегії державної фінансової політики та розробки системних заходів щодо стимулювання впровадження зелених проєктів у різних галузях та сферах національної економіки;

– забезпечує впровадження бізнес-моделей, які дозволяють отримувати дохід одночасно із забезпеченням екологічних ефектів;

– стали відповіддю на необхідність установа балансу між суспільними потребами, економічним зростанням і попитом на продукцію суспільного виробництва;

– стосуються як підприємств, які вже активно здійснюють свою економічну діяльність і планують поступово впроваджувати модель сталого розвитку, так і суб'єктів господарювання, що створюють нові суб'єкти з урахуванням одразу принципів сталості у своїй роботі;

– пов'язані з процесами кредитування (зелені позики), інвестування (зелені облігації), що свідчить про багатоканальність джерел залучення фінансових ресурсів до реалізації зелених проєктів;

– сприяють технологічному розвитку країн, що обумовлюється необхідністю постійного створення та впровадження нових інновацій у функціонуючі та новостворені галузі і сфери господарства з метою екологізації їх діяльності;

– потребують для збалансованого, ефективного функціонування та розвитку дотримання державної стратегії сталого розвитку, в якій повинні бути встановлені обмеження та стимули для впровадження в державі проєктів сталого розвитку на всіх ієрархічних рівнях суспільства (державному, регіональному, місцевому, рівні окремих домогосподарств) на основі екологосумісних технологій та мінімізації екологічного антропогенного впливу [24; 25; 29].

Зелене фінансування дедалі частіше розглядається у якості фактору підвищення конкурентоспроможності окремих міжнародних фінансових інститутів та національних фінансових систем. Уряди країн, міжнародні фінансові організації, приватні фінансові інституції та фонди, а також багато інших суб'єктів, що функціонують на фінансовому ринку, активізували свої зусилля у напрямі «озеленення» МФС. Сьогодні міжнародне співробітництво у сфері «зеленого» фінансування

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

здійснюється на двох рівнях: на глобальному – шляхом розробки уніфікованих стандартів і політик; на рівні окремих країн з використанням найкращих практик [9].

Досить схожим за своїм змістом до категорії «зелені фінанси» є дефініція «кліматичні фінанси» або «кліматичне фінансування». Науковцями цей термін використовується не надто часто в наукових роботах, але сутність кліматичних фінансів полягає насамперед у тих відносинах, які виникають щодо формування та використання фондів грошових ресурсів, які спрямовуються на проекти, впровадження котрих сприяє зменшенню викидів в атмосферу, дає змогу впроваджувати модель низьковуглецевої економіки.

Л. О. Зайцева зазначає, що «кліматичне фінансування (climate finance) характеризується спрямованістю інвестицій та кредитів у технології, які зменшують викиди вуглецю в атмосферу. Кліматичне фінансування стосується певного сегмента зелених фінансів. Зелене інвестування охоплює інвестиції у бізнес, котрі сприяють вирішенню екологічних проблем, включно з інвестиціями у відновлювані джерела енергії, енергоефективністю, чистими технологіями, низьковуглецевою транспортною інфраструктурою, очищенням води та ефективністю використання ресурсів» [8].

На рис. 3 представлено категоріальний простір дослідження сфери фінансування сталого розвитку, конкретні дефініції, які використовуються науковцями для вивчення питань залучення інвестиційних ресурсів для забезпечення впровадження моделі такого розвитку.

Висновки та пропозиції. У статті проведено дослідження понятійно-категоріального апарату, який використовується у дослідженнях щодо фінансування сталого розвитку. Насамперед було проаналізовано сутність такого розвитку, виокремлені підходи до розгляду його змісту та конкретизовано його особливості.

Встановлено, що модель сталого розвитку є сьогодні провідною у розвитку переважній більшості розвинутих країн, оскільки досягнення основних цілей такого розвитку дозволяє створити гармонійно функціонуюче суспільства, забезпечити значний потенціал його подальшого збалансованого та ефективного розвитку.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

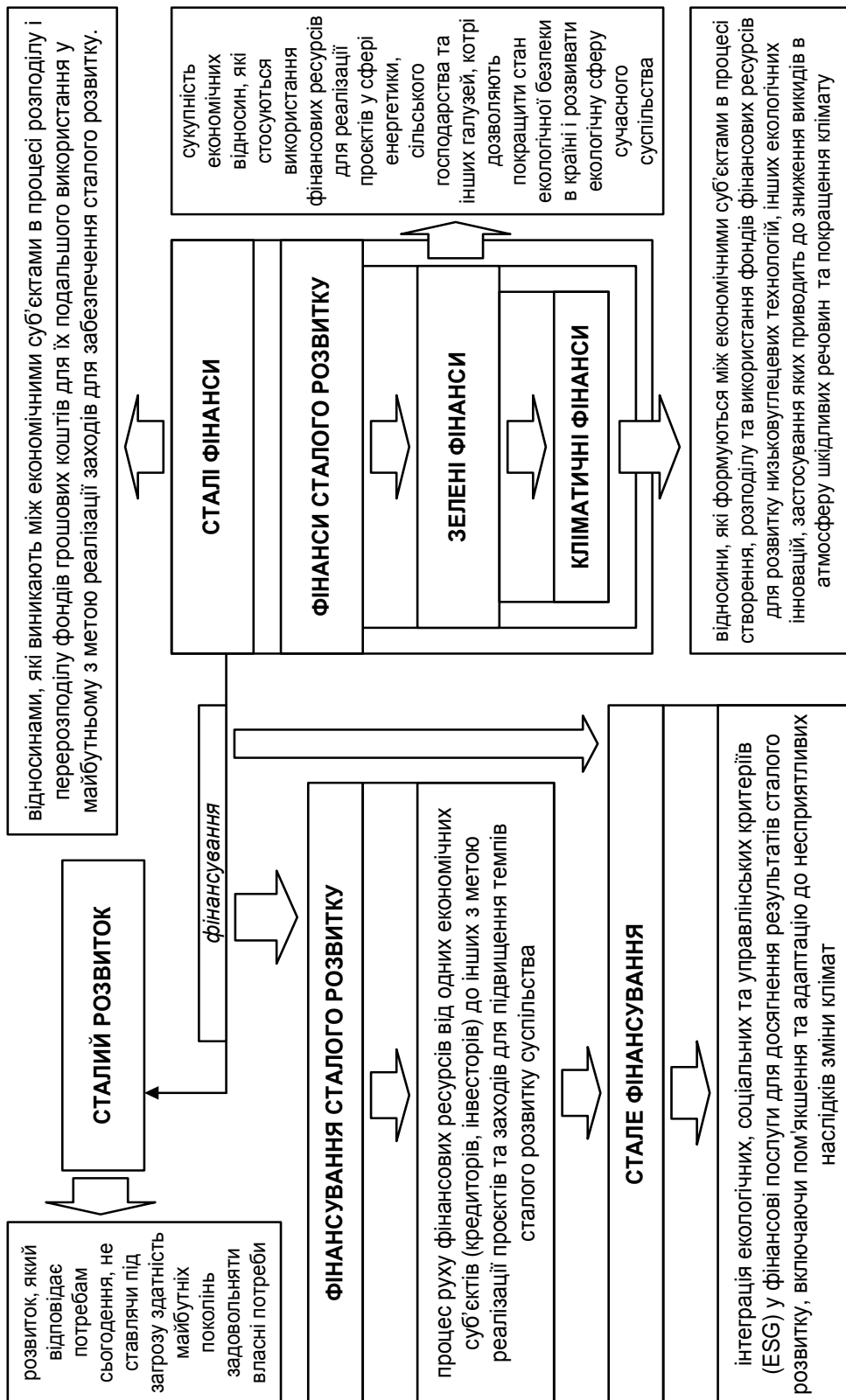

Рис. 3. Категоріальний простір дослідження сфери фінансування сталого розвитку

Джерело: складно авторами з урахуванням [6; 23; 28].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Аналіз понятійно-категоріального апарату вивчення процесу фінансування сталого розвитку дозволив констатувати, що у наукових роботах сьогодні використовується значний спектр різних дефініцій, серед яких було виокремлено такі: «стале фінансування», «сталі фінанси», «фінанси сталого розвитку», «зелені фінанси», «кліматичні фінанси». Відповідно, у статті поступово розглянуто сутність окреслених категорій та описано їх змістовне узгодження між собою. При цьому з'ясовано, що збільшення досліджень у напрямку формування умов для сталого розвитку, розширення напрямків впровадження сучасних інноваційних технологій з метою забезпечення саме такому розвитку сприяє і пошуку нових джерел залучення фінансових ресурсів для інвестування відповідних проєктів у цьому напрямку. Це, у свою чергу, приводить до збільшення нових наукових досліджень сталого розвитку, умов досягнення його цілей в сучасному світі, а відповідно і поглиблює сформовану систему відповідних економічних категорій, які використовуються в таких дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Аналіз джерел та інструментів залучення фінансових ресурсів для фінансування Цілей сталого розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Київ, 2022. – Режим доступу: <http://surl.li/htiot>.
2. Булавинець В. М. Екологічне оподаткування як інструмент «зелених» фінансів [Електронний ресурс] / В. М. Булавинець // Ефективна економіка. – 2020. – № 12. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2020/118.pdf.
3. Васильчук І. П. Фінанси сталого розвитку як відповідь на виклики постіндустріальної економіки [Електронний ресурс] / І. П. Васильчук // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 213–218. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68bd571e-5b88-442f-9ae5-bcb43671edef/content>.
4. Вплив «зелених фінансів» на економічні, соціальні та екологічні наслідки: виклики сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/ru/component/na_archive/1490.html?view=material.
5. Гонта А. А. Таксономія об'єктів сталого фінансування для моделювання системи управління ризиками [Електронний ресурс] / А. А. Гонта, М. Ю. Григорак, О. І. Воловик // Кібернетика та комп'ютерні технології. – 2022. – № 3. – С. 7-22. – Режим доступу: http://cctech.org.ua/images/docs/Articles/2022/paper_22_3_2.pdf.
6. Грод М. Фінансові та інвестиційні інструменти сприяння циркулярній економіці: сталий розвиток і кліматична нейтральність як тригери озеленення міжнародних ринків капіталу [Електронний ресурс] / Михайло Грод, Наталія Резнікова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2023. – № 3 (318). – С. 249-259. – Режим доступу: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/07/2023-318-39.pdf>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

7. Дубко А. С. Впровадження та розвиток зелених фінансів в Україні: євроінтеграційний контекст та правове підґрунтя [Електронний ресурс] / А. С. Дубко // Нове українське право. – 2022. – Вип. 6, т. 1. – С. 113-119. – Режим доступу: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/362/321>.

8. Зайцева Л. О. Методичні засади розробки фінансової стратегії сталого розвитку публічних компаній [Електронний ресурс] / Л. О. Зайцева // Причорноморські економічні студії. – 2021. – Вип. 67. – С. 97-104. – Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2021/67_2021/16.pdf.

9. “Зелені” інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Київ, 2019. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf.

10. Іванова Н. Імпакт-інвестування як сучасний концепт сталого розвитку логістичних систем / Н. Іванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 1(33). – С. 226–237. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).

11. Іванова Н. Оцінка корпоративного управління в контексті реалізації стратегії сталого розвитку / Н. Іванова, О. Попело // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 1(26). – С. 183-201.

12. Карлін М. Проблеми й перспективи використання «зелених» фінансів територіальними громадами: світовий досвід та Україна / М. Карлін // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2018. – № 1 (13). – С.148-156.

13. Кожухова Т. В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку : монографія / Т. В. Кожухова. – Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2017. – 336 с.

14. Любіч О. О. Інноваційні боргові фінансові інструменти державних банків розвитку [Електронний ресурс] / О. О. Любіч, А. О. Свистун // Наукові праці НДФІ. – 2020. – № 3 (92). – С. 41-62. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1281792>.

15. Політика щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>.

16. Привалова Л. В. Фінансові передумови формування моделі сталого розвитку України [Електронний ресурс] / Л. В. Привалова, Л. А. Шило // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 21. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2011/15.pdf.

17. Прутська О. Сучасна політика НБУ щодо розвитку сталого фінансування / О. Прутська // Економіка та суспільство. – 2021. – № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-14>.

18. Резнікова Н. В. Зелені фінанси як тригер сталого розвитку [Електронний ресурс] / Н. В. Резнікова // Цілі сталого розвитку: пріоритети для України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 6 листопада 2021 р.). – Київ: Національний університет харчових технологій, 2021. – С. 30-34. – Режим доступу: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/60777/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

19. Руда М. В. Співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку: огляд перспектив [Електронний ресурс] / М. В. Руда, М. М. Мазурик // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2021. – № 3 (1). – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/management121-206-213.pdf>.
20. Солодовнік О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств / О. Солодовнік // Економіка та суспільство. – 2023. – № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-17>.
21. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь [Електронний ресурс] / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf.
22. Сталі фінанси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf.
23. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні доміанти та діалектична єдність : монографія / Оксана Тулай. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. – 414 с.
24. Шпакова Г. «Зелені» фінанси як інструмент гарантування природо-техногенної та екологічної безпеки в контексті сталого розвитку територій / Г. Шпакова // Підприємництво та інновації. – 2019. – № (9). – С. 112-116. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.18>.
25. A review of studies on green finance of banks, research gaps and future directions / Isaac Akomea-Frimpong, David Adeabah, Deborah Ofosu, Emmanuel Junior Tenakwah // Journal of Sustainable Finance & Investment. – 2022. – Vol. 12, Issue 4. DOI: <https://doi.org/10.1080/20430795.2020.1870202>.
26. Each investment is made to generate an attractive financial return and meaningful development impact / FMO [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.fmo-im.nl/en/sustainability>.
27. Modelling financial influence of political and oligarchic interests of governed-sponsored enterprises on the creation and implementation of the financial policy in the state [Electronic resource] / I. Tkachuk, M. Kobelia, O. Popelo, A. Zhavoronok, O. Vinnychuk // Journal of Hygienic Engineering and Design. – 2023. – Vol. 42. – Pp. 270-279. – Accessed mode: <http://surl.li/qfrjd>.
28. Sharif Mohammad. Green Finance: A Step towards Sustainable Development / Sharif Mohammad, Vijay Kumar Kaushal // Journal press India. – 2018. – Vol. 5, Issue 1. – Pp. 59-74. DOI: <https://doi.org/10.17492/mudra.v5i01.13036>.
29. Stefano Spinaci. Green and sustainable finance [Electronic resource] / Stefano Spinaci. – 2021. – Accessed mode: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI\(2021\)679081_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI(2021)679081_EN.pdf).
30. The Concept of Sustainable Development / Fischer M. et al. // Sustainable Business. SpringerBriefs in Business. – Springer, Cham, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-25397-3_2.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

References

1. Analiz dzherel ta instrumentiv zaluchennia finansovykh resursiv dlia finansuvannia Tsilei staloho rozvytku v Ukraini [Analysis of tools and tools for obtaining financial resources to finance development goals in Ukraine]. (2022). <http://surl.li/htiot>.
2. Bulavynets, V.M. (2020). Ekolohichne opodatkovannia yak instrument «zelenykh» finansiv [Ecological education as a tool of “green” finance]. *Efektivna ekonomika – Effective Economics*, (12). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/118.pdf.
3. Vasylichuk, I.P. (2015). Finansy staloho rozvytku yak vidpovid na vyklyky postindustrialnoi ekonomiky [Finance began to develop as a response to the calls of the post-industrial economy]. *Problemy ekonomiky – Problems of economics*, (2), 213–218. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68bd571e-5b88-442f-9ae5-bcb43671edef/content>.
4. Vplyv «zelenykh finansiv» na ekonomichni, sotsialni ta ekolohichni naslidky: vyklyky sohodennia [The infusion of “green finance” into economic, social and environmental heritage: current news]. (2022). http://n-auditor.com.ua/ru/component/na_archive/1490.html?view=material.
5. Honta, A.A., Hryhorak, M.Yu., Volovyk, O.I. (2022). Taksonomiia obiektiv staloho finansuvannia dlia modeliuвання systemy upravlinnia ryzykamy [Taxonomy of financial assets for modeling a risk management system]. *Kibernetika ta kompiuterni tekhnolohi. – Cybernetics and computer technologies*, (3), 7-22. http://cctech.org.ua/images/docs/Articles/2022/paper_22_3_2.pdf.
6. Hrod, M., Reznikova, N. (2023). Finansovi ta investytsiini instrumenty spriannia tsyrkuliarnii ekonomitsi: stalyy rozvytok i klimatychna neitralnist yak tryhery ozelenennia mizhnarodnykh rynkiv kapitalu [Financial and investment instruments for promoting circular economy: steel development and climate neutrality as triggers for greening international capital markets]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, (3(318)), 249-259. <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/07/2023-318-39.pdf>.
7. Dubko, A. S. (2022). Vprovadzhennia ta rozvytok zelenykh finansiv v Ukraini: yevrointehratsiinyi kontekst ta pravove pidgruntia [Promotion and development of green finance in Ukraine: European integration context and legal framework]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian Law*, 6(1), 113-119. <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/362/321>.
8. Zaitseva, L.O. (2021). Metodychni zasady rozrobky finansovoi stratehii staloho rozvytku publichnykh kompanii [Methodical ambushes in the development of financial strategy for the development of public companies]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studios*, 67, 97-104. http://bses.in.ua/journals/2021/67_2021/16.pdf.
9. Tsentr Razumkova. (2019). “Zeleni” investytsii u stalomu rozvytku: svitovyi dosvid ta ukrainskyi kontekst [“Green” investments in the old development: light evidence and Ukrainian context]. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

10. Ivanova, N. (2023). Impakt-investuvannia yak suchasnyi kontsept staloho rozvytku lohistychnykh system [Impact investing as a current concept in the development of logistics systems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 226–237. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).

11. Ivanova, N., Popelo, O. (2023). Otsinka korporatyvnoho upravlinnia v konteksti realizatsii stratehii staloho rozvytku [Assessment of corporate governance in the context of the implementation of the strategy of steel development]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (1(26)), 183-201.

12. Karlin, M. (2018). Problemy y perspektyvy vykorystannia «zelenykh» finansiv terytorialnyh hromadamy: svitovi dosvid ta Ukraina [Problems and prospects of the use of "green" finances by territorial communities: global experience and Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, (1(13)), 148-156.

13. Kozhukhova, T.V. (2017). *Formuvannia ta transformatsiia hlobalnoi systemy finansuvannia staloho rozvytku [Formation and transformation of the global system of financing sustainable development]*. Vydavets FOP Cherniavskiyi D.O.

14. Liubich, O.O., Svystun, A.O. (2020). Innovatsiini borhovi finansovi instrumenty derzhavnykh bankiv rozvytku [Innovative debt financial instruments of state development banks]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific works of NDFI*, (3(92)), 41-62. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1281792>.

15. Polityka shchodo rozvytku staloho finansuvannia na period do 2025 roku [Policy on the development of sustainable financing for the period up to 2025]. (2023). <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>.

16. Pryvalova, L.V., Shylo, L.A. (2011). Finansovi peredumovy formuvannia modeli staloho rozvytku Ukrainy [Financial prerequisites for the formation of a sustainable development model of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (21). http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2011/15.pdf.

17. Prutska, O. (2021). Suchasna polityka NBU shchodo rozvytku staloho finansuvannia [Modern policy of the NBU regarding the development of sustainable financing]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (34). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-14>.

18. Reznikova, N.V. (2021). Zeleni finansy yak tryher staloho rozvytku [Green finance as a trigger for sustainable development]. *Tsili staloho rozvytku: priorytety dlia Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Goals of sustainable development: priorities for Ukraine: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 30-34). Natsionalnyi universytet kharchovykh tekhnolohii. <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/6077/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>.

19. Ruda, M.V., Mazuryk, M.M. (2021). Spivpratsia Ukrainy ta YeS u sferi staloho rozvytku: ohliad perspektyv [Cooperation between Ukraine and the EU in the field of sustainable development: an overview of prospects]. *ta pidpriemnytstvo v Ukraini:*

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

etapy stanovlennia i problemy rozvytku Menedzhment – Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems, (3(1)). <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf>.

20. Solodovnik, O. (2023). Finansove zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv [Financial provision of sustainable development of enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-17>.

21. Libanova, E.M., Khvesyk, M.A. (Ed.). (2014). *Sotsialno-ekonomichniy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: natsionalna dopovid [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report]*. DU IEPSR NAN Ukrainy. http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf.

22. Stali finansy [Sustainable finance]. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf.

23. Tulai, O.I. (2016). *Derzhavni finansy i stalyy liudskyi rozvytok: kontseptualni dominanty ta dialektychna yednist [State finances and sustainable human development: conceptual dominants and dialectical unity]*. Ekon. dumka TNEU.

24. Shpakova, H. (2019). «Zeleni» finansy yak instrument harantuvannia pryrodotekhnohennoi ta ekolohichnoi bezpeky v konteksti staloho rozvytku terytorii ["Green" finance as a tool for guaranteeing nature-technogenic and ecological safety in the context of sustainable territorial development]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and Innovation*, (9), 112-116. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.18>.

25. Isaac Akomea-Frimpong, David Adeabah, Deborah Ofosu, Emmanuel Junior Tenakwah. (2022). A review of studies on green finance of banks, research gaps and future directions. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 12(4). <https://doi.org/10.1080/20430795.2020.1870202>.

26. FMO. (n.d.). Each investment is made to generate an attractive financial return and meaningful development impact. <https://www.fmo-im.nl/en/sustainability>.

27. Tkachuk, I., Kobelia, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Vinnychuk, O. (2023). Modelling financial influence of political and oligarchic interests of governed-sponsored enterprises on the creation and implementation of the financial policy in the state. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 42, 270-279. <http://surl.li/qfrjd>.

28. Sharif, Mohammad, Vijay, Kumar Kaushal (2018). Green Finance: A Step towards Sustainable Development. *Journal press India*, 5(1), 59-74. <https://doi.org/10.17492/mudra.v5i01.13036>.

29. Stefano Spinaci. (2021). Green and sustainable finance. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI\(2021\)679081_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI(2021)679081_EN.pdf).

30. Fischer, M. et al. (2023). The Concept of Sustainable Development // Sustainable Business. SpringerBriefs in Business. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25397-3_2.

Отримано 24.10.2023

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 001.891:[336.02:330.3**JEL Classification: G10; O2****Denys Serdiuk**PhD Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** denysserdiuk@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-5186-5909>**Anton Volok**PhD Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** avolok76@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-4710-9793>**CONCEPTUAL-CATEGORICAL APPARATUS RESEARCH
IN THE SPHERE OF FINANCING OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Abstract. Sustainable development is a concept of economic development that is being implemented by the world's most developed countries. Sustainable development focuses on combining effective functioning of the economic, social and environmental systems of society. In economically underdeveloped countries, the rate of the national economy growth based on sustainability is slow and not always stable. The above outlined issues are relevant to the study of the peculiarities of financing sustainable development, which requires deepening theoretical and applied provisions for ensuring necessary number of financial resources for this development in long term. The article is aimed at deepening theoretical provisions of sustainable development in terms of studying the conceptual-categorical apparatus in the field of financing of such development.

Within the article, a study of the conceptual-categorical apparatus used in research on financing sustainable developments is conducted. First of all, the essence of such development is analysed, the approaches to consideration of its content are singled out and its features are specified. It is established in the article that the model of sustainable development is currently leading in the development of the vast majority of developed countries, since achievement of the main goals of such development allows creating a harmoniously functioning society and ensuring a significant potential for its further balanced and efficient development.

The analysis of the conceptual-categorical apparatus for studying the process of financing sustainable development has made it possible to state that a wide range of different definitions is used in scientific works today, among which the following have been identified: "sustainable financing", "sustainable finance", "finances of sustainable development", "green finance", "climate finance". Accordingly, in the article, the essence of these categories is gradually examined, and their substantive coordination with each other is described.

At the same time, it has been found that the increase in scientific research aimed at creating the conditions for sustainable development also contributes to the search of new resources of attracting financial resources. This, in turn, leads to the increase in the number of new scientific researches, and, accordingly, deepens the existing system of relevant economic categories used within then in the field of financing sustainable development.

Keywords: sustainable development; sustainable financing; sustainable finances; green finances; climate finances; finances of sustainable development.

Fig.: 3. References: 30.

Бібліографічний опис для цитування:

Сердюк Д., Волок А. Понятійно-категоріальний апарат дослідження сфери фінансування сталого розвитку. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 317-337.

МАРКЕТИНГ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-338-352](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-338-352)

УДК 339.138:342.78

JEL Classification: M30

Валерій Ільчук

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ivp5@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

ResearcherID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Ірина Лисенко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: lysenko_iren@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: [AAN-3698-2020](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599). Scopus Author ID: [57219002215](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599)

**МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ**

Анотація. У статті представлені дослідження споживчого ринку в умовах воєнного стану, розкриті особливості формування попиту на товари безпекового призначення. Показано, що ситуація яка склалася на споживчому ринку в період запровадження воєнного стану, суттєво змінила пріоритети споживацької поведінки населення, висунувши на перший план потребу в захищеності та життєзабезпечення, що суттєво підвищило попит на товари та послуги безпекового призначення. Проаналізована поведінка основних учасників споживчого ринку, де в умовах воєнного стану ще більш посилюється суперечності в системі «реалізатор-споживач», що негативно вплинуло на товарообіг та функціонування каналів розподілу товарів. Значна увага приділена ціноутворенню на товари безпекового асортименту як особливого виду товарів, можливості їх придбання певними категоріями населення з обмеженою платоспроможністю, охарактеризована соціальна відповідальність бізнесу в умовах воєнного стану. Виявлені та формалізовані пріоритетні напрямки маркетингових досліджень ринку та його основних суб'єктів, які реалізуються в поетапному процесі послідовного вивчення потреб споживачів на товари безпекового асортименту та джерел їх постачання, дослідження діяльності конкурентів та можливості раціональної організації логістичного ланцюга доставки зазначених товарів кінцевим споживачам. Підкреслюється, що дослідження саме потреб споживачів і способів їх задоволення актуалізуються в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. Представлена загальна схема процесу маркетингових досліджень споживчого ринку та його основних суб'єктів в умовах зміни або виникнення нових потреб споживачів. З огляду на особливості ситуації, що склалась на споживчому ринку в умовах воєнного стану, значущості

МАРКЕТИНГ

самих товарів безпекового призначення, виникненням певних проблем, пов'язаних з пошуком, вибором та постачанням, запропоновані методичні аспекти маркетингових досліджень зазначених товарів та їх логістичного забезпечення, що дозволяє більш ефективно розв'язувати наявні проблеми.

Ключові слова: споживчий ринок, маркетингові дослідження, попит, кон'юнктура ринку, товари безпекового призначення, потреби споживачів, логістичне забезпечення.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Прибутковість діяльності будь-якої компанії, перспектива її економічного зростання, лояльність цільового ринку залежить від того наскільки її продукція здатна задовольнити як нагальні, поточні, так і перспективні потреби споживачів. Ситуація, що склалася на споживчому ринку України в період запровадження воєнного стану, зумовлена насамперед зміною споживацьких пріоритетів широким верст населення, дефіцитом певних товарів, що раніше виготовлялись на територіях, які нині стали не підконтрольні Україні й т. ін. На перший план споживчих потреб виступають товари безпекового асортименту (життєзбереження та життєзабезпечення), спрямовані на задоволення потреб в умовах кризових або надзвичайних ситуацій.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Нині саме воєнна агресія з боку РФ створила ситуацію, яка становить пряму загрозу здоров'ю і життю для всього населення України. Звідси необхідно мати оперативні, повні, максимально об'єктивні та всеохопні дані про стан ринку, кон'юнктуру та її зміну стосовно товарів безпекового призначення, а також споживчої поведінки різних груп населення в надзвичайних ситуаціях. Результати маркетингових досліджень дають змогу суб'єктам ринку ухвалювати зважені управлінські рішення стосовно розробки тактичних і стратегічних планів формування та розвитку товарного асортименту, ціноутворення, обсягів постачання, організації каналів розподілу і т. ін. з метою найбільш якісного задоволення потреб споживачів, їх обслуговування, що формує імідж компанії, її конкурентоспроможність, і забезпечує стійке економічне зростання.

Звідси досить актуальними постають завдання організації маркетингових досліджень споживчого ринку, спрямованих на виявлення і задоволення потреб споживачів в умовах надзвичайних ситуацій.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття цілей, завдань і сутності маркетингових досліджень ринку та його основних суб'єктів в особливих соціально-економічних умовах їх функціонування, зумовлених запровадженням воєнного стану в Україні.

МАРКЕТИНГ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий науковий внесок у розвиток теоретичних основ маркетингових досліджень зробили ряд видатних закордонних та вітчизняних учених. Серед закордонних науковців зазначену проблему досліджували: Г. Армстронг, І. Ансофф, В. Гонч, М. Портер, Р. Пітер, Ф. Котлер, Т. Лівіт та ін. Значний внесок у розвиток теорії і практики маркетингових досліджень зробили також і вітчизняні вчені, а саме: В. В. Бошкова, А. В. Войчак, В. Г. Герасимчук, С. М. Ілляшенко, О. Б. Мних, С. В. Крикавський, Н. С. Косар, Г. К. Рогов, А. О. Старостіна, М. Г. Чумаченко та ін.

Проте залишаються недостатньо вивченими особливості маркетингових досліджень, їхньої ролі й завдань в умовах глибоких соціально-економічних потрясінь, викликаних запровадженням воєнного стану, що відбилось на переоцінці цінностей, які домінували в мирний час.

Виклад основного матеріалу. Запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформувало кон'юнктуру споживчого ринку, висунув на передній план товари безпекового призначення, споживчий попит на які суттєво зріс, що вносить певні зміни в планування асортименту товарів та траєкторію економічного розвитку суб'єктів ринку, які вимушені переглядати умови формування цільового ринку, шукати нові можливості, засоби й методи нарощування свого виробництва та ринкового потенціалу з метою забезпечення різних можливих сценаріїв свого існування: від стратегій розвитку до стратегій виживання. Дослідження кон'юнктури споживчого ринку, виявлення запитів і вимог потенційних споживачів щодо якості й експлуатаційних характеристик продукції фірми, їх поведінки в ситуаціях, які можуть бути спрогнозовані залежно від очікуваних подій під впливом факторів макро- і мікросередовища, є необхідною умовою для прийняття зважених маркетингових рішень керівництвом фірми [2; 4; 6].

Ситуація, що склалась в період воєнного стану, суттєво змінила пріоритети споживацької поведінки широких верст населення. На перший план стає безпека людини. Люди повинні почувати себе безпечно й бути захищеними як дома, на роботі, у транспорті, так і в інших місцях, мати необхідні засоби захисту та засоби порятунку при настанні надзвичайних подій. Девіз «безпека понад усе» став мотивуючим фактором у виробництві товарів безпекового призначення, які певним чином дозволяють мінімізувати тяжкі наслідки при настанні

МАРКЕТИНГ

надзвичайних подій, розв'язують цю проблему і забезпечують потребу людей у безпеці в усіх можливих життєвих ситуаціях: в побуті, на роботі, в транспорті, на відпочинку тощо. В ситуації, що склалася, бізнес має врахувати зміни, що сталися як на виробництві, так і на ринку. За умов воєнного стану перевага надається товарам і послугам, що забезпечують захист життя людей і їх життєзабезпечення. Реакція ринку на нові нагальні потреби людей миттєва. Це стосується стрімкого зростання попиту на ряд товарів, що забезпечують повний захист: теплий одяг, термобілизну, засоби обігріву, енергозабезпечення, харчових продуктів тривалого збереження і т. ін.

Стратегія розвитку виробничих підприємств має передбачити переорієнтацію виробництва на задоволення нагальних потреб споживачів, а саме потребу в безпеці. Більш обґрунтовані дані щодо виникнення нових потреб в умовах воєнного стану мають дати маркетингові дослідження ринку, спрямованих на аналіз ситуації, що склалася на споживчому ринку, попиту на товари, які затребувані ринком, потенційного попиту на товари, яких очікує ринок, їхніх експлуатаційних характеристик, здатних задовольнити виявлені потреби. У період воєнного стану реалізація бізнес-процесів на виробничих підприємствах має бути спрямована на задоволення нагальних потреб широких верст населення, пов'язаних з його захистом та життєзабезпеченням.

Ситуація, що склалася на споживчому ринку України в умовах введення воєнного стану, спричинила соціальні, політичні й економічні виклики для всіх учасників ринкових відносин. Зазначені виклики змінили кон'юнктуру ринку внаслідок зміни пріоритетів споживчих потреб широких верст населення. Ситуація, що склалась на споживчому ринку, потребує детальних маркетингових досліджень саме споживачів, від поведінки яких залежить прибуток підприємств та інших суб'єктів, задіяних у каналах розподілу. Маркетингові дослідження дають змогу [1; 12]:

- визначити споживчі пріоритети цільових ринків;
- оцінити ємність ринку;
- виявити фактори, що спричиняють ризики у сфері розподілу товарів;
- оцінити рівень конкуренції, сильні та слабкі сторони конкурентів;

МАРКЕТИНГ

- зробити прогноз розвитку ринку за умов, що склалися у мікро- та макросередовищі;

- виявити умови побудови ефективних бізнес-процесів як у сфері виробництва, так і у сфері розподілу.

Споживча поведінка широких верст населення суттєво змінилась у період воєнного стану. Пріоритетом у задоволенні початкових потреб споживачів є придбання товарів безпекового призначення, споживчі властивості яких належать до другого ступеня ієрархії потреб (за Маслоу) – «Потреба в самозбереженні (безпека, захищеність)» і необхідність придбання яких наближається за своєю значущістю до базових (фізіологічних) потреб людини.

З огляду на найбільш поширені види маркетингових досліджень, а саме досліджень, які ідентифікують проблему, і досліджень, які розв'язують проблему, в ситуації, що склалась унаслідок запровадження воєнного стану, ці види досліджень здійснюються в тісному взаємозв'язку. Ідентифікація проблеми чітко визначає потреби споживачів, що своєю чергою однозначно виявляє асортимент товарної відповіді на визначені потреби. Проте розв'язок проблеми, який на перший погляд лежить на поверхні, не є досить простим, що пояснюється наявністю комплексу факторів впливу виробничого, комерційного і соціального характеру, на ситуацію, що склалась на споживчому ринку. Максимізація прибутку за умов воєнного стану при реалізації товарів та послуг, що визначають рівень безпеки споживачів, призводить до виникнення суперечностей у системі «максимізація прибутку – соціальна відповідальність».

В умовах воєнного стану, де найважливішим є гасло «Безпека понад усе», що максимізує споживацький попит на товари безпекового призначення, з'являється можливість підвищувати ціни на зазначені товари, що і використовується фірмами для одержання надприбутків. В умовах воєнного стану завдання маркетингових досліджень набуває нового змісту. Поряд із виявленням платоспроможного попиту на товари та послуги безпекового призначення, слід також виявити рівень доступності до них широких верст населення. Низька цінова еластичність зазначених товарів використовується підприємцями для максимізації прибутку від їх продажу, що зменшує доступ до них споживачів з низьким рівнем купівельної спроможності.

МАРКЕТИНГ

Знайти оптимальне значення ціни, яка б задовольнила реалізатора і водночас влаштувала споживачів, забезпечуючи оптимальне співвідношення попиту і пропозиції є одним із завдань маркетингових досліджень. Відомі з практики підприємницької діяльності факти збільшення у рази цін на товари безпекового призначення не дозволило багатьом споживачам придбати необхідну продукцію. Після закінчення ажіотажного попиту на складах у реалізаторів залишились значні обсяги нереалізованої продукції, що негативно відбилось і на результатах їхньої підприємницької діяльності.

Завищення ціни реалізації негативно впливає і на ефективність функціонування каналів розподілу. Нереалізована продукція на рівні будь-якого посередника каналу розподілу блокує товарорух всього каналу.

Зворотний негативний вплив доходить навіть до початкової ланки ланцюга товароруху – товаровиробника. Затоварювання складів товаровиробника може зупинити процес виробництва продукції, що створить загрозу існування відповідного каналу розподілу. Звідси результати маркетингових досліджень, що сприяють прийняттю зважених управлінських рішень, мають забезпечити як можливість одержувати прийнятний прибуток, так і мінімізацію ризиків блокування відповідного каналу розподілу. Ігнорування результатів маркетингових досліджень стосовно знайденого оптимального співвідношення попиту та пропозиції, з метою максимізації прибутку від реалізації, буде мати негативну реакцію з боку наявних і потенційних споживачів з відповідними негативними наслідками для бізнесу.

Для виявлення і задоволення потреб споживчого ринку в товарах та послугах життєзбереження та життєзабезпечення необхідно провести маркетингові дослідження, які стосуються таких основних напрямів:

1. Виявлення потреб споживчого ринку в певних товарах та послугах, що розв'язують проблему життєзбереження та життєзабезпечення широких верст населення.

2. Виявлення джерел постачання необхідних товарів безпекового призначення.

3. Виявлення можливості ефективного розв'язування логістичних проблем, раціональної організації каналів розподілу товарів від виробника до споживача.

МАРКЕТИНГ

Процес маркетингових досліджень ринку включає дослідження його основних суб'єктів, а саме споживачів постачальників (виробників) і конкурентів. Щодо конкурентів – фірма обов'язково має знати характер їхньої діяльності, їхні сильні і слабкі сторони, що теж передбачає відповідні дослідження для прийняття зважених маркетингових рішень (рис. 1).

Рис. 1. Узагальнена схема пошуку та забезпечення споживачів товарами безпекового призначення

Джерело: побудовано авторами

При дослідженні потреб споживачів необхідно враховувати, що за умов воєнного стану суттєво змінилась ринкова ситуація внаслідок зміни споживчих пріоритетів населення, посилення попиту на товари безпекового призначення. Зростаюча потреба в товарах безпекового асортименту формує платоспроможний попит на них, тільки за умов зваженої цінової політики. Суб'єкти ринку за надзвичайних умов миттєво реагують на ситуацію, що складається: споживачі прагнуть придбати необхідний товар, а найбільш платоспроможні – навіть із певним запасом; посередники та реалізатори продукції стрімко підвищують ціни з метою отримання надприбутків; виробники орієнтують своє виробництво на нові потреби ринку.

МАРКЕТИНГ

За товари безпекового призначення споживачі готові платити більше, але в межах своєї платоспроможності. Необґрунтоване підвищення цін призводить до конфлікту в системі «реалізатор-споживач», що негативно відбивається і на динаміці товарообігу. У таких умовах необхідно приділити значну увагу маркетинговим дослідженням ціноутворення за різних умов монополізації ринку і за певними товарними пропозиціями різних товаровиробників. У маркетингових дослідженнях саме дослідження споживачів як ключових суб'єктів ринку посідає чільне місце.

До найбільш поширених методів маркетингових досліджень споживачів слід віднести [8; 9]:

1. Спостереження за поведінкою споживачів.
2. Проведення фокус-групи.
3. Збирання даних про споживачів у «кабінетних» та «польових умовах».
4. Проведення експерименту.

Маркетингові дослідження споживачів дозволяють [10; 11]:

По-перше, виявити мотивацію їхньої поведінки на ринку товарів та послуг, виявити їхню платоспроможність, соціально-психологічні риси особистості.

По-друге, виявити особливість їх сприйняття рекламного продукту, що дозволяє професійно його розробляти та ефективно реалізувати.

По-третє, забезпечується мінімізація ризиків щодо зниження обсягів реалізації продукції.

Дослідження поведінки споживачів в умовах воєнного стану стосовно придбання товарів безпекового асортименту суттєво спрощується завдяки очевидній мотивації їх купівельної поведінки. Для постачальників та реалізаторів зазначеної продукції стає зрозумілим їхній підхід, їхні наміри і дії стосовно рішень про купівлю та реакцію на придбаний товар. Коли мова йде про товари безпекового призначення в умовах воєнного стану, то не виникає питань щодо мотивації їх придбання, важливості прийняття рішень про купівлю, необхідності створення безпечних умов для праці та відпочинку. Дослідження набирає сенс, головним чином щодо конкретних потреб споживачів: вибору найбільш якісного і доступного товару з надійними експлуатаційними

МАРКЕТИНГ

характеристиками, необхідність купівлі якого вже визначена споживачем під впливом факторів зовнішнього середовища. Тому із загальних напрямків дослідження споживачів слід реалізувати саме ті з них, які дозволяють оцінити ситуацію в умовах воєнного стану, а саме:

- виявлення окремих сегментів ринку, які потребують особливого підходу до розв'язання їх проблем;
- детальний аналіз потреб споживачів на товари життєзбереження та життєзабезпечення;
- дослідження асортименту товарів безпекового призначення та цін;
- вивчення ємності ринку на товари безпекового призначення;
- аналіз ставлення споживачів до товарів безпекового призначення різних виробників;
- дослідження факторів, що впливають на поведінку споживачів товарів безпекового призначення і вибір товарів певних виробників.

Запровадження воєнного стану в Україні певним чином вносить свої корективи у процес маркетингових досліджень ринку і його основних суб'єктів. Реалізуючи комплексний підхід до маркетингових досліджень ринку та його основних суб'єктів, можна послідовними дослідженнями охопити весь процес маркетингу від дослідження попиту ринку на певні товари та послуги й можливих шляхів його товарного наповнення відповідно до його вимог та потреб (рис. 2).

В умовах воєнного стану, крім дослідження споживачів, значний інтерес викликають дослідження умов постачання товарів безпекового призначення як особливих товарів, ставлення до яких з боку споживачів внаслідок їх значущості набуває нового змісту. Від своєчасного постачання, повноти й ритмічності постачання зазначених товарів залежить життя і здоров'я людей. Звідси підвищені вимоги висуваються до каналів розподілу, які повинні забезпечити надійність і своєчасність постачання товарів безпекового призначення до будь-якого кінцевого споживача. Методичні аспекти маркетингових досліджень товарів безпекового призначення, умов їх пошуку й постачання можна представити як поетапний процес.

МАРКЕТИНГ

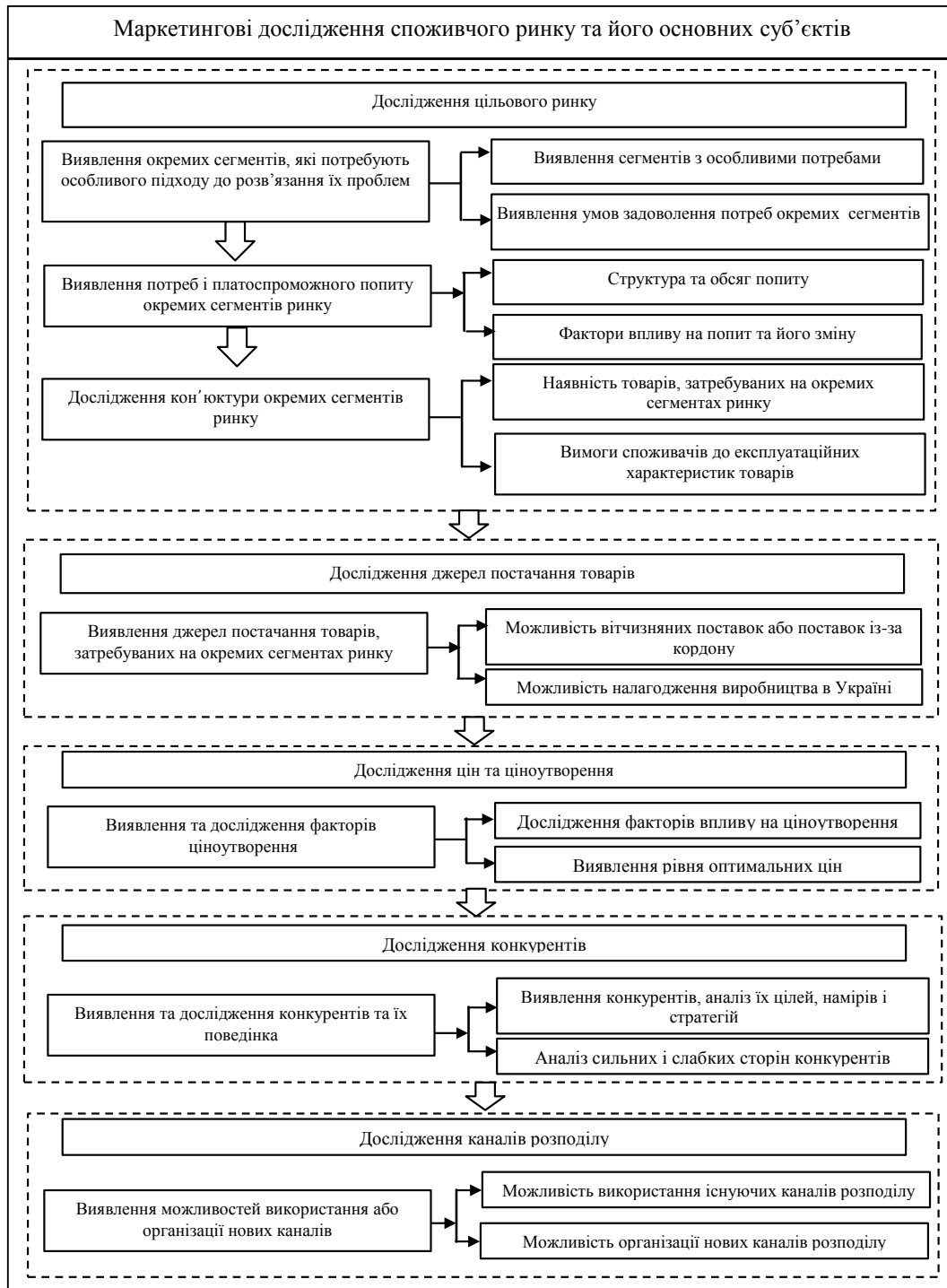

Рис. 2. Схема процесу маркетингових досліджень споживчого ринку та його основних суб'єктів

Джерело: побудовано авторами.

МАРКЕТИНГ

Перший етап – вивчення завдань формування цілей та напрямів дослідження.

У межах першого етапу реалізуються такі завдання:

- визначається мета дослідження;
- формуються вимоги до вихідних даних досліджень, що стосуються експлуатаційних характеристик та умов придбання товарів безпекового призначення;
- збирається інформація про потенційних постачальників (виробників) зазначеної продукції.

Другий етап – збір інформації про постачальників та виробників (вітчизняних та зарубіжних), аналіз та вибір претендентів, їхньої продукції та умов постачання.

У межах другого етапу:

- здійснюється аналіз всіх доступних інформаційних ресурсів, про продукцію безпекового призначення;
- розробляються бази даних про постачальників за кожною позицією товарів безпекового призначення;
- аналіз логістичних альтернатив для кожного виду продукції;
- уточнюються терміни закупівлі і постачання певного виду товарів безпекового призначення;
- вивчаються можливості укладання контрактів із виробниками чи постачальниками зазначеної продукції.

Третій етап – комплексний аналіз зібраної інформації.

У межах третього етапу реалізуються такі завдання:

- аналіз інформації з різних джерел масової інформації, що стосуються товарів безпекового призначення та умов їх постачання;
- дослідження і оцінка комерційних пропозицій від ряду постачальників (виробників) за сукупністю показників, що дозволяють вибрати найбільш привабливих з комерційного погляду.

Аналіз пропозицій потенціальних постачальників здійснюється за такими критеріями:

- оптимальність співвідношення «ціна-якість»;
- терміни та умови постачання;
- логістичне забезпечення та наявність сервісу.

Після проведення маркетингових досліджень узагальнюються їх результати, формуються висновки, за якими приймаються зважені рішення щодо варіантів закупівлі товарів безпекового призначення.

МАРКЕТИНГ

Викладені методичні аспекти маркетингових досліджень товарів безпекового призначення, можливості їх пошуку та постачання в умовах воєнного стану більш повно розкривають спектр питань, які мають бути вирішені в процесі маркетингових досліджень, що дозволить більш ефективно розв'язати проблему забезпечення населення зазначеними товарами.

Висновки і пропозиції. В умовах воєнного стану маркетингові дослідження мають бути спрямовані на виявлення нагальних потреб споживачів та можливостей їх ефективного задоволення, а також умов реалізації соціальної відповідальності бізнесу для задоволення життєво важливих потреб широких верст населення.

Значна увага має бути приділена сегментації споживчого ринку за ознакою платоспроможності з метою виявлення тих категорій споживачів, задоволення нагальних потреб яких потребує особливого підходу до їх розв'язання.

Належним чином має бути проведено дослідження ціноутворення на товари та послуги безпекового призначення з метою визначення оптимального рівня цін, що має забезпечити як платоспроможний попит споживачів з низькою купівельною спроможністю, так і максимізацію обсягів товарообігу, а також ефективне функціонування каналів розподілу товарів.

Список використаних джерел

1. Ільченко Т. В. Маркетингові дослідження на аграрному ринку України / Т. В. Ільченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 10, ч. 1. – С. 125-128.
2. Карпенко Л. Маркетингові дослідження кон'юнктури ринку органічної продукції / Л. Карпенко // Підприємство та інновації. – 2022. – № 23. – С. 21-24.
3. Ковінько О. М. Маркетингове дослідження ринку туристичних послуг / О. М. Ковінько, І. М. Болкун, І. С. Чабан // Східна Європа: Економіка, бізнес та управління. – 2018. – Вип. 4(15). – С. 191-194.
4. Логоша Р. В. Маркетингове дослідження ринку овочевої продукції в Україні : монографія / Р. В. Логоша, К. В. Мазур, В. Ю. Кричковський. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. – С. 344.
5. Мейш А. В. Маркетингові дослідження: їх роль та потреба у ринковій економіці / А. В. Мейш, О. В. Матвійчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2020. – № 3. – С. 80-84.
6. Палеха Ю. І. Маркетинг інформаційних продуктів і послуг / Ю. І. Палеха, О. Ю. Палеха. – Київ : Вид-во Ліра, 2019. – С. 480.

МАРКЕТИНГ

7. Пушкар О. І. Роль маркетингових досліджень ринку в забезпеченні зростання національної економіки / О. І. Пушкар, Л. П. Хиль, Л. Ф. Бондаренко // *Бізнес-Інформ*. – 2020. – № 11. – С. 448-456.

8. Танайсійчук А. М. Маркетингове дослідження ринку книг / А. М. Танайсійчук, С. О. Сіренко, І. А. Касько // *Інфраструктура ринку*. – 2019. – Вип. 38. – С. 244-250.

9. Танайсійчук А. М. Маркетингові дослідження ринку корейської косметики в Україні / А. М. Танайсійчук, В. А. Шупевич // *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. – 2020. – № 25. – С. 292-298.

10. Ткаченко В. В. Ринок маркетингових досліджень в Україні / В. В. Ткаченко, А. М. Громова // *Економіка та держава*. – 2018. – № 3. – С. 84-87.

11. Фісун Ю. В. Інноваційні підходи проведення маркетингових досліджень сучасних підприємств / Ю. В. Фісун, О. С. Борисенко, О. Я. Ярмолук // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. – 2022. – № 2(125). – С. 99-103.

12. Шевченко А. В. Стандарти забезпечення маркетингових досліджень в умовах цифрової економіки / А. В. Шевченко, В. В. Марчук, Г. В. Адеєва // *Маркетинг*. – 2021. – Вип. 1(87). – С. 115-122.

References

1. Ilchenko, T.V. (2016). *Marketynhovi doslidzhennia na ahrarnomu rynku Ukrainy* [Marketing research on the agricultural market of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 10(1), 125-128.

2. Karpenko, L. (2022). *Marketynhovi doslidzhennia kon'iuktury rynku orhanichnoi produktsii* [Marketing studies of the organic products market]. *Pidpryemstvo ta innovatsii – Enterprise and innovation*, (23), 21-24.

3. Kovinko, O.M., Bolkun, I.M., Chaban, I.S. (2018). *Marketynhove doslidzhennia rynku turystychnykh posluh* [Marketing research of the tourist services market]. *Ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management Skhidna Yevropa*, 4(15), 191-194.

4. Lohosha, R.V., Mazur, K.V., Krychkovskyi, V.I. (2021). *Marketynhove doslidzhennia rynku ovochevoi produktsii v Ukraini* [Marketing research of the market of vegetable products in Ukraine]. *TOV «TVORY»*.

5. Meish, A.V., Matviichuk, O.V. (2020). *Marketynhovi doslidzhennia: ikh rol ta potreba u rynkovii ekonomitsi* [Marketing research: its role and need in the market economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 3, 80-84.

6. Palekha, Y.I., Palekha, O.I. (2019). *Marketynh informatsiinykh produktiv i posluh* [Marketing of information products and services]. *Vyd-vo Lira*.

7. Pushkar, O.I., Khyi, L.P., Bondarenko, L.F. (2020). *Rol marketynhovykh doslidzhen rynku v zabezpechenni zrostannia natsionalnoi ekonomiky* [The role of market research in ensuring the growth of the national economy]. *Biznes-Inform – Business-Inform*, 11, 448-456.

8. Tanaisiichuk, A.M., Sirenko, S.O., Kasko, I.A. (2019). *Marketynhove doslidzhenia rynku knykh* [Marketing research of the book market]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 38, 244-250.

МАРКЕТИНГ

9. Tanaisiichuk, A.M. (2020). Marketynhovi doslidzhennia rynku koreiskoi kosmetyky v Ukraini [Marketing research of Korean cosmetics market in Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economy, business and management*, 25, 292-298.

10. Tkachenko, V.V., Hromova, A.M. (2018). Rynok marketynhovykh doslidzhen v Ukraini [The market of marketing research in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, 84-87.

11. Fisun, Y.V., Borysenko, O.S., Yarmoliuk, O.I. (2022). Innovatsiini pidkhody provedennia marketynhovykh doslidzhen suchasnykh pidpriemstv [Innovative approaches to conducting marketing research of modern enterprises]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 2(125), 99-103.

12. Shevchenko, A.V., Marchuk, V.V., Adieieva, H.V. (2021). Standarty zabezpechennia marketynhovykh doslidzhen v umovakh tsyfrovoi ekonomiky [Standards for ensuring marketing research in the digital economy]. *Marketynh – Marketing*, (87), 115-122.

Отримано 17.11.2023

UDC 339.138:342.78

JEL Classification: M30

Valerii Ilchuk

Doctor of Economics,

Associate Professor of Department of marketing, PR technologies and logistics
Chernihiv National Polytechnic University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivp5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

ResearcherID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Iryna Lysenko

PhD in Economics,

Associate Professor of Department of marketing, PR technologies and logistics
Chernihiv National Polytechnic University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: lysenko_iren@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: [AAN-3698-2020](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599). **Scopus Author ID:** [57219002215](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599)

**MARKETING RESEARCH OF THE CONSUMER MARKET
UNDER THE CONDITIONS OF MILITARY STATE: FEATURES
AND PRIORITIES**

Abstract. *The article presents research on the consumer market in conditions of a state of war, revealing peculiarities in the formation of demand for security-related goods. A special approach to these goods is highlighted, as they, by their purpose and functions, cater to needs that are on the second level of Maslow's hierarchy, and their significance rapidly increases*

МАРКЕТИНГ

during periods of emergencies related to Russia's military aggression against Ukraine. The article demonstrates that the situation on the consumer market during the introduction of martial law significantly shifted the priorities of consumer behavior, placing the need for security and life support at the forefront, leading to a substantial increase in demand for security-related goods and services. The behavior of major participants in the consumer market is analyzed, where the contradictions in the "seller-consumer" system intensified even more in the conditions of martial law, negatively impacting the turnover of goods and the functioning of distribution channels. Considerable attention is given to pricing for security assortment goods as a special category, the possibilities of their acquisition by certain categories of the population with limited purchasing power, and the social responsibility of businesses in times of war. Priorities in marketing research on the market and its main subjects are identified and formalized, carried out in a step-by-step process of studying consumer needs for security assortment goods and sources of their supply, exploring the activities of competitors, and the possibility of a rational organization of the logistics chain for the delivery of these goods to end consumers. It is emphasized that research into consumer needs and ways to satisfy them becomes particularly relevant in times of emergencies. A general scheme of the marketing research process of the consumer market and its main subjects is presented in the context of changing or emerging new consumer needs. Based on the peculiarities of the situation that has arisen in the consumer market in conditions of a state of war, the significance of security-related goods themselves, the emergence of certain problems related to their search, selection, and supply, methodological aspects of marketing research for these goods and their logistical support are proposed, allowing for a more effective resolution of existing issues.

Keywords: consumer market; marketing research; demand; market conditions; security-related goods; consumer needs; logistical support.

Fig.: 2. *References:* 12.

Бібліографічний опис для цитування:

Ільчук В., Лисенко І. Маркетингові дослідження споживчого ринку в умовах воєнного стану: особливості та пріоритети. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 338-352.

МЕНЕДЖМЕНТ

DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-353-366](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-353-366)

УДК 33.338.2

JEL Classification M21

Олена Перепелюкова

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)

E-mail: lena.perepelukova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0385-4047>

Юлія Олифіренко

кандидат наук з державного управління
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ
МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ**

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування малого бізнесу в умовах бойових дій та повоєнного відновлення держави. Обґрунтовано проблеми та перспективи розвитку підприємств малого бізнесу з урахуванням ризиків та загроз, які сьогодні характеризують низький рівень безпекової ситуації в державі. Було проаналізовано тенденції розвитку малого бізнесу в Україні з виокремленням основних показників його діяльності. На основі проведеного аналізу було визначено зниження кількості підприємств малого бізнесу, показники їх діяльності в період повномасштабного вторгнення. Окреслено основні напрями державної підтримки малого бізнесу в період активних бойових дій на території держави. Одним із напрямів державної підтримки розвитку малого бізнесу в період бойових дій розроблено програму релокації підприємств в більш безпечні регіони держави. Визначено основні положення означеної програми, що дозволило виокремити її недоліки та переваги. На основі дослідження стану малого бізнесу було обґрунтовано, що гнучкість та швидкість реагування на зміну внутрішнього та зовнішнього середовища є основною запорукою їх ефективного функціонування оскільки їм значно легше адаптуватися до нових умов ніж великим підприємствам. Означено ключові аспекти та перспективи функціонування малого бізнесу в Україні в період повоєнного відновлення держави. Сформовано основні напрями щодо підтримки та розвитку підприємств малого бізнесу в умовах високих ризиків та загроз, з урахуванням повоєнної відбудови території. Зазначено, що саме малий бізнес повинен стати рушійною силою відновлення деокупованих територій у період відновлення життєдіяльності держави.

Ключові слова: малий бізнес, розвиток підприємств, ризик, релокація бізнесу, повоєнне відновлення держави, державна підтримка малого бізнесу.

Рис.: 5. Бібл.: 7.

МЕНЕДЖМЕНТ

Постановка проблеми. Сучасний розвиток малого бізнесу в Україні проходить один зі складних етапів, який пов'язаний з безпековими умовами його функціонування. Після подій лютого 2022 року більшість підприємств в регіонах на яких проводилися активні бойові дії та територій тимчасової окупації, вимушені були змінити своє розташування для продовження діяльності. В умовах ризику та загроз саме малий бізнес є більш мобільним та адаптивним до нових умов функціонування ніж підприємства великого масштабу. Загалом у розвинених країнах саме малий бізнес є ознакою прогресивного розвитку та стабільності суспільства. Малий бізнес відіграє ключову роль в інноваційному розвитку та сприяє зростанню економічного потенціалу держави. Саме в умовах ризиків та невизначеності підвищення рівня потенціалу розвитку підприємств малого бізнесу є шляхом виходу з економічної кризи та повоєнного відновлення держави. Саме в умовах ризиків малий бізнес сприяє забезпеченню розвитку економіки держави, створенню нових робочих місць, активізації податкових надходжень до бюджетів різного рівня. На сьогодні підтримка розвитку підприємств малого бізнесу є одним зі стратегічних завдань державної політики повоєнного відновлення держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку малого бізнесу в умовах ризиків присвячено багато робіт вітчизняних та закордонних учених, серед основних можна виокремити праці З. Варналія, В. Вороніна, В. Гейця, Д. Ляпіна, О. Тимченко, Б. Данилишина, М. Бутка, О. Дикань та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Функціонування підприємств малого бізнесу в умовах повоєнного відновлення держави та високого рівня ризиків потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей функціонування підприємств малого бізнесу в умовах ризиків та загроз.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні розвиток малого бізнесу відіграє ключову роль у формуванні зайнятості населення, сприяє забезпеченню гнучкості ринкової економіки, розвитку інноваційного потенціалу та інвестиційній привабливості регіонів та держави. Довоєнний період розвитку малого бізнесу характеризувався наявністю позитивних та деструктивних факторів, що впливали на процеси його розвитку. В економічній парадигмі виокремлюють відповідні підходи щодо вивчення процесів розвитку малого бізнесу, а саме:

МЕНЕДЖМЕНТ

- аналіз економіко-політичних та інституційних умов функціонування та розвитку підприємств;
- оцінка можливостей здійснення підприємствами своєї діяльності в межах існуючих інституційних умов;
- оцінка чинників довкілля які впливають на розвиток підприємств.

До основних умов, які сприяють розвитку малого бізнесу, можна віднести: наявність доступу до ринків; можливість залучення фінансових ресурсів; наявність потенціалу людських ресурсів; розвиток співпраці між малим та великим бізнесом; сприяння інноваційній активності малих підприємств; наявність необхідної інфраструктури, яка сприяє налагодженню зав'язків між партнерами; оптимальна податкова політика та низький рівень бюрократії [1].

В умовах ведення бойових дій на території держави стан функціонування малого бізнесу значно підвищують ризик здійснення їхньої діяльності. Розвиток підприємств малого бізнесу в умовах ризиків та загроз включає наступні аспекти (рис. 1).

Рис. 1. Основні аспекти ведення малого бізнесу в умовах ризиків та загроз

Джерело: запропоновано авторами.

МЕНЕДЖМЕНТ

Гнучкість та швидкість реагування на зміну внутрішнього та зовнішнього середовища є основною запорукою ефективного функціонування підприємств, оскільки їм значно легше адаптуватися до нових умов ніж великим підприємствам. Обмеженість у різного роду ресурсах (фінансових, людських, матеріальних) у порівнянні з великими підприємствами призводить до збільшення їх вразливості до несприятливих умов довкілля.

Підприємства малого бізнесу досить часто мають обмеження в фінансових ресурсах, що негативно впливає на здатність їх виконувати свої виробничі функції. Особливість масштабів діяльності малого бізнесу впливає на появу залежності від одного клієнта або постачальника, що призводить до появи додаткових ризиків при розірванні такої співпраці. Такі аспекти впливають на необхідність запровадження стратегічного планування, яке включатиме оцінку ризиків та ймовірність їх настання, що дозволить більш виважено приймати управлінські рішення щодо мінімізації або усунення негативних наслідків. Підприємства малого бізнесу є більш вразливим до ринкових коливань в економіці (зростання відсоткових ставок, зміна відносин між іноземними партнерами) ніж великі підприємства, що потребує більш виваженої політики розвитку їх діяльності. Для мінімізації ризиків підприємствам необхідно застосовувати різні методи щодо страхування ризиків, що дозволить мінімізувати їхній негативний вплив або взагалі уникнути його. Для підтримки стабільного прибутку та зниження ризиків, які пов'язані з партнерами, малому бізнесу необхідно мати стабільну клієнтську базу, яка забезпечує безперебійний виробничий процес та сприяє отриманню прибутку. Використання різних методів та підходів щодо управління ризиками дозволяють підприємствам успішно функціонувати в умовах ризиків та невизначеності. Якщо аналізувати динаміку зміни кількості підприємств, то можна зробити висновок, що за період 2013-2022 років їх кількість у порівнянні з великим підприємствами значно збільшилася (рис. 2).

Так з періоду 2013 року до 2016 року спостерігалось зниження кількості підприємств, в той час як з 2017 року до 2020 року відбувалося їх збільшення. Період 2021-2022 років характеризувався спадом в малому бізнесі, оскільки саме в цей період були наслідки пандемії

МЕНЕДЖМЕНТ

COVID-19 та початок повномасштабного вторгнення в Україні. Такі несприятливі події призвели до зниження кількості підприємств, оскільки в період пандемії частина малого бізнесу вимушена була призупинити свою роботу, або значно обмежити обсяги виробничих процесів, що негативно позначилось на прибутку підприємств.

Рис. 2. Розподіл кількості підприємств за видами за період 2013-2022 роки (одиниць)

Джерело: узагальнено на основі [2].

Після пандемії частина підприємств закрили свій бізнес, оскільки значні простой та залежність від імпорту товарів призвели до нерентабельності виробничого процесу. З лютого 2022 року значне зниження кількості підприємств малого бізнесу пояснюється початком бойових дій на території держави, частину тимчасової окупації територій, що призвело до втрати бізнесу. Прикордонні регіони та регіони активних бойових дій вимушені були або зупинити своє виробництво, або релюкувати підприємства на більш безпечні території.

У довоєнний період обсяг реалізованої продукції в розподілі підприємств характеризувався незначною зміною на підприємствах малого бізнесу, в той час як на великих підприємствах спостерігалось зниження обсягів (рис. 3). Малі підприємства у 2020 році в порівнянні з

МЕНЕДЖМЕНТ

2019 роком збільшили обсяги реалізованої продукції на 1,4 %, в той час як великі підприємства знизили обсяги на 1,6 % за аналогічний період. Мікропідприємства так само збільшили обсяги реалізованої продукції у 2020 році в порівнянні з 2019 роком на 0,6 %. У 2021 році ситуація змінилася в сторону нарощення обсягів реалізації продукції серед великих підприємств в порівнянні з 2020 роком на 1,7 %, в той час як малі підприємства знизили свої обсяги на 1,6 % за аналогічний період. Після повномасштабного вторгнення за 2022 рік обсяги реалізованої продукції серед малих підприємств залишилися на тому самому рівні, в той час як великі підприємства знизили обсяги реалізації на 1,3 %.

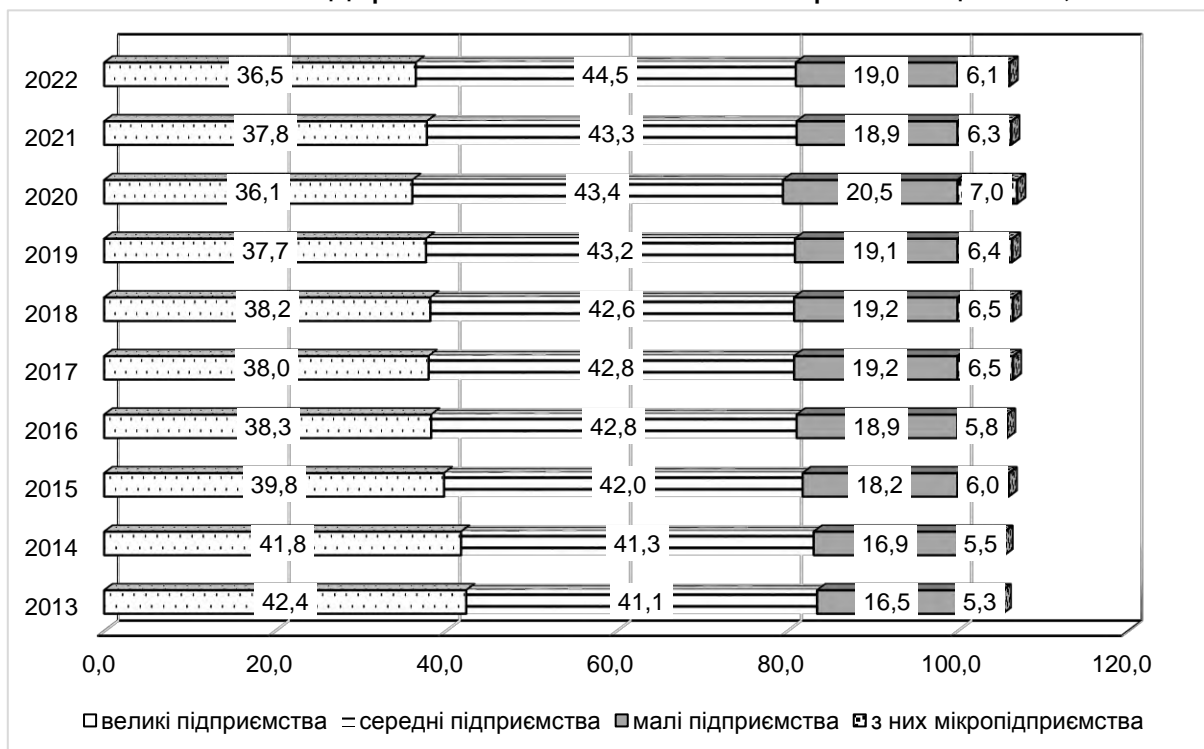

Рис. 3. Обсяг реалізованої продукції підприємствами (у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) відповідного виду діяльності)

Джерело: узагальнено на основі [2].

Середні підприємств також збільшили обсяги реалізації продукції у 2022 році в порівнянні з 2021 роком на 1,2 %. Таке збільшення обсягів реалізації продукції малими та середніми підприємствами в період бойових дій пояснюється регіональним розподілом підприємств та гнучкістю малого бізнесу в порівнянні з великими підприємствами.

МЕНЕДЖМЕНТ

Важливим аспектом для економічного зростання держави є зниження рівня безробіття серед населення та підвищення рівня зайнятості. Так до 2022 року на більшості підприємствах спостерігалось збільшення зайнятості серед працівників (рис. 4). Так, у 2013 році найбільша кількість зайнятих працівників спостерігалось на середніх підприємствах (3012,1 тис. осіб), на великих підприємствах (2383,7 тис. осіб), на малих підприємствах (2010,7 тис. осіб). До 2022 року поступове збільшення кількості зайнятих працівників спостерігалось на середніх та малих підприємствах, у той час як великі підприємства характеризувалися нерівномірністю змін.

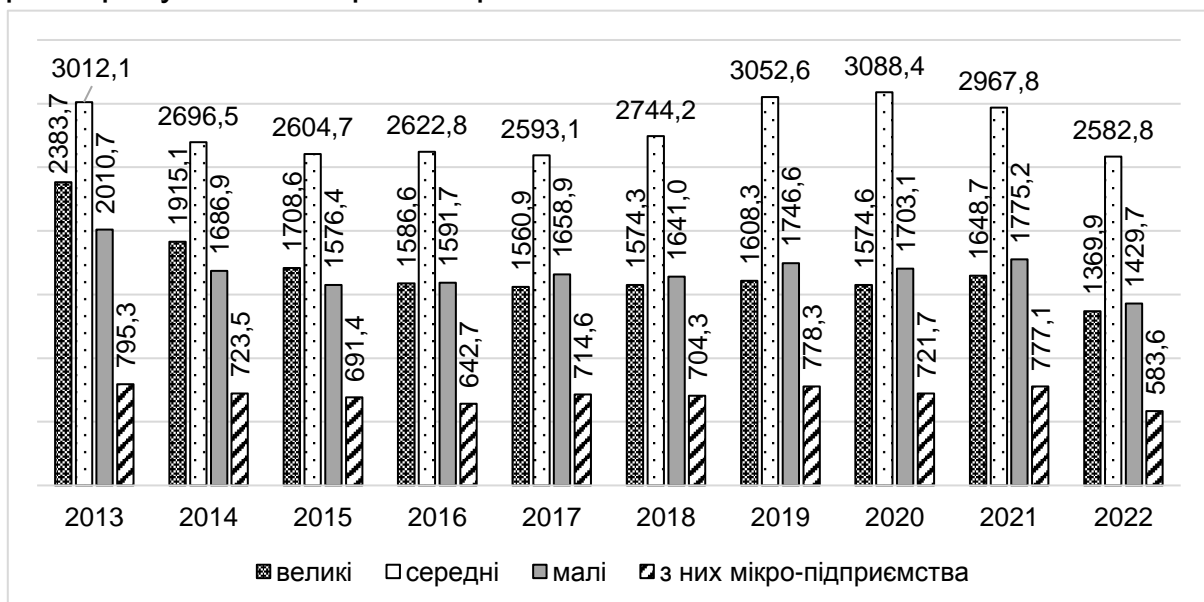

Рис. 4. Кількість зайнятих працівників за період 2013-2022 років (тис. осіб)

Джерело: узагальнено на основі [2].

На великих підприємствах у 2022 році в порівнянні з 2021 роком зниження кількості зайнятих працівників становило 16,9 %. На середніх підприємствах у 2022 році в порівнянні з 2021 роком зниження зайнятих працівників склало 12,9 %. На малих підприємствах зниження рівня зайнятих працівників склало 19,4 % у 2022 році в порівнянні з 2021 роком. Така тенденція пояснюється складною безпековою ситуацією в країні та тимчасовою окупацією частини територій на яких знаходилися підприємства. Частина підприємств з початком бойових дій релокували свої виробничі потужності до більш спокійних регіонів. Так

МЕНЕДЖМЕНТ

з початком бойових дій Міністерство економіки України було запроваджено програму з релокації українських підприємств з територій проведення бойових дій. Ця програма реалізується за допомогою майданчику системи «Прозорро. Продажі» [3].

У межах зазначеної програми на сьогодні виокремлено 16 регіонів в які можливо релокувати свій бізнес (Закарпатська область, Івано-Франківська область, Львівська область, Тернопільська область, Хмельницька область, Чернівецька область, Вінницька область, Волинська область, Рівненська область, Кіровоградська область, Черкаська область, Полтавська область, Дніпропетровська область, Київська область (за винятком м. Києва). Так, за даними Опендатабот станом на жовтень 2023 року було релоковано в означені регіони 840 підприємств. В регіональному розподілі найбільше було релоковано підприємств у Львівську область (199 підприємств), Закарпатську область (120 підприємств), Чернівецьку область (78 підприємств), Івано-Франківську область (70 підприємств) (рис. 5). Найменше було релоковано до Одеської області (3 підприємства) та Житомирської області (6 підприємств).

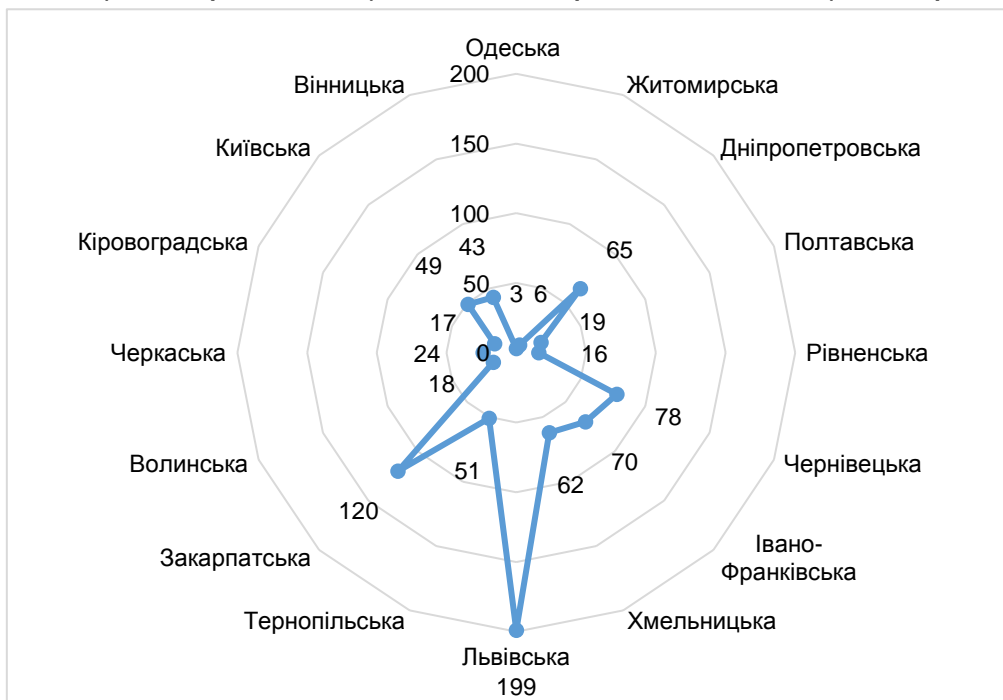

Рис. 5. Розподіл релокованих підприємств в Україні (одиниць) станом на жовтень 2023 року

Джерело: узагальнено на основі [4]

МЕНЕДЖМЕНТ

Такий регіональний розподіл пояснюється напрямками підтримки, які запропоновані програмою, а саме:

- допомога в пошуку та підборі місця дислокації виробничих потужностей;

- допомога з транспортування виробничих потужностей до місця призначення;

- сприяння розташуванню працівників та допомога у пошуку нових співробітників;

- підтримка у налагодженні виробничо-логістичних процесів (закупка матеріалів, пошук постачальників, формування логістичних ланцюгів).

Зміна місця розташування підприємств більш доступна малому бізнесу, через габарити виробничих потужностей. Значно простіше малому бізнесу адаптуватися в нових умовах функціонування за рахунок гнучкості в питаннях пошуку споживачів та партнерів. У більшості випадків підприємства малого бізнесу займаються сферою послуг, торгівлі. Для регіонів, які приймають релоковані підприємства, економічні вигоди полягають у підвищенні рівня зайнятого населення, збільшення податкових відрахувань у бюджети всіх рівнів, збільшення конкуренції на місцевих ринках. В період повоєнного відновлення саме малий бізнес повинен стати ключовим аспектом економічного та соціального розвитку територій. Оскільки після деокупації відновлення великих промислових об'єктів буде відбуватися низькими темпами через потребу у фінансуванні таких проєктів. Значна частина пошкоджених та знищених промислових підприємств може взагалі не підлягати відновленню. Тому для відновлення життєдіяльності територій та повернення населення перш за все необхідно забезпечити житло та робочі місця, відновити критично важливі інфраструктурні об'єкти [5].

У загальному вигляді перспективи розвитку малого бізнесу в Україні можна поділити на такі ключові аспекти:

- економічне середовище, яке формує простір для розвитку малого бізнесу за рахунок оптимізації податкової політики, програм підтримки з боку держави та місцевих органів влади, формування ефективного інвестиційного клімату для залучення ресурсів;

- підтримка держави, що забезпечує спрощення процедур реєстрації підприємств, розширення доступу до фінансування, консультаційних послуг, зниження рівня бюрократії, що позитивно впливає на загальний імідж держави та сприяє залученню інвестиційних коштів;

МЕНЕДЖМЕНТ

- інноваційний розвиток, який характеризується використанням сучасних технологій на основі підвищення рівня цифровізації послуг та процесів, що значно спрощує та пришвидшує процеси отримання інформації. Використання сучасних цифрових технологій дозволяє підприємствам підвищувати рівень своєї конкурентоспроможності та освоювати нові ринки збуту;

- конкуренція на ринку та доступність ресурсів значно впливають на ефективність діяльності малих підприємств. Здатність адаптуватися до нових конкретних умов за рахунок унікальних пропозицій сприяє освоєнню нових ринків та сегментів, що покращує економічне становище підприємств та сприяє їх стратегічному розвитку;

- соціальні та культурні чинники формують культурні уподобання споживачів та формують суспільні настанови щодо підприємств, що також впливає на розвиток малого бізнесу [6].

- Успішне функціонування та розвиток підприємств визначається рядом факторів, які коливаються залежно від економічних, політичних, соціокультурних умов. Велику роль при цьому відіграє державна підтримка, яка сприяє розвитку малого бізнесу в стратегічній перспективі.

Важливим при забезпеченні розвитку малого бізнесу є реалізація відповідної ефективної державної політики, яка повинна сформулювати умови для ведення бізнесу. До основних заходів державної політики, яка спрямована на розвиток малого бізнесу, належать:

- формування ефективного економіко-правового поля щодо підвищення ділової активності та репутації підприємств, стимулювання та розвиток підприємницьких ініціатив;

- організаційна підтримка щодо покращення матеріально-технічного забезпечення підприємств, підвищення рівня їхньої фінансової спроможності;

- удосконалення та адаптація законодавчої бази, яка спрямована на розвиток та підтримку малого бізнесу в сучасних умовах євроінтеграції;

- забезпечення інноваційної активності підприємств за рахунок використання потенціалу релокованого бізнесу, що позитивно вплине на громади регіонів, що приймають. У напрямку розвитку співпраці внутрішньо переміщених осіб з місцевими громадами та бізнесом, що сприятиме створенню робочих місць та в стратегічній перспективі по-

МЕНЕДЖМЕНТ

кращить бізнес-середовище в регіоні. Для підтримки внутрішньо переміщених осіб та релокованих підприємств необхідно впроваджувати пільгові фінансові механізми щодо фінансування бізнесу [7]. Підтримка участі в грантових програмах, які націлені на розвиток малого бізнесу. Стимулювання банківського сектору та надання державних гарантій для кредитування малого бізнесу. Важливим напрямом є формування механізму залучення малого бізнесу в сільські місцевості та підтримку малого бізнесу в аграрному секторі.

На сьогодні актуальним є підтримка та розвиток стартапів та молодіжних ініціатив, залучення іноземних компаній до спільних проєктів. Для ефективної реалізації означених напрямів актуальним є налагодження державно-приватного партнерства за участі наукових та освітніх установ, влади, бізнесу та населення. Залучення малого бізнесу до виконання різних програм державного, регіонального та місцевого призначення.

Доступність консультаційної підтримки населення в питаннях започаткування власної справи, підтримка та супровід міжнародних проєктів.

Висновки і пропозиції. На сьогодні розвиток малого бізнесу відбувається в умовах високих ризиків та непередбачуваності зовнішнього середовища. Вперше Україна опинилася в таких складних умовах безпекової ситуації, що значно вплинуло на стан функціонування бізнесу. Бойові дії на території України, тимчасова окупація частини територій, значна руйнація інфраструктурних, промислових та житлових об'єктів призвели до значного занепаду економіки держави. Саме в таких умовах відбувається функціонування підприємств на всій території держави. Підприємства, які мали змогу релокуватися в більш безпечні регіони з територій активних бойових дій, прифронтових територій та тимчасової окупації, у нових умовах вимушені розпочинати свій бізнес.

Державна підтримка підприємств малого бізнесу в напрямках зниження ставки оподаткування, інформаційної підтримки щодо участі в грантових програмах, фінансування відкриття власної справи дозволили підприємствам продовжувати роботу в існуючих безпекових умовах. Для підтримки релокованих підприємств було запроваджено відповідну програму, яка надає підтримку в переміщенні виробничих потужностей, пошуку та підтримці працівників, налагодженню виробничих та логістичних процесів, що сприяло переміщенню 840 підприємств.

МЕНЕДЖМЕНТ

Не зважаючи на продовження активних бойових дій вже сьогодні місцева влада розробляє відповідні програми та стратегії повоєнного відновлення територій. Основним аспектом в даних стратегіях є розвиток малого бізнесу, як основи налагодження економіки вивільнених територій. Оскільки для повернення населення необхідним є забезпечення житлом, інфраструктурою та наявність робочих місць. Відновлення великих промислових підприємств потребує значного часу та коштів, у той час як малий бізнес є більш гнучким в цьому питанні. Необхідний комплексний підхід щодо підтримки та розвитку малого бізнесу в державі як у період бойових дій, так і в повоєнному відновленні держави. Створення необхідних сприятливих умов для залучення інвестиційних коштів, зниження рівня корупції та бюрократії, спрощення процедури реєстрації підприємств та виважена податкова політика сприятимуть розвитку малого бізнесу та відновленню територій держави.

Список використаних джерел

1. Власенко І. В. Функціонування малих підприємств в економіці України: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / І. В. Власенко; Хмельниць. нац. ун-т. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Платформа Прозорро. Продажі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://prozorro.sale/marketplace_landing-page.
4. Релокації бізнесу. Інфографіка Опендатабот [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>.
5. Лукашова Л. В. Мале підприємництво: методологія та практика фасилітації розвитку : монографія / Л. В. Лукашева. – Київ : КНТЕУ, 2019. – 448 с.
6. Марченко В. М. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні / В. М. Марченко, Д. В. Харитоненко // Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». – 2021. – Вип. 19. – С. 82-88.
7. Аналітичний портал «Економічне відновлення України після війни». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/bzqji>.

References

1. Vlasenko, I.V. (2006). *Funktsionuvannia malykh pidprijemstv v ekonomike Ukraini [Functioning of small enterprises in the economy of Ukraine]* [PhD Dsaertation, Khmelnytsky National University].
2. Oficiniy sait Dergavnoi slugbi statistiki Ukraini [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Platforma Prozorro. Prodagi. [The platform Prozorro. Sale]. https://prozorro.sale/marketplace_landing-page.

МЕНЕДЖМЕНТ

4. Relokacia biznecu. Infografika Opendatabot [Business relocation. Infographic Opendatabot]. <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>.

5. Lukasheva, L.V. (2019). *Male pidpriemnistvo metodolohiia ta praktika fasilitatsii rozvytku [Small entrepreneurship: methodology and practice of development facilitation]*. KNTEU. 448 p.

6. Marchenko V. M, Kharytonenko D. V. (2021). Suchasni tendencii rozvitku malogo pidpriemnistva v Ukraini [Modern trends in the development of small business in Ukraine]. *Economicni visnik NTUU Kievskii politehnicnyi instytut – «Economic Bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute»*, 19, 82-88.

7. Analitichii portal Ekonomicne vidnovleniya Ukraini pislya viini [Analytical portal "Economic recovery of Ukraine after the war"]. <http://surl.li/bzqji>.

Отримано 30.09.2023

UDC 33.338.2

JEL Classification: M21

Olena Perepeliukova

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

Associate Professor of Department International economic relations

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: lena.perepelukova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0385-4047>

Yuliia Olyfirenko

PhD in Public Administration,

Associate Professor of the Department of Management and Administration

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

**PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF SMALL BUSINESSES
IN THE FACE OF RISKS AND THREATS**

Abstract. *The article examines the peculiarities of small business functioning in the context of hostilities and post-war reconstruction of the State. The problems and prospects for the development of small businesses are substantiated, taking into account the risks and threats that currently characterize the low level of security situation in the country. The author analyses the trends in the development of small business in Ukraine, highlighting the main indicators of its activity. Based on the analysis, the author identifies a decrease in the number of small businesses and their performance during a full-scale invasion. The main directions of state support for small business during the period of active hostilities in the territory of the State are outlined. As one of the directions of the State support for the development of small business during the period of hostilities, a programmer of relocation of enterprises to safer regions of the State has been developed. The main provisions of this programmer are identified, which allowed to highlight its shortcomings and advantages. Based on the study of small business, it is substantiated that flexibility and speed of*

МЕНЕДЖМЕНТ

response to changes in the internal and external environment are the main guarantee of their effective functioning, since it is much easier for them to adapt to new conditions than for large enterprises. The key aspects and prospects for the functioning of small business in Ukraine in the period of post-war reconstruction of the State are outlined. The main directions of support and development of small businesses in conditions of high risks and threats, taking into account the post-war reconstruction of the territories, are formed.

Keywords: *small business; enterprise development; risk; business relocation; post-war recovery; state support for small business.*

Fig.: 5. References: 7.

Бібліографічний опис для цитування:

Перепелюкова О., Олифіренко Ю. Особливості функціонування підприємств малого бізнесу в умовах ризиків та загроз. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 353-366.

Наукове видання

Науковий вісник Полісся

Науковий економічний журнал

№ 2(27)

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

За достовірність викладених фактів
та коректний переклад статей іншими мовами відповідальність несе автор.

Редактор О. С. Смелова

Друкар К. П. Гузь

Підписано до друку 29.10.2023.
Формат 60х84/8.
Умов. друк. арк. 42,55.
Тираж 100 пр. Зам. № 34/23

Редакційно-видавничий відділ
Національний університет «Чернігівська політехніка»
14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції серія ДК No 7128 від 18.08.2020 р.

Scientific publication

Scientific bulletin of Polissia

Scientific journal on Economics

№ 2(27)

Pressed in an author's edition from the authors' original layouts.

Editorial Board is not always agreed with the authors' views.
An author is responsible for the given facts' authenticity.

Editor	O. S. Smielova
Printing	K. P. Huz

Signed to the press 29.10.2023.
Format 60x84/8.
Edition of 100 copies.

PUBLIC

Editorial and publishing department of
Chernihiv Politechnic National University
14035, Chernihiv, Shevchenka Str., 95

State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series DK No7128 from 18.08.2020